

Fornleifaskráning í Ölfushreppi II.

Svæðisskráning í Ölfus- og Selvogshreppi

Hildur Gestsdóttir & Orri Vésteinsson

Fornleifastofnun Íslands

FS084-99012

Reykjavík 1999

Efnisyfirlit

1. INNGANGUR.....	5
1.1 UM FORNLEIFASKRÁNINGU.....	5
1.2 UM SVÆÐISSKRÁNINGU.....	9
1.2 FORNLEIFAKÖNNUN Á SKRÁNINGARSVÆÐINU.....	12
2. YFIRLIT UM SÖGU BYGGÐAR Á SKRÁNINGARSVÆÐINU.....	14
3. SKRÁ YFIR FORNLEIFAR.....	18
ÁR-486 Alviðra.....	19
ÁR-487 Tannastaðir.....	23
ÁR-488 Laugarbakkar.....	25
ÁR-489 Hellir.....	27
ÁR-489b Fjall.....	29
ÁR-489c Fossnes.....	30
ÁR-490 Árbær.....	31
ÁR-491 Þórustaðir.....	32
ÁR-492 Hvoll.....	34
ÁR-493 Kirkjuferja.....	35
ÁR-494 Kirkjuferjuhjáleiga.....	37
ÁR-495 Auðsholt.....	37
ÁR-496 Auðsholthjáleiga.....	40
ÁR-497 Egilsstaðir.....	40
ÁR-498 Hali.....	41
ÁR-499 Ósgerði.....	41
ÁR-500 Arnarbæli.....	41
ÁR-501 Nethamrar.....	45
ÁR-502 Hóll.....	46
ÁR-503 Krókur (Stóri-Krókur).....	46
ÁR-504 Stöðlar.....	46
ÁR-505 Nýjibær.....	46
ÁR-506 Bakkárholt.....	46
ÁR-507 Bakkárholtspartur.....	49
ÁR-508 Borgarkot.....	50
ÁR-509 Strýta.....	50
ÁR-510 Grænhóll.....	50
ÁR-511 Kotströnd.....	51

ÁR-512 Hvammur	52
ÁR-513 Gljúfur.....	53
ÁR-514 Sogn	54
ÁR-515 Gljúfurholt	57
ÁR-516 Vellir	58
ÁR-517 Reykir.....	61
ÁR-518 Reykjakot.....	65
ÁR-519 Reykjahjáleiga	68
ÁR-520 Kross.....	68
ÁR-521 Vorsabær (Ossabær).....	69
ÁR-522 Öxnalækur.....	73
ÁR-523 Saurbær.....	74
ÁR-524 Þúfa.....	75
ÁR-525 Kröggólfsstaðir	76
ÁR-526 Vötn.....	78
ÁR-527 Núpar	78
ÁR-528 Eystri-Þurá	81
ÁR-529 Ytri-Þurá	82
ÁR-530 Þóroddsstaðir.....	82
ÁR-531 Riftún.....	83
ÁR-532 Bakki	83
ÁR-533 Hjalli.....	85
ÁR-534 Lækur.....	91
ÁR-535 Bjarnastaðir.....	92
ÁR-536 Þorgrímsstaðir.....	93
ÁR-537 Krókur.....	93
ÁR-538 Gerðakot.....	94
ÁR-539 Efri-Grímslækur.....	94
ÁR-540 Ytri-Grímslækur	96
ÁR-541 Hraun.....	97
ÁR-542 Hraunshjáleiga	100
ÁR-543 Hraunshóll/Hóll.....	100
ÁR-544 Breiðabólsstaður.....	100
ÁR-545 Vindheimar	105
ÁR-546 Litlaland.....	105
ÁR-547 Hlíðarendi.....	107
ÁR-548 Þorlákshöfn.....	109
ÁR-549 Nes	117
ÁR-550 Hjáleður.....	124
ÁR-551 Erta	124

ÁR-552 Bartakot	124
ÁR-553 Þórðarkot.....	125
ÁR-554 Bjarnastaðir.....	125
ÁR-555 Beggakot.....	127
ÁR-556 Gata	127
ÁR-557 Þorkelsgerði.....	128
ÁR-557b Eima FRÍÐLÝSTAR MINJAR	131
ÁR-558 Torfabær.....	132
ÁR-559 Vogsósar	133
ÁR-559b Strönd FRÍÐLÝSTAR MINJAR.....	135
ÁR-559c Vindás FRÍÐLÝSTAR MINJAR.....	139
ÁR-560 Hlið	140
ÁR-561 Stakkavík.....	141
ÁR-562 Herðisarvík FRÍÐLÝSTAR MINJAR.....	144
ÁR-720 Fornleifar á fleiri en einni jörð.....	149
ÁR-721 Afréttur Ölfushrepps - Kolviðarhóll.....	151
HELSTU TEGUNDIR OG HLUTVERK MENNIGARMINJA	169
BÆJARHÓLAR OG BÆJARSTÆÐI	171
ÚTIHÚS	172
TÚN, GARÐAR OG AKRAR.....	172
KVÍAR OG STEKKIR.....	173
BEITARHÚS OG SEL	174
ENGJAR OG ÁVEITUR	174
MYLLUR	175
MINJAR UM SAMKOMUR OG ÞINGHALD.....	175
KUML OG KIRKJUGARÐAR	175
4. VERNDUN OG KYNNING MINJA Á SKRÁNINGARSVÆÐINU.....	176
HEIMILDASKRÁ.....	179

1. Inngangur

Í þessari skýrslu eru birtar niðurstöður af svæðisskráningu fornleifa í Ölfushreppi. Mestur hluti svæðisins var skráður í janúar og febrúar 1999 af Hildi Gestsdóttur en áður hafði Birna Gunnarsdóttir gert svæðisskráningu á afrétti Ölfushrepps og jörðum í Reykjatorfu, þ.á.m. á því svæði sem nú liggur undir Hveragerði.¹ Sumarið 1998 var einnig gerð aðalskráning (vettvangskönnun) á fornleifum á afrétti Ölfuhrepps.² Í sambandi við svæðisskráningu þá sem hér liggur fyrir var einnig gerð aðalskráning á fornleifum á aðalskipulagssvæði Þorlákshafnar í janúar 1999,³ og eru niðurstöður þessara kannana felldar inn í skrána sem hér fylgir.

1.1 Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenzka fornleifafélags, einkum og sérílagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegum upplýsingum um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem

¹ Birna Gunnarsdóttir & Orri Vésteinsson, *Menningarminjar í Hengli og Grafningi norðan Úlfjótssvatns*, Árbæjarsafn & Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 1997.

² Orri Vésteinsson: *Fornleifar á afrétti Ölfushrepps*, Árbæjarsafn & Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 1998.

³ Hildur Gestsdóttir: *Fornleifaskráning í Ölfushreppi I. Fornleifar í Þorlákshöfn*, Fornleifastofnun

vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathuganir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum, og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförunum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt í þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu, svæðis-, aðal-, og deiliskipulag. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á stóru svæði, t.d. heilu sveitafélagi, sýslu eða héraði. Með svæðisskráningu er reynt að finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu og vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að tengja fornleifaskráningu við skipulagsgerð á sér stoð í þjóðminjalögum þar sem segir í 18. gr. að skylt sé “að fornleifaskráning fari fram á skipulagsskyldum svæðum áður en gengið er frá skipulagi eða endurskoðun þess ...” Samkvæmt lögnum á Þjóðminjasafn Íslands að hafa samvinnu við skipulagsyfirvöld um fornleifaskráningu en að öðru leyti er ekki kveðið á um hvernig standa eigi að fornleifaskráningu og reglugerð hefur ekki verið samin. Þjóðminjasafn Íslands hefur ekki haft fjárhagslegt bolmagn til að sinna fornleifaskráningu og hefur raunin orðið sú á undanförunum árum að kostnaður af fornleifaskráningu er borinn af sveitarfélögum. Þó að sveitarfélögum beri ekki lagaskylda til að kosta fornleifaskráningu eru það augljóslega hagsmunir þeirra að til séu nákvæmar og aðgengilegar upplýsingar um menningarminjar á yfirráðasvæðum þeirra. Fornleifar eru auðlindir sem ekki er hægt að varðveita né hafa tekjur af nema fyrir liggi upplýsingar um

staðsetningu þeirra og gerð. Samkvæmt Þjóðminjalögum (21. gr.) ber þeim sem fyrir meiriháttar framkvæmdum standa skylda til að greiða fyrir rannsóknir á fornminjum sem í ljós koma við jarðrask á þeirra vegum. Það eru því hagsmunir slíkra aðila að hægt sé fletta upp í ábyggilegum skráum um staðsetningu fornleifa áður en framkvæmdir hefjast svo komist verði hjá óþarfa kostnaði og töfum. Einnig eykst nú skilningur á að fornleifar eru vannýttar auðlindir í ferðaþjónustu en forsenda þess að hægt sé að velja staði til kynningar fyrir ferðamenn er að til séu heildstæðar upplýsingar um menningarminjar, ástand þeirra og staðsetningu á viðkomandi svæði.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið af sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitarstjórnir og með hliðsjón af þörfum þeirra.

Í kafla 1.1 er gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa. Hér er þó rétt að minnst stuttlega á þær skilgreiningar sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Í 16. grein Þjóðminjalaga er þessi skilgreining:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bóllum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir

og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;

- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Að jafnaði skal telja minjar 100 ára og eldri til fornleifa

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem eru vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar hafa átt að hafa búið. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað uppi. Þar sem slíkar sagnir eru, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistök skráð og er þetta vitanlega umdeilanlegt og byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum. Annarskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni eru t.d. um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst hinsvegar annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritam) er slíkum upplýsingum safnað á stigi svæðisskráningar.

Samkvæmt lögunum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar en við skráninguna er notuð aðeins víðari skilgreining. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru vitni um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hverskyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í

atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimstyrjöldinni, veru setuliðsins og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellar, braggahverfi, skotgrafir o.s.fr.v) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímamínjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlits um þær fyrr en á stigi aðalskráningar. Helst er að upplýsingar um gamlar sundlaugar komi fram við svæðisskráningu.

1.2 Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborði. Ekki var reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar gætu leynst þó þær séu ekki sýnilegar á yfirborði, en ætla má að meginþorri mínja á Íslandi sé hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands þróað aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja en það er mikilvægt bæði frá vísindalegu sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun mínja við framkvæmdir. Annarsvegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hinsvegar eru óbeinar vísbendingar um byggð og búsetu en með því að fá yfirlit um hvar byggð hefur verið má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þó þeirra sjái ekki stað lengur.

Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gefið yfirlit um sögu byggðar, skilgreindar jarðir og takmörk þeirra og gert yfirlitskort yfir staði þar sem vitað er að búið hafi verið. Helstu heimildir eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar þ.e. eiginlegum fornleifaskýrslum.

Að gagnaöflun lokinni liggur fyrir skrá um þekktar minjar á skipulagssvæðinu og er á grundvelli hennar gert gróft minjakort. Gerð er lýsing á menningarminjum svæðisins og reynt að draga fram sérkenni þess. Síðast eru

gerðar tillögur um rannsóknir, hagnýtingu og kynningu minja á svæðinu en þann verkþátt þarf að vinna í samhengi við aðrar skipulagstillögur. Á grundvelli þeirra upplýsinga sem safnað er, er einnig reynt að leggja mat á ástand minjastaða og skilgreina þá hættu sem þeir kunna að vera í og síðan gerðar tillögur um úrbætur. Þar sem minjastaðir eru í hættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda sem skipulagstillögur gera ráð fyrir, er gerð sérstök úttekt og tillögur um aðgerðir.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í staðinn fyrir vettvangskönnun (aðalskráningu). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipun og staðsetningu mannvirkja á 19. öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hinsvegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hinsvegar gefa grófa mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skipulagssvæðinu.

Helstu flokkar heimilda sem við er stuðst við svæðisskráningu fornleifa eru jarðabækur, túnakort, örnefnaskrár og fornleifaskýrslur. *Jarðabækur.* Jarðabók Árna Magnúsonar og Páls Vídalín er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimildarrit um sögu byggðar á Íslandi og var hún tekin saman á árunum 1706 og 1708 í Ölfusi og Selvogi. Þar að auki má nefna Jarðatal Johnsens frá 1847 og síðan ritið *Sunnlenskar byggðir III* en smáan gefa þessi rit allgóða mynd um dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu. Með því að bera jarðabækurnar saman við ýmiskonar jarðaskjöl og landamerkjaskjöl fæst einnig gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður, en heildstæðar

upplýsingar um dreifingu byggðar eru grundvöllur fyrir túlkun flestra annarra minja, þ.e. þeirra sem orðið hafa til í sambandi við landbúnað en það er þorri allra fornleifa. *Túnakort.* Á árunum 1916-21 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2000 af tünnum svotil allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig er ritað á kortin hversu stór túnin voru í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stór hluti þeirra var þýfður þegar mælt var og hversu stórir matjurtagarðir voru. Öll kortin á skráningarsvæðinu voru gerð um 1918. *Örnefnaskrár.* Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hinsvegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Örnefnalýsingar á skráningarsvæðinu eru nær undantekningarlaust mjög ítarlegar og góðar. Nýjar skrár hafa verið unnar á grunni eldri lýsinga og til eru fjölmargar viðbætur og athugasemdir við þær skrár. Allmisjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskrár en sjaldgæft er að höfundar skráanna láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingum á landinu. Örnefnaskrár eru stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á en helstu gallar þeirra eru, að það er ekki hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa, þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum, og höfundar þeirra eru oft of staðkunnugir þannig að lýsingar á landslagi verða illskiljanlegar þeim sem ekki þekkja til. Sjaldgæft er að fornleifum sé lýst að marki í örnefnaskrár heldur er langoftast aðeins getið um þær í framhjálaupi eða til skýringar. *Fornleifaskýrslur.* Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði, og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir. Lítið var um slíkar athuganir í Ölfusi en þó kom fornfræðingurinn Brynjúlfur Jónsson þar nokkrum sinnum og eru til eftir hann þrjár skýrslur frá því um síðustu aldamót um fornminjar í Ölfusi og Selvogi.

Engar skipulegar fornleifarannsóknir hafa verið gerðar á skráningarsvæðinu á þessari öld og er því óvenjulítið um slíkar heimildir að styðjast við.

Það má því segja að jarðabækur, og skyldar heimildir gefi ramman utan um skráningu menningarminja, en þorri upplýsinga um einstaka staði kemur úr örnefnaskrá og af túnakortum. Á svæðum þar sem aðalskráning (vettvangsathugun) hefur ekki farið fram eru fornleifaskýrslur aðeins til um örfáa staði, og yfirleitt um staði sem á einhvern hátt hafa þótt sérstakir. Mjög sjaldgæft er, að til séu nákvæmar lýsingar á minjum um landbúnaðarstörf og daglegt líf seinni alda.

1.2 Fornleifakönnun á skráningarsvæðinu

Nálega engar fornleifarannsóknir hafa verið gerðar í Ölfusi eða Selvogi á þessari öld en saga fornleifaathugana í héraðinu er hinsvegar alllöng. Árið 1641 gerði Brynjólfur Pétursson biskup sér ferð ásamt fylgdarlið upp á Ingólfsfjall til að skoða svokallaðan Inghól, þar sem Ingólfur Arnarson á að hafa verið heygður. Þeir mældu hólinn og hlóðu á honum vörðu til minningar um Ingólf. Haugsins er oft getið eftir þetta, í lýsingu Halfdanar Jónssonar af Ölfushreppi 1703, í ritgerð Jóns Ólafssonar frá Grunnavík í Ferðabók Eggerts og Bjarna frá 1757 og í fornleifaskýrslu frá 1821 en það er ekki fyrr en í sóknalýsingu frá 1840 sem þess er getið að hólinn muni ekki mannaverk heldur náttúrusmið. Undir síðustu aldamót lét Brynjólfur Jónsson gera rækilega lýsingu á hólnum og skoðaði hann síðan sjálfur, og staðfesti að ekki gæti verið um mannaverk að ræða. Allt frá því á 18. öld að minnsta kosti hafa gengið allmiklar sögur um Ingólf Arnarson í Ölfusi, þar sem hann er látinn hafa búið á Reykjum í elli sinni (sbr. Ármanns sögu) og ýmis örnefni eru skýrð með tilvísun til hans. Þannig hefur sú örnefnaskýring snemma komist á kreik að nafnið Kögunarhóll sé afbökun úr Knörrhóll og að í honum sé skip Ingólfs heygt.

Í lýsingu sinni af Ölfusi getur Halfdan Jónsson um sagnir tengdar Orrustuhóli á Hellisheiði, en fyrir utan Inghól og Búlkhus í Arnarbælishverfi, þar sem Ögmundur biskup átti að hafa látið skipa upp úr hafskipi, getur hann ekki að öðru leyti um fornleifar í héraðinu. Í Lýsingu Halfdanar eru hinsvegar talin ýmis örnefni, eins og

Gálgaklettar og Þorláksvör sem benda á staði sem nú teljast til fornleifa.⁴

Árið 1817 sendi konungleg nefnd um varðveislu fornminja út spurningalista til allra sóknarpresta á Íslandi. Svör bárust úr Arnarbælis- og Selvogsprestaköllum og segir Sigurður Sigurðsson í Arnarbæli frá ýmsum menjum, Inghóli á Ingólfsfjalli, tveimur Orrustuhólum, einum hjá Núpum, öðrum í Hvammi, Skiphóli á Tannastöðum og afarstórri hellu í svokölluðu Granahesthúsi á Hjalla, en Helga dóttir Bárðar Snæfellsáss átti að hafa fært hana í stallinn.⁵ Jón Vestmann í Selvogsþingum segir frá örnefninu Kvennagönguhólum á Selvogsheiði og miklum vörslugarði sem lá fyrir ofan alla byggðina í Selvogi, frá Hlíðarvatni og vestur fyrir Nes.⁶

Spurningalistar voru aftur sendir til sóknarpresta á Íslandi um 1840 á vegum Hins íslenska bókmenntafélags og fjölluðu tvær af sjötíu spurningum um fornleifar. Að þessu sinni töldu Jón Matthíasson í Arnarbæli og Jón Vestmann í Vogsósum að ekki væru neinar fornleifar svo orð væri á gerandi í prestaköllum sínum. Sóknalýsingar þeirra, einkum Jóns Vestmanns, eru hinvegar hafsjór af fróðleik um byggð í héraðinu á 19. öld og eru mikilvægar heimildir um marga staði sem nú teljast til fornleifa.⁷

Árið 1873 reið danski fornfræðingurinn Kristian Kålund í gegnum Ölfus og segir hann í hinni miklu sögustaðalýsingu sinni frá þeim bæjum sem getið er í Íslendingasögum og sumum þeirra fornleifa sem fyrri höfundar höfðu getið. Kålund virðist þó ekki hafa skoðað neinar minjar í Ölfusi og ekki virðist hann hafa komið í Selvog. Umfjöllun Kálunds er að því leyti merk að hann veltir fyrir sér lýsingum fornrita um lendingar skipa á Hafnarskeiði (“Vikarskeiði”) og greinir frá vísbendingum um landslagsbreytingar við minni Ölfusár á seinni öldum.⁸

Árið 1878 var stofnað í Reykjavík Hið íslenska fornleifafélag og voru næstu þrjá áratugina gerðir út leiðangrar á vegum þess í alla landshluta til að rannsaka fornleifastaði. Aðaláhersla var lögð á könnun sögustaða, staða sem getið er í fornsögum eða sem talið var að gætu varpað ljósi á sögurnar og samfélagsskipan þjóðveldisaldar. Þó að nokkurra bæja í Ölfusi sé getið í Íslendingasögum er héraðið ekki söguvið fyrir neina þeirra og er það sennilega skýring þess að engar rannsóknir

⁴ SSÁ, 234-50

⁵ FF, 223-24

⁶ FF, 227-28

⁷ SSÁ, 193-233

⁸ KK I, 53-61

voru gerðar í Ölfusi á meðan Sigurður Vigfússon var aðalrannsóknarmaður félagsins. Eftirmaður Sigurðar, Brynjúlfur Jónsson frá Minna Núpi hafði almennari áhuga á byggðasögu og þjóðtrú og skoðaði ýmsa staði sem ekki tengdust Íslendingasögum á neinn hátt. Þannig skoðaði hann árið 1896 ummerki um eyðibýlið Fjall og gerði um þær stutta skýrslu.⁹ Árið 1898 rannsakaði hann Inghól á Ingólfsfjalli og 1902 kannaði hann minjar í Selvogi og lýsti þeim miklu landspjöllum og byggðaeýðingu sem þar hefur verið frá því á 17. öld.¹⁰ Árið 1904 fór hann að Þingholti í Bakkárholtislandi og lýsti aðstæðum þar á hreppaþingstaðnum.¹¹ Árið 1951 komu í ljós mannabein við framkvæmdir við höfnina í Þorlákshöfn. Gísli Gestsson fór þá á staðinn og skráði fundinn, en beinin voru síðan grafin aftur á sama stað, dýpra.¹² Árið 1962 var aftur raskað við mannabeinum á svæðinu, og voru þau þá flutt í kirkjugarðinn á Hjalla. Matthías Þórðarson, sem var þjóðminjavörður 1907-1948, friðlýsti flestar af þeim minjum sem Brynjúlfur kannaði og þar fyrir utan helli í túninu á Helli og sést af því að hann hefur verið þar á ferð en ekki hefur birst skýrsla um þá könnun. Þór Magnússon, núverandi þjóðminjavörður, hefur einnig hafa gert vettvangsathuganir því hann hefur friðlýst allar mannvitarleifar í Herðisarvík og auk þeirra Þorlákshafnarsel og sæluhúsið á Hellisheiði, en ekki hafa birst skýrslur um þær rannsóknir.¹³

Í sambandi við skipulagsvinnu á áttunda áratugnum rituðu Eiríkur Einarsson (1976) og Þórður Ö. Jóhannesson (1976) skýrslur um fornleifar, örnefni og þjóðtrúarstaði í Ölfusi og eru í þeim lýsingar á allmörgum minjastöðum sem greinileg byggja á vettvangsathugunum.

2. Yfirlit um sögu byggðar á skráningarsvæðinu.

Engar fornleifar frá fyrstu öldum Íslandsbyggðar hafa komið í ljós í Ölfusi eða Selvogi – ekki er t.d. vitað um eitt einasta kuml á svæðinu – og verður því lítið sagt um fyrstu byggð þar. Af almennum líkum má þó ætla að Ölfus sé meðal þeirra sveita

⁹ Brynjúlfur Jónsson 1897, 18-20

¹⁰ Brynjúlfur Jónsson 1903, 50-52

¹¹ Brynjúlfur Jónsson 1905, 36

¹² Gísli Gestsson, 1951

¹³ *Fornleifaskrá*, 77-78

sem fyrst hafi byggst á Íslandi. Ölfusárós, Þorlákshöfn og Selvogur hafa um aldir verið þrautarlending þeirra sem sigldu vestur með suðurströndinni í leit að lendingum, og ekki rötuðu inn á höfnina á Eyrum. Fyrir þá sem komu skipum inn á Ölfusárós hefur Ölfusið verið gósenland. Hið mikla votlendi upp af ósnum hefur ekki verið hulið skógi og því hefur ekki þurft að byrja á að ryðja hann til að efna til byggðar. Nægur heyafli hefur verið á votlendinu fyrir nautgripi og annann fénað og skammt í sumarbithaga á fjöllum. Mikil selveiði var í ósnum og sölvatekja á ströndinni, og sjávarafli utan við landsteinana. Óhætt er að fullyrða að fáar sveitir á Íslandi hafa jafnmikil landgæði á litlu svæði og Ölfusið – og raunar er talið að landgæði hafi ekki verið síðri í Selvogi áður en sandur tók að herja á þá sveit á 17. öld. Af þessu má ætla að snemma hafi orðið þéttbyggt í Ölfusi – og má vel vera að sagnir um skamma viðveru Ingólfs Arnarssonar undir Ingólfsfjalli geymi minningar um að héraðið hafi byggst einna fyrst af sveitum landsins. Útfrá staðsetningu og landgæðum má ætla að Arnarbæli hafi verið með allraf yrstu bústöðum í Ölfusi en síðan hefur hver bærinn á fætur öðrum risið á brún votlendisins, frá Auðsholti og í sveig til vesturs að Hrauni. Byggðin er þéttust austantil, svo þétt raunar að nær er að tala um þorp en staka bæi, enda er talað um Bæja[r]þorp, Hjallahverfi, Reykjatorfu o.s.fr.v.. Þó erfitt sé að fullyrða um það án rannsókna er einlægast að álíta að byggð hafi þegar verið orðin þétt í þessum hverfum á landnámsöld – frekar en að jarðir hafi skipst upp smátt og smátt á seinni öldum.¹⁴ Hverfin virðast hafa verið tvenns kyns: Annarsvegar hafa verið stórbýli (Arnarbæli, Hjalli, Hraun) með fjölda hjáleiga og afbýla, og hinsvegar hverfi með ámóta stórum meðaljörðum (Bæjarþorp, Bakkárholt-Kotsrönd) og má vera að þessi ólíku munstur endurspegli að einhverju leyti samfélagsskipan landnámsaldar og nýtingu auðlinda á 9.-10. öld.

Fyrir utan votlendisbrúnina standa flestir bæir í Ölfusi við fjallsrætur með jöfnu millibili (t.d. Alviðra – Tannastaðir – Fjall og Breiðabólstaður – Litlaland – Hlíðarendi) og má ætla að þær jarðir séu byggðar heldur seinna en hverfingin kringum Forirnar en þó hefur það tæplega munað miklu.

Erfiðara er að spá í upphaf byggðar í Selvogi vegna hinna miklu landspjalla sem þar hafa orðið síðustu aldir. Þar virðast hafa verið tvö hverfi, í kringum Nes og Strönd, og þéttbýli mikið, svo að tún flestra eða allra jarðanna lágu saman. Í kringum

¹⁴ sbr. Orri Vésteinsson 1998

Hlíðarvatn og í Herdísarvík eru svo stakar meðaljarðir sem sennilega hafa byggst ívið seinna en býli í Strandar- og Neshverfum.

Á 11. öld reistu efnaðri bændur og höfðingjar kirkjur og bænhús á jörðum sínum og má af dreifingu slíkra húsa fá nokkra hugmynd um skipulag byggðar á þeim tíma. Vitað er um kirkjur í Fjalli, á Árbæ, Kirkjuferju, Auðsholti, Arnarbæli, Reykjum, Núpum, Hjalla, Breiðabólstað, í Þorlákshöfn, á Nesi og Strönd. Aðeins er vitað um eitt bænhús, í Herdísarvík, en líklegt má telja að þau hafi verið víðar, t.d. á Hrauni og í Hvammi. Kirkjurnar sem vitað er um eru á öllum dýrustu jörðunum og eru einnig með nokkuð jöfnu millibili en miðað við fjölda býla eru tiltölulega fáar kirkjur í kringum Forirnar en hlutfallslega margar meðfram bökkum Ölfusár. Þetta gæti bent til að höfðingjar á Hjalla, Núpum, Reykjum, Auðsholti og/eða Arnarbæli hafi snemma – eða jafnvel frá upphafi – haft yfirráð yfir hinum minni býlum í kringum Ölfusforir. Hugsast getur að hin þetta byggð t.d. í Bæjarþorpi hafi verið skipulögð – kannski af höfðingja á Núpum – sem leiguliðabyggð í því augnamiði að ná sem mestum leigutekjum af landinu. Annarskonar munstur er undir Ingólfsfjalli þar sem jarðirnar eru stærri að jafnaði þó engin þeirra teljist til stórbýla. Þar gætu sjálfseignarbændur hafa komið sér upp búum eftir að kjörlendið við votlendisbrúnina hafði verið numið af ríkari mönnum eða stærri hópum.

Í kringum 1000 bjuggu höfðingjar á Hjalla, Þóroddur goði og sonur hans Skapti lögsögumaður, sem samkvæmt Ara fróða var mesti áhrifamaður á Íslandi í byrjun 11. aldar. Á 12. öld urðu kirkjurnar á Hjalla, Arnarbæli og Reykjum sóknarkirkjur Ölfusinga og bendir það til að bændur á þessum jörðum hafi verið forystumenn sveitarinnar á þeim tíma. Kirkjustaðirnir hafa síðan verið miðstöðvar sveitarinnar og þar sátu öðruhvoru höfðingjar. Gissur Þorvaldsson bjó á Reykjum um skeið fyrir 1240 og í Arnarbæli bjó um 1290 Þorvarður Þórarinnsson, sem var einn helsti valdsmaður um sunnan og austanvert Ísland eftir að Gissur jarl dó 1268 til dauðadags 1296.

Þess hefur verið getið til að undir lok 13. aldar hafi Nes í Selvogi orðið bústaður höfðingja. Maður að nafni Finnur Bjarnason byggði þar nýja kirkju á seinni hluta 13. aldar og var hann af höfðingjaættum: Eftir hann bjó í Nesi Erlendur sterki Ólafsson (d. 1312), faðir Hauks lögmanns og bókagerðarmanns. Það að Erlendur hafi valið sér Nes til bústaðar hefur verið tekið til marks um aukið mikilvægi sjávarútvegs

frá því um 1300 – að höfðingjar hafi þá kosið frekar að búa við sjávarsíðuna til að geta auðgast á sjávarfangi en í miðju fjölbyggðra landbúnaðarhéraða.

Næsta lítið er vitað um byggð í Ölfusi eða Selvogi á síðmiðöldum. Margra jarða í Ölfusi er hvergi getið í skjölum fyrr en í jarðabókum 17. aldar og er það óvenjulegt því víðast er flestra jarða getið einhversstaðar í skjölum frá 14. og 15. öld. Skýringin gæti legið í því að mjög margar af jörðunum í Ölfusi, einkum um austanverða sveitina, hafi snemma komist undir Skálholtskirkju – mögulega þegar á 12. eða 13. öld en jarðabækur stólsins frá miðöldum hafa ekki varðveist. Nokkrar jarðir í Selvogi og í vestanverðu Ölfusi koma oft við sögu í skjölum á 15. og 16. öld en Möðruvellingar í Eyjafirði áttu þar nokkrar jarðir sem á 16. öld komust í hendur Erlendunga, Þorvarðar Erlendssonar lögmanns (d. 1513) og afkomenda hans, sem margir bjuggu á þessum slóðum. Synir Þorvarðar, Vigfús og Erlendur áttu fjölda jarða á þessu svæði og bjó Erlendur (d. 1576) á Strönd og Guðbjörg dóttir hans (d. 1596) eftir hann.

Ölfus kemur allmikið við sögu siðaskiptanna á Íslandi, einkum vegna jarðabrats og ítaka sem Ögmundur biskup Pálsson átti þar. Ögmundur náði yfirráðum yfir Hjalla í Ölfusi og fékk jörðina Ásdísi systur sinni og Eyjólfí Jónssyni manni hennar, og á Hjalla handtóku danskir hermenn hinn blinda biskup 1541. Afkomendur Ásdísar og Eyjólfis bjuggu lengi eftir þetta á Hjalla, styrktir af mægðum við Erlendunga. Á 16. öld náðu Skálholtsbiskupar undir sig bæði Reykjum og Arnarbæli – og bjó Oddur Gottskálksson Nýjatestamentispýðandi um skeið á Reykjum og fékkst þar við riststörf í skjóli Gissurar Einarssonar.

16. öldin var einskonar blómaskeið Ölfus og Selvogs. Þá bjuggu þar stórhöfðingjar áratugum saman, einkum í Selvogi, og mjög mikið fer fyrir útgerð Skálholtsbiskupa frá Þorlákshöfn, Selvogi og Herdísarvík í skjölum frá þessum tíma. Lítilsháttar verslun var í Þorlákshöfn á 16. öld og þar hefur verið stöðug verslun frá seinni hluta 18. aldar, í tengslum við öfluga útgerð, en byggð í Selvogi fór hinsvegar mjög hnignandi í kjölfar 17. aldar. Þar eyddist land vegna sandfoks, tún Strandar og nærliggjandi jarða voru smátt og smátt beinlínis kaffærð í sandi og var öll byggð eydd í Strandarhverfi um 1750.

Á 17. öld eyddist einnig jörðin Fjall undir Ingólfsfjalli vegna skriðufalla. Fjall hafði verið betri meðaljörð með eigin kirkju en bæjarstæðið eyddist vegna aurskriða og grjóthruns úr Ingólfsfjalli. Einsýnt er að orsök þeirra skriðufalla er að rekja til þess

að skógur, sem áður hélt jarðvegi í hlíðum fjallsins, hefur verið eyddur á þessum tíma og hefur síðan runnið stöðugt úr hlíðum fjallsins. Eftir að bæjarstæði Fjalls var yfirgefið á 18. öld skiptist jörðin milli Laugarbakka og Hellis sem áður höfðu verið hjáleigur. Fossnes sem áður hafði verið sjálfstætt býli og gengið kaupum og sölum með Árbæ virðist um þetta leyti hafa sameinast Fjallsjörðunum og eftir að býlið fór í eyði skömmu eftir 1800 lagðist land þess til Hellis.

Í Jarðabók Árna og Páls sem tekin var saman á árunum 1706 og 1708 á þessu svæði er víða getið um hjáleigur og afbýli sem höfðu byggst á seinni hluta 17. aldar. Margar fóru fljótlega í eyði aftur í harðindunum um 1700 eða í kjölfar Stórubólu 1707 en önnur héldust í byggð. Hugsast getur að byggð hafi verið með mesta móti í Ölfusi á síðustu tveimur áratugum 17. aldar en af því að langflest þessara kota byggðust í hverfum þar sem fjöldi hjáleiga var fyrir, er varlegra að ætla að byggð hafi ávalt verið sveiflukennd þar sem þannig háttaði til. Þ.e. að í kringum stórbýli eins og Arnarbæli og Hjalla hafi ávallt verið mikill fjöldi kota, og að fjöldinn hafi sveiflast eftir árferði og/eða hagsmunum bændanna sem jörðunum réðu.

Engar heimildir eru til sem gefa ástæðu til að ætla að fyrir utan byggðaeýðingu í Selvogi hafi orðið neinar verulegar breytingar í skipulagi byggðar í Ölfusi eða Selvogi fyrr en á þessari öld.

3. Skrá yfir fornleifar

Þessi skráin byggir á skráningarkerfi Fornleifastofnunar, en þar hefur hver sýsla skammstafað heiti og hver jörð hefur númer. Þá er hverri fornleif gefið númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: ÁR-548:001) og er þannig búin til kennitala minjastaðar. Skráin er um fornleifar sem fundist hafa heimildir um og/eða sjást enn á yfirborði. Á eftir kennitölu minjastaðar kemur heiti hans, ef um það er að ræða. Í þeim tilvikum þar sem vettvangskönnunin hefur þegar verið gerð, er gefin hnattstaða í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu var gerð með staðsetningartækjum og mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er um 25 metrar að meðaltali. Þar sem getur um “heimild um...” t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi gagna með um 50

metra fráviki. Lýsingu á hverjum minjastað fylgir leiðarvísir á staðinn. Síðast eru þær heimildir sem notaðar voru skráðar, oft með skammstöfun, en upplýsingar um hverja heimild er að finna í Heimildarskrá aftast í skýrslunni.

ÁR-486 Alviðra

"Jarðdýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 389. 11.2.1487 selur Hálfðan Nikulásson, með samþykki Solveigar Nikulásdóttur móður sinnar, Guðmundi Einarssyni Alviðru í Arnarbælissókn fyrir hálfa Egilsstaði í Flóa DI VI, 589. 1541 hafði Sæmundur bóndi [Eiríksson] selt Ögmundi biskupi Alviðru með 3 kúgildum og Tannastaði 10 hdr – DI X, 664. "Alviðra er austasti bær í Ölfusi, nær land að hreppamörkum, við land Torfastaða í Grafningi... Landamerki: Norðan, úr Prestatanga við Sogið, bein lína í Hádegisholt, þaðan í Hádegisholtseggjar, þaðan lína í Inghól. Sunnan: úr Miðmarkasteini á Hrutasteinatanga við Sogið, bein lína til fjalls, yfir Tannastaðadali í Inghólshæðir uppi á Ingólfsfjalli. Austan: Sogið" Ö-Alviðra b, 1
1917: Tún 6.6 ha, þar af c.9/10 slétt. Garðar 1545 m2.

ÁR-486:001 *Alviðra* bústaður
"Bærinn stendur á sama stað og hefir staðið í manna minnum"
Heimildir: Ö-Alviðra b, 1

ÁR-486:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-486:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-486:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-486:005 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-486:006 heimild um rauðablástur
"Enda hafa verið kyntir rauðablástrar á móa fyrir norðan bæinn í Alviðru (þar sem nú er orðið tún). Þar var tekið upp rauðablásturstundur, sem vó 7 pund og flutt á Forngripasafnið í Reykjavík. Það gerði Jón pabbi minn. Þar var mikið af viðarkolösku og sindrum, sem höfðu geymzt þar frá því að járníð var brennt."
Heimildir: Ö-Alviðra a, 2-3

ÁR-486:007 heimild um töft
"Það var byggð heyhlaða í Alviðru fyrir 60 árum. Hún var 23 álnir á lengd og 12 álna breið. Þegar grafið var fyrir töftinni, kom niður á nokkrar hleðslur af húsum, sem þar höfðu veirð gerð, en neðst var stór töft sem lá til norðurs og suðurs. Hún var grafin í óhreyfða mold... Ofan í gólf þeirrar töftar höfðu verið grafin ílát eða sáir. Fundum við þrjá sái. Þeir höfðu verið grafnir tæpan metra í jörð og látið undir og utanmeð 30 sentimetra lag af hreinum sandi til að verja fúa. Líka hafa þeir tekið minna pláss í húsinu er þeim var sökk niður. Einnig hefur geymzt betur skyr og súr matur í þeim með því móti, að þeir voru grafnir í jörð. Það sá fyrir stöfum og botni eins langt og sandurinn náði. Það leit út fyrir, að í einum hafði verið skyr, en ofan í þá hafði fallið rofmold úr veggjum eða þaki. Líka fundust steinar úr hverahrúðri. Þeir höfðu verið hoggnir til, 45 sentimetra langir, 25 sentimetra breiðir, 15 sentimetra þykkir, allir eins, en nær annari hlið steinsins var höggvín í hann laut eða renna, og þegar að þeir voru bornir hver við annan, stemmdu þeir saman enda við enda, og mátti mynda með þeim rennu. Ekki veit ég, til hvers þeir hafa verið notaðir, nema þeir hafðu verið hafðir við rauðablástur eða járnbræðslu, að láta heita járníð ranna eftir rennunni. Steinar þessir hafa veirð sóttir á þann stað, sem hverir eru eða hverahrúður."
Heimildir: Ö-Alviðra a, 3-4

ÁR-486:008 *Ferjustaður* heimild um ferju

"Ferjustaður: Var rétt norðan við, þar sem Bæjarlækur rennur í Sogið um Bæjarmýri." "...þar sem flutt var yfir Sogið, áður en brúin kom."

Heimildir: Ö-Alviðra b, 1; Ö-Alviðra a, 15

ÁR-486:009 *Stekkjarholt* örnefni, stekkur

"Stekkjarholt: Lítið holt niður við Sogið, sunnan Björgúlfsríma."

Heimildir: Ö-Alviðra b, 1

ÁR-486:010 *Stekkjarmói* örnefni, stekkur

"Fyrir neðan [Lækjarhvamm] er Stekkjarmói, nú tún."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 12

ÁR-486:011 *Inghóll* heimild um legstað

Í mörkum á milli Hvamms og Alviðru er hóll sem Inghóll heitir, hár hóll, sérkennilegur, jafn vaxinn. Er af sumum talinn 200 faðmar að ummáli við rætur. Hann er í laginu sem uppmokaður haugur, ólíkur öllum hólum og hæðum sem eru á Ingólfsfjalli. Það er hlaðin grjóttvarða á kolli hans. Hann er gerður að mestu úr klöppum og urðargrjóti og ekki líklegt, að menn hafi hlaðið hann upp nema að litlu leyti."

1641-42: "Kveðið ex tempore yfir haug Ingólfs landnámsmanns, að skipun biskups Brynjólfs, meðan hinir aðrir þénarar hlóðu vörðu yfir haugnum: Stóð af steindu smíði/staður fornmanns hlaðinn/hlóðu af herrans boði/heiðiteikn yfir leiði;/haugur var hár og fagur/hrundin saman á grundu,/en draugur simmur og magur/drundi björgum undir." Stefán Ólafsson: *Kvæði I*, Kaupmannahöfn 1885, s. 73.

1703: "Þar fjallið er hæst, þó nokkuð norðar en á því miðju, er haugur Ingólfs Arnarsonar, fyrsta landnámsmanns, mældur við jarðveginn tvö hundruð faðmar í kring, nú graslaus með stórum hellum og mel, sums staðar mosa vaxinn. Haugurinn sést á allar síður á fjallinu nema að norðan. Magister Brynjólfur Sveinsson reið þangað eitt sinn norðan á fjallið að skoða hauginn, hvern hann lét mæla." Halfdan Jónsson, Lýsing Ölfushrepps, SSÁ, 245.

um 1750: "Udi Arness-Syssel imod Sydost paa Ingolfsfjeld ligger Ingolf den forste Landnamsmand begravet. Hans Hoj og Gravsted er hojt og stort, som klarligen kan sees af omrejsende Folk, so færdes om Olveset, eller og osterlig i Flooen." Jón Ólafsson frá Grunnavík, *Antiqvariske Annaler II*, 185-86.

1821: "Ingholl eda Ingólfs Arnarsonar Haugur; kallast mikid stór griothóll sem stendur nockud vestar enn uppa midiu sokólludu Ingólfsfjalli; og er þess hærsti toppur. Vic: lógmaður E. Ólafsson, hefr i hans R[ejse]besk[rivelse] síðara parti p:849 skrifad umm þessa Holls stærð. Líkur eru a því; eptir því sem su annars mistriggilega Ármans Saga ummgietur; að Ingolfur Arnarson, sem bio a Reikium i Olvesi; gamall og blindur þegar Ármann kom ut hingad – hafi utvalid sér Legstad i þessum efsta toppi Ingólfsfjalls sem Sionar holi; hvadann hann gat yferlitid allt Olvesid og miklu fleiri Hieród; umm Ingolf Singur Egier i Mánamali – "nemur hatt vid Ský haugnuandi – ... Sógusógn almuga umm Ingolf er su ad hann hafi latid þræla sina tvo sem nefndust Kagi og Kallbakur og þionustu Stulku sem nefndist Ýma bera giersemar sínar og fiarmuni skómmu fyrir sitt andlat uppi Inghól og grafa þær þar inni. – hafi sidann drepid óll þessi hiu so þau ecki giætu fra sagt ecki er ad óllu olíkleg sagann; því Órnefni ber Ingólfsfjall eptir þessum Hiumm, þarsem Ingolfur Hefdi att ad fyrirkoma þeim t d Jmu Skard, Kaga Gil og Kallbakur." FF I, 223-24.

1840: "Uppi á norðanverðu fjalli þessu er hóll, er kallast Inghóll, og er það almæli, að þar sé heygður Ingólfur landnámsmaður, er fjallið dregur nafn af. Hóllinn er ei mjög stór ummáls og ei merkilegur, ei heldur auðsén á honum mannaverk." SSÁ, 195.

1873: "Á miðri langri bingu háfjallsins er hóll, - sjáanlegur frá öllum hliðum fjallsins nema að norðan – alveg eins og fornmannshaugur að lögun og einnig stærð að því er virðist; tilsýndar er útlitslíking furdulega mikil; hóllinn nefnist Inghóll. Segir almenn sögn að þar sé heygður Ingólfur fyrsti landnámsmaður Íslands. Sögnin er allgömul, Þórðarbók – og eitthvað svipað virðist gefið í skyn í Hauksbók – bætir viðtexta Landnámu (45) um Ingólf: "Hann var hinn þriðja vetur undir Ingólfsfelli fyrir vestan Ölfusá", orðunum "þar sem sumir menn segja að hann sé heygður"; ... Auðvelt er að komast á fjallið að norðan og að hólnum, og er talið að þá megi sjá, að hann er aðeins gerður af klöpp, grjóti og mól, og öll gerð hans sýnir að hann er náttúrusmíð."

1898: "Inghóll, eða eiginlega Ingólfsfjall, heitir hóll sá á Ingólfsfjalli, sem almennt hefir verið álitinn haugur Ingólfs. Á hann að hafa sagt fyrir að jarða sig þar ... það eg Kolbein bónda Guðmundsson í Hlíð í Grafningi, sem eg vissi að hafði skoðað hólinn, að láta mig fá lýsingu á honum, og gjörði hann það góðfúlsega. Svo segir í bréfi hans: "Hóllinn er sporöskjumboður, flatur að ofan og liggur í norður og suður. hann er um 55 fet á lengd og 35 fet á breidd að ofan. Á hæð er hann um 40 fet.

Alstaðar hallar því nær jafnt út af honum. Mannaverk verða engin séð á hólnum nema varða á suðurenda hans, og virðist mér undirstaðan mjög forn. Efnið í hólnum er mest smágrjót, mosavaxið, þó er norðani honum stórgrýti nokkuð. Að eins á litlum bletti uppá honum gengur járn nokkuð til muna í hann (um 1 ½ al. þar sem ég komst dýpst). Það var norðan til á honum miðjum, og þar var mosalaust. Hvergi gat ég séð merki þess, að grafið hefði verið í hann. – Inghóll liggur hér um bil á miðju Ingólfsfjalli, og enginn hóll honum líkur að lögun er þar nálægt. Í hólum umhverfis hann er tómt blásið stórgrýti og klappir. Alt fyrir það er Inghóll auðsjáanlega verk náttúrunnar.” Nú hefir mér sjálfum auðnast að koma upp á fjallið og sjá hólinn. Heg eg mjög litlu við lýsingu Kolbeins að bæta. Það er víst að hólinn er verk náttúrunnar. ... En varðan á hólnum er mannaverk, sem ef til vill hefir í fyrstu átt að vera minnisvarði Ingólfs – öllu fremur en leiði hans? – Hún er ferskeitt, nál. 1 föm. á hvern veg, en nú er hún ekki hærri en manni undir hönd. Auðséð er, að hún hefir hrúnið ofan til og hrapað til norðurs, en lausagrjót er þó ekkert utan með henni. Er því líkast að hún hafi fallið ofan í sjálfa sig, og hefir hún þá verið hol innan. Grjótið í henni er fremur stórt. Um vörðu þessa mun séra Stefán Ólafsson hafa kveðið vísuna: “Stóð af steindu smíði”, og hefir hann þá álitnið hana leiði Ingólfs. Nú er hún landamerkjavarða.” Brynjúlfur Jónsson 1899, 14-15.

"Styrmir fróði, sem var uppi á 12. öld, segir, að sumir menn segi, að Ingólfur hafi veirð heygður í Inghól. Brynjólfur biskup í Skálholti fór upp á Inghól með menn með sér. Þar með Stefán Ólafsson skáld í Vallanesi. Hann orti visu uppi á hólnum, sem er svona: Stóðu að steindu smíði, staður fornmanns hlaðinn, hlóðu að herrans boðiheiða teikn yfir leiði. Haugur var hár og fagurhrundin saman á grundu. Draugur dimmur og magurdrundi í björgum undir. Einar Arnórsson prófessor heldur því fram, að lærðir menn hafi, allt fram á 17. öld, trúað því, að Ingólfur hafi verið heygður í Inghól. Aldrei hefur annar staður verið nefndur legstaður hans. Er því allt, sem bendir til þess að þar hafi hann verið heygður. Því hafi verið um annan stað að ræða, hefðu þær sagnir að sjálfsögðu getað geymzt, þar sem var um frægasta landnámsmann Íslands að ræða. Bendir því allt til þess, að Ingólfur hafi verið heygður í hólnum." Einnig skráður í landi Hvamms. Þjóðsögur eru einnig um hauginn, sjá ÞJÁ II, 80-81.

Heimildir: Ö-Alviðra a, 1-2; Stefán Ólafsson: *Kvæði I*, Kaupmannahöfn 1885, s. 73; SSÁ, 245; FF I, 223-24; SSÁ, 195; KK I, 56; Brynjúlfur Jónsson 1899, 14-15; Ö-Hvammur, 3

ÁR-486:012

heimild um rauðablástur

"Fyrir neðan er Stekkjarmói, nú tún. Þar var rauðiblástur, brennt járn, og þar var viðarkolaaska og sindur."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 12

ÁR-486:013

heimild um stekkatún

"En undir Höfðanum, á flöt niður við Kúagil, var Stekkatún... [þar] var hlaðin fjárrétt ásamt stekk úr grjóti, sem sótt var í skriðuna, svo þarna var allmikill samanburður af grjóti. En þegar lögð var háspennulínan suður með fjallinu, tóku þeir allt grjótið til að fylla með staurunum í leyfisleysi, svo ég vissi ekki af, fyrr en það var horifð... Sér því ekki fyrir, hvar Stekkjatúnið stóð. Þetta stekkjartúnsgerði og -skurð gerði Árni afi minn og tveir bræður hans, Sigvaldi og Þorvaldur"

Heimildir: Ö-Alviðra a, 13

ÁR-486:014

heimild um vörslugarð

"En undir Höfðanum, á flöt niður við Kúagil, var Stekkatún. Þar var hlaðinn garður og gerður skurður niður í Sog, svo að stórgripir komust ekki yfir. Líka var gilið gert ófært fyrir stórgripi. Voru hestar og kýr látnar norður fyrir garðinn, svo að það færi ekki í slægjur, tún og engjar, er voru sunnar með ánni. Þetta stekkjartúnsgerði og -skurð gerði Árni afi minn og tveir bræður hans, Sigvaldi og Þorvaldur"

Heimildir: Ö-Alviðra a, 13

ÁR-486:015*Hjáleigur*

örnefni, bústaður

"Hjáleigur eru sunnar en Stekkjarmói niður við skurð, sem er nýgerður... Þar sem Hjáleigulækur kemur í Sogið, heita Hjáleigur."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 13

ÁR-486:016*Kvíakrókur*

örnefni, kvíar

"Þá kemur Gönguskarð, Bæjarfell, Brekkur, Kvíakrókur..."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 14

ÁR-486:017*Balakofi*

heimild um fjárhús

"Þá kemur Gönguskarð, Bæjarfell, Brekkur, Kvíakrókur, Flatir, Balakofi, þar voru fjárhús..."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 14

ÁR-486:018 *Stöðulklettur* heimild um rétt

"Þá kemur Gönguskarð, Bæjarfell, Brekkur, Kvíakrókur, Flatir, Balakofi, þar voru fjárhús; þá stöðulmói, Stöðulklettur, það er stór klettur, og var önnur réttin undir honum að sunnan, en hin að norðan. Voru þar ær mjólkaðar og var alltaf skjól í réttunum á ánum, því eftir því sem áttir voru, voru réttirnar notaðar."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 14

ÁR-486:019 *Mógrafir* heimild um mógrafir

"Þar fyrir neðan [Bleiksvöll] eru Mógrafir. Þar var tekinn mór. Var mannhæðardjúpur ruðningur, en mór 5 stungur." "Efst var mold, þá deigull, síðan deigulblandin mór, þá lyngmór með trjástofnum í, sumum 15 sentimetra gildum, en neðst var græn drulla með tágum, sem líktust mest einirtágum, ófünun, hörðum og seigum, svo að beittar skóflur unnu illa á þeim. Sumt af deiglunum var hvítur jökulleir. Hann var stundum hnoðaður og látinn yfir skyrilát, er geymd voru til vetrar. Það var að mestu hætt að taka mó, er hætt var að elda í hlóðum, því þá komu eldavélar og kol."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 14

ÁR-486:020 heimild um mógrafir

"Það var tekin mör suðurundir mörkum, við Hrutasteinslæk. Var þar allgóður mór, en virtist búin. Það vottar fyrir mó í bökkum Sogsins, en er vondur og þótti ekki hirðandi."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 14-15

ÁR-486:021 *Bæjarlækur* heimild um vatnsból

"Þá fer ég heim að bæ og að klakhúsi við uppsprettu Bæjarlækjar. Lækur þessi sprettur upp úr klapparþró. Þar var vatnsbólið í Alviðru frá fyrstu tíð. Er þar ágætt vatn. Ég setti vatnshrút við lækinn og spýtti hann vatninu í fjós og bæ svo tugum ára skipti. En svo var hann færin að slitna."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 15-16

ÁR-486:022 *Heimastistekkur* heimild um stekk

"Þá er vallendisrimi. Í honum eru tættur. Það heitir Heimastistekkur."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 18

ÁR-486:023 *Áveita* örnefni, áveita

"Dalur, Áveita, Miðmörk, Klapparhóll.. "

Heimildir: Ö-Alviðra a, 20

ÁR-486:024 *Klapparhóll* heimild um vörðu

"Dalur, Áveita, Miðmörk, Klapparhóll með vörðu á.. "

Heimildir: Ö-Alviðra a, 20

ÁR-486:025 heimild um túngarð

"Þá kemur Bæjarskriða og svo túngarður og Skriðuflöt heim að bæ... En það skeði fyrir um 100 árum, að Bæjarskriðan sprengdiupp skafl, sem safnaðist í gilið upp við engjar. Tók snjóflóðið allan túngarðinn fyrir Suðurtúni..."

Heimildir: Ö-Alviðra a, 21

ÁR-486:026 heimild um leið

"Kirkjuvegur bæði illur og langur."

Heimildir: JÁM II, 390

ÁR-486:027 *Bæjarmýri* heimild um áveitu

"Þar er mýrin fyrir ofan kölluð Bæjarmýri, áveita úr Bæjarskriðu og Bæjarlæk."

Heimildir: Ö-Alviðra b, 17

ÁR-486:028 heimild um stekkatún

"Dalur, Áveita, Miðmörk, Klapparhóll með vörðu á, Hrutasteinn með með þúfu á, stærsti steinninn, sem er í Dalnum. Í honum er mörk á millum Tannastaða og Alviðru. Þar var haft stekkatún frá Alviðru. Það hafði Þorvaldur Þorsteinsson."

Heimildir: Ö-Alviðra b, 20

ÁR-487 Tannastaðir

"Jarðardýrleiki x og so tíundast á fjórum tíundum" JÁM II, 390. 2.9.1520 selur Andrés Andrésson Sæmundi Eiríkssyni Tannastaði í Arnarbælskirkjusókn fyrir 10 hdr – DI VIII, 748. 1541 hafði Sæmundur bóndi selt Ögmundi biskupi Alviðru og Tannastaði 10 hdr – DI X, 664. 1703 seldi Markús Snæbjörnsson Sigurði Hákonarsyni og Ingibjörgu Einarsdóttur 10 hdr jörð, Tannastaði – JÁM XIII, 65. "Landamerki: Úr Hrutasteinstanga við Sogið, til vesturs í Miðmarkastein, þaðan bein lína til fjalls yfir Tannastaðadali í Ingólfshæðir. Sogið og Ölfusá að austan. Vestan (sunnan): Úr Einbúa við Ölfusá bein lína um Grákollu upp í Sandhæð, uppi á Ingólfsfjalli. Þaðan í Alviðruland í Ingólfshæðum." Ö-Tannastaðir, 1.

1917: Tún 4.6 ha, allt slétt. Garðar 905 m². "Kaldakinn. Snöggglend brún, sunnan við Dimmutó og náði túnið ekki lengra 1836." Ö-Tannastaðir, 2.

ÁR-487:001 *Tannastaðir* bústaður

"Bærinn hefur staðið á sama stað og nú er."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 1

ÁR-487:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-487:003 heimild um leið

"Vegurinn heim að bænum er og á sama stað síðan lagði þjóðvegurinn kom."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 1

ÁR-487:004 *Ártalssteinn* áletrun

"Ártalssteinn. Stór steinn í túngarðinum ofan (vestan) Gerðinsins. Á hann er lettað 3/10 1893. Mun vera með stærstu hleðslusteinum, sem sjást."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 1

ÁR-487:005 heimild um leið

"Síðið er í Norðurtúni ofan til við þær gömlu traðir, sem sást votta fyrir, en hafa legið eftir endilöngu túninu."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 1

ÁR-487:006 *Borgarhóll* heimild um fjárskýli

"Borgarhóll: Hóll norður af Skiphól, "til landnorðurs frá bænum, dregur nafn af fjárborg, sem stóð þar í túnjaðrinum. Ég man eftir broti af tóftum."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:007 *Gnýputóft* heimild um tóft

"Gnýputóft. Stóð ofarlega í túninu og var stór steinn í tóftinni. Hefur að líkindum brotið húsið niður. Steinninn var sprengdur burt. Engin veit nú hvar sú tóft var, nema ég."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:008 *Kvíasteinn* örnefni, kvíar

"Kvíasteinn. Er í Suðurgerðinu."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:009 *Réttarbjarg* heimild um rétt

"Réttarbjarg. Stór steinn í túngarðinum vestur af bænum, þar er fjárrétt. "Þar var áður hrútakofi Jóns Guðmundssonar.""

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:010 *Lambhúsmýri* örnefni, lambhús

"Lambhúsmýri. Mýrarblettur sá, sem er norður af túninu."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:011 *Steinbogi* heimild um leið

"Steinbogi. Er sunnan við túngarðinn. Þar var raðað flötum steinum í litlu mýrarviki, því heimreiðin var slæm, en vegurinn lá fast við túngarðinn að neðanverðu."

Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:012 *Grútareldhús* heimild um tóft
 ""Grútareldhús. Gömul tóft í brúninni fyrir neðan bæinn, ber við ána, frá bænum að sjá. Þar var brætt lýsi" (sennilega selslýsi)."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:013 *Bæjarlind* heimild um vatnsból
 "Bæjarlind. Er víst örnefni, þó lítið sé."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 2

ÁR-487:014 heimild um vörslugarð
 Harðhaus: Harður bali á klapparholti suður af Undirlendinu. "Mýrarhæð fyrir neðan þjóðveginn, en norðan við Stjarnalæk. Þegar ég var uppkominn maður, tók ég fyrst eftir girðingu fornri á þessari hæð, hún er kringlótt og um 20 m þvert yfir".
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 3

ÁR-487:015 heimild um myllu
 "Stjarnalækur: Kemur upp í Stjarnlækjarbotnum og rennur í Ölfusá vestan Harðhauss, fyrir neðan Sauðastein. Hann rennur í Ölfusá litlu fyrir norðan Króarhóla. Í honum var eitt sinn vatnsmilla og sá ég votta fyrir, þar sem hún hafði verið."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 3

ÁR-487:016 heimild um lögn
 "Króarhólar: Hólar neðst (suðaustast) í mýrinni niður við ána, í suðurlandssuðri frá bænum... Þar er einkennilegt berg við án, raðað fimmstrendum súlum hver við aðra. Þar var lögn og veiddist vel fyrir og um 1800."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 3

ÁR-487:017 heimild um stekk
 "Stormholt: Gróið holt, nú ræktað, suðvestur af Króarhólum, "er fyrir norðan Tannastaðagil, lítið fyrir neðan þjóðveginn. Sunnarlega á því eru stekkjartóftir greinilegar..."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 3

ÁR-487:018 heimild um tóft
 "Stormholt: Gróið holt, nú ræktað, suðvestur af Króarhólum, "er fyrir norðan Tannastaðagil, lítið fyrir neðan þjóðveginn. Sunnarlega á því eru stekkjartóftir greinilegar og litlu norðan ákaflega fornleg upphækkun."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 3

ÁR-487:019 heimild um tóft
 "Móbarð: Er á syðri bakkanum á Tannastaðagili, dálítið ofar en Míflöt. Þar er gömul tóft og þar var vegur yfir gilið."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 4

ÁR-487:020 *Gvendarbrunnur* þjóðsaga
 "Gvendarbrunnur: Er lítil lækjarsytra, sem kemur upp við gamla veginn fyrir norðan Ytri-Hákon. Munnmæli herma, að Guðmundur Arason góði hafi vígt þennan læk, þegar hann var á ferðum sínum."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 5

ÁR-487:021 *Jónshellir* heimild um tóft
 "Jónshellir: Klettagjögur fremur neðarlega í fjallinu rétt fyrir sunnan Ytra-Gilið. Þar sá ég votta fyrir grjóthleðslu norðan með bjarginu. Er kenndur við Jón Guðmundsson forföður Ólafs prests í Hjarðaholti. Hellirinn er nú nær enginn."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 5

ÁR-487:022 *Grænutóftir* heimild um stekk
 "Gamalt stekkatún, "norðanvert við Tannastaðagil, lítið fyrir neðan gamla veginn. Þar hefur auðsjáanlega verið stíað, því þar er tóft mikil og greinilegur stekkur, kringlóttur laus við".
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 5

- ÁR-487:023** *Skemmusteinn* örnefni, skemma
 "Skemmusteinn: Er neðarlega í fjallinu fyrir ofan Hákon, liggur yfir þvera grasbrekku, er stór og jafnlent fram á hann."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 5
- ÁR-487:024** *Stöðulgerði* heimild um kvíar
 "Stöðulgerði: Er kallað útnorðurshornið á túninu. Þar hafði verið mjólkaðar ær og kýr."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 6
- ÁR-487:025** *Bláberjahæð* heimild um mógrafir
 "Bláberjahæð: Hún liggur á milli Dalsins og Stórasunds. Af henni sést Alviðrubærinn. Þar var tekinn mór 1848."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 7
- ÁR-487:026** *Pálstóft* heimild um fjárskýli
 "Pálstóft: Gamalt sauðahús austast í Þrasteinamýri. "Hefur verið allstór fjárborg, en fyrir löngu fallin saman. Hún er án efa kennd Pál Jónsson, sem bjó á Tannastöðum 1729 og fram yfir 1750, fæddur 1671".
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 8
- ÁR-487:027** *Stekkjarhóll* heimild um stekk
 "Stekkjarhóll: Er til landnorðurs frá bænum. Á honum eru tvær fuglaþúfur og var þar áður refagildra undir nyrðri þúfunni. Sunnan undir þúfunni var stekkjað um 1840 og eru glöggar tóftir síðan."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 9
- ÁR-487:028** heimild um tóft
 "Stekkjarhóll: Er til landnorðurs frá bænum. Á honum eru tvær fuglaþúfur og var þar áður refagildra undir nyrðri þúfunni. Sunnan undir þúfunni var stekkjað um 1840 og eru glöggar tóftir síðan. En litlu norðar eru mjög gamlar tóftir eða vottur þeirra, sem vel gætu verið frá fornöld."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 9
- ÁR-487:029** *Lambabyrgi* heimild um lambhús
 "Lambabyrgi: Er uppi á Ingólfsfjalli við lítið berg í Stapagili, þegar það beygir til austurs, eftir að það kemur norður úr dölum."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 11
- ÁR-487:030** heimild um gildru
 "Stekkjarhóll: Er til landnorðurs frá bænum. Á honum eru tvær fuglaþúfur og var þar áður refagildra undir nyrðri þúfunni. Sunnan undir þúfunni var stekkjað um 1840 og eru glöggar tóftir síðan."
Heimildir: Ö-Tannastaðir, 9
- ÁR-487:031** *Skipihóll* örnefni, legstaður
 1821: "Skipiholl er nefndur eirn holl í tuninu a bæjnum Tannastodumm austann undir sama Ingólfsfjalli sem mikid likist skipi ad lógunn, hér umm 6 alnir a leingd enn miór til beggia Enda meinast ad vera holur; - ecki eru menn hér fúsir a ad forvitnast neitt umm þessa hóla – "
Heimildir: FF, 223-224

ÁR-488 Laugarbakkar

"Annað býli af sömu jörðu [og Fjall]. Dýrleiki þess er kallað vi lxxx álnior og so tíundast." JÁM II, 392. "Landamerki I: Gagnvart Tannastöðum úr þúfu á Einbúa, er stendur niður við Ölfusá, sem hann er hæstur, beina línu í stein sem nefnist Grákollur neðri, og beina línu á Ingólfsfjallsbrún; úr vörðunni beina línu í vörðu, sem er á melhrygg á miðju Ingólfsfjalli, sem er hornmark. II: Gagnvart Helli úr áðurnefndri vörðu á melhrygg, beina línu í vörðu, sem stendur á vesturgilklofningsbrún á Brennu[dals]gili; þaðan niður Brennidalsgil í vörðu á Fjallstóttum beina línu í Mígandaþúfu; úr Mígandaþúfu til Ölfusár." Ö-Laugarbakkar, 1.
 1917: Tún 5.2 ha, þar af c. 1/3 slétt. Garðar 1041 m².

ÁR-488:001 *Laugarbakkar* bústaður

"Bærinn var færður norður á syðri bakka Laugalækjar um og eftir 1930."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 1

ÁR-488:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-488:003

heimild um lögn

Sandhóll. Hóll sá, sem stendur fast við ána, fyrir austan túnhólinn. Þar er lögn í ánni, en aldrei veiddist þar vel."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:004

heimild um lambhús

Sandhóll. Hóll sá, sem stendur fast við ána, fyrir austan túnhólinn. Þar er lögn í ánni, en aldrei veiddist þar vel. Uppi á hólum, þar sem hann er hæstur, var lambhús. Man ég (Þ.S.) vel eftir tóftinni."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:005

Bæjarhóll

heimild um útihús

"Bæjarhóll. Hóll í túninu fyrir sunnan bæinn. Þar stóðu lambhúsin, mjólkurkoffinn og smiðjan."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:006

Gamlistöðull

heimild um kvíar

"Gamlistöðull er í túninu fyrir vestan Heimalækinn."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:007

Mógrasláttu

heimild um mógrafir

"Mógarfarslétta. Nýtt tún úr gömlum mógröfum vestan við Gamlastöðul."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:008

Kerið

heimild um rétt

"Kerið. Stórt og djúpt jarðfall fyrir vestan túnið. Lækur hefur brotið skarð í túnið í jarðbakkann við ána. Það var notað fyrir fjárrétt og gott að reka fé inn í það."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:009

Stekkjarholt

heimild um stekk

"Stekkjarholt. Næsta holt suður af túninu, fast við ána. Þar hef ég (Þ.S.) séð eina tóft mjög forna."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:010

heimild um lögn

"Stekkjarholt. Næsta holt suður af túninu, fast við ána. Þar hef ég (Þ.S.) séð eina tóft mjög forna. Við þetta holt var bezta lögnin á Laugarbökkum"

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 2

ÁR-488:011

heimild um stekk

"Háholt. Langstærsta holtið í Laugarbakkalandi. Þar er skammt niður af fjallsklettum. Sunnan í því eru fornar stekkjatóftir."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 3

ÁR-488:012

Stekkjartún

heimild um stekk

"Stekkjartún. Brekka sunnan í Laugarholtinu. Þar stóð hæsnahús. Ég (Þ.S.) man eftir stekkjartóftum."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4

ÁR-488:013

Laug

heimild um vatnsból

"Laug. Sú volga vatnslind, sem bærinn dregur nafn af. Hefir hún veirð notuð í gamla daga og lögð þá rækt við hana. Í tíð Eiríks Jónssonar (1788-1867) fannst útskorinn setstokkur og þvottaklapp úr rauðavið, hvort tveggja mjög fornt."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4

ÁR-488:014

Vondarétt

heimild um rétt

"Vondarétt var hjá Klofnasteini; nú aflögð."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 5

ÁR-488:015 *Kviadalur* örnefni, kvíar
 "Kviadalur. Dæld í fjallsbrúninni beint fyrir ofan Fjallskletta. Dalurinn er girtur háu standbergi að austan og norðan. Að vestan eru illar eggjar, og að sunnan er illt uppgöngu í dalinn."
Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 6

ÁR-488:016 heimild um ristur
 "Háholtskrókur. Mýrarblettur útsunnan (SV) við Háholtið og vestur að Fjallslæk. Þar var ávalt skorinn reiðingur."
Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 3

ÁR-488:017 *Brennidalur/Brenn* heimild um kolagröf
 "Brennidalur (Brennadalur) liggur næstum upp á fjallsbrún beint upp af Fjallstóftum. Dalurinn má heita að sé umgirtur hömrum á alla vegu. Tilgáta um nafnið hefur verið sú, að þar hafi verið skógur og gert til kola. Þórður telur það óhugsandi, því að ekki sjást [neinar] leifar af skógi, en í dimmu veðri hafa menn séð loga í dalnum, og af því er nafnið dregið. (Sigurður notar orðmyndina Brennidalur, en Þórður faðir hans Brennadalur. Ég læt báðar koma fram."
Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 6

ÁR-488:018 undir Ingólfsfjalli þjóðsaga
 "...segja munnmæli að Ingólfur hafi dvalið [í Fjalli] veturinn sem hann var undir Ingólfsfjalli ..."
 Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1897, 18.

ÁR-489 Hellir

"Þriðja býli af sömu jörð [Fjalli]. Dýrleiki þess er vi lxxx álnir og so tíundast." JÁM II, 392. "Hellir hefur byggzt úr landi Fjalls... Landamerki: Að austanverðu er varða á Fjallstóttum, úr þeirri vörðu ræður sjónhending í Mígandapúfu, frá Mígandapúfu ræður Hellisgil fram í Ölfusá, svo ræður Ölfusá vestur í mynnið á svonefndu Markagili; þaðan í Markhól, sem á vesturbakka gilsins. Úr Markhól ræður sjónhending gegnum Flagið fyrir austan Einbúa upp í markastein, sem er fyrir neðan veginn upp við Ingólfsfjall, og þaðan upp í Hamarinn fyrir vestan Eyðihvamm." Ö-Hellir, 1.
 1917: Tún 3.8 ha, þar af c. 2/3 slétt. Garðar 585 m².

ÁR-489:001 *Hellir* bústaður
 "...mun bærinn hafa staðið á sama stað. Hvenær hann var byggður, veit ég ekki."
 Sjá ljósmynd, 416
Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-489:003 *Austurlind* heimild um vatnsból
 "Austurlind. Vatnsból austur í túninu..."
Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489:004 heimild um vatnsból
 "Austurlind. Vatnsból austur í túninu, en annað var fyrir vestan bæinn"
Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489:005 heimild um fjárhús
 "Barnahellisakúti, lítill hellissakúti næstur bænum; seinna fænaðarhús fyrir framan skútan..."
Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489:006 *Gjósta* heimild um rétt
 "Gjósta. Bil á milli tveggja hamra rétt fyrir austan Barnahellisakútann. Þar var fjárrétt."
Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489:007 *Stórihellir* heimild um fjárskýli FRÍÐLÝSTAR MINJAR

"Stórihellir. Fjárhellir austan í Túnhólum. Hann tekur nær 100 fjár, og mætti stækka hann. Þar var mikið af leggjum í holu síðan um niðurskurðinn."

Matthías Þórðarson friðlýsti þennan helli 5.5.1927: "Hellir fremst í túninu, skamt austur frá bænum, austan í grasivöxnum blágrýtishól."

Heimildir: Ö-Hellir, 2; Fornleifaskrá, 77

ÁR-489:008 *Litlihellir* heimild um fjárskýli

"Litli hellir er lítið norðar en sá stóri. Hann tók 14 lömb; er nú (1931) mörgum týndur."

Heimildir: Ö-Hellir, 2

ÁR-489:009 *Ferjustaður* heimild um ferju

"Ferjustaður. Svæðið niður við Ölfusá, þar sem ferjað var yfir frá Laugardælum, og átti Hellisbóndinn fría ferju, og þar að auki átti hann 40 fiska fyrir átroðning. Kallþúfa. Þúfa sú á Ferjuholti, sem menn stóðu hjá, þegar þeir kölluðu á ferjuna frá Laugardælum. Sést þangað heim af þúfunni sunnan við túnið á Svarfhól. Gólholt. Þórður er ekki viss um hvar það er, en Sigurður taldi líklegast, að það væri holtið, sem Kallþúfan er á."

Heimildir: Ö-Hellir, 2

ÁR-489:010 heimild um brú

"Sundagil. Rennur við Hrossflatir og í Ölfusá. Lítil brú var á gamla veginum og foss alveg við brúna."

Heimildir: Ö-Hellir, 3

ÁR-489:011 *Grímsklettur/Gríms* sögustaður

"Grímsklettur, stundum kallaðir Grímshólar (Þ.S.). Þeir háu hamrahólar, þar sem Hellisgil rennur í Ölfusá. Munnmæli herma, að Erlendur gamli á Strönd hafi vegið þar mann (sem líklega hafi heitið Grímur(Þ.Ö.J.))..."

Heimildir: Ö-Hellir, 2

ÁR-489:012 heimild um brú

"Langanes. Nesið sem skagar út í ána. Norðurendi Ölfusárbrúar er í Langanesinu. Gamla brúin var smíðuð 1891, féll 1944."

Heimildir: Ö-Hellir, 2

ÁR-489:013 heimild um leið

"Hrossflatir. Vallendisblettir beggja vegna gamla vegarins, milli Fossness og Langaness... Sundagil. Rennur við Fossflatir og í Ölfusá. Lítil brú var á gamla veginum... Fossnesmýri. Hún liggur vestur að landi Árbæjar, að mestu leyti vestan gamla vegarins. Hrísmýrarklettur. Holt það, sem næst er gamla veginum að austanverðu. Þar er nú (1972) steypustöð. Hrísmýri. Mýrin norðvestur af Hrísmýrarkletti. Vegurinn (gamli) var lagður yfir hana, og er hún því beggja megin við hann."

Heimildir: Ö-Hellir, 3

ÁR-489:014 heimild um brú

"Sundagil. Rennur við Fossflatir og í Ölfusá. Lítil brú var á gamla veginum og foss alveg við brúna."

Heimildir: Ö-Hellir, 3

ÁR-489:015 *Einholt* heimild um bústað

"Hádeigisholt. Holt í suðri frá gamla bænum. Á því holti reistu Einar Sigurðsson og Pálína Benediktsdóttir hús og nefndu Einholt. Mun nafnagiftinni hafa ráðið, að Pálína var færdd og uppalin í Einholti á Mýrum í Austur-Skaftafellssýslu."

Heimildir: Ö-Hellir, 3

ÁR-489:016 *Hellisbrú* heimild um leið

"Hellisbrú. Gamall þjóðvegur frá Ingólfsfjalli og niður að Ferjustað. Hún er í þremur bútum og holt á milli þeirra. Vegur hefur verið upphlaðinn, en ekki borið ofan í. Brúarendi. Svæðið þar sem Hellisbrúin endar við fjallskriðu, suðvestan við Blákoll." "Miðaftansholt er til vesturs frá bænum. Hellisbrúin liggur norðan við það."

Heimildir: Ö-Hellir, 4; ÞS, 126

ÁR-489:017 *Eyðihvammur* heimild um bústað

"Eyðihvammur. Dalur eða lægð í fjallinu skammt austan við Vegamótin. Munnmæli segja þar bæ hafa

verið. Engin merki sjást til þess."

Einnig skráð í landi Árbæis.

Heimildir: Ö-Hellir, 4

ÁR-489:018 *Blákollur* áletrun

"Blákollur. Stór klettur, rétt fyrir ofan vegin hjá Brúarenda. Hann hrapaði í jarðskjálftanum 1896, í fyrsta kipppnum, sem nokkuð kvað að (26. ágúst). Ártalið 1896 er málað á steininn.

Heimildir: Ö-Hellir, 5

ÁR-489:019 *Barnahellissskúti* örnefni, leikvöllur

"Barnahellissskúti, lítill hellisskúti næstur bænum... Þar er lítill hola langt inn í bergið, og hafði verið raðað í hana mörgum stórgripsvölum."

Heimildir: Ö-Hellir, 1

ÁR-489b Fjall

Þuríður Grímkelsdóttir "fæddist upp með þeim manni, er Sigurður múli hét; hann bjó undir Felli" Harðar saga, ÍF XIII, 4 sbr. 5 (Fjalli) og 35. 1397: Kirkiann j Fjalli a tuær kluckur að kirkiunni a Strond. DI IV,101. . [1524] selur Ögmundur biskup Snæbirni Gíslasyni hálf Fjall – DI IX, 258. Erlingur Gíslason átti Fjall í Ölfusi, Þorsteinn yngri son hans bjó þar og átti Halldóru Pálsdóttur, Eyjólfssonar frá Hjalla og Ásdísar Pálsdóttur, systur Ögmundar biskups – Bsk II, 298. Eydis Helgadóttir, móðursystir Odds biskups, var í Fjalli 1604 og átti Jón Ásgrímsson er þar bjó fyrst en varð eftir það bryti í Skálholti – Bsk II, 661. Á öðrum stað er þó sagt að Jón Ásgrímsson hafi fyrst verið bryti í Skálholti en síðar verið ráðsmaður fyrir Fjalls búi – Bsk II, 675. "Bærinn hefir staðið fram á átjándu öld. Eftir að hann lagðist í eyði, lagðist landið til Hellis og Laugarbakka, svo að nú eru landamerki þeirra jarða um Fjallstún." Brynjúlfur Jónsson 1897, 19.

[Af JÁM sést] að þá hefir heimaörðin Fjall verið komin í niðurlægingu, er jarðabókin var saminn. Munu því mest hafa valdið skriðurennslu á túnið. Túnstæðið hefir upphaflega verið uppgróin skriðubunga, mynduð af gili, sem þar er uppundan í fjallinu. Það heitir Branddalsgil, og hefir nafn af lítilli dalkvo er Branddalur heitir, sem þar er uppi í gili, en sjest ekki fyrr en að er komið. Branddalur er enn grasi vaxinn; annars er gilið, og hliðin öll, nú eintóm skriða. Er líklegt að nafnið sé dregið af kolabröndum og að þar hafi verið kol brennd meðan fjallshliðin var skógi vaxin ... enn heldur [gilið] áfram að hækka bunguna smátt og smátt; enda er hún nú að miklu leyti grjóti þakin, nema austan til. Þar er grasflöt, sem enn heitir Fjallstún. Á henni eru rústir bæjarins. ... Hefir hjer verið gott til heyaflla og tún eigi alllitið meðan bungan var í friði fyrir skriðum. Líklegra er, að þær hafi valdið eyðileggingunni smátt og smátt heldur en allt í einu; en auðvitað er, að loksins hefir eitt skriðuhlaup riðið baggamuninn." BJ í Árb. 1897, 18-19

ÁR-489b:001 *Fjallstóftir* heimild um bústað FRÍÐLÝSTAR MINJAR

"Fjallstún. Skriðurunnin hæð; leifar af túni bæjarins Fjalls. Fjallstóftir. Gömul tóftarbrot austanvert í Fjallstúni, skammt fyrir ofan veginn. Þar hefur verið mikill bær í fornum stíl og búið málmsmiður."

"Fjallstún, þar sem aðal túnið í Fjalli var, er nú í Hellislandi, en landamörkin eru um bæjartóftirnar. Ein tóft sést enn þá greinilega fyrir neðan vegin, en upp á hátindinum sá eg glögg fyrir fimm húsatóftum hverjum við aðra, þegar eg var unglingur, en nú eru þær allar komnar undir skriðu fyrir þó nokkru. Líka tók eg þá eftir niðursignu túngarðsbroti vestur við mýrarvikið, sem nær lengst upp að fjallinu." segir í örnefnalýsingu. Brynjúlfur Jónsson skoðaði rústir Fjalls 1896:

[Skriðubungan undan Branddalsgili er] nú að miklu leyti grjóti þakin, nema austan til. Þar er grasflöt, sem enn heitir Fjallstún. Á henni eru rústir bæjarins. Er of lítið gjört úr þeim í munnmælasögunni: "Sængurkonusteinn" í "Huld" (1. hefti bls. 52), því allvel sjer fyrir bæjarrústinni, og einnig fyrir fjöss og heygarðsrúst, sem er á austurjaðri bungunnar, efst á grasflötinni nær upp við fjallið. Bæjarrústin er dálítið sunnar og neðar. Bærinn hefir snúið framhliðinni mót suðaustri; en í fljótu álti virðist þó, þegar á rústina er litið alla í einu, að hún snúi mót suðri. En það kemur af því, að byggingar hafi verið fram á hlaðinu, sem austantil ganga lengst fram; myndast þar næstum eins og lítill hólbrekka af gamalli hleðslu. ... Bæjartóftin snýr hliðinni fram, og er framhúsið nálægt 10 faðma langt frá norðaustri til suðvesturs. Dyr eru á framhliðinni vestan til miðri. Beint inn af þeim er inngangur í bakhús, er liggur samhliða hinu, og eru dyrnar á miðri framhlið þess; það er rúml. 3 faðma langt. Er sennilegt að það hafi upp á síðkastið verið baðstofan, en hitt framhýsi. Við báða enda bakhússins virðast vera auð svæði, sem svara mundi rúmi fyrir dálitil hús; en þessi svæði eru þó innilokuð af garði,

sem staðið hefir fyrir allri bakhlið bæjarins, og myndað þannig “húsagarð”, - sem nú er kallað og tíðkast hefir á seinni öldum. Síð tóft er við hvorn enda frambæjartóftarinnar, og snúa þær dyrum fram á hlaðið; getur verið að þar hafi verið skemma og smiðja. Vestan í húsagarðinum sjer einnig fyrir litilli tóft. vegurinn hefir legið um hlaðið, milli bæjarins og bænhusssins. Hefir það haldist eptir að bærinn lagðist í eyði, því þar eru uppgrónar götur; en nú liggur vegurinn á bak við rústina. Fjósið hefir snúið nokkuð meir til austurs en bærinn. Stærð þess er ekki hægt að ákveða, því svo er að sjá, sem það hafi verið hlaðið sundur að innanverðu, - eða það hefir verið stytt, er kýr hafa fækkað. Við vestri hlið þess er ein tóft, en við eystri hliðina tvær, líklega geldneyta- og reiðhestahús. Þar á bak við er heygardurinn. Heystæðin eru þrjú: eru tvö þeirra næstum 10 faðm. löng en hið þriðja nær hálfu styttra, því þar gengur fjóstóftin inn í garðinn.”

Friðlýst af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927 (sem kvöð á landi Hellis)– Fornleifaskrá, 77.

Ath Þ.S. skráir Fjall í Hellislandi.

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4; ÞS, 123; Brynjúlfur Jónsson 1897, 18-19.

ÁR-489b:002

heimild um kirkju

FRIÐLÝSTAR MINJAR

"Fjallstóftir. Gömul tóftarbrot austanvert í Fjallstúni, skammt fyrir ofan veginn. Þar hefir verið mikill bær í fornum stík og búið málsmiður. Þar var kirkja, og liggur vegurinn um kirkjugarðinn"

1706: "Hjer segja menn kirkja muni að fornu verið hafa, en enginn minnst að tíðir hafi hjer verið fluttar." Eina ritheimildin sem gæti bent til kirkju á Fjalli er máldagi Strandarkirkju í Selvogi frá 1397 en þar segir: "Kirkiann j Fjalli a tuær kluckur ad kirkiunni a Strond."

1897: "Sögn er, að bænahús hafi verið í Fjalli; svo sagði mjer Jón bóndi Árnason í Alviðru, fróður maður og vel að sjer. Hefir þá bænahúsið án efa verið fram á hlaðinu, en hafi það verið austast og fremst, - sem mjer þykir liggja næst að ætla, - þá hefir annað hús verið vestar á hlaðinu."

Friðlýst af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927 (sem kvöð á landi Hellis)– Fornleifaskrá, 77.

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4; JÁM II, 391, DI IV 100-101; Brynjúlfur Jónsson 1897, 19.

ÁR-489b:003

Fjóslág

örnefni, fjós

"Fjóslág. Smádæld fyrir austan bæjaröðina í Fjalli."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4

ÁR-489b:004

heimild um brunn

"Fjóslág. Smádæld fyrir austan bæjaröðina í Fjalli. Þar var bæjarbrunnurinn."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4

ÁR-489b:005

Blómsturgeti

heimild um tóft

"Blómsturgeti. Gróin brekka fyrir ofan Fjallstóftir, við Brennidalsskriðuna. Þar hef ég (Þ.S.) séð votta fyrir hleðslu."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4

ÁR-489b:006

Saumakonuhellir

þjóðsaga

"Saumakonuhellir. Hellir í Fjallsklettum, ofan við þar sem Fjallslækur kemur upp. Sagt er, að kona sú, sem barnið ól hjá Sængurkonusteini, hafi hitt þar tvær stúlkur í hellinum, sem voru að sauma. Þær leyfðu henni ekki að koma í bæinn, en allt annað Fjallsfólk var við kirkju í Arnarbæli."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 4-5

ÁR-489b:007

Reiðingsklettur

heimild um rist

"Reiðingsklettur er neðarlega í Fjallsklettum. Þegar skorin var reiðingur, var hann ævinlega reiddur upp í dálitinn skúta milli tveggja stórbjarga, og þornaði hann þar sjálfkrafa af vindsúg."

Heimildir: Ö-Laugarbakkar, 5

ÁR-489c Fossnes

3.11.1502 selur Stefán Skálholtsbiskup Þorvarði Erlendssyni lögmanni Árbæ og Fossnes fyrir 30 hdr og Þórisstaði þar næsta fyrir 10 hdr er liggja í Ölvesi í Arnarbælskirkjusókn – DI VII, 622-23.

26.6.1546 gefur Erlendur Þorvarðsson Gissuri biskupi tilkall sitt til jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness hverjar eru 50 hdr að dýrleika, svo og allt tilkall og áklögun um rekann á Skeiði er liggur fyrir Hrauns landi og um skipstöðu á Bjarnarstöðum – DI XI, 472. 26.7.1546 kvittar Erlendur Þorvarðsson Gissur biskup um andvirði jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness 50 hdr – DI XI, 479-80. "Fossnes

er sagt að byggt hafi verið fram að, eða fram yfir, 1800, og að kerling ein hafi búið þar síðast. Rúst þess bæjar sjest skammt frá Hvítá litlu ofar en á mótis við bæinn á Selforsi. Það er nú í Hellis landi, því landið lagðist til þeirrar jarðar, var þar stekkur frá Helli um hrið, en er nú aflagður fyrir löngu." Brynjúlfur Jónsson 1897, 19-20.

ÁR-489c:001 *Fossnes* heimild um bústað

"Rúst þess bæjar sjest skammt frá Hvítá litlu ofar en á mótis við bæinn á Selforsi. Það er nú í Hellis landi, því landið lagðist til þeirrar jarðar, var þar stekkur frá Helli um hrið, en er nú aflagður fyrir löngu." Brynjúlfur Jónsson 1897, 19-20.

"Fossnes var sérstakt býli. Það var á mótis Selfossbænum. Þar sést fyrir túni 1931, vatnsbóli og tóftum. Jörðin hefur verið fremur lítil. Þessar menjar munu horfnar nú (1972)."

"Fjórða býli af sömu jörð [og Fjall]. Dýrleiki þess er talinn og tíundaður x."

Heimildir: Ö-Hellir, 3; JÁM II, 393

ÁR-490 Árbær

"Jarðdýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 393. 1397: Kirkia að Árbæ a .iiij. kyr. DI IV 92. 3.11.1502 selur Stefán Skálholtsbiskup Þorvarði Erlendssyni lögmanni Árbæ og Fossnes fyrir 30 hdr og Þórisstaði þar næsta fyrir 10 hdr er liggja í Ölvesi í Arnarbælskirkjusókn – DI VII, 622-23. 26.6.1546 gefur Erlendur Þorvarðsson Gissuri biskupi tilkall sitt til jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness hverjar eru 50 hdr að dýrleika – DI XI, 472. 26.7.1546 kvittar Erlendur Þorvarðsson Gissur biskup um andvirði jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness 50 hdr – DI XI, 479-80. "Landamerki. Ölfusá að sunnan. Vestan: úr Svörtubökkum við Ölfusá og til Ingólfsfjalls. Austan: úr Markakletti við Ölfusána og til Ingólfsfjalls. (Meiri upplýsingar gáfu heimildarmenn ekki)." Ö-Árbær, 1 1917: "Tun 8.3 ha, þar af c. 3/4 slétt. Garðar 2176 m2.

ÁR-490:001 *Árbær* bústaður

"Tvíbýli var lengi á Árbæ, austur og vesturbær... Bærinn stóð í miðju túni."

Heimildir: Ö-Árbær, 1

ÁR-490:002 heimild um kirkju

"Í gömlum heimildum er getið um kirkju á Árbæ, en heim. vissu ekki hvar hún hefði staðið."

1397: LXXX. Árbær.

Kirkia að Árbæ a .iiij. kyr.

Jnnan sig kluckur .iiij. Mariuskriptur tuær. korssar. kiertistika med kopar. paxspialld. sacrarium mvnnlaug.

portio Ecclesiæ vmm næstu .x. ár .xvij. aurar oc .iiij. alnar.

Heimildir: Ö-Árbær, 1; DI IV, 92

ÁR-490:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-490:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-490:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-490:006 heimild um leið

"Bærinn stóð í miðju túni. Traði lágu til austurs og einnig til norðurs."

Heimildir: Ö-Árbær, 1

ÁR-490:007 heimild um fjárhús

"Austurtún: Túnið sunnan traðanna, suðaustur frá bænum. Þar voru fjárhús."

Heimildir: Ö-Árbær, 1

ÁR-490:008 *Hulduhólar* huldufólksbústaður

"Hulduhólar: Þrír hólar vestur af bænum, grónir að neðan. Þar bjó huldufólk."

Heimildir: Ö-Árbær, 1

- ÁR-490:009** *Andrésarflöt* heimild um bústað
 "Andrésarflöt: Grasflöt, náði frá túninu og niður (suður) að Ölfusá. Þar var bær og Andrés hefur að líkindum búið þar."
Heimildir: Ö-Árbær, 1
- ÁR-490:010** *Árbæjarhjáleiga* heimild um bústað
 "Árbæjarhjáleiga: Var í túninu vestur af bænum, sást lítið fyrir tóftum." 1709: "Hjáleiga hefur hjer ein verið, er kallast hefur Árbæjarhiáleiga, bygð til næst umliðins árs, en síðan í eyði lögð vegna jarðarinnar slægjuleysis, og ei verður aftur bygð nema til skaða heimjörðinni. Landskuld hefur á henni verið xl álnir."
Heimildir: Ö-Árbær, 1; JÁM II, 394
- ÁR-490:011** *Gamli Garður* heimild um heygarð
 "Gamall heygarður í Vesturtúni."
Heimildir: Ö-Árbær, 1
- ÁR-490:012** *Á Trantinum* heimild um fjárhús
 "Trantur: Túnið austan traðanna. Þar stóðu fénaðarhús, "á Trantinum".
Heimildir: Ö-Árbær, 1
- ÁR-490:013** heimild um leið
 "Brunnlaut: Laut í túninu og þangað lá gata að brunninum."
Heimildir: Ö-Árbær, 1
- ÁR-490:014** *Brunnurinn* heimild um brunn
 "Brunnurinn: Brunnur sem var í lautinni."
Heimildir: Ö-Árbær, 1
- ÁR-490:015** *Grafarteigur* örnefni, mógrafir
 "Grafarteigur: Mýri vestan við Andrésarflöt, náði niður að ánni..."
Heimildir: Ö-Árbær, 2
- ÁR-490:016** heimild um leið
 "Grafarteigur: Mýri vestan við Andrésarflöt, náði niður að ánni, um hann lá gata."
Heimildir: Ö-Árbær, 2
- ÁR-490:017** *Smágil* heimild um mógrafir
 "Smágil: Lítil gil vestan Grafarteigs. Þar var tekinn mór."
Heimildir: Ö-Árbær, 2
- ÁR-490:018** *Barnamoldargil* heimild um námu
 "Barnamoldargil: Gil austan Móanna. Þar var tekin "barnamold" (kísilgúr), sem notuð var í sama tilgangi og barnapúður sem notað nú."
Heimildir: Ö-Árbær, 2
- ÁR-490:019** *Mógil* heimild um mógrafir
 "Mógil: Gil, sem nær upp í Laugamýrina, þar var tekinn mór."
Heimildir: Ö-Árbær, 2
- ÁR-490:020** *Lautir* heimild um leikvöll
 "Lautir: Graslautir í Mounum austanverðum. Þær voru vinsæll leikstaður barna."
Heimildir: Ö-Árbær, 2

ÁR-491 Þórustaðir

"Jarðardýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 394. 3.11.1502 selur Stefán Skálholtsbiskup Þorvarði Erlendssyni lögmanni Árbæ og Fossnes fyrir 30 hdr og Þórisstaði þar næsta fyrir 10 hdr er liggja í Ölvesi í Arnarbælskirkjusókn – DI VII, 622-23. 26.6.1546 gefur Erlendur

Þorvarðsson Gissuri biskupi tilkall sitt til jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness hverjar eru 50 hdr að dýrleika – DI XI, 472. 26.7.1546 kvittar Erlendur Þorvarðsson Gissur biskup um andvirði jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness 50 hdr – DI XI, 479-80.

"Landamerki: Úr Graflækjum (Giljum, Flugagili og Engjagili) við Ölfusá stutt fyrir austan ferjustaðinn á Kotferju... Úr þessum giljum bein lína í stórann múla austan við Þunnubrekkur. Þessi eru mörk á milli Hvals og Þórustaða, fleiri upplýsingar voru ekki fyrir hendi." Ö-Þórustaðir, 1. 1917: Tún 3 ha, þar af c. 5/6 slétt. Garðar 1456 m².

ÁR-491:001 *Þórustaðir* bústaður
"Bærinn stóð í miðju túni og sneri þiljum til suðurs."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-491:003 heimild um leið
"Traðir lágu frá bænum til norðausturs út fyrir túngarðinn."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:004 heimild um túngarð
"Traðir lágu frá bænum til norðausturs út fyrir túngarðinn."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:005 heimild um útihús
"Traðir lágu frá bænum til norðausturs út fyrir túngarðinn. Við traðirnar voru peningahús"
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:006 *Tættur* heimild um fjárhús
"Tættur: Gömul hús, sem lögð voru í eyði vegna fjárkláða, vestast í túninu."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:007 *Jarðbrýr* heimild um brú
"Jarðbrýr: Þær voru þrjár á læknum, notaðar til yfirferðar."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:008 *Fjárhústún* heimild um fjárhús
"Fjárhústún: Mói (nú ræktaður) suðaustan við túnið. Þar var fjárhús og kuml (heyttóft eða lítil heyhlaða) við."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:009 *Stekkatún* örnefni, stekkatún
"Stekkatún: Lítill hóll neðst í Surtsteig."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:010 *Litlavað* heimild um vað
"Litlavað: Vað á Þórstaðalæknum, [svo] næst ánni."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:011 *Stóravað* heimild um vað
"Stóravað: Ofar á læknum."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 1

ÁR-491:012 *Ýmuskarð* þjóðsaga
"Ýmuskarð (Ímuskarð). Skarð í eggjarnar austan Anrnarnýpu og Hvólsmúla. Þjóðsaga er til í Ölfusi um að vinnukona Ingólfs Arnarsonar, sem Ýma (Íma) hét hafi farið um skarðið, hverra erinda fylgdi ekki sögunni. Líklega verið að koma frá "jarðaför" Ingólfs í Inghól."
Heimildir: Ö-Þórustaðir, 2

ÁR-492 Hvoll

"Jarðardýrleiki er xx og tíundast þó jörðin öngvum." JÁM II, 396. 1395 er Hvoll meðal jarða Viðeyjarklausturs "iiij. marka leiga." DI III, 597.
Ekki til túnakort.

ÁR-492:001 *Hvoll* bústaður
"Bæjarhóll. Litill, gróinn hóll. Þar stóð bærinn áður." "...Bæjarhóll var þar sem Hvoll I er núna. Honum var rutt þegar nýja íbúðarhúsið var byggt, fyrir um það bil 35 árum."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 1; Ö-Hvoll b, 1

ÁR-492:002 *Kvíarflöt* heimild um kvíar
"Kvíarflöt. Túnið austan vegarins, til norðausturs frá bænum." "...kvíar voru á Kvíarflöt, en ég veit ekki hvenær fráfarur lögðust af."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 1, Ö-Hvoll b 1

ÁR-492:003 *Varða* álagablettur
"Varða. Varða uppi á Hólnum norðanverðum. Úr henni mátti ekki taka stein, en bæta í (álög)."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 1

ÁR-492:004 *Miðmorgunspúfa* álagablettur
"Miðmorgunspúfa. Gróin þúfa, sunnan Háholts. Þar mátti ekki slá (álög)."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 1

ÁR-492:005 *Fjósareitur* heimild um fjós
"Fjósareitur. Túnið vestan..." "Fjósareitur var fyrir sunnan fjósi."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 2; Ö-Hvoll b, 1

ÁR-492:006 heimild um leið
"Langholt. Lágt holt nyrzt í Brennimýri. Um það liggur vegurinn að kirkjuferju."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 2

ÁR-492:007 *Hólstaðir* heimild um bústað
"Hólstaðir. Skriðuhæð, framburður Hólstaðagils (sjá Hvamm). Hólstaðir er dregið af bæ, sem þar stóð en eyddist í skriðuhlaupi, og því heitir mýrin norðan þjóðveggarins einu nafni Hólstaðamýri..."
"...Hólstaðamýri er við rætur Ingólfsfjalls, og þar var talið, að Ingólfur Arnarson hafi haft vetursetu og byggt þar bæ, sem var nefndur Hólstaðir." Brynjúlfur Jónsson getur um þessa sögn sem afbrigði af þjóðsögu um að Ingólfur hafi búið í Fjalli: "Þó nefnir önnur sögn til þess "Hólstaði"; það er grjótmelur vestan undir fjallinu, skammt frá Hvammi."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 2; Ö-Hvoll b, 2; Brynjúlfur Jónsson 1897, 18.

ÁR-492:008 *Stekkur* heimild um stekk
"Stekkur. Rétt eða stekkur í Smjörbrekku."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 3

ÁR-492:009 *Smjörklif* heimild um leið
"Smjörklif. Gata neðan við Arnarnípu, milli Smjörbrekku og Klettabrekku."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 3

ÁR-492:010 *Ámundarétt* heimild um rétt
"Ámundarétt. Stór klettur og hleðsla hjá skammt fyrir ofan veginn."
Heimildir: Ö-Hvoll a, 3

ÁR-492:011 *Kögunarhóll/Knarrarhóll* þjóðsaga
1821: "... hier nærst ma teliast Knarar eda Kogunarholl, ad mestu allt umm kring grasivaxinn mikid stór holl sem stendur framann undir landsudurs horni a firrnefndu Ingolfs fialli, inn i þennan hól er sagt ad Ingolfur hafi att ad lata Skip sitt." FF, 223.
1840: "Í útsuður fyrir neðan fjallið stendur upphár, ávalur, graslaus hóll, aðeins laus við það, en nú nefnist Kögunarhóll, en að fornu var kallaður Knörhóll, og lætur alþýða sér um munn fara, að Ingólfur hafi þar í sett skip sitt." SSA, 195-96.

1873: "... keilu- eða toppmynduð hæð, Kögunarhóll, sem áður fyrr á að hafa heitið Knörrhóll, þar sem munnmæli segja, að Ingólfur hafi sett skip sitt."

"Kögunarhóll. Strýtumyndaður hóll, sunnan vegar, litið gróinn nema að vestan. Af hólum er mjög gott útsýni til flestra átta. Sérstaklega hefur vel sézt til mannaferða um Ölfusið, eins og leiðir lágu, áður en gerðir vegir komu... Þjóðsögur herma, að Ingólfs landnámsmanns sé heygður í hólum og heiti hann Knarrarhóll. Engan hef ég heyrt bera sér það í munn sem lifandi örnefni."

Heimildir: FF, 223; SSA, 195-96.; KK I, 57; Ö-Hvoll a, 3-4

ÁR-492:012 *Stekkatún* heimild um fjárhús

"Stekkatún... í Austurmýri, suðaustur af bænum." "...ég man eftir, að þar voru fjárhús. Þau voru kölluð beitarhús, féð var við opið, sem kallað var. Kindurnar gátu farið út og inn eftir vild, og svo var gefið einu sinni á dag á veturna."

Heimildir: Ö-Hvoll a, 4; Ö-Hvoll b, 3

ÁR-492:013 *Hjallhólar* huldufólksbústaður

"Klettahólar og sandur á milli. Þar bjó huldu[fólk] (sögn ömmu heimildarmanns)."

Heimildir: Ö-Hvoll a, 4

ÁR-492:014 heimild um mógrafir

"Mótak var norðvestur frá bænum séð, fyrir utan túgirdinguna. Tvær til þrjár skóflustungur voru ekki nytjaðar, því þær voru sandbornar, en mór var meira en mannhæð. Faðir okkar, sem stakk alltaf móinn, var hár maður, en við krakkarnir tókum á móti og bárum á þurrann stað. Það hafa verið ca. 10-12 skóflustungur. Það hefur sennilega verið hætt að taka mó milli 1940 og 1945, en 1950 kom rafmagnið."

Heimildir: Ö-Hvoll b, 1

ÁR-492:015 *Holshjáleiga* heimild um bústað

"Hjáleiga hefur verið með jörðinni, en nú í auðn yfir 20 ár en byggðist þó fyrri ei lengur en um 10 ára tíma og var kölluð Hvolshiáleiga."

Heimildir: JÁM II, 396

ÁR-493 Kirkjuferja

"Jarðdýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum og hefur ei tíundast so langt menn minnst" JÁM 395. 1397: Ad Kirkiuferiu fylger fylger kyr oc ein ær. DI IV 92. 26.2.1544 skyldi [sr. Jón Bjarnason] suara halfkyrkjunni a Kyrkiuferiu þeim iij kugilldum sem eg atti ad suara – DI XI, 295. [1545] segir Gissur biskup í minnisgrein að ráð sé fyrir gert að Arnór Eyjólfsson skuli taka 4 kúgildi "sem nu uoru radstafalaus og fylgt hafa kirkiuferiu enn ec skal sialfur j suari uid kirkiuna vm þau kugilldi." DI XI, 450. 27.5.1562 er Kirkjuferja í Ölfusi fyrir 30 hdr skipt í hlut Jóns, Ólafs, Fúsa, Gróu og Ingibjargar í arfaskiptum eftir föður sinn Jón Pálsson – DI XIII, 734. 16.9.1569 selur Vigfús Jónsson með samþykki Ólafs bróður síns Skálholtsdómkirkju Kirkjuferju, og var kaupahlutinn 30 hdr að dýrleika en kirkjuhlutinn 10 hdr og fylgdu jörðinni 8 málnytukúgildi – DI XV, 313. "Landamerki: Úr Mókeldukjafsti við Ölfusá lína til norðurs í Árnadys (sjá Auðsholt). Þaðan í hol norðan við Hvolsskyggni (Hvolsborg). Þaðan lína til austurs í hornmark Hvolss og Þórustaða. Þaðan lína til suðurs í Ölfusá, milli Kirkjuferju og Þórustaða. Þessi mörk eru ekki gildandi nú. Bræðrabýli hefur fengið drjúga landspildu af Hvolsslandi." Ö-Kirkjuferja, 1

1917: Tún 5.5 ha, þar af c. 1/4 slétt. Garðar 960 m².

ÁR-493:001 *Kirkjuferja* bústaður

"Tvíbýli var lengi á Kirkjuferju... Bærinn á Kirkjuferju hefur staðið á sama stað og hann er nú"

Heimildir: Ö-Kirkjuferju, 1

ÁR-493:002 heimild um kirkju

1709: "So segja menn hjer jafi að fornu kirkja verið; sjást enn nú merki kirkjugarðs, og er þar nú tóftarstæði eftir, sem kirkjan skyldi staðið hafa. Enginn minnst hjer hafi tíðir verið fluttar."

Í örnefnaskrá er nefndur "Kirkjuhóll. Hóll austur á túninu, sunnan vegar."

1397: LXXXI. Kirkiuferia.

Ad Kirkiuferiu fylger fylger kyr oc ein ær.

Hun a jnnan sig krossa .ij. crucifixum j hvsi med vnderstodumm. paxspialld. kluckur .ij. alltarizklædi oc dvkur.

portio Ecclesiæ vmm .x. ár næstu .ijc.

fellur nidr .ij. merkur af portione firir vppgiord a kirkiunni; DI IV 92

26.2.1544 skyldi [sr. Jón Bjarnason] suara halfkyrkjunni a Kyrkiuferiu þeim iiij kugilldum sem eg atti ad suara – DI XI, 295.

[1545] segir Gissur biskup í minnisgrein að ráð sé fyrir gert að Arnór Eyjólfsson skuli taka 4 kúgildi “sem nu uoru radstafalaus og fylgt hafa kyrkiuferiu enn ec skal sialfur j suari uid kirkiuna vm þau kugilldi.” DI XI, 450.

16.9.1569 selur Vigfús Jónsson með samþykki Ólafs bróður síns Skálholtsdómkirkju Kirkjuferju, og var kaupahlutinn 30 hdr að dýrleika en kirkjuhlutinn 10 hdr og fylgdu jörðinni 8 málnytukúgildi – DI XV, 313.

Heimildir: JÁM II, 395; Ö-Kirkjuferja, 2; DI IV, 92; DI XI, 295; DI XV, 313.

ÁR-493:003

heimild um hlöðu

Merkt á túnakort, hlaða og peningshús.

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-493:004

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-493:005

heimild um leið

"Vegurinn heim að bænum liggur meðfram Rásinni og Ferjugili heim að Kirkjuferju. Eftir þeim mel hafa þeir farið, sem fóru yfir Ölfusá á Kotferju; niður þurra bakka Ölfusár og upp melinn, og stefnu á Borgarkot (nú Ingófshvoll)."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:006

Kirkjuhóll

huldufólksbústaður

"Kirkjuhóll. Hóll austur á túninu, sunnan vegar...tún huldufólksins, sem í hólum bjó."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:007

Álagablettur

álagablettur

"Álagablettur. Blettur við hólinn [Kirkjuhól], sem ekki mátti slá (sennilega tún huldufólksins, sem í hólum bjó)."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:008

Hjáleigutóft

heimild um bústað

"Hjáleigutóft. Tóftarbrot austan Kinnar."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:009

Gamla-Hjáleiga

heimild um bústað

"Gamla-Hjáleiga. Sýnilegar leifar af gamla bænum, áður en byggðin var færð norður fyrir túnið."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:010

Ferjunef

heimild um ferju

"Ferjunef. Klettanef, sem skagar út í ána við mörk Þórustaða. Í skjóli við það var ferjunni lent, þegar ferjað var. Þar sjást enn kengir í klöppum, leifar frá tímum ferjunnar. Einnig eru uppi á bakkanum (á Ferjuvöllum) einhverjar leifar af byggingum, ef til vill skýli fyrir þá,sem biðu eftir ferjunni."

Mikið af ferju-örnefnum á landinu.

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 4

ÁR-493:011

Helluholt

heimild um

"Helluholt. Hæð á ferjuholtinu. Þar var hellutak."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 2

ÁR-493:012

Völukirkja

þjóðsaga

"Völukirkja. Strýtumyndaður hóll, að hluta úr stuðlabergi, með fuglaþúfu á. Kunn úr þjóðsögum sem álfakirkja. Guðjón hafði þá sögn eftir Birni bóndi, samkvæmt heimildum móður jans, Ingigerðar, að kona frá Kirkjuferju var á leið til kirkju að Arnarbæli. Átti hún leið fram hjá Völukirkju. Settist hún þar niður til að fara í sokkana. Hún hafði gengið berfætt yfir mýrina og Rauðukeldu. Heyrði hún þá

sungið inni í Völukirkjunni. Sálmaversið nam hún, og var það ekki í sálmabók hinnar íslensku þjóðkirkju. "Hjá Völukirkju gengu menn ávallt með mestu virðingu við huldufólkið." (Halldóra Jónsdóttir)."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 3

ÁR-493:013 *Móra/Móruhóll* þjóðsagadraugur

"Móra (Móruhóll). Hóll austur í Móru. Þar var draugur, og sumir veiktust, sem voru þar á ferð í myrkri."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 3

ÁR-493:014 *Fjárhúsholt* heimild um fjárhús

"Fjárhúsholt. Gróíð holt austan Ferjulækjar. Þar voru fjárhús og tún frá Ferju."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 4

ÁR-493:015 *Gilsbakki* heimild um býli

"Þurrabúð, sem stóð austan við Rásina, suðaustur af núverandi Hjáleigu. Í byggð í skamman tíma eftir síðustu aldamót."

Heimildir: Ö-Kirkjuferja, 4

ÁR-493:016 heimild um bústað

1709: "Hjáleiga hefur hjer verið, nú í auðn, en bygð innan 12 ára, og segjir ábúandi, að ei kunni aftur byggjast nema til skaða jörðinni." Sennilega sama og annaðhvort 008 eða 009

Heimildir: JÁM II, 395

ÁR-494 Kirkjuferjuhjáleiga

Hjáleiga frá Kirkjuferju. "Þessi jörð hefur yfirleitt verið jafnstór aðaljørðinni, Kirkjuferju, og eru landkostir jarðanna svipaðir." SB, 391

1917: Tún 2.9 ha, þar af c. 1/2 slétt. Garðar 352 m².

ÁR-494:001 *Kirkjuferjuhjáleiga* bústaður

"Bærinn stóð áður sunnan í holtinu, en var færður upp á holtið 1940."

Hugsanlegt að þetta sé sama og Gamla-Hjáleiga [008], ekki greinilegt í örnefnaskrá.

Heimildir: SB, 391

ÁR-494:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-494:003 heimild um myllu

"Vatnsmylla var í læk sem rennur meðfram túninu."

Heimildir: SB, 391

ÁR-495 Auðsholt

"Jarðdýrleiki xxx eftir munnmælum, en engi geldst hjer tíund af." JÁM II, 408. 1397: Heilog kirkia j Audzholti a .ij. kyr. ... fellur nidur .c. firir vppgiaurd kirkiunnar er Lytingur liet vppgiaura. DI IV 92. 1397 á Kaldaðarneskirkja "torfskurd j Audzholtz land so micinn sem þeir vilia er j Kalldadarnesi bua."

DI IV, 54 sbr. [1553-54] DI XII, 658. 24.1.1515 selur Hólmfríður Erlendsdóttir Skálholtskirkju Auðsholt 40 hdr að dýrleika, DI VIII, 542. 23.5.1522 hafði Auðsholt fargast af erfðajörðum Hólmfríðar Erlendsdóttur – DI IX, 87. Sigríður [Ketilsdóttir og Guðrúnar Jónsdóttur og Eyðisar Helgadóttur móðursystur Odds Einarssonar bps] ætti Halldór, son síra Jóns úr Miklagarði norður. Hann var lögréttumaður og reppstjóri og bjó í Auðsholti í Ölvesi. – Bsk II, 676. "Landamerki: Ölfusá að sunnan. Vestan: Sandá og gamalt árfar (Varmár) milli Egilsstaða (Arnarbælis) og upp í þúfu Lambhaga... hornmark Bakkárhólts. Þaðan bein lína til austurs í Árnadys í Kringlumýri. Þaðan til suðurs í Völudý, rétt norðan við Ölfusá." Ö-Auðsholt, 1.

1917: Tún 8 ha, þar af c. 1/3 slétt. Garðar 1824 m².

ÁR-495:001 *Auðsholt* bústaður

"...Auðsholt...standa enn á sama stað..."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:002

heimild um kirkju

"Auðsholt er ein af stærri jörðum í Ölfusi. Þar var kirkja samkvæmt gömlum máldögum. Nú vita menn ekki hvar hún stóð. Ýmsar sterkar líkur benda til að hún hafi staðið á hól þar, sem nú stendur fjós og heyhlaða og eru til þess þessar orsakir. Þegar Grímur Hákonarson keypti Auðsholtið skömmu eftir 1930, lét hann byggja myndarleg peningshús í hól norðvestur af íbúðarhúsinu. Þar var djúpur jarðvegur og mikið flutt til af mold. Í moldinni sáust leyfar af beinum. Þó varla svo greinilegum að sannað væri að það væru mannabein, enda lítið grannskoðað. Síðar þóttust skyggir menn verða vara við "hreifing" í fjósinu, þegar farið var að ganga þar um. Í JÁM. er ekki minnst á kirkjuna, hún er þá gleymd."

1397:

LXXXII. Audsholtt.

Heilog kirkia j Audzholti a .ij. kyr.

Hun a innann sig kross. alltarisklædi oc dvkur. kluckur .ij. paxspialld.

portio Ecclesiae vmm .ij. ar næstu .vij. aurar.

forn tiund oll saman .ccc.

fellur nidur .c. firir vppgiaurd kirkjunnar er Lytingur liet vppgiaura.

Heimildir: Ö-Auðsholt, 7; DI IV, 92

ÁR-495:003

Hesthúsflöt

örnefni, hesthús

"Hesthúsflöt. Austan Leynis, austast í túninu."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:004

Mið hjáleiga

heimild um bústað

"Mið hjáleiga: (Auðsholthjáleiga heimri, Jarðab.A.M.) Smáhóll í túninu, mitt á milli bæjanna."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:005

heimild um leið

"Miðskák. Austan Miðhjáleigu [svo], austur (n.a.) að götu, sem lá frá Auðsh. og austur í Ærhúshólana."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:006

Álfhóll

álagablettur

"Álfhóll: Kletthóll í túnjarðrinum, gróin, þýfður, norðan við Vestriskák. Þau ummæli fylgdu honum, að hann mátti ekki slétta, en slá árlega og síðast af túninu. Það er um dagslægia með orfi. Þegar Grímur hákonars. bjó í Auðsh. fylgdi hann þessu trúlega og sló hólinn sjálfur."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:007

Fjósavöllur

örnefni, fjós

"Fjósavöllur: Vestan við bæinn að Veitunni."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-495:008

Brunnhóll

heimild um brunn

"Brunnhóll: Hóll syðst í Vesturtúni. Sólbrann oft á vorin. Brunnur rétt hjá hólum."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-495:009

Ærhólar

heimild um fjárhús

"Ærhólar: Hólar austan við Miðskák. Þar stóðu ærhús."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-495:010

heimild um herminjar

"Ærhólar: Hólar austan við Miðskák... Breski herinn byggði þar byssustæði og skotgrafir á stríðsárunum, sér enn fyrir þeim mannvirkjum."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-495:011

Hesthúsflöt

örnefni, hesthús

"Hesthúsflöt: Austast í Reitnum."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

- ÁR-495:012** heimild um herminjar
 "Rásarmelur: Melurinn á milli Rásarinnar og Hjaliegutúns. Af honum liggur vegur... til S.A., sem herinn byggði..."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2
- ÁR-495:013** *Ólafsstekkur* örnefni, stekkur
 "Ólafsstekkur: Smáhóll á árbakkanum."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2
- ÁR-495:014** *Árstekkur* örnefni, stekkur
 "Árstekkur: Smáhóll vestarlega á Fitjunum."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2
- ÁR-495:015** *Fjósbakki* örnefni, fjós
 "Fjósbakki: bakkinn á Sandá, vestan Veitu, gegnt Egilsst."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2
- ÁR-495:016** heimild um ristur
 "Sakka: Bleytusvakki í Flóðunum á floti. Þar var skorið torf."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2
- ÁR-495:017** *Sorgarsteinn* þjóðsaga
 "Sorgarsteinn: Blágrýtissteinn á Bæjarholtinu. Nafnið er þannig til komið að sögn er um að kona hafi alið barn sitt undir steininum og fannst þar dain."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 3
- ÁR-495:028** *Márstígur* heimild um leið
 "Márstígur: Þetta nafn er í Lýsingu Ölfus eftir Hálfðán Jónsson. Ég tel líklegast að stígurinn hafi verið sunnan í Másteinsholtinu. En engar heimildir hefi ég um það."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 3
- ÁR-495:019** *Stekkjarmýri* örnefni, stekkur
 "Stekkjarmýri: Mýrin austan í Másteinsholtinu að Bakkarholtsá, syðsti hluti í landi Auðsh."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 3
- ÁR-495:020** *Auðsholtshellir* heimild um fjárskýli
 "Auðsholtshellir: Hellir vestan í Skyggnisholti. Þar var hýst fé, sauðir."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 4
- ÁR-495:021** *Stekkatún* heimild um stekk
 "Stekkatún: Smáhóll á Stekkatúnsbakka, sér en fyrir tóftum."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 4
- ÁR-495:022** heimild um herminjar
 "Stapaklettur: (heimri og syðri) Tveir klettur, sem skaga út í Ölfusá... Mannvirki eru á þeim frá hernámsárunum. Þessir klettur eru ranglega nefndir Laxaklettur."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 4
- ÁR-495:023** *Móvöllur* heimild um mógrafir
 "Móvöllur: Vallendisrimi austan við Stapholtin. Þar var tekinn mór frá Kaldaðanesi og fluttur á bát yfir Ölfusá. Móvallarholt: Gróð holt í Móvellinum. Þar var mórinn þurrkaður."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 5
- ÁR-495:024** *Gjóstá* heimild um mógrafir
 "Gjóstá: Mýrarslakki sunnan við ána, gegnt Stekkjarmýri, austan við klettsenda. Þar var tekinn mór... Móklettur: Klettur suðaustur af Klettsenda. Þar var þurrkaður mór, (tekinn í Gjóstu)."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 4-5
- ÁR-495:025** *Ærhúshóll* heimild um fjárhús
 "Ærhúshóll: Hóll austan við Tiðhól."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 5

ÁR-495:026 *Árnadys* heimild um legstað
 "Árnadys: Lítill grjóthóll í Kringlumýri. "Sennilega gömul dys" sagði Hjörtur."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 5

ÁR-495:027 *Smalaskáli* örnefni, smalakofi
 "Smalaskáli: Smáhóll gróinn, norðan við Stapholt."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 5

ÁR-496 Auðsholthjáleiga

Hjáleiga frá Auðsholti.
 1917: Tún 3 ha, þar af c. 8/9 slétt. Garðar 1105 m².

ÁR-496:001 *Auðsholthjáleiga* heimild um bústað
 "...Auðsholthjáleiga (syðri hjáleiga) standa enn á sama stað..."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 1

ÁR-496:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-496:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-496:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-496:005 heimild um leið
 "Rásarmelur: Melurinn á milli Rásarinnar og Hjáleigutúns. Af hinum leiggur vegur heim að Hjál."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-496:006 heimild um leið
 "Rásarmelur: Melurinn á milli Rásarinnar og Hjáleigutúns. Af hinum leiggur vegur heim að Hjál."
Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-497 Egilsstaðir

Hjáleiga frá Arnarbæli. (Í Íslendingasögu er sagt frá því að Jón sonur Kráks frá Hlíðarenda hafi búið á Egilsstöðum og vegið Vigfús, son Kálfs Snorrasonar sumarið 1233. Jón hafði ekki viljað gefa þeim mat en þeir tóku eigi að síður og vó hann þá Vigfús í skála um nóttina, hljóp til skips og reri suður yfir á og komst norður í land, Sturl, 350 – gæti eins átt við Egilsstaði í Flóa) 1575: Kirkian að Arnarbæle ... Skal eiga Eigelsstade xxc. DI XV 643.
 1917: Tún 2.2 ha, þar af c. 9/10 slétt. Garðar 1026 m².

ÁR-497:001 *Egilsstaðir* bústaður
 "Egilsstaðir: Hafa staðið á sama stað: Tvíbyli var á Egilsstöðum og átti prestekkjan rétt á hálfri jörðinni þegar náðararið var á enda."
Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-497:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-497:003 *Hali* heimild um bústað
 "Hjáleiga af Egilsstöðum, hefur byggð undir 40 ár."
Heimildir: JAM II, 414

ÁR-498 Hali

Hjáleiga frá Arnarbæli
Ekki til túnakort.

ÁR-498:001 *Hali* bústaður

"Hali (Egilsstaðahali): Eitt af kotunum í Arnabælistorfunni stóð suðvestur af Egilsstöðum, sér enn hól þar, sem bærinn var."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-499 Ósgerði

Hjáleiga frá Arnarbæli. "Jarðdýrleiki var v og so tíundast fjórum sinnum." JÁM II, 409
1917: Tún 1.3 ha, þar af c. 2/3 slétt. Garðar 336 m².

ÁR-499:001 *Ósgerði* heimild um bústað

"Ósgerði: Bærinn stendur á sama stað, norðan Nethamra. (1/16. hluti úr Arnarbælinu, Jarðab.A.M.)

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-500 Arnarbæli

"Jarðdýrleiki segja menn áður hafa verið 80 með Ósgerði. Skyldi þá staðurinn sjálfur lxxv." JÁM II, 410. Getið í Harðar sögu: "Um fardagaskeið reið Grímkell goði heiman út í Ölfus um Hjalla, en utan um Arnarbæli ok upp eptir Flóa í Oddgeirsshóla ..." ÍF XIII, 25. 6.10.1289: "Reið [Árni biskup Þorláksson] í Arnarbæli og var þar fögur veisla. Þar bjó herra Þorvarður [Þórarinnsson d. 1296], Árna saga biskups, Sturl, 874. 1382-91: Kirkia j Arnarbæli ... a .xvj. kyr. fiordung j Skeidi.fiordung j Skierdingarholmi. ... Reiknadist portio Ecclesiæ vmm .vj. ár med[an] Erlingur sat .c. oc .xij. alnar a hveriu äre 1397 ... portio Ecclesiæ vmm .ij. ár næstu medann Jon hefr bued .c. oc ix. alnar. Enn vmm .iij. ár medann Arnvidur bio .ij. merkur aa hveriu äre. vmm næstu .v. ar fyrr er Sturli atti .xij. aurar aa hveriu are. DI IV, 97-98. 30.6.1501 var dæmt um portio og mortualia skuldir við Arnarbælskirkju. Komu þar fyrir dóminn Kolbeinn Bjarnarson og Bergsteinn Oddsson sem sögðust hafa afhent kirkjunnar peninga eftir Odd Oddsson 30 hundraða í kúm og ám, nautum og sauðum, og svo að í þessu fé voru ekki meir en 3 hestar. Dómsmenn álitu kirkjuviðinn og gjörðu hann fyrir 4 hdr og leist að kirkjan myndi 15 hdr verð ef hún væri svo uppgjörð sem henni sómdi. Í plágunni hafði fallið 4 hdr í mortualia. Portio upp á 36 ár var reiknað 12 hdr og 26 aurar betur. Engin innistæða var þá með kirkjunni. 20 hdr og hálfri mörk miður var reiknað í biskupstíundir og sektir. Samtals reiknaðist skuld við kirkjuna 96 hdr og eru þó óreiknuð biskupsafgjöld um 10 ár. Af þessum sökum var öll jörðin dæmd Skálholtsstað fyrir utan þau 5 hdr sem tilheyrðu konungi og 16 hdr meir en jörðin var dýr til. DI VII, 567-69. 23.4.1509 er borinn vitnisburður um að kirkjan í Arnarbæli eigi fjórðung í hvalreka og viðreka á Skeiði, þ.e. frá Ölfusá og út til Þorlákshafnar – DI VIII, 277. [1524] selur Ögmundur biskup Snæbirmi Gíslasyni Arnarbæli – DI IX, 258. [1545] hafði Arnór Eyjólfsson tekið út eitt kúgildi Skálholtsstóls í Arnarbæli – DI XI, 450. 1547 byggir Gissur biskup Arnóri Eyjólfsyni "Schalholltz stadar jord. arnarbæli j auluesi ... til äbylis. sua leingi sem ec a med at giora ... skal hann giallda j landskyllid af iordunni vppa huertt äar ij malnytu kugilldi – DI XI, 597. 1550: Arnór bóndi, sem þá bjó í Arnarbæli ... Bsk II, 352. 1575: Kirkian ad Arnarbæle i Aulvese ä fiordung i Skeijde og firodung i Skierdingahölme. Kirkian Skal eiga Eigelsstade xxc. Jtem xvij. Staxeinge i Nauteijrum. Jtem iiij Staxeingi i Ösgeridings holma. Jtem vj kugillde. ... Jtem ä kongur vc. i Arnarbæle. DI XV 643. [um 1600]: Síra Sigurður Oddsson, vel lærður maður, hélt Arnarbæli í Ölvesi og átti Brynhildi dóttur Ara Magnússonar [Sigurður var sonur sr. Odds Stefánssonar og Ingibjargar Eiríksdóttur Eyjólfssonar Einarssonar og Helgu Jónsdóttur biskups Arasonar] – Bsk II, 399, 640. [um 1670]: Katrín Kortsdóttir [systir Þorleifs] kvinna síra Jóns Daðasonar í Arnarbæli, Bsk II, 625, 639. 30.4.1675 seldi konungur Henrik Bjelke m.a. 5 hdr í Arnarbæli, en hann seldi strax aftur Árna Pálssyni – JJ, 444, JÁM XIII, 500."Landamerki: Þorleifslækur úr Nauteyraós og upp í Ósnef (Fífuhólma í Álftarósi). Þaðan bein lína í stein á þúfu við Farkeldupytt. Steinninn var merktur A.K. (Arnarbæli og Kröggólfsstaðir). Þaðan bein lína til suðurs í Lambhaga. Þessi mörk hafa að líkindum verið um gamalt árfar Varmár, en gerð bein um 1890, þegar mörk voru skrásett. "Úr Krossklettum í heygarðshorn á Egilsstöðum". Frá Lambhaga, gamalt Varmárfar í Sandá og síðan í Ölfusá út í Nauteyraós." Ö-Arnarbæli a, 1.

1917: Tún 5.5 ha, þar af c. 1/2 slétt. Garðar 1578 m². 1847: "Á prestsetrinu má framfæra 10 kýr, 10 geldneyti, 30 fjár og 12 hesta. Utantúns-slægjur eru óþrjótandi í þerriárum og túnið fôðrar í meðalári 4 kýr. Lendþrengsli til beitar og haga, og á vetrum lítil sem engin biet. Selveiði í Ölfusá. Ítak telur prestur að kirkjan eigi á Nautaeýrum til slægna, tæplega 12 "stakkseingi", og segir hann, að Þorlákshöfn og Hjalli líka eign sér þar slægjur (Hafnareingi, Hríshólmi). Prestur yrkir og ítak í Ósgerðis (Ósgyrings-)hólma, (4 stakkseigni); fyrir slægjulán í Nauteyrum kveðst prestur hafa árlega 300 f. og eptir slægjur annarstaðar 100 f. Trjáreka á kirkjan nokkurn á Hafnar skeiði og á Hraunsskeiði, eptir hæstaréttar dómi, felldum 2. Maí 1844, líka (að sögn prestsins) skipstöðu fyrir teinæring í Þorlákshöfn. Hjáleigur staðarins eru leigðar: [Stöðlar] og [Nýibær] 60 al. lsk. 2 kúg. hvor, [Nethamrar]: 60 al lsk. 1 kúg.; [Hóll]: (nýuppbygð) 60 al. lsk., og [Krókur] með 40 al. lsk. 1 kúg.; en kirkjujarðirnar [Egilstaðir] og [Hali] (nýuppbygð), sú fyrri með 90 al. lsk. 3 kúg. en hin með 40 al. lsk. 1 kúg." JJ, 83

ÁR-500:001 *Arnarbæli* heimild um bústað
 "Arnarbæli: (Staðurinn) hefur alltaf staðið á sama stað og nú."

"Ýmsir þekktir menn úr sögunni bjuggu í Arnarbæli. Tumi Sighvatsson um 1200 og Þorvarður Þórarinnsson 1289. Þar hefur hann skrifað Njálu, ef trúa má tilgátum Barða Guðmundss. Árið 1510 lætur Stefán Jónsson dæma jörðina, sem var í konungs eign, til handa dómkirkjunni í Skálholti, vegna vanskila bóndans við kirkjuna. Prestsetur (Beneficium) verður hún 1580."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 1-2

ÁR-500:002 heimild um kirkju
 "Kirkjustaður og beneficium síðan í tíð Ögmundar biskups, eftir því sem munnmæli segja." "Í Arnarbæli er kirkju fyrst getið um 1200. Hún var helguð heilögum Nikulási, dýrlingi sæfara, og var ætíð í umsjá prests... Enn sér fyrir kirkjustæði og grafreit en tímans tönn vinnur að því að útmá það og er lítið við því hamlað." Kirkjugarður merktur á túnakort.

"Prestsetur (Beneficium) verður hún [Arnarbælisjörðin] 1580. Kirkja í Arnarbæli var helguð heilögum Nikulási, dýrlingi sæfara... Kirkja er í Arnarbæli til 1909, að sameinaðar voru Arnarbælis og Reykjasóknir með kirkju á Kotströnd.

c. 1200: Kirknaskrá Páls, DI XII 8

c. 1200: Magnús bóndi þar, Páll bp á yfirreið, rigning; Jarleinabók 1200, Bsk I, 339 [gæti fullt eins átt við Arnarbæli undir Eyjafjöllum]

1382-91: XCIV. Arnarbæle

Kirkja í Arnarbæli j Avlfvesi er helgud hinum heilaga Nicholao. Þar er heimilisprestskyld oc diakns.

Hun a .xvj. kyr.

fiordung j Skeidi.

fiordung j Skierdingarholmi.

tiolld vmm kirkiu. messuklædi tvenn .iij. alltarisklædi .ij. kantarakapur. psalltara oc .ij. Bækur adrar. kaleik. kiertistikur .ij. sacrarium mvnnlaug. krossar .iij. Nichulasskriptt. merki. glodarkier. vattzkietill. Mariuskriptter .ij. kluckur .v. fonts vmmbuning .iiij. merkur vax.

Reiknadist portio Ecclesiæ vmm .vj. ár med[an] Erlingur sat .c. oc .xij. alnar a hveriu äre

1397 Hun aa ad auk þess sem j maldaga herra Michels er skrifad .v. hross

vc. er Biarni gaf kirkiunni i sitt Testamentum og þar j eitt hross.

portio Ecclesiæ vmm .ij. ár næstu medann Jon hefr bued .c. oc ix. alnar

Enn vmm .iij. ár medann Arnvidur bio .ij. merkur aa hveriu äre.

vmm næstu .v. ar fyrr er Sturli atti .xij. aurar aa hveriu are.

gaf Jon kirkiunni gridungh; Máld DI IV, 97-98

11.2.1487: Jörðin Alviðra í Ölfusi er í Arnarbælskirkjusókn. DI VI, 589

30.6.1501: [Dómur klerka og leikmanna dæmir] um jnstædu porcionem og mortuarium kirkiu hins heilaga nikolai biskups j ... rnarbæli og um þann reikningskap annan fleira sem þa hafði upp a fallith um kirkiuspell. tiunder og afgiolld. taulldum uær peninga uoxjt j kirkiusokninni. nu um nalægan ärgang og reiknadizt upp a atian aura kirkiunnar pocio þetta arit.

Jtem kuomu fyrir os þesser menn sem suo heita. kolbeirn biarnarson og bergsteirn oddzson og saugduzt hafa ut lukt og afhent kirkiunar peninga j arnarbæli epter odd oddzson. xxx. hundrada j kum og äum. natum og saudum. suo at j þessum. xxx. hundrada uoru ecki meir enn .iij. hestar. uoru til uitnis um þenna peninga lyktning gudbrandr sygurdson og gudmundr þorsteinsson og handfestu biskupinum at sueria hier epter fullan bokareid nær sem þurfa þiker.

Item litu uær a kirkiu uidin þann sem nu er til og giordu uær hann fyrir cccc. Enn ef kirkian uæri sup upp giord sem henni somdi strafanarlaust þa leitz oss hun mundi verd. xv. hundrut.

Item hafði og fallit j plagunni. cccc. j mortuarium.

Item reiknadiz porcio uppa summeran um .xxx. ára og vj. ar. tolf hundrut og. xx. og vi aurar betur. Enn jnstæðan syndizt eingin suo sem stod og adur hafði med kirkiunni golldit uerit.

Item j reikningskap biskupsens j tiunder og sekter einfalldar. uoru reiknut .xx. hundrut og halfri maurk midr. Enn allur saman talin reikningskapur kirkiunar og biskupsen[s] upp a arnarbæli reiknadizt. xvi. hundrut og .lxxx. hundrada og er þa þo oreiknut biskups afgiolld um .x. ár. Og ad heilax anda nad til kalladri og suo proffudu og fyrir oss komnu dæmdum uær jordina arnarbæli j auluose alla at frateknum. v. hundrada parti kongsins j greindri jordu. fallna uera kirkiuni og biskupinum j reikningskap. og .xvic. meir en jordin er dyr til. med þeim skilmala at þeir sem eigendur uerda jardarenar leysi hana til sin med þrennum saulum hin fystu j næstum fardaugum komendum aunnr at mikæls messo. hin þridiu at audrum fardaugum. og skal gialldazt j kugillda uirdum peningum heima j arnarbæli jnnan greindz tima. Enn þat æfinlig eign kirkiunar og biskupsens sem eigi er leyst at siduztum saulum. og eignazt suo micid j jordo huort fyrir sig sem tala rennur til epter fiarmagni ... DI VII, 567-69 [Þjsks Bps A, Fasc XI, 14, frumrit; AM Apogr. 2441 - AM: Af þessu Arnarbælisbrefi 1501 siest, ad Arnarbæli var þá allz ad dyrleika 80c. atti kongur þar i 5c enn bondinn 75c.]

1575: CLXXXIX.

Arnarbæle.

Kirkian ad Arnarbæle i Aulvese ä fiordung i Skeijde og firodung i Skierdingahölme.

Kirkian Skal eiga Eigelsstade xxc.

Item xvij. Staxeinge i Nauteijrum.

Item iiij Staxeingi i Ösgeridings holma.

Item vj kugillde.

Item Jnnan kirkiu. ein messukläde. ein klucka. ij koparpijpur. metaskäler einar. hialmsbrot. eirn silfur kaleikur. alltarisdukur. eirn Jarnkall.

Item ä kongur vc. i Arnarbæle.

Item fastagötz Lxxc.

Lausagötz jc. hundrada. og xxxc. betur. Máld DI XV 643

16.2.1907: Strandarsókn í Selvogi lögð til Arnarbælis; (PP, 93) [lög]

17.7.1909: Arnarbælis- og Reykjasóknir sameinaðar og ákveðið að byggja eina kirkju á Kotströnd; (PP, 93) [stjórnarráðsbréf]

Heimildir: JÁM II, 410; SB, 309; Ö-Arnarbæli a, 1; Túnakort 1918, DI.

ÁR-500:003

heimild um fjós

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-500:004

heimild um skemmu

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-500:005

Sauðklöpp

heimild um ferju

"Sauðaklettur: Þrír klettur úti í ánni. Gömul sögn hermir að þar hafi sauðfé verið tekið í bát."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 2

ÁR-500:006

Sigurðarhús

heimild um bústað

"Sigurðarhús: Kot, stóð við Ullarklöpp. Ölfusá hefur brotið landið, svo að nú sést ekkert eftir af því (í eyði yfir 20 ár. Túnið og engið nota Nethamrar. Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:007

Bakki

heimild um bryggju

"Bakki: Hár moldarbakki s. af kirkjugarðinum. Þar var bryggja og bátum lagt að."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:008

Bjálkhús

heimild um bústað

1703: "Fyrir vestan staðinn, í túninu, hefur býli verið, nú fyrir nokkrum árum í eyði, er Búlkhus var kallað. Þar var farmur tekinn af því skipi og öðrum fleirum, er Ögmundur biskup lét til Noregs sækja timbur á." SSÁ, 238. "Bjálkhús: Grænn hóll í Bjálkhústúni, með laut í. (Búlkhus: í eyði yfir 20 ár, 1/2 notar Staðurinn, hitt og engið nota Stöðlar. Jarðab.A.M.)"

"Sagnir herma að hafskip hafi silgt upp Ölfusá að Arnarbæli og bendir nafnið Bjálkhús

(Búlkhus) til þess að farmur hafi verið borinn af skipi þar."

Heimildir: SSÁ, 238; Ö-Arnarbæli a, 1,3

ÁR-500:009 *Selakofar* örnefni, sel

"Selakofar: Hóll í Bjálkhústúni austan Bjálkhúss."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:010 *Skottusteinn* þjóðsaga draugur

"Skottusteinn. Var í bakkanum vestast í Bjálkhústúni. Horfinn nú, grafinn í sand. Þar var Arnarbælissskotta sett niður."

"Arnarbælissskotta. Jón Daðason var prestur í Ögurþingum og varð þar mannsbani. Eftir það varð hann prestur í Arnarbæli í Ölfusi 1642-1676, en Vestfirðingar sendu til hans kvendraug sem að endanum varð honum að bana. SKotta settist síðan að í Arnarbæli. Hún hafði þrjónaskotthúsu á höfði og sat í koluskugga á vökunni, tafði fyrir og skemmdi verk manna. Ætla varð henni auðan fjósbás til að sofa í, ella gerði hún einhverja skömm af sér. Henni var að lokum komið fyrir seint á 18. öld við stein í Búlkhusósi."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3; ÁB, 15

ÁR-500:011 *Stöðlatún* örnefni, kvíar

"Stöðlatún: Suðvestan í Hólnum, norðan vegarins vestur á engjar að gömlum tröðum, sem lágu frá Króki og niður að Bjálkhúsós."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:012 heimild um leið

"Stöðlatún: Suðvestan í Hólnum, norðan vegarins vestur á engjar..."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:013 heimild um leið

"...gömlum tröðum, sem lágu frá Króki og niður að Bjálkhúsós."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-500:014 *Ullarklöpp* örnefni, þvottastaður

"Ullarklöpp: Klöpp vestast á Ullarnefinu [vestan við Sauðaklöpp]."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-500:015 *Garðhús* heimild um bústað

"Garðhús: Austan í hólnum, sér enn fyrir. (Í auðn yfir 20 ár... Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-500:016 heimild um varnargarð

"Gerði: Flatt land og blautt austan við Ósgerðistún. Í kringum það voru hlaðnir garðar til varna árflóðum."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-500:017 *Holt* heimild um býli

"Holt: Þurrabúð, stóð á Bæjarholtinu."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-500:018 *Sigmundarvað* heimild um vað

"Sigmundarvað: Vað á Læknum af Bakkanum."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 6

ÁR-500:019 *Króksbrú* heimild um brú

"Króksbrú: Gömul brú gerð úr kökkum, austan Staðarflóðs, yfir á Engjabakka."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 6

ÁR-500:020 *Bugabrá* heimild um brú

"Bugabrá: Brú af kökkum gjörð. Upphaflega byggð fyrir Arnarbælisprest, til þess að auðvelda honum för á annexiu að Hjalla."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 6

ÁR-500:021 *Borgarhylur* örnefni, fjárskýli

"Borgarhylur: Lítil tjörn (pyttur) í Þingholtsmýri."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-500:022 *Stöðlarimi* örnefni, kvíar

"Stöðlarimi: Norðan Króksrima, að mörkum Sognsengja."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-500:023 *Farkeldubru* heimild um brú

"Farkeldupyttur: Djúpur pyttur með mól í botni, norðvestast í Stöðlarima. Yfir hann var trébrú.

Farkeldubru: Byggð fyrir almannafé."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-500:024 *Veita* örnefni, áveita

"Veita: ýrlent svæði suðaustan við túnið, náði að Eyjabakka."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-500:025 *Kerlingagöng* þjóðsaga

"Hjá Arnarbæli í Ölfusi heitir á einum stað Kerlingagöng... [þangað] fóru konur sem ekki treystust til að fara krossför alla leið til Kaldaðarness... [þaðan] mátti sjá Kaldaðarnes fyrir austan Ölfusá þar sem krossinn var sem mest helgi og t'ru var höfð á páfadómi. En því sóttu menn eftir að sjá krossinn að því var trúað að menn fengju af því lækningu meina sinna." "Þekkir enginn nú."

Heimildir: JÁ II, 56; Ö-Arnarbæli a, 8

ÁR-500:026 *Stöðlaflóð* örnefni, kvíar

"Vestan við Króksflóð er Stöðlaflóð."

Heimildir: Ö-Arnarbæli b, 1

ÁR-500:027 heimild um vað

"Vað var á Hólmsós við Ölfusá."

Heimildir: Ö-Arnarbæli b, 2

ÁR-500:028 *Litli-Krókur* heimild um bústað

"Sjöunda hjáleiga, hefur í auðn verið síðan fardaga."

Heimildir: JÁM II, 412

ÁR-500:029 *Kaldakinn* heimild um bústað

"Tíunda hjáleiga, byggð fyrir 2 árum. Nú í eyði síðan fardaga."

Heimildir: JÁM II, 413

ÁR-500:030 *Grímshús* heimild um bústað

"Ellefta hjáleiga, hefur í auðn legið undir 20 ár."

Heimildir: JÁM II, 413

ÁR-500:031 áletrun

"Þaðan bein lína í stein á þúfu við Farkeldupytt. Steinninn var merktur A.K. (Arnarbæli og Kröggólfsstaðir)."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 1

ÁR-501 Nethamrar

Hjáleiga frá Arnarbæli.

Ekki til tónakort. "Nethmaratún: Austast, mill árinna og vegarins. Innanvið hektar að stærð. Ölfusá hefur brotið það mjög í manna minnum." Ö-Arnarbæli a, 2.

ÁR-501:001 *Nethamrar* heimild um bústað

"Nethamrar: Eitt "kotið", syðst og austast í hólum [svo]."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 2

ÁR-502 Hóll

Hjáleiga frá Arnarbæli. "Hooll, önnur hjáleiga, byggð fyrir manna minni." JÁM II, 431, Ekki til túnakort.

ÁR-502:001 *Hóll* bústaður

"Hóll: Kot, stóð upp á hólnum, þar, sem hann er hæstur, norðaustur af Arnarbæli og átti tún suðaustur í hólnum. (Í byggð, fóðrar 7 kýr. Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 4

ÁR-503 Krókur (Stóri-Krókur)

Hjáleiga frá Arnarbæli.

1917: Tún 1.1 ha, þar af c. 9/10 slétt. Garðar 747 m². "Krókstún: Vestan í hólnum, frá gömlu tröðunum og norður að veitu." Ö-Arnarbæli a, 3.

ÁR-503:001 *Krókur (Stóri-Krókur)* bústaður

"Krókur: Stendur enn á sama stað og áður (Stóri-Krókur í ábúð 1/2, hitt notað frá Stöðlum, fóðrar 9 kýr, Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-503:002 *Litli-Krókur* heimild um bústað

"Litli-Krókur: Stóð hjá Stóra-Króki (Í eyði frá síðustu fardögum... Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-504 Stöðlar

Hjáleiga frá Arnarbæli.

1917: Tún 1.3 ha, þar af c. 11/12 slétt. Garðar 720 m².

ÁR-504:001 *Stöðlar* heimild um bústað

"Stöðlar: (í Stöðlum) Stóðu áður norðan Króks, áfast við (í ábúð, fóðrast 9 kýr, Jarðab.A.M.)"

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-505 Nýjibær

Hjáleiga frá Arnarbæli.

1917: Tún 1.6 ha, þar af c. 9/10 slétt. Garðar 910 m². "Nýjabæjartún: Norðurbrekkan á hólnum" Ö-Arnarbæli a, 3.

ÁR-505:001 *Nýjibær* bústaður

"Nýjibær: Stóð norðast í hólnum, sér fyrir bæjarstaði. Nýlega kominn í eyði. Síðasti ábúandi, Björn Sigurðsson, bróðir heimildarmanns."

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-505:002 *Kaldakinn* heimild um bústað

"Kaldakinn: Smáhóll norðaustan í hólnum, syðst í Nýjabæjartúni. Þar stóð kot (í eyði síðustu árdaga, staðurinn notar túnið

Heimildir: Ö-Arnarbæli a, 3

ÁR-506 Bakkárholt

"Jarðdýrleiki xxx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 405. Getið í Harðar sögu: "Þeir riðu allir sunnan hjá Bakkárholti um Grafning ok Bíldsfell" eftir að hafa brotið skip á Vikarsskeiði – ÍF XIII, 50.

Fyrst getið sem þingstaðar í dómi frá 1513-20 – DI VIII, 478. [um 1600]: Ólafur Eyjólfsson bjó á Bakkárholti; hans sonur Sigurður, sem þar bjó í tíð herra Odds Einarssonar – Bsk II, 298. Sigurður Ólafsson átti Bakkárholt – Bsk II, 293. "Landamerki: Úr Hvolsskyggni bein lína til vesturs í Lambhagahorn suðvestanvert. Þaðan til norðurs í þúfu við Sognsengjar. Fyrrum mun hafa skipt mörkum þar gamalt árfar eftir Varmá, milli Bakkárhólts og Arnarbælis. Úr fyrrnefndri þúfu til austurs í aðra þúfu austan við ána. Þaðan til norðurs stutta leið í þúfu, sem er hornmark Sogns, Gljúfurhólts, Kotstrandar og Bakkárhólts. Þaðan til austurs, bein lína í Litla-Öskjuholt. Þaðan í Flatholt við Hvammsána, þaðan til suðausturs í Langanef, þaðan til suðurs í Hvolsskyggni." Ö-Bakkárholt, 2. 1917: Tún 5.5 ha, þar af c. 4/5 slétt. Garðar 1460 m².

ÁR-506:001 *Bakkárholt*
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 1

bústaður

ÁR-506:002
Heimildir: Túnakort 1918.

heimild um útihús

ÁR-506:003
Heimildir: Túnakort 1918.

heimild um útihús

ÁR-506:004
Heimildir: Túnakort 1918.

heimild um útihús

ÁR-506:005
Heimildir: Túnakort 1918.

heimild um útihús

ÁR-506:006
 "Gamlar traðir lágu frá bænum til suðvesturs, sér enn fyrir þeim... hafa legið um hlaðið í Bakkárholti."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um leið

ÁR-506:007
 "Traðir lágu og niður að ánni í stefnu á Borgarkot, sé enn fyrir... hafa legið um hlaðið í Bakkárholti."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um leið

ÁR-506:008
 "Auk þess má óglögg sjá fyrir tröðum til norðurs vestan við gamla Partsbæinn... hafa legið um hlaðið í Bakkárholti."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um leið

ÁR-506:009 *Brunnur*
 "Brunnur. Gamalt vatnsból í Framtúni."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um brunn

ÁR-506:010
 "Framtún. Túnið sunnan bæjarins, milli traðanna, að Strýtutúni... Leyfar af húsum og heygarði eru í Framtúni."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um tóft

ÁR-506:011
 "Framtún. Túnið sunnan bæjarins, milli traðanna, að Strýtutúni... Leyfar af húsum og heygarði eru í Framtúni."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um heygarð

ÁR-506:012 *Veita*
 "Veita. Mýrarblettur syðst í Framtúni, vestan Hundamóa."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

örnefni, áveita

ÁR-506:013 *Hlóðasteinn*
 "Hlóðasteinn var vestan ár, er nú austan ár. Þar var þvegin ull."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 2

heimild um þvottastað

ÁR-506:014

heimild um tóft

"Imbuklettur. Einstakur klettur, sunnan við lautina. Við hann stendur nú kartöflugymsla. Þar voru leifar af gömlu húsi, horfnar nú. Var það húsið hennar Imbu? Heimildarmenn vissu enga skýringu á nafninu."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-506:015*Hestarétt*

heimild um rétt

"Hestarétt. Sér enn fyrir hleðslum milli Norðurtúns og Aukatúns. Þar hafa þinggestir og þingmenn geymt hestana sína eða rekið inn til að beyzla þá."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-506:016*Gálgaklettur*

heimild um aftökustað

"Gálgaklettur. Klettur hefur klofnað frá bergi holtsins og sigið frá, svo að skora er á milli. Yfir þá skoru hefur gálgatréð verið sett, en hengja þurfti. Heimildarmenn báru Þórð á Tannastöðum fyrir. Klettarnir eru norðaustur af Hestaréttinni." Gálgakletta er getið í Lýsingu Ölfus frá 1703, SSÁ, 245.

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3; SSÁ, 245.

ÁR-506:017*Bæjarholt*

örnefni, bústaður

Í örnefnaskrá stendur aðeins "Bæjarholt?"

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-506:018*Þinglaut*

heimild um þingstað

FRÍÐLÝSTAR MINJAR

"Þinglaut. Lægð í Hátúni, sporöskjulöguð, lengir austur-vestur. Mótar fyrir sætum. Til vesturs er smáhóll, gömul hústóft, mikil aska í jörðu, sögðu heimildarmenn. "Þar hafa þingmenn heitað ölið sitt, þegar kalt næddi um holtið." Lautin mældist ca. 12 sinnum 15 metrar."

"Bakkárholt hefur verið eitt af höfuðbólum í Ölfusi. Í Bakkárholti var um langt skeið þingstaður, ekki aðeins fyrir Ölfushrepp, heldur voru þar haldin þriggjahreppaþing: Ölfuss (ásamt Grafningi), Selvogs og Grímsness (H.J. 1703)... Þingstaðurinn valinn þannig, að vel sást til mannaferða, og greinilegt, að þar hefur legið þjóðbraut um garða, traðir í túni og "brýr" yfir mýrasund í nágrenni. Þingstaður var í Bakkárholti til 1881, að skólahús er byggt á Kröggólfsstöðum og þingstaður fluttur þangað þá. Þinghús stóð á hlaðinu sunnan gamla bæjarins, en rífið þá."

"Holtið er aflangt frá norðri til suðurs, og er það upplásið eftir endilangri miðjunni, en óblásið utan með. Þar eru á því margar tóftir, en flestar eru þær frá seinni tímum: það er fjárhústóft ein nýleg og margar stekkjartóftir, misgamlar að sjá. Aðeins ein tóft er þar verulega forn, og er hún svo sokkin og óglögg, að ekki er hægt að mæla hana. En allstór er hún að sjá og eigi ólíklegt til að vera forn búðartóft, þó að það verði nú ekki fullyrt, þar eð eigi sjást fleiri á hennar reki. Þær geta nú verið eyðilagðar, hver vit hve margar, bæði verið blásnar burtu, og líka verið teknar upp í hinar nýrri tóftir. En þótt það geti verið, og þótt, meira að segja, engin ólíkindi séu á því þá vantar samt vissuna um það." "Forn og mikil tóft á Þingholti, sem er norður frá bænum" var friðlýst af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927, sem kvöð á landi Arnarbælis.

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 1,3; Brynjúlfur Jónsson 1905, 36; Fornleifaskrá, 77

ÁR-506:019*Stöðull*

örnefni, kvíar

"Stöðull. Melhæð, nú gróin, norðan við Norðurtún. Þar komu saman tún Bakkárkots og Partsins (Sandhóls). Norðan og vestan Stöðulsins liggur vegurinn nú."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-506:020*Búrarétt*

heimild um rétt

"Búrarétt. Fjárrétt við Búra, notuð til skamms tíma."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 4

ÁR-506:021

heimild um mógrafir

"Kotstrandarsund, Sund. Mýrarsund milli Kotstrandar og Sandhóls. Þar voru mógrafir."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 4

ÁR-506:022*Neðri-Mólækur*

heimild um mógrafir

"Neðri-Mólækur rann meðram veginum og gegnum litla brú og í ána. Þar var tekinn mór."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 4

ÁR-506:023*Gamla-Stekkatún*

heimild um stekkatún

"Gamla-Stekkatún. Syðst og vestast í Lambabaug; sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 4

ÁR-506:024 *Hesthústóft* heimild um hesthús

"Hesthústóft er gömul tóft efst á Svörtubökkum."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 5

ÁR-506:025 *Stöðull* örnefni, kvíar

"Stöðull. Austan bæjarins (Ingólfshvols?)."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 5

ÁR-506:026 *Heimreið* heimild um leið

"Heimreið af Stöðli að bænum."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 5

ÁR-506:027 *Mógrafir* örnefni, mógrafir

"Mógrafir. Sunnan túnsins."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 5

ÁR-506:028 *Borgarkotsveita* heimild um áveitu

"Borgarkotsveita. Frá Borgarkotsgili vestur að ánni."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:029 *Traðirnar* heimild um leið

"Traðirnar. Vestur frá bænum, að læknum; þar var vatnsból."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:030 heimild um vatnsból

"Traðirnar. Vestur frá bænum, að læknum; þar var vatnsból."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:031 *Gamlabré* heimild um leið

"Gamlabré. Gamall upphlaðinn vegur, af Borgarkotsmel og að Hvolskyggni. Þjóðbraut lá norðan túns í Borgarkoti, um melinn og á brúna."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:032 *Gálgaklettur* örnefni, aftökusta

"Gálgaklettur. Stakir klettur nyrzt á Másteinsholti. Þar er nú fjárhús. Ég tel ólíklegra, að þar hafi sakamenn verið hengdir en í hinum Gálgaklettunum."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:033 *Mógrafir* heimild um mógrafir

"Mógrafir í mýrinni austan Gálgakletta."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-506:034 *Engjavegur* heimild um leið

"Engjavegur (-brú?). Vegur gerður um 1910 til að auðvelda flutning á heyinu af engjunum upp í Reiðingsholt."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 8

ÁR-506:035 *Gamlabré* heimild um leið

"Gamlabré. Gamall upphlaðinn vegur frá Reiðingsholti og út í Sandárengi. Margar fleiri brýr höfðu verið gerðar þar, og sáust leifar af þeim."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 8

ÁR-507 Bakkárholtspartur

Hjáleiga frá Bakkárholti.

Ekki til túnakort.

ÁR-507:001 *Bakkárholtspartur* heimild um bústað
 "Sandhóll. Hóll norðan Parttúns. Þar byggði Umf. Skarphéðinn samkomuhús, sem notað var til skólalahalds og samkomu, þar til þinghús var byggt í Hveragerði 1931. Þá keypti Þorlákur Sveinsson, sem bjó í Bakkárholtsparti, húsið og flutti búsetu þangað; þá hvarf nafnið á Partinum."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 4

ÁR-507:002 *Partsbali* heimild um þvottastað
 "Partsbali. Sléttur bali niður við ána. Þar var þvottur þveginn. Áin hefur að mestu skolað honum burt."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-507:016 *Partslind* heimild um vatnsból
 "Partslind. uppspretta norður frá bænum, lengi vatnsból."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 3

ÁR-508 Borgarkot

Hjáleiga frá Bakkárholti.
 Ekki til túnakort.

ÁR-508:001 *Borgarkot* heimild um bústað
 "...Borgarkot (heiti Ingólfshvoll frá 1931) austan árinna... Lágt holt er austan gamla bæjarins. Þar stendur nú íbúðarhúsið og peningshús. (Borgarkotsholt?)"
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 1, 5

ÁR-508:002 *Borgarkotsgil* álagablettur
 "Borgarkotsgil. Lækur eða gil, sem kom af melnum og rann niður (vestur) í ána. Álög voru á giliinu, þar mátti ekki slá. Útburður var og í giliinu."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 5

ÁR-509 Strýta

Hjáleiga frá Bakkárholti.
 Ekki til túnakort.

ÁR-509:001 *Strýta* heimild um bústað
 "Strýta. Gamalt býli á vestri árbakkanum, sunnan Bakkárhólts."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-509:002 *Strýtuveitur* heimild um áveitu
 "Strýtuveitur. Mýrarsund sunnan og vestan Strýtu, nú ræktað."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-510 Grænhóll

Hjáleiga frá Bakkárholti.
 1917: Tún 6 ha, þar af c. 7/8 slétt. Garðar 1844 m².

ÁR-510:001 *Grænhóll* heimild um bústað
 "Grænhóll. Býli suðvestur af Bakkárholti. Heiti eftir hólum sem það stendur á."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-510:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-510:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-510:004 *Grænhólsbrunnur* heimild um brunn
 "Grænhólsbrunnur. Milli Strýtu og Grænhóls, nær Grænhól."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-510:005 *Holtshús* heimild um fjárhús
 "Holtshús. Fjárhús sýðst í Grænhólstúni."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-510:006 *Grænhólsstekkur* heimild um stekk
 "Grænhólsstekkur. Vestan í Másteinsholti."
Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-511 Kotströnd

"Jarðdýrleiki er óviss, því engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 404.
 1917: Tún 3.8 ha, þar af c. 4/5 slétt. Garðar 1221 m2.

ÁR-511:001 *Kotströnd* heimild um bústað
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 1

ÁR-511:002 heimild um kirkju
 "Kirkjutún, sléttur túnblettur sunnan undir kirkjugarðinum, sem nú er orðinn grafreit." Kirkja mun ekki hafa staðið á Kotströnd fyrr en Arnarbælis- og Reykjakirkjur voru lagðar niður 1909.
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 3

ÁR-511:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-511:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-511:005 *Steinvararhús* heimild um bústað
 "Bær var í túninu, kallað Steinvararhús. Kona að nafni Steinvör hafði búið þar." "Steinvararhús er ekki lengur til. Búið er að slétta allt út. Sigmar man eftir húsinu; það var síðast haft fyrir fé."
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 1; Ö-Kotströnd c, 1

ÁR-511:006 *Stöðullinn* örnefni, kvíar
 "Stöðullinn var norðan við heimreiðina, út við hraðbreutina, sem nú er. Þar norðan við var tjörn, sem nú er búið að fylla upp að gera að túni."
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 1

ÁR-511:007 *Ullarklettur* heimild um þvottastað
 "Ullarklettur: Klettur þessi var við ána norðan hraðbrautar, þar sem ullin var þvegin."
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 1

ÁR-511:008 *Móvöllur* heimild um mógrafir
 Móvöllur: Gott mótak var við suðurenda Balakeldu (8-10 stungur niður, 4-5 stungur af rofi ofan á). Þar var tóft sem mór var geymdur í."
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 2

ÁR-511:009 heimild um mókofa
 Móvöllur: Gott mótak var við suðurenda Balakeldu (8-10 stungur niður, 4-5 stungur af rofi ofan á). Þar var tóft sem mór var geymdur í."
Heimildir: Ö-Kotströnd a, 2

ÁR-511:010 *Kotstrandarbrunnu* heimild um brunn
 "Kotstrandarbrunnur: Vatnsból bæjarins rétt sunnan við bæinn, við mýrarjaðarinn, rétt við

heimreiðina; yfirbyggður, vel hlaðinn úr grjóti, hurð að sunnanverðu." "Kotstrandarbrunnur sést ekki lengur, en ekki eru mörg ár, síðan hann var notaður." "Vatnsból bregst oft til skaða sumar og vetur." **Heimildir:** Ö-Kotströnd a, 2; Ö-Kotströnd c, 1; JÁM II, 405

ÁR-511:011 *Illkelda* álagablettur
"Illkelda: Heitir svo í fornum ritum; ófær nema á einum stað. Endaði vestur í heimamýri fyrir vesan Bakkárholt og við túnfötinn á Kotströnd suðvestur af bænum. Þessa keldu mátti ekki slá." **Heimildir:** Ö-Kotströnd a, 2

ÁR-511:012 *Beitarhúsið* heimild um beitarhús
"Beitarhúsið: Austur á Kotstrandarmýri var beitarhús fram til 1936. Þar er tjörn; húsið stóð sunnan við tjörnina." "Ekki sjást lengur tóftirnar af Beitarhúsi..." **Heimildir:** Ö-Kotströnd a, 2; Ö-Kotströnd c, 1

ÁR-511:013 *Kotstrandarmýri* heimild um ristur
"Kotstrandarmýri: Austan og ofan við þjóðveginn; þar var rist torf." **Heimildir:** Ö-Kotströnd a, 2

ÁR-511:014 *Pósthestahúsin* heimild um hesthús
"Posthestahúsin: Gamlar grasi grónar tættur norðan við heimreiðina að bænum. Þar hýstu póstarnir hesta sína í póstferðum milli Reykjavíkur og Suðurlands." "Ekki sjást lengur tóftirnar af... Pósthestahúsum." **Heimildir:** Ö-Kotströnd a, 2-3; Ö-Kotströnd c, 1

ÁR-511:015 *Bali* heimild um bústað
"Upp með ánni var kallaður Bali. Þar var gamalt býli, og var þar tekinn mór." **Heimildir:** Ö-Kotströnd b, 1

ÁR-511:016 heimild um mógrafir
"Upp með ánni var kallaður Bali. Þar var gamalt býli, og var þar tekinn mór." **Heimildir:** Ö-Kotströnd b, 1

ÁR-511:017 þjóðsagakirkja
"Í klettunum (?) var sögð vera kirkja; þar mátti ekki hreyfa stein." **Heimildir:** Ö-Kotströnd b, 1

ÁR-512 Hvammur

"Jarðardýrleiki xx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 397. "Ormr enn gamli, son Eyvindar jarls ... nam land fyrir austan Varmá til Þverár ok um Ingólfsfell allt ok bjó í Hvammi. Hans son var Darri, faðir Arnar." Landnámabók (S), ÍF I, 390 sbr. (H), 391. 1395 er Hvammur meðal jarða Viðeyjarklausturs "[med] iiij. marka leigv." DI III, 597. 3.7.1555 selur Eggert Hannesson Grími Þorleifssyni Hvamm í Ölfusi fyrir 30 hdr. – DI XIII, 65. 30.4.1675 seldi konungur Henrik Bjelke m.a. Hvamm, 20 hdr, með 5 kúgildum, en hann seldi strax aftur Árna Pálssyni – JJ, 444, JÁM XIII, 500. [1709] Hvammur í Ölvesi, olim kóngsjörð, á nú Andrés Finnbogason vic part þar í hefur hann keypt af Jóni Árnasyni í Flekkuvík. JÁM XIII, 507. "Landamerki: Lína úr Orustuhól (milli Hv. og Gljúfurs) í Sandfell. Þaðan lína í Kaga (milli Hvamms og Stóra Háls). Þaðan lína í Inghól (milli Hv. og Litla-Háls). Þaðan í Stórhæð (milli Hv. og Tannast.) Þaðan í Hólastaðagil (til vesturs). Þaðan í Lambhagaflöt. Þaðan um Hvammsána í Langanef. Þaðan lína í Orustuhól." Ö-Hvammur, 1. "Hvamms er getið í Landnámabók og er hún önnur af tveimur jörðum sem þar er getið." SB, 367. Tún 4.7 ha, þar af c. 9/10 slétt. Garðar 768 m².

ÁR-512:001 *Hvammur* heimild um bústað
"Gamli bærinn stóð á norðvesturbakka lækjarins, sem rennur í Dagmálagilslækinn og myndar Hvammsána." **Heimildir:** Ö-Hvammur, 1

ÁR-512:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-512:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-512:004**

heimild um leið

"Traðie lágu frá bænum og niður að læknum."

Heimildir: Ö-Hvammur, 1**ÁR-512:005***Grafamýri*

örnefni, mógrafir

"Grafamýri: Sá hluti mýrarinnar, sem er fyrir vestan lækinn, að Grafningshálsi."

Heimildir: Ö-Hvammur, 1**ÁR-512:006***Stekkatún*

örnefni, stekkatún

"Stekkatún: Grasbrekka sunnan Stórgrýtanna, suðvestur af Stekkatúnshnúk."

Heimildir: Ö-Hvammur, 2**ÁR-512:007***Suðurstígur*

heimild um leið

"Suðurstígur: Leið, sunnan Dagmálagils, notuð til uppgöngu á fjallið, greiðari en Norðurstígur."

Heimildir: Ö-Hvammur, 2**ÁR-512:008***Torfhóll*

örnefni, rista

"Torfhóll: Gróinn hóll suðvestast á Börðunum."

Heimildir: Ö-Hvammur, 2**ÁR-512:009***Hvammsrétt/Réttin*

heimild um rétt

"Hvammsrétt (Réttin): Þar var lögrétt Ölfusinga fram til 1845, að Hveragerðisrétt var byggð, sér enn hleðslur." 1703: "Ei alllangt frá [Hvammsá], undir Ingólfsfelli, eru almennilegar sauðaréttir Ölfusinga á hvorju ári haldnar þann 21. dag septembris mánaðar, ef sá dagur, eður sá fjallleitina á ber, er ei löghegkur. Annars eru réttirnar haldnar eftir hreppstjóra ráði og tilsögn."

Heimildir: Ö-Hvammur, 2; SSÁ, 244.**ÁR-512:010***Lambhagi*

heimild um bústað

"Hjáleiga hefur veirð ein bygð í úthögum jarðarinnar, og hefur í auðn legið um 20 ára tíma: varaði sú bygð ei lengur en 2 eður 3 ár... var býlið kallað Lambahage."

Heimildir: JÁM II, 397**ÁR-512:011***Orustuhóll*

örnefni

1821: "2eir Holar nefnast hér Órustuholar, af hverium annar synist að vera af múnnum giordur, ... annar með sama nafni stendur vestann undir Ingólfsfelli skamt eitt fyrir vestann bæjinn Hvamm; kringum hvern synist að vera settir steinar."

Heimildir: FF, 223.**ÁR-513 Gljúfur**

"Jarðardýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 397. "Landamerki: Úr Sauðaklöpp, til austurs í Langanef. Þaðan til norðurs í Orustuhól, þaðan lína í Sandfell. Þaðan, til norðvesturs stefna í Efjumýrarvörðu (sjá Sogn), í miðgilið í Klyftartungum, síðan Gljúfurá og Gljúfursá móts við Sauðaklöpp." Ö-Gljúfur, 1.

1917: Tún 5.9 ha, þar af c. 7/8 slétt. Garðar 1584 m².**ÁR-513:001***Gljúfur*

heimild um bústað

ÁR-513:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-513:003**

heimild um leið

"Rauðilækur: Kemur austan úr mýrinni, úr skurðum beggja vegna Graðhestagirðingar og rennur í ána norðan við Sauðaklöpp. Þar á milli lá gata upp á Langamelinn."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 1

ÁR-513:004 *Hóllinn*

heimild um fjárhús

"Hóllinn. Hóll í Þýfinu austan gömlu götunnar. Sennilega gömul fjárborg eða fjárhús. Sér ekki fyrir hleðslum."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 1

ÁR-513:005

heimild um áveitu

"Gljufursengjar (Engjarnar): Afgirtur mýrarblettur, norðaustan Graðhestagirðingar. Neðragilslæknum (Mólæknum) var veitt á engjarnar, hann bætti þær og sléttaði."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 2

ÁR-513:006 *Gljufurshellir*

heimild um fjárskýli

"Gljufurshellir: (Hellirinn) Sandsteinshellir ofanvert (norðaustur) í Neðragilinu vestanverðu. Notaður lengi sem fjárhús." "Hellirinn á Gljufri er í lækjargili austan bæjar um 100 m neðan þjóðveggarins. Nýleg fjárhús standa við lækinn nokkru ogan við hellinn. Hellirinn er grafinn í sandsteinsvöluberg, lárétt lagskipt með víxillaga linsum í. Hellirinn er allur á breiddina sem er 10-11 m en dýpt hans inn í bergið er 6 m fyrir miðju en 5 m til endanna. Lofthæðin er 2,0-2,5 m. hellismuninn er jafnvíður hellinum sjálfum 10 x 2,5 m en honum hefur verið lokað með hlöðnum vegg með dyrum á fyrir miðju. Lítið uppsprettauga er í hellisgólfinu innan við dyrnar og smálækur rennur út um þær í aðallækinn. Leifar af jötum sjást með veggjum."

"Örfáar áletranir eru á veggjum, virðast unglegar. Þar er m.a. hakakross." Hellirinn var hafður undir fê, en aflagður fyrir 20 árum. 70 ær voru við hellin segjir Gljufursbóndi."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 2; Manngerðir hellar, 18

ÁR-513:007

heimild um hlöðu

"Leifar af hlöðu eru við gilvegginn handan lækjarinnar [á móti Gljufurshelli]. Þar hefur bergið verið lagað til þannig að sandsteinninn myndar vegg og gafl hlöðunnar."

Heimildir: Manngerðir hellar, 18

ÁR-513:008 *Vaðið*

heimild um vað

"Vaðið: Þar var þjóðleiðin yfir ána, sunnan Gljufurstúns."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 2

ÁR-513:009 *Kishóll*

huldufólksbústaður

"Kishóll: Gróinn hóll, norðan bæjarins, gengur fram (suður) úr hæðunum ofan bæjarins. Þar bjó huldufólk."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 2

ÁR-513:010 *Lindin*

heimild um vatnsból

"Lindin: Uppspretta í Brunnlautinni, notuð sem vatnsból."

Heimildir: Ö-Gljúfur, 3

ÁR-513:011 *Gljufurseldalur*

örnefni, sel

"Suður frá [Stórkonugilsbotnum] er Sognseldalur og Gljufurseldalur."

Heimildir: Ö-Hengill, 3

ÁR-514 Sogn

"Jarðdýrleiki xx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 398. 11.1.1542 er Eyjólfur Jónsson á Hjalla kallaður fyrir dóm fyrir að hafa tekið 4 kúgildi Skálholtskirkju á Sofni en um þau vændist Eyjólfur að Ögmundur biskup hefði gefið þau konu sinni ásamt með jörðinni og var því ekki að gjört. – DI X, 698-99. "Landamerki: Skráð eftir minni úr landamerkjabréfi, afriti úr embættisbókum sýslumanns, sem var í eigu foreldra minna, en látið af hendi þegar þau fóru frá Sogni (1935)... Gljufurá... er markaa milli Sogns og Gljufurs, austan Sognslands, allt þar til Gljufurholtslands tekur við. Mörkin eru úr steini (merktum) efst við Haukamýragljúfur, þvert vestur í Stórumýri í "stefnu á Varghól" (svo í bréfinu) í hlaðna vörðu (Markavörðu) vestur undir Múla (sjá Reykjatorfu). Nú er girðing á þessum mörkum... Frá áðurnefndri vörðu bein lína um Fögrubrekku (miðja) til norðurs í vörðu, sem er austan á Álút (hana hef ég ekki séð), þaðan í Efjumýrarvörðu. Þaðan á sveitarmörkum Grafnings og Ölfus stefna til

suðausturs í Sandfell (Gljúfur), skammt ofan við Klyftartungur. Þar eru 3 gil og mörkin talin um miðgilið, sem rennur í Gljúfurá, svo er það hún og Gljúfursáin." Ö-Sogn, 1.
1917: Heimatún 4.9. Fjárhústún 1.0 ha, alls 5.9 ha, allt slétt. Garðar 1250 m2.

ÁR-514:001 *Sogn* bústaður
"Bæjarnafninu Sogn hafa ýmsir velt fyrir sér og sett það í samband við norsku merkinguna Sogn (fjörður). Afí minn Ögmundur Ögmundsson bar það æfinlega fram Sodn eða Sotn. Í tilvitnun í handrit í Þjóðsögum Jóns Árnasonar III, bls. 48 er sagt að í handriti standi Soðn. Kannske er þarna á ferðinni eldri mynd af nafninu."
Heimildir: Ö-Sogn, 9

ÁR-514:001 *Gamli-Garður* heimild um heygarð
"Gamli-Garður: Hóll norður af bænum. Sást vel fyrir heystæðum (beðum). Þar var heygarðurinn fram yfir aldamót að afí byggði heyllöðu í bæjarröðinni."
Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:005 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:006 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:007 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-514:008 *Hellismýri* álagablettur
"Hellismýri: Mýrin á milli Bæjargilsins og Hellisfjalls. Mýrin sú var álagablettur, mátti ekki slá. Þegar hún var slegin fyrst í búskap afa og ömmu (1903) brann bærinn um haustið. Oftast slegin þegar ég þekkti til. Nú ræst og ræktuð."
Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:009 *Stóri-Hellir* heimild um fjárskýli
"Stóri-Hellir: Hellisgjögur í bergið ofan Hellisbrekku, sunnarlega í fjallinu, var notaður sem fjárhús áður. Notaður sem rétt þegar ég þekki til. Tók 100 kindur í innrekstri."
Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:010 *Litli-Hellir* heimild um fjárskýli
"Litli-Hellir: Lítið gjögur undir stóru bjargi, sem fallið hefur úr fjallinu. Þar voru í mínu minni, hlaðnir kampar og einhvern tíman notað sem fjárhús."
Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:011 *Trippalækur* heimild um áveitu
"Trippalækur: Lækur sem rann ofan af fjallinu norðan Hellisfjalls. Mikill í leysingum, notaður til áveitu á Hellismýrina, bar oft með sér grjót."
Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:012 *Trippakofi* heimild um hesthús
"Trippakofi: Kofi á austurbakka lækjarinns, sér enn fyrir."
Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:013 *Kot* heimild um bústað

"Kot: (upp í Kot, uppi í Kot) Þar var bær (í byggð 1896). Mun hafa verið stutt í byggð og bjó þar Eyjólfur Símonarson."

Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:013 *Sauðhúsflöt* heimild um fjárhús

"Sauðhúsflöt: Tunga austan lindarinnar og að múri, þar var sauðahús."

Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:014 heimild um hlöðu

"Þar [í Koti] stóð heyhlaða, sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:014 *Miðmorgunsvarða* heimild um vörðu

"Miðmorgunsvarða: Stóð á miðri Kinninni í austur frá bænum."

Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:015 *Ærhús* heimild um fjárhús

"Ærhús: Stóðu í brekkunni norðan Kots, sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:015 *Blómtún* þjóðsaga

"Blómtún: Smábrekka með fjölgresi, suðvestan í Kinninni. Þjóðsögu heyrði ég um að eitt sinn var þessi brekka slegin, líklega fyrir orð húsfreyjunnar. Þá dreymdi hana að kom til hennar kona sem mælti af nokkurri reiði: "Illa gjörðir þú að láta slá túnið mitt, nú er ég heylaus fyrir mínar þrjár kýr." Húsfreyja nauð henni að taka hey úr garði sínum ágirndarlaust eftir þörfum, svo að ekki kom sök. Þær eru ekki þurftarfrekar álfakýrnar ef þessi brekka fôðraði 3 kýr, þó að hún hafi kannske verið stærri þá en hún var í mínu minni."

Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:016 *Lambhús* heimild um lambhús

"Lambhús: Stóð á flötinni við brekkufótinn neðan ærhúsanna."

Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:016 *Stígurinn* heimild um leið

"STígurinn: Vegurinn heim að bænum (heimreiðin) var alltaf nefndur svo í daglegu tali. "Niður Stíg, austur Brú".

Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:017 *Hesthúsin* heimild um hesthús

"Hesthúsin: stóðu á gilbarminum norðvestur af flötinni, sér enn fyrir tóftum."

Heimildir: Ö-Sogn, 2

ÁR-514:017 heimild um brú

"Heimri-Kleif: Lítið gil, sem kemur ofan af þúufm, rennur í Bæjargilið skammt fyrir sunnan gömlu götuna. Á því var gömul brú á götunni suður af Hellisfjalli."

Heimildir: Ö-Sogn, 4

ÁR-514:018 *Stekkatún* heimild um stekk

"Stekkatún: Lítill hóll rétt austan við götuna á syðri gilbarminum, Sér enn fyrir stekknunum."

Heimildir: Ö-Sogn, 4

ÁR-514:019 *Stóri-Einbúi* huldufólksbústaður

"Stóri-Einbúi: (Einbúinn, afbæjamenn kölluðu Sogseinbúa). Klettahóll í Einbúamýri, klofinn í kollinn. Í honum var gott skjól fyrir búfé. Þar bjó huldufólk samkvæmt þjóðsögum. Jafnvel álfakirkja."

"Einhvorju sinni gekk maður frá Hjalla í Ölvessveit upp að Gljúfri. Gekk hann hjá steini þeim enum háa er stendur fyrir vestan Sogn. heyrir hann þá söng í steininum og er þar sunginnsálmur úr Grallaranum "Á guð alleina". heyrir hann sálminn sunginn til enda og eigi meira og fer hann þá leiðar sinna".

Heimildir: Ö-Sogn, 4; JÁ III, 48

ÁR-514:020 *Mór* heimild um mógrafir
 "Mór: (niður í mó, niðri í mó) Mótak syðst í Klettamýri. Besta mótakið á jörðinni Sogn."
Heimildir: Ö-Sogn, 4

ÁR-514:021 *Borgarkvos* heimild um fjárskýli
 "Borgarkvos: Grastunga á milli Djúpagilslækjar og lítills lækjar, sem kom upp við suðurenda Leynis. Þar sem hún er hæst eru leyfar af einhverri byggingu, líklega fjárborg."
Heimildir: Ö-Sogn, 5

ÁR-514:022 *Réttarballi* heimild um rétt
 "Réttarballi: Móbergsholt. Þar var fjárréttin, sér enn fyrir. Vestan hans er fjárhús nú."
Heimildir: Ö-Sogn, 6

ÁR-514:023 heimild um leið
 "Gegnum réttarbalann sér fyrir gamalli götu og sporuðum klöppum..."
Heimildir: Ö-Sogn, 6

ÁR-514:024 *Brúin* heimild um leið
 "Brúin: Gamall þjóðvegur, lagður og ofaniborinn, frá melnum suðvestan Réttarbalans og að Bæjargilinu. Brúin skipti mýrinni í mýrina "fyrir ofan brúna" og "fyrir neðan brúna".
Heimildir: Ö-Sogn, 6

ÁR-514:025 *Sel* heimild um sel
 "Sel: Þýft móbarð og melar norðvestan Sogna. Vatn frá því fellur í litlu gili í Selá í Seldalnum. Þarna var selstaða frá Bakkárholti í skiptum fyrir engjaland. Notkunarréttur fallinn niður vegna vannota Bakkárholtis, 1703 (Jarðab.A.M.). Sér enn fyrir tóftum."
Heimildir: Ö-Sogn, 7

ÁR-514:026 *Seldalur* heimild um sel
 "Seldalur. Gróið dalverpi suðaustur af Selásnum, suður að ármótum Gljúfurár og Selár. Sognseldalur vestan Gljúfurár, Gljúfursseldalur austan. Þar var sel frá Sogni, sér enn tóftarbot. Stundum var heyjað þar, aldrei í mínu minni." "Norður frá Sognum eru Sognsbotnar. Austur frá þeim er Selás og Hlíðardalur."
Heimildir: Ö-Sogn, 7; Ö-Hengill a, 3

ÁR-514:027 *Prestsbrú* heimild um brú
 "Prestsbrú. Leyfar af gamalli kakkabru sunnarlega í Gerðinu. Gerð fyrir Arnarbælisprest til þess að auðvelda honum för á annexiuna á Reykjum."
Heimildir: Ö-Sogn, 7

ÁR-514:028 heimild um brú
 "Vindleysa: Uppsprettilind, kom undan Kinnarhólum, rann til vesturs, þornaði á sumrin í þurrkum. Í henni voru steinar, sennilega leyfar af gömlum flórvegi."
Heimildir: Ö-Sogn, 3

ÁR-514:029 heimild um brú
 "Gegnum Réttarbalann sér fyrir gamalli götu og sporuðum klöppum og norðvestan hans er gamall flórvegur í mýrinni."
Heimildir: Ö-Sogn, 6

ÁR-515 Gljúfurholt

"Jarðdýrleiki óviss, því engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 404. 23.5.1522 hafði Gljúfurárholt fargast af erfðajörðum Hólmfríðar Erlendsdóttur – DI IX, 87. "Mörk fyrir engjum Gljúfurholts voru mjög sérkennileg. Gömul árför í mörgum krókum á báða vegu. Austan gamall farvegur Gljúfurholsár. Vestan gamall farvegur Varmár." Ö-Gljúfurholt, 3.
 1917: Tún 3.8 ha, þar af c. 1/2 slétt. Garðar 1025 m2.

- ÁR-515:001** *Gljúfurholt* bústaður
 "Bærinn í Gljúfurholti stóð á hól í miðju túninu. Tættur allar eru nú sléttaðar, en hóllinn sést langt enn og er fegursta bæjarstæði sem völ er á... Í tíð Ingibj. bjuggu tveir bændur í Gljúfurholti. Jörðinni var skipt og bæirnir nefndir Norðurbær 1/3 og Suðurbær 2/3."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:002** heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.
- ÁR-515:003** heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.
- ÁR-515:004** heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.
- ÁR-515:005** heimild um leið
 "Traðir lágu heim að bænum frá ánni, sér enn fyrir þeim."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:006** *Leynirar* þjóðsaga
 "Leynirar. Grónar dældir upp (austur) í holtið frá túninu. (Heim. sagðist hafa séð þar gráa kú, þegar hún var smábarn. Það var huldukyr.)"
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:007** *Jóhönnutún* álagablettur
 "Jóhönnutún: Þýfður mói í Túnhalanum. Það var álagablettur, mátti ekki slétta, sléttaður nú."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:008** *Hundapollur* álagablettur
 "Hundapollur: Lítill mýrarlægð á árbakkanum sunnan við túnið norðaustur af núverandi brú. Það var álagablettur, mátti ekki slá."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:009** *Stöðull* örnefni, kvíar
 "Stöðull: Þurr melur norðan við túnið. Þar standa nú íbúðarhúsin byggð 1931."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 1
- ÁR-515:010** *Tættur* örnefni,
 "Tættur: klettahóll skammt norðvestur af Fjallabæjarveginum. Þar voru peningshús um eitt skeið. Þau átti Jóhann V. Danielsson síðar kaupmaður á Eyrarbakka."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 2
- ÁR-515:011** *Neðri Rúst* heimild um fjárhús
 "Neðri Rúst: Smáhóll, leyfar af fjárhúsi frá Gljúfurh. norðaustan við þar sem Graflækurinn beygir til austurs. Suðaustur af Hellholti."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 2
- ÁR-515:012** *Efri Rúst* heimild um fjárhús
 "Efri Rúst: Smáhóll, leyfar af fjárhúsi á Haukamelsbörðum. Það fjárhús var frá Sogni."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 3
- ÁR-515:013** *Mómýri* heimild um mógrafir
 "Mómýri: Mýrin austan í Bæjarholtinu. Þar var tekinn mór og þurrkaður á holtinu."
Heimildir: Ö-Gljúfurholt, 3

ÁR-516 Vellir

20 hdr. 1706. Reykjakirkjujörð. 1382-91: Kirkia heilags Laurentij ad Reykium a land a Wollum firir .xxc. DI IV 96. 1575: Kirkian ä Reijkium i Olvese. ä land ad Vollum fjirer xxc. DI XV 643-644

1918: Tún 4,2 ha, 4/5 slétt. Garðar 984 m².

ÁR-516:001 *Vellir* bústaður

"Bærinn á Völlum stendur á litlum hól, sem sennilega hefur myndast af því að bærinn hefur verið byggður þar öld eftir öld." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2; Túnakort 1918

ÁR-516:002 heimild um kirkju

1708: "Hjer hefur kirkja verið flutt frá Reykjum um 30 ára tíma, sjást enn merki til kirkjugarðs og leiða, einninn til kirkjutóftarinnar, hvar nú er ekkert hús." Hálfðan Jónsson segir í lýsingu sinni frá 1703: "Í þessari tölu er Reykjakirkju jörðu, Vellir, hvar Reykjakirkja stóð í þrjátíu ár og nú sjást enn glögg merki til tóttar, kirkjugarðs og leiða framliðinna manna. En að Völlum var kirkjan flutt þangað (eftir því sem sannorðir menn sagt hafa) að hver hafði upp komið innan kirkju á Reykjum, en biskupinn, herra Oddur Einarsson, bifalaði Álfí Gíslasyni tittnefnda kirkju til Reykja aftur að flytja, hvar hún hefur síðan staðið." Í örnefnalýsingu segir: "Á hlaðinu framan (suðaustan) við bæinn stendur hjallur. Munnmæli herma að þar hafi staðið kirkja eða bænhús. [...] Ég spurði sérstaklega um hvort nokkurn tíma hefði komið nokkuð fram, sem benti til þess að þar hefði verið grafreitir. Heim. vissi ekki til þess. En sú trú er enn við lýði að á þessum stað eigi alltaf að standa hús."

Heimildir: JÁM II, 402; SSÁ, 244; Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-516:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-516:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-516:006 *Hesthúsabalar* örnefni, hesthús

"Hesthúsabalar: Klapparhólar suðaustan Berghylsmós, núverandi vegur að bænum liggur vestan balanna, en eldri vegurinn lá austan balanna og beint norður á þjóðveginn.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:007 heimild um túngarð

"Ekrar: Þýfður mói vestan frá túngarði, sem sér enn fyrir og að Vorsabæjarmörkum, nú sléttaður og ræktaður." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:008 *Tóftarhóll* heimild um fjárhús

"Tóftarhóll: Hóll sunnarlega í Vesturtúni, suðvestur af bænum, þar var fjárhús."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:009 heimild um hjall

"Hjallurinn: Á hlaðinu fram (suðaustan) við bæinn stendur hjallur."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:010 *Litla-Sauðhús* heimild um fjárhús

"Litla-Sauðhús: Lítill hóll, tóftarbrot á norðausturbrún Austurtúns."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:011 *Vallarétt* heimild um rétt

"Réttarflöt: Lítill flöt við Vallalækinn, sunnan þjóðvegarins (gamla), austan lækjarins. [...] Vallarétt: Réttin austan Réttarflatar. Þar var áður sauðahús. Réttin eyðilögð 1971 þegar nýi þjóðvegurinn var lagður yfir réttarstæðið, einn stór steinn stendur eftir."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:012 heimild um fjárhús

"Vallarétt: Réttin austan Réttarflatar. Þar var áður sauðahús.[...]"

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:013 *Steinkutóft*

heimild um bústað

"Steinkutóft: Lítill hóll í Stóru-Veitu, suðaustur af bænum. Munnmæli herma að þar hafi verið einsetukona."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-516:014

heimild um rist

"Vesturengjar: Heildarnafn á Vesturhluta engjanna, sem lágu að landi Saurbæjar og Kröggólfsstaða. Allar jarðir í Reykjatorfu áttu rétt til torfristu í Vesturengjum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 4

ÁR-516:015

heimild um mógrafir

"Reykjamóvöllur: Vallendisbarð austan Kliflækjar (Vallagils). Þar var oft mikill mór tekinn."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:016

heimild um leið

"Múlakvos: Krókurinn þar sem múlinn kemur að fjallinu, mót austri. Þar skiptust götur, önnur lá yfir múlann en hin niður með honum austanverðum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:017

heimild um leið

"Múlakvos: Krókurinn þar sem múlinn kemur að fjallinu, mót austri. Þar skiptust götur, önnur lá yfir múlann en hin niður með honum austanverðum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:018 *"Krossstekkatún"*

heimild um stekk

"Krossstekkatún: Grasflöt undir kletti við lækinn, syðst í Miðmúla, sér enn fyrir stekknunum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:019 *Grænutættur*

örnefni, tóft

"Grænutættur: Þýður mói vestan Kliflækjar, gegnt Reykjamóvelli."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:020 *Stekkjarhóll*

heimild um stekk

"Stekkjarhóll: Hærri hóll norður af Austastahól [...]"

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:021

heimild um leið

"Stekkjarhóll: Hærri hóll norður af Austastahól, norðan við hann lá gata. Miðhóll: Vestur af Austastahól. Gatan lá vestan hans, upp úr litlu gili og beygði til austurs norðan hólins."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:022 *Draughóll*

örnefni, draugur

"Draughóll: Hóll niður við Varmá vestan Vallalækjar."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 5

ÁR-516:023 heimild um áningarstað

"Djúpadalur: Hvilft í fjallabrúnina vestan Litla-Múla, norðaustur af Ölfus. Í Djúpadal er steinn, sem er var í götubakkanum þegar ég man fyrst eftir honum. Ofan á hann var mótað sæti, svo sem eins og í stólsetu. í Örn-Reykjatorfan, var sagt að steinninn væri mótaður af því að kirkjufólk hefði sest á hann, þegar það fór til kirkju að Reykjum. Hann var þá hæfilega hátt sæti þar sem hann stóð í götubakkanum. Nú hefur steinninn færst til og grafist í sand, en þó enn sýnilegur (Jan. 1968)"

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 6

ÁR-516:024 *Skjólklettur*

heimild um huldufólk

"Skjólklettur: Bergbrún með stuðlum, vestan Langakletts, þar var skjólsælt fyrir búfé. Munnmæli hermdu að Skjólklettur væri álfakirkja og "sannorðir" menn sögðust hafa heyrt þar söng."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 6

ÁR-516:025 *Stekkjardalur*

örnefni, stekkur

"Stekkjardalur: Hvilft vestan Dagmálahnúks, þar er nokkur gróður, úr honum kemur Hrafnagil." -
 "Stekkjardalssnið: Brekkan norðaustur af Skjöldalsmúla."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 6, 7

ÁR-516:026 heimild um tjaldstæði

"Torfeyrarflöt: Grasflöt á Torfeyri. Þar var tjaldað."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 7

ÁR-516:027 *Torfeyri* örnefni, rista

"Torfeyrarflöt: Grasflöt á Torfeyri. Þar var tjaldað."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 7

ÁR-516:028 heimild um áningarstað

"Torfeyri: Eyri niður við Varmána á milli Dirgiralækjanna. Þar var um langt skeið löggiltur áningarstaður."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 7

ÁR-516:029 heimild um leið

"Varghóll: Hóll á eystri barmi Stórkonugils neðan gömlu götunnar, austan hans er gömul engjagata, [...]."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 7

ÁR-516:030 heimild um fjárhús

"Varghóll: Hóll á eystri barmi Stórkonugils neðan gömlu götunnar, austan hans er gömul engjagata, norðaustan hans var sauðahús, sér fyrir töft [...]."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 7

ÁR-516:031 *Húsatorfur* örnefni, töft

"Húsatorfuhnúkur: Ávalur hnúkur vestan Stórkonugilsbotna. Skammt neðan við hann er girðingin. Húsatorfur: Sunnan hnúksins, mjög blásnar nú (G.S.). Hálfðán Jónsson nefnir þetta örnefni í lýsingu sinni. Má vera að þær hafi verið sunnan við hnúkin, en séu nú blásnar burt, leyfar af börðum eru þar enn." Suður frá [Lambhagaskarði] er Lambhagahnúkur syðri. Vestur frá honum er Húsatorfuhnúkur. - "Vestur frá [Lambhagahnúk syðri] er Húsatorfuhnúkur." "Húsatorfur, nafnið er gamalt."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 8; Ö-Hengill a, 3; Ö-Hengill, 3. Þórður Ö. Jóhannesson: Nokkur örnefni varðandi landnýtingu og þjóðtrú í Ölfusi, 12.4.1976, (hdr)

ÁR-516:032 *Rjómabússtígur* heimild um leið

"Rjómabússtígur: Vegurinn af Þjóðveginum, og að Varmá (Vorsabæjarvaði). Hann var upphaflega lagður vegna rjómabúsins á Öxnalæk. Ég man eftir honum lítið ofaníðnum, en herinn lét bera ofan í henn þegar hann hafði herbúiðir á Ekrum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 3

ÁR-517 Reykir

67 2/3 hdr. 1706. Kirkjustaður. Skálholtskirkjujörð. "Maðr bjó at Reykjum í Ölfusi, er Ingólfr hét ok var Arnarson. Setti hann fyrstr manna byggð á Íslandi. Þá var hann á gamals aldri ok sjónlauss. Þar beiddist Ármann gistingar [Ingólfr vísar Ármanni til landa uppi við Hrafnabjörg]" Ármanns saga, Íslendinga sögur XII, 423. Eftir jól 1237 fór Snorri Sturluson vestur í Ölfus til Gissurar Þorvaldssonar. Hann fór síðan aftur af nesjum suður til Reykja og var með Gissuri um föstuna – Sturl, 383. Gissur Þorvaldsson bjó að Reykjum í Ölfusi þau misseri er þeir önduðust Magnús biskup og Guðmundur biskup [1237], Sturl, 388. 1238, eftir Apavatnsförl "…Gissur var hinn kátasti og reið um kveldið út til Reykja. voru þá sendir menn um Grímsnes og Ölfus eftir nautum og voru rekin til reykja og etin þar um helgina." Sturl, 400 sbr. 406. 1382-91 Kirkia heilags Laurentij ad Reykium a land a Wollum firir .xxc. ... Kirkia a .xv. kyr. þriggja stacka eingi er heita Kirkiuholmar .xxx. letorfs arliga j Saurbæar land. ... Jtem .c. er Erlingur Jonsson lagdi til kirkiunnar firir fyrnd messuklæda epter skipan Herra Þorarins. Portio Ecclesiae vmm .v. ar .v. aurar oc vc. medan sira Pall hefr bued. Jtem medann Sturli bio vmm .vj. ar .xij. aura a hvoriu are. 1397: Hun a ad auk þess er stendur j maldaga Herra Michels biskups kugilldi er sira Pall gaf .cc. voru .ij. hross. halftunnu tioru. hross .x. aura j vidi er Sturli gaf. ... lagdi Sturli til kirkiunnar ... firir halft þridia hundrad. fellur nidur af portione þeirri er reiknadist

medann hann var .xix. hundrad oc .xviij. älner. portio Ecclesiæ vmm .iiij. är næstv medann Þo[r]steinn bio .cc. oc .xij. aurar oc .vj. fyr næstu .ccc. oc .xij. aurar. Máld DI IV 96-97. 6.5.1446 voru 20 hdr í Reykjum meðal eigna Þorvarðar Loptssonar að honum látnum – DI IV, 679. 22.9.1540 er dæmt að Gissur biskup mætti heimta allan reikningsskap Skálholtsstól eftir Ögmund biskup og var jörðin Reykir í Ölvesi þar nefnd sérstaklega – DI X, 561. 1540 fyrirbyðir Gissur biskup öllum að byggja eða bæla jörðina Reyki í Ölfusi “Sakir þess að kyrckjunnar radi hefur virdst sem reikir j Olvesi væri riettileg domkyrckjunnar Eign og ecki yfer þeigia meiga að þessi jord drægist vndan heilagri Scalholtz kyrkiu.” – DI X, 579 sbr. bréf Gissurar til Ögmundar biskups í byrjun árs 1541 þar sem hann biður Ögmund að leggja sitt til að Reykir drægist ekki undan dómkirkjunni “þui eg vil helst giarnan eiga allt gott vid ydvart folk mier ad vijtalaus.” DI X, 600. 1540 veitir Gissur biskup Oddi Gottskálkssyni alla jörðina Reyki til leigulausrar ábúðar “Suo skulu og fyrrgreindir reyker eiga skipstodu frij j þorlakshofn epter þui sem adur uar j tijd b[iskups] augmundar.” DI X, 576 (sbr. “settest [Oddur] i bu med Þuride Einarsdottur oc bio med henne nockur aar aa Reykium i Olvese ogíptur. þangad til hann ætti son med henne. Petur ad nafne. sijdan tok hann hana til egta – DI XIII, 134, Á Reykjum þýddi Oddur Þíningarsögu Bugenhagens 1545 en hún kom út 1558). 1541 er Eyjólfur Jónsson á Hjalla kærður fyrir að hafa markað undan kirkjumarki Reykjakirkju – DI X, 677-78. 1541 lögfestir Gissur biskup Skálholtskirkju Reyki í Ölfusi – DI X, 686. 11.1.1542 er Eyjólfur Jónsson á Hjalla dæmdur fyrir að hafa haldið fyrir kirkjunni á Reykjum 6 kúgildum – DI X, 698. [1553-54] Kirkian á Reykium j Olvese heyrer til Skálholttz med sijnum eignum. Þar med eru xij kugillde. Hun a þriggia Rasta einge. er heita Kirkiuholmar. xxx lietorfs arlega j Saurbæarland. DI XII, 662. 1575: Kirkian á Reijkium i Olvese. ä land ad Vollum fijrer xxc. thriggia stacka einge. er heita Kirkiu hölmar. xxx lietorfs ärliga i Surbæiarland. Jtem vij kijr og v. ä saudar kugilldi og tuævetur kapall. DI XV 643-644. 1706 eru kirkjujörðin Vellir í óskiptu landi Reykja, og auk þess hjáleigurnar Reykjakot, Reykjahjáleiga og Kross, sem síðar urðu sjálfstæðar jarðir. Þá nefnir jarðabókin eyðihjáleigurnar Engjagarð, Grændalsvöll og Litlu-Reyki. Reykjahjáleiga var lögð undir búið 1931. 1963 var Skógrækt ríkisins falið að girða og friða landið til skógræktar í samvinnu við Garðyrkjuskólann. 1918: Tún 5,4 ha, slétt. Garðar 1736 m2.

ÁR-517:001 Reykir bústaður

"Bærinn á Reykjum stóð þar sem nú stendur geymsluhús Garðyrkjuskólans. Bæjardyr til suðurs og kálgarður sunnan undir bænum vestanverðum."

"Þjóðsaga sem ég hef heyrt hér í Ölfusi hermir. Þegar Karl þræll Ingólfs stauk frá honum af því að hann neitaði að byggja útsker það, sem guðirnir settu Ingólf á, (Landnáma) Hann fannst þar sem eru Reykir í Ölfusi. Hann bjó þar síðar.

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Reykjatorfan, 8; Ö-Kröggólfsstaðatorfan, 7

ÁR-517:002 heimild um kirkju

"Austan bæjarins var kirkjugarðurinn, gengið var til kirkjunnar af hlaðinu frá vestri. Garðurinn var hlaðinn úr grjóti og torfi og vel gripheldur 1929. Sú girðing, sem nú er um garðinn, var gerð seinna og lögðu ýmsir, sem áttu þar ættingja í jörðu fé til, sér enn fyrir kirkjustæðinu og fæinum leiðum." "Reykir eru og gamall kirkjustaður. Sú kirkja var helguð heilugum Laurentsíusi... Kirkjan var flutt um skamman tíma að Völlum "vegna þess að hver kom upp í kirkjunni" eins og segir í heimildum. Kirkjan á Reykjum fauk af grunni í ofviðri haustið 1908. Ekki byggð upp aftur... Grafreitir er sléttaður, sér enn fyrir kirkjustæðinu. Er vel girtur og í góðri hirðu."

c. 1200: Páll bp Þar á yfirreið, munngát á móti honum; Jarteinabók 1200, Bsk I, 339

c. 1200: Kirknaskrá Páls, DI XII 8

1382-91: XCII. Reyker.

Kirkia heilags Laurentij ad Reykium a land a Wollum firir .xxc.

Þar skal vera heimilisprestur.

Kirkia a .xv. kyr. þriggia stacka eingi er heita Kirkiuholmar .xxx. letorfs arliga j Saurbæar land. tvenn messuklædi oc hokul med pell .ij. alltarisklædi. annad med pell. kaleik. kiertistikur .iiij. sacrarium mvnnlaug. glodarkier. krossar .ij. Mariuskriptt. Laurentiuskriptt oc tiolld vmm kor. fontklædi .xiiij. bækur. kantarakapa. merki. glerglugg.

Jtem .c. er Erlingur Jonsson lagdi til kirkiunnar firir fyrnd messuklæda epter skipan Herra Þorarins.

Portio Ecclesiæ vmm .v. ar .v. aurar oc vc. medan sira Pall hefr bued.

Jtem medann Sturli bio vmm .vj. ar .xij. aura a hvoriu are

1397 Hun a ad auk þess er stendur j maldaga Herra Michels biskups kugilldi er sira Pall gaf .cc. voru .ij. hross. halftunnu tioru. hross .x. aura j vidi er Sturli gaf. Jtem .c. er Halldora gaf oc .c. er Jon Gilsson gaf oc hestr er gafst eptir Jon Jvarsson. lagdi Sturli til kirkiunnar alltaraklædi oc dvk. hokul.

paxspiöld .ij. oc pentan frammi firir kor. þetta allt saman firir halft þridia hundrad. fellur nidur af portione þeirri er reiknadist medann hann var .xix. hundrad oc .xviij. älner.

portio Ecclesiae vmm .iiij. ár næstv medann Þo[r]steinn bio .cc. oc .xij. aurar oc .vj. ar fyrri næstu .ccc. oc .xij. aurar.

Jtem forn tyund er i maldaga Herra Michaels er skrifad .viijc. og .xvij. aurar; Máld DI IV 96-97

[1553-54] Reyker j Olvese

Kirkian a Reykium j Olvese heyrer til Skalhollttz med sijnum eignum.

Þar med eru xij kugillde.

Hun a þriggia Rasta einge. er heita Kirckiuholmar.

xxx lietorfs arlega j Saurbæarland.

Þar liggia til x Bæer. og fellur nu: [vantar]

kirkian sterck og nockud geingin. DI XII, 662.

1575: CXCI.

Reyker.

Kirkian ä Reijkium i Olvese. ä land ad Vollum fijrer xxc. thriggia stacka einge. er heita Kirkiu hölmar.

xxx lietorfs ärliga i Saurbæiarland.

Jtem vij kijr og v. ä saudar kugilldi og tuævetur kapall.

Jtem i kirkiunne ij messuklæde. ein klucka. korbialla. silffur kaleikur.

Jtem lijtil Jarnkall. ij koparpjpur.

Jtem fastagötz Lxc.

Lausagötz Lxxxxiiijc. Máld DI XV 643-644

f. 1700: Reykjakirkja var flutt að Völlum um 30 ára tíma; (PP, 93) [JÁM]

21.7.1786: Skipað að Reykjakirkja skuli aftakast; (PP, 93) [konungsbréf]

21.5.1790: Fyrri skipun tekin aftur; (PP, 93) [konungsbréf]

17.7.1909: Arnarælis- og Reykjasóknir sameinaðar og ákveðið að byggja eina kirkju á Kotströnd; (PP, 93) [stjórnarráðsbréf]

Heimildir: JÁM II, 399; Ö-Reykjatorfan, 8; SB, 310

ÁR-517:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-517:004

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-517:005

Engiagarður

heimild um bústað

1706: "Hjáleiga hefur hjer ein verið i engjatakmarki, nú i auðn i 20 ár og 6 ár, er kölluð var Engiagardur, og hyggja menn verið mun hafa þar, þá bygd var, landskuld lx álnir og kúgildi iii, er og víst að ei kann aftur að byggjast jörðinni að skaðlausu."

Heimildir: JÁM II, 400-401

ÁR-517:006

Grændalsvöllur

heimild um bústað

1706: "Önnur hjáleiga kölluð Grændalsvöllur, bygd í fyrstu innan 20 ára, varaði sú bygd 4 ár; síðan hefur hún í auðn legið og brúkast nú fyrir stekkatún frá Reykjakoti, kann ei aftur byggjast nema jörðinni til skaða." Í örnefnalýsingu Reykjakots segir að heimildamaður telji Grændalsvelli [svo] hafa verið í Stekkatúni.

Heimildir: JÁM II, 401; Ö-Reykjakot, 4

ÁR-517:007

heimild um leið

"Af hlaðinu lágu traðir til suðausturs, sér enn fyrir og á götuna austur með fjallinu."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 8

ÁR-517:008

Hesthúshóll

heimild um hesthús

"Hesthúshóll: Litill hóll gróinn austast í Austurtúni, norðvestan hans voru hesthús, sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 9

ÁR-517:009

Lambhúshóll

örnefni, lambhús

"Lambhúshóll: Litill hóll í Austurtúni, sléttaður nú."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 9

ÁR-517:010 *Reykjarétt* heimild um rétt

"Reykjarétt: Var í brekkunni upp undan Tumavelli, sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 9

ÁR-517:011 *Kaldalind* heimild um vatnsból

"Kaldalind: Köld uppspretta, suður af Geysi, notuð sem vatnsból. Þaðan var leitt vatn í bæinn 1929."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 9

ÁR-517:012 *Volgalaug* heimild um vatnsból

"Volgalaug: Volg uppspretta (40° heit) í gilinu við suðvestur horn stærsta gróðurhússins. Þangað var sótt allt neysluvatn frá Reykjum, þar til vatn var leitt úr Köldulind. Lindin (laugin) er nú hulin og vatnið notað í sundlaugina."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 10

ÁR-517:013 heimild um leið

"Gata lá beint frá bænum og að Brunninum [Volgulaug]"

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 10

ÁR-517:014 *Fjósatunga* örnefni, fjós

"Fjósatunga: vestan götunnar [517:013]."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 10

ÁR-517:015 *Tíðavað* heimild um vað

"Tíðavað: Vað á Varmá rétt niður við beygjuna, þar sem áin beygir til austurs fyrir framan (sunnan) Ekrabarðið. Þegar komið var yfir ána á vaðinu var farið upp í endann á Ekrabarðinu og svo upp með laugalæknum. Sér ekki fyrir götu því að bakkinn hefur breyst. Lítið notað eftir 1902."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 10

ÁR-517:016 *Fossvað* heimild um vað

"Fossvað: Vað fyrir ofan fossinn, þótti ófært vegna katla í klöppinni. Þegar aflstöðin við Ullarverksmiðjuna Reykjafoss var byggð 1902 fylltust katlarnir af framburði árinna og vaðið síðan almennt notað, þangað til brúin kom á ána fyrir neðan Tíðavað 1940."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 11

ÁR-517:017 *Túngarðshver* örnefni, túngarður

"Túngarðshver: Hver undir bakkanum rétt hjá Skólastjórabústaðnum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 11

ÁR-517:018 *Túngarðshver* heimild um hver

"Túngarðshver: Hver undir bakkanum rétt hjá Skólastjórabústaðnum. Það er að líkindum sá hver, sem saug í sig 20 álnir vaðmáls og spýtti því upp í einum hnút, að sögn Hálfðánar á Reykjum 1703. Þar var soðið kál í minnum mömmu minnar."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 11

ÁR-517:019 *Hrútaskígur* heimild um leið

"Hrútaskígur: Stígur (gata sauðkinda) upp á brúnina, sunnan Stigagils."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 11

ÁR-517:020 *Reykjastekkatún* örnefni, stekkur

"Stekkatúnshnúkur: Hnúkur í eggjunum norðan Stigagils. Reykjastekkatún: Grasbrekka og flöt innan (norðan) við Stigagilið, vestur af Stekkatúnshnúk."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 12

ÁR-517:021 heimild um leið

"Murtumýri: Blautt mýrarsund austur og norðaustur af Baulufossi [...], norðvestur af Murtumýrarhrygg. Suðvestast í mýrinni er borhola, þar lá gata."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 12

ÁR-517:022 *Selgil* heimild um sel

"Selgil: Gróið gil, kemur ofan af fjalli, fyrir norðan Gufudal, rennur í Sauða fyrir norðan Búra. Selmýri: Mýrablettur fyrir norðan Selgil, nær að Sauða." segir í örnefnalýsingu. Sennilega sami staður og getið er í lýsingu Ölfus frá 1703 eftir Hálfðan Jónsson: En til austurs frá Grænsdal taka til Klóarmelar, aldeilis graslausir. Plássið þar fyrir austan er selhagar frá Reykjum og það pláss kallað Reykjafjall, þó lágt liggi sem annar dalur. Þetta takmark er með grasi víða, so valllendi sem mýrum, gott til haglendis en undirlagt af snjóum á vetrartímanum ..."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 13; SSÁ, 241.

ÁR-517:023 *Snið* heimild um leið

"Snið: Götuslóðar suðvestan í Klóarfjalli, þar lá leiðin norður af Melunum."

Heimildir: Ö-Reykjatorfan, 14

ÁR-517:024 *Litlu-Reykir* heimild um bústað

1706: "Þriðja hjábýli er almennilega kallað Litlu Reiker og skyldi legið hafa fyrir utan Varmá á Sandskeiði, hvort áðurtjeð býli eyðst skyldi hafa fyrir sandi að túnnum og húsum, en land hennar lagt til Ossabæjar og engið til Öxnalækjar[...]"

Heimildir: JÁM II, 401

ÁR-517:025 *Stöðull* örnefni,

"Stöðull: mói norðan við túnið norðan nýja Garðyrkjuskólans. Sléttaður nú."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 9

ÁR-518 Reykjakot

Hjáleiga frá Reykjum 1706. 20 hdr. 1847. Fór í eyði 1967, en frá 1980 garðyrkjubýli á 3,3 ha og nefnist Reykjakot. Reykjakot II byggt 1947.

1918: Tún 8,2 ha, slétt. Garðar 1282 m².

ÁR-518:001 *Reykjakot* bústaður

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-518:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-518:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-518:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-518:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-518:006 heimild um túngarð

"Vesturmúli: Hæðarhryggur vestan við túnið, gengur fram úr brekkunni, austan múlans er smágil, þar sjást leifar af túngarði."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 1

ÁR-518:007 *Fjósatunga* örnefni, fjós

"Fjósatunga: Hryggur upp af gamla bænum, austur við Gilið."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 1

ÁR-518:008 *Lambhúsballi* örnefni, lambhús

"Lambhúsballi: Túnið norðaustur af Selinu (Menntaskólaselinu).

Heimildir: Ö-Reykjakot, 1

ÁR-518:009 *Sauðhúsbarð* örnefni, fjárhús

"Sauðhúsbarð: Flötin, sem Selið stendur á nú."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 1

ÁR-518:010

heimild um leið

"Austurmúli: Hæðarhryggur, lágur, áframhald Eggjanna. Yfir hann lágu götur, sér enn fyrir."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 1**ÁR-518:011***Torfvað*

heimild um vað

"Torfvað: Vað á ánni neðan við hraunhornið austan Króks."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 2**ÁR-518:012**

heimild um leið

"Tjaldstaðabrún: Efst á Mosunum. Þar lá gata."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 2**ÁR-518:013***Krossselsstigur*

heimild um leið

"Krossselsstigur: Gömul gata sem lá upp á fjallið upp úr Nónbrekkunni."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 2**ÁR-518:014**

örnefni, kvíar

"Kvíar: Gróin hlið og lautir austan í Ástaðafjalli, norðan Þúfudals."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 3**ÁR-518:015**

heimild um vörslugarð

"Kvíar: Gróin hlið og lautir austan í Ástaðafjalli, norðan Þúfudals. Þar var um eitt skeið nautagirðing."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 3**ÁR-518:016***Vallasel*

heimild um sel

"Vallasel: Grasflöt neðan við brekkuna, frá Lækjum og að borholunni."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 4**ÁR-518:017***Hofmannaflöt*

heimild um fjárhús

"Hofmannaflöt: Slétt flöt austan við lækinn, hærri. Þar var fjárhús í seinni tíð. Flötin slegin."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 4**ÁR-518:018***Stekkatún*

heimild um stekkatún

"Stekkatún: Grónar brekkur austan litla gilsins."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 4**ÁR-518:019***Húsmúli*

örnefni, bústaður

"Húsmúli: Gróinn mói, var sleginn. Bær var í Grænsdal. Má vera að þessi tvö örnefni [þ.e. Húsmúli og Nóngiljalækir, gróid gil innan Engjamúla, slægjuland]" Sú tilgáta er til, að bærinn Engjagarður [ÁR-517:005] hafi verið í Grænsdal. Má vera að þessi örnefni bendi á að þar hafi hann verið.

Heimildir: Ö-Reykjakot, 5**ÁR-518:020***Grjótdalssnið*

heimild um leið

"Grjótdalssnið: Stígur, sem lá upp úr Grjótdal og upp í Dalaskarð."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 6**ÁR-518:021***Ófærugil*

heimild um leið

"Ófærugil: Vít gil austan [Ófærugilshnúks]. Einnig nefnt Miðfossar: Austan þess lá gata upp í Grafning."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 6**ÁR-518:022**

heimild um myllu

"Engjamúlaflöt: Graslendið undir Engjamúla, frá Grændalsá (Þrengslum) og austur að Vesturmúla. Við brekkufótinn sér fyrir skurði. Í honum var leitt vatn úr Grændalsá í myllu, sem var við Vesturm[úla]." Í örnefnalýsingu Ólafar Gunnarsdóttur segir: "Innan við [Múla] var lengi vatnsmylla og vatni veitt til innan úr Þrengslum."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7;Ö-ÓG, 2**ÁR-518:023**

heimild um fjós

"Grófin: Gróin laut upp frá ármótum. Þar var sumarfjós frá Reykjum [...]"

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7

ÁR-518:024 heimild um fjárhús

"Grófin: Gróin laut upp frá ármótunum. Þar var sumarfjós frá Reykjum og síðar fjárhús frá Völlum, nú ræktun frá Gufudal."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7

ÁR-518:025 *Hverastígur* heimild um leið

"Hverastígur: Gatan yfir Austurmúlann." Í örnefnalýsingu Ólafar Gunnarsdóttur segir: "Hverastígur (gata) lá að hver við Sauðá, þar [var] þvegið stundum, horfinn nú."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7; Ö-ÓG, 6

ÁR-518:026 *Hrúastígur* heimild um leið

"Hrúastígur: Grastó norðan Háeggja upp úr Gilinu austan hveranna." Í örnefnalýsingu Ólafar Gunnarsdóttur segir: "Farið upp Gilið og fast uppi við Háeggjar og upp fyrir þær að norðan."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7; Ö-ÓG, 2

ÁR-518:027 heimild um leið

"Sauðatindar: Hnúkaröð suður frá Suðarhnúk, með Sauðá. Vestan þeirra lá gata."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7

ÁR-518:028 heimild um leið

"Melar: Langur melhryggur nær frá Tindunum og inn í Kló. Um melana lá gata upp í Grafning."

Heimildir: Ö-Reykjakot, 7-8

ÁR-518:029 *Engjavað* heimild um vað

"Engjavað: á Grændalsá neðan við Engjamúla."

Heimildir: Ö-ÓG, 2

ÁR-518:030 heimild um fjárhús

"Fláar: brekkurnar sauð austan í Dalafelli niður að Grændalsá og Hofmannaflöt, með holum og giljum. Í þeim voru sauðahús frá Reykjakoti."

Heimildir: Ö-ÓG, 3

ÁR-518:031 heimild um leið

"Mosar: brekkurnar upp [úr Árhólum] sunnan við Svartagljúfur. Alfaraleiðin frá Reykjum og Reykjakoti lá þar upp."

Heimildir: Ö-ÓG, 5

ÁR-518:032 *Tæpistígur* heimild um leið

"Tæpistígur: gata undir hraunbrún og gil með kletti á hina höndina."

Heimildir: Ö-ÓG, 5

ÁR-518:033 *Tjaldstaðir* örnefni, tjaldstaði

"Tjaldstaðir: flatirnar efst og nyrzt á vellinum, þar er nú girt."

Heimildir: Ö-ÓG, 5

ÁR-518:034 heimild um smalakofa

"Smalaskáli: hóll á Vellinum vestur frá veginum."

Heimildir: Ö-ÓG, 5

ÁR-518:035 heimild um áveitu

"[...] gamall maður mundi þá tíð er þar [á eyrinni niður frá Reykjakoti] var grjót og áin gekk þar yfir í flóðum og svarf upp í bakka. Síðan hefur áin og brotið mikið úr bakkanum niður af gróðurhúsunum. Um skeið - áður- var henni veitt fast við Völlinn og beint niður á flúð."

Heimildir: Ö-ÓG, 5

ÁR-518:036 heimild um þvottastað

"Hverastígur (gata) lá áður að hver við Sauðá, þar [var] þvegið stundum, horfinn nú."

Heimildir: Ö-ÖG, 6

ÁR-518:037 *Eldholskver* heimild um þvottastað
 "Hverastígur (gata) lá áður að hver við Sauðá, þar [var] þvegið stundum, horfinn nú. Annars þvegið í Eldholskver hjá Baulufossi að austan."
Heimildir: Ö-ÖG, 6

ÁR-518:038 *Ærhús* heimild um fjárhús
 "Ærhús: tóftir við Frammýri."
Heimildir: Ö-ÖG, 6

ÁR-518:039 *Sauðhús* örnefni, fjárhús
 "Sauðhús: Sauðhúsbarð innan við Grændalsá - var hjáleiga. Reykjakotshjáleiga, óvist hvar."
Heimildir: Ö-ÖG, 7

ÁR-518:040 *Valdavarða* varða
 "Valdavarða: Varða uppá múlanum [Vesturmúla]"
Heimildir: Ö-Reykjakot, 1

ÁR-518:041 *Krossselsflöt* örnefni, sel
 "Krossselsflöt: Slétt grasflöt neðan (austan) Nóngilja."
Heimildir: Ö-Reykjakot, 3

ÁR-519 Reykjahjáleiga

Hjáleiga frá Reykjum 1706. 10 hdr. 1847. Lögð undir Reyki 1931.
 1918: Tún 3,8 ha, slétt. Garðar 728 m². 1932: Tún 5 ha.

ÁR-519:001 *Reykjahjáleiga* bústaður
 "[Bærinn í Reykjahjáleigu stóð] undir Neðra-Dekkinu, neðst á þurrlendinu. Bæjardyr sneru til suðvesturs [...]."

"Þá tók Reykjabúið allar landsnyttjar en Svanborg var í bæjarhúsunum til 1938. Þá voru þau jöfnuð við jörðu."

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Reykjatorfa, 8; SB, 359

ÁR-519:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-519:003 *Lindin* heimild um vatnsból
 "Bæjardyr sneru til suðvesturs og kálgarður var í bæjarskjólinu og náði hann niður að Lindinni. [...] Reykjahjáleigulind: (Lindin) Vatnsmikil uppspretta, suðvestur af bænum, var vatnsbólið. Vatn er leitt þaðan í Hveragerði."
Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 8, 9

ÁR-520 Kross

Hjáleiga frá Reykjum 1706. 10 hdr. 1847. "Mörkin á milli Kross og Valla eru um gamalt árfar (Sennilega eftir Varmá)." Ö-Reykjatorfa, 2
 1918: Tún 3,4 ha, 2/3 slétt. Garðar 874 m².

ÁR-520:001 *Kross* bústaður
 "Bærinn í Krossi stendur SA undir Krossklettum. ... Bærinn stóð áður þar, sem fjósið og heyhlaðan er nú, en íbúðarhúsið er austar.
 Þar gengur dálítið leirgil með vellandi leirjhverum niður gegnum grundirnar, og er túnið upp og ofan með þessu gili norðanverðu. ... Skammt frá [eldra sæluhúsinu] er brunnurinn, en í honum er vatnið um 30 C heitt og ekki laust við brennisteinskeim. - Ódáðahraun I, 39 Grundirnar og gamla túnið er grasi vafið allt sumarið, þótt allt sé óvarið og þarna gangi fjöldi fjár. Samam má segja um gróðurgeirana í

fjallshliðunum upp af Þeistareykjum, að þar er gras sem á besta túni. Neðan við grundirnar, dálítið sunnan við leirgilið, eru mikil brennisteinssvæði og stórir leirhverir. Þar niður við hraunröndina er oft tjörn af leysingavatni langt fram eftir sumri. Annað kalt vatn er ekki fáanlegt að sumri til á Þeistareykjum fyrr en austur undir Ketilfjalli. Þar eru dálitlar lindarvætlur með nokkurn veginn köldu vatni. - Ódádahraun I, 40

"Á Þeistareykjum markar fyrir talsverðum bæjarrústum, og líklega hefur bærinn alltaf verið á sama stað, þar sem eldri kofinn er nú. Rústir þessar eru algerlega yfirgrónar. Aldrei munu þær hafa verið rannsakað[ar], og ekki er mér kunnugt um, að þar hafi fundizt neinar fornminjar." Ódádahraun III, 169. Byggð lagðist af á Þeistareykjum fyrir eða um 1700 en túnið nytjað til sægna fram á 20. öld. Jörðin byggðist aftur 1868-73.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa; Túnakort 1918

ÁR-520:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-520:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-520:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918

ÁR-520:005 *Nátthagi* heimild um vörslugarð

"Votiteigur: Mýrin neðan (vestan) Krosskletta. Í klettunum og Votateig var girtur blettur, Nátthagi."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2

ÁR-520:006 heimild um leið

"Klifið: Gróin laut, milli gamla og nýja þjóðvegarsins, þar var gata fyrrum í Klifklettunum." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2

ÁR-520:007 heimild um fjárhús

"Vörðuhóll: Litill hóll syðst í Framtúni. Hjá honum stóðu fjárhús, sem Jón Jónsson byggði." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2

ÁR-520:008 *Krossmóvöllur* heimild um mógrafir

"Krossmóvöllur: Mótak var í mýrinni norðaustur af Móholtinu. Þar var oft tekið mikið af mó, fleiri tóku þar mó en bóndinn í Krossi. Sást fyrir mógrofunum til 1971 að nýi þjóðvegurinn var gerður."

"Móholt: Lágt holt SA frá bænum NA af Vörðuhól. Þar var þurrkaður mör, nú ræktað." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2

ÁR-520:009 *Stöðull* heimild um kvíar

"Stöðull: Melur austan Stórakross, þar voru kýr mjaltaðar."

Heimildir: Ö-Reykjatorfa, 2

ÁR-521 Vorsabær (Ossabær)

"Jarðdýrleiki óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 415. "Landamerki: Varmá skipti löngum milli Reykjatorfu og Vorsabæjar, þar til hún breitti farvegi sínum seint á 17. öld. Síðan er árfarið landamerki á milli Valla og Vorsabæjar suður á Engjahól, þaðan lína í Markahól við árfarið. Síðan lína (milli Saurb. og Vorsab.) í þúfu, sem er hornmark á milli Öxnal. Saurb. og Vorsab., þaðan lína í þúfu sem var á árbakkanum vestast í Nesinu en er nú horfin, gríðing er á þessari línu nú. Þaðan lína um gömlu rjomabústóftina í Fornossabæ, þaðan lína til fjalls, rétt hjá Ögmundartóft á Klofasteinabrún í miðja Breiðutorfa. Þaðan um Neðra-Snið í Hengladalsá, síðan gamall farvegur árinna í Varmá." Ö-Vorsabær, 1

1917: Tún 5.2 ha, 4/5 slétt. Garðar 952 m².

ÁR-521:001 *Vorsabær* bústaður

Heimildir:

ÁR-521:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-521:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-521:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-521:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-521:006 *Rúst* heimild um tóft

"Rúst: Gömul tóftarbrot, nú smáhóll í túninu..."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 2

ÁR-521:007 heimild um leið

"Rúst: Gömul tóftarbrot, nú smáhóll í túninu, austan götu, sem liggur nú niður á engjarnar"

Heimildir: Ö-Vorsabær, 2

ÁR-521:008 heimild um herminjar

""Ekrar: (Ekra, Ekrum, Ekra) Hálfgrónar, þurrar eyrar. Gamall Varmárframburður. Þar voru hermanskálar á styrjaldarárunum, nú eru það fjárhús."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 2

ÁR-521:009 *Kompuvað* heimild um vað

"Kompuvað: Vað á Varmánni vestan Undirlendis, mest notað frá Öxnalæk."

Heimildir: Ö-Vorsabær,

ÁR-521:010 *Vorsabæjarvað* heimild um vað

"Vorsabæjarvað: (Eyrarvað) Vað ofan (norðaustan) við Eyrina. Talið besta vaðið á Varmánni."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 2

ÁR-521:011 *Fjós lind* heimild um vatnsból

"Fjós lind: Lind (uppspretta) suðvestur af fjósinu, notuð sem vatnsból í fjósið."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

ÁR-521:012 *Heimalind* heimild um vatnsból

"Heimalind: Lind (uppspretta) suðvestur af fjósinu, vatnsból fyrir bæinn."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

ÁR-521:013 heimild um hesthús

"Kompuhóll: Hóll á Kinninni suðvestan Heimalindar, þar stóð hesthús, nú sléttað."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

ÁR-521:014 *Arnórsstekkur* örnefni, stekkur

"Arnórsstekkur: Smáhóll norðaustur af rjómabúinu. Kennt við Arnór Jónsson bónda í Vorsabæ."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

ÁR-521:015 *Stöðull* heimild um kvíar

"Stöðull: Smápýfður mói, nú sléttaður, vestast í Kinninni, norðaustur af Arnórsstekk. Þar voru kýr mjaltaðar."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

ÁR-521:016 *Svartakofahóll* heimild um fjárhús

"Svartakofahóll: Hóll í Vesturtúni, norðvestur af bænum. Þar stóð áður fjárhús."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 3

- ÁR-521:017** *Efsta-hús* heimild um fjárhús
"Efstahús: Sauðahús, stóð við hliðið í túnjarðrinum vestan vegarins, að mestu horfið nú."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 3
- ÁR-521:018** *Balahús* heimild um fjárhús
"Balahús: Fjárhús stóð á hraunbrúninni sunnan Efstahúss, horfið nú."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:019** *Skrugghús* heimild um fjárhús
"Skrugghús, (skrugguhús). Tvö fjárhús, stóðu neðan við hraunbrúnina, suður af Balahúsi, sér enn fyrir. Skruggu sló niður í þau á 17. öld og drap hún 6 kindur af 13, sem voru í húsinu."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:020** *Sognstöft* örnefni, tóft
"Sognstöft: Litill höll austan Skrugguhúsamma, við grjótagarðinn."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:021** *Nátthagi* heimild um vörslugarð
"Nátthagi: Girtur blettur, frá ánni og upp að Efstahúsi."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:022** *Réttarlágur* heimild um rétt
"Réttarlágur: Graslautir, stefna norðaustur suðvestur, ná næstum frá þjóðveginum (gamla) og inn í Nátthagann. Þar var fjárréttin, sér enn fyrir
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:023** *Forni-Vorsabær* heimild um bústað
"Fornossabær: (Svo borið fram) Forni-Vorsabær. Þýfður mói, sást fyrir tóftum, suðvestur af bænum, sléttaður nú."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:024** *Hafnargata* heimild um leið
"Hafnargata: Gamall ruddur vegur, lá af þjóðveginum rétt fyrir vestan Varmárbrúna og vestur á Klappirnar, "fyrir norðan Ossabæ", notaður fram til 1930."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:025** *Presthóll* þjóðsaga
"Presthóll: Hraunhöll austur af Kálfabrekkum, norður frá bænum. Þjóðsaga hermir að prestur einn hafi sofnað sinn síðasta blund undir hólnum og sálast. Hafði verið ölvaður og pissað í buxurnar, en frost var."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 4
- ÁR-521:026** *Borgarbrekkur* heimild um rétti
"Borgarbrekkur: Brekkurnar sunnan í hraunbrúninni, sem réttirnar standa á, vestur frá Grænulág."
Einnig í örnefnaskrá Öxnalækjar (Ö-Öxnalækur a, 2).
Heimildir: Ö-Vorsabær, 5
- ÁR-521:027** *Hveragerðisrétt* heimild um rétt
"Hveragerðisrétt: Lögrétt Ölfusinga. Byggðar 1848. Voru áður í Hvammi."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 5
- ÁR-521:028** *Varmárbrú* heimild um brú
"Varmárbrú: Brúin á Varmánni í þjóðleiðinni."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 5
- ÁR-521:029** *Brotið* heimild um vað
"Brotið: Vað á Varmánni, skammt neðan við þar, sem Hveralækurinn féll í ána. Gott vað."
Heimildir: Ö-Vorsabær, 5
- ÁR-521:030** *Miðengisvað* heimild um vað

"Miðengisvað: Vað á Varmánni við Geldingaflöt. Þótti slæmt vað, ekki farið nema lítið væri í ánni. Annars fóru menn yfir á Brotinu."

Einnig skráð í örnefnaskrá Öxnalækjar (Ö-Öxnalækur a, 1).

Heimildir: Ö-Vorsabær, 5

ÁR-521:031 *Erlendartóftir* heimild um fjárhús

"Erlendartóftir: Tóftarbrot í vegarbrúninni austan við húsið Varmahlíð. Tóftirnar eru leyfar af peningshúsum, sem Erlendur Þórðarson átti, þegar hann var á Reykjafossi, eins og sagt var."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 6

ÁR-521:032 *Baðrétt* heimild um rétt

"Baðrétt: Hlaðinn rétt, þar sem Garðyrkjustöðin Akur er nú. Hún var byggð þegar fjárkláðabaðið var framkvæmt, (tóbaksbaðið). Vatn var tekið úr litlum hver, sem var þar rétt hjá, en er horfin nú."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 6

ÁR-521:033 *Ullarhver* örnefni, þvottastaður

"Ullarhver: Hverinn norðvestur af dælustöðinni. Kallaður nú Bláhver."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 6

ÁR-521:034 *Sandhólsgata* heimild um leið

"Sandhólsgata: Lá austan Sandhólsins og upp á Sandskeið."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 6

ÁR-521:035 *Litlu-Reykir* heimild um bústað

"Litlu-Reykir: Býli, komið í eyði 1730 (Jb.A.M.) stóð í lítilli brekku suðvestan við, þar sem nú eru gróðurhús Ólafs Steinssonar."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 7

ÁR-521:036 heimild um túngarð

"Litlu-Reykir: Býli, komið í eyði 1730 (Jb.A.M.) stóð í lítilli brekku suðvestan við, þar sem nú eru gróðurhús Ólafs Steinssonar. Sér enn fyrir túngarði, norðaustan við götuna Varmahlíð."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 7

ÁR-521:037 heimild um fjárhús

"Hamarsendi: Suðausturendi Hamarsins, neðst í endanum var sauðahús frá Vorsabæ."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 7

ÁR-521:038 *Smalaskáli* örnefni, smalakofi

"Smalaskáli: Hóll sunnarlega í Vellinum"

Heimildir: Ö-Vorsabær, 8

ÁR-521:039 *Réttardalur* örnefni, rétt

"Réttardalur: Graslaut í hrauninu suður af Reykjakotstúni, hjá Króknum (22 Reykjak., heimild þaðan)."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 8

ÁR-521:040 *Nikulásartóft* heimild um fjárhús

Nikulásartóft: Leyfar af sauðahúsi Nikulásar Gíslasonar bónda í Vorsabæ, uppi á Hraunbrúninni."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 8

ÁR-521:041 *Lambabyrgi* heimild um lambhús

"Lambabyrgi: Gamla leyfar af byrgi á Hraunbrúninni, norðaustan við Nikulásartóft."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 8

ÁR-521:042 heimild um tóft

"Sognstóft: Litill hóll austan Skrugghúsamma, við grjótgardinn."

Heimildir: Ö-Vorsabær, 4

ÁR-521:043 *Reykjafosgrunnur* heimild um verksmiðju

"Reykjafosgrunnur: Húsgrunnur rétt neðan við Reykjafoss. Það er grunnur undan húsi

Ullarverksmiðjunnar Reykjafoss, sem byggð var 1902 og húsið rífið 1915.

Heimildir: Ö-Vorsabær, 4

ÁR-522 Öxnalækur

"Jarðardýrleiki óviss, því engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 415. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Öxnalæk 10 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322 sbr. DI VIII, 322 ("Eynalæk"). 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Öxnalæk fyrir 10 hdr. – DI VIII, 230. 1527 selur Erlendur Þorvarðsson lögmaður Ögmundi biskupi Öxnalæk í Ölvesi í Reykjakirkjusókn fyrir 10 hdr jörð – DI IX, 441. 1917: Tún 3 ha, 4/5 slétt. Garðar 1350 m².

ÁR-522:001 Öxnalækur bústaður

"Bærinn stendur hátt á móbergshrygg, og er eins konar barð milli óssins í markalínu og bæjarstæðisins. Bærinn var fluttur, eftir að brann. barðið er austurtúnið; þar er klöpp og sjálfgerður vegur."

Heimildir: Ö-Öxnalækur b, 1

ÁR-522:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-522:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-522:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-522:005 Þorbjörnsгарður heimild um garð

"Þornjörnsгарður. Gamall torfгарður syðst í Heimamýri. Kenndur við Þorbjörn Jónsson bónda á Öxnalæk um 1850."

Heimildir: Ö-Öxnalækur a, 1

ÁR-522:006 Skakkavað heimild um vað

"Skakkavað. Vað á Varmá austan Heimamýrabakkans."

Heimildir: Ö-Öxnalækur a, 1

ÁR-522:007 Öxnalækjarvað heimild um vað

"Öxnalækjarvað. Vað á Varmá austur af bænum, fyrir ofan Öxnalækjarós."

Heimildir: Ö-Öxnalækur a, 1

ÁR-522:008 Ögmundartóft heimild um fjárhús

"Ögmundartóft (Öggmundartóft í hdr.). Gömul húsatóft austast á Klofasteinabrun. Hraðbrautin þyrmdi gaflhlaði (gólflaði?). Tóftin er kennd við Ögmund Ögmundsson bónda á Öxnalæk 1870-1901 (afa minn, en hann bar nafn sitt æfinlega fram "Öggmundur"). Tóftin er í mörkum, rétt fyrir vestan vegamótin." "Ekkert sést nú af Ögmundartóft, hún hefur alveg verið þurrkuð út. Af Ögmundar (Ögmundur á Öxnalæk) byggði þarna hús fyrir 10-15 sauði, og þegar húsið var fallið, var þarna kölluð Ögmundartóft."

Heimildir: Ö-Öxnalækur a, 2, Ö-Öxnalækur b, 2

ÁR-522:009 Jóhönnutóft heimild um bústað

"Jóhönnuflöt. Vestast í túninu." "Jóhönnuflöt var nefnd svo eftir að þarna varð slétt flöt. Áður var þar Jóhönnutóft, og hafði búið þarna kona, er Jóhanna hét. Kálgarður var í tóftinni þegar Ögmundur var barn."

Heimildir: Ö-Öxnalækur a, 2; Ö-Öxnalækur b, 1

ÁR-522:010 Selhöfðar heimild um sel

"Selhöfðar eru í Öxnalækjarlandi innan til við Svarthamar, í hærra landi, sem liggur til hánorðurs."

Heimildir: Ö-Öxnalækur b, 3

ÁR-522:011 heimild um sel

"Rétt fyrir innan Skyggni hefur verið sel frá Öxnalæk, í Öxnalækjarlandi. Ögmundur man eftir að hafa séð þarna grjóttóft, þegar hann var barn. Líklega má sjá tóftina enn. Seliðer í Öxnalækjar-Seldal.

Heimildir: Ö-Öxnalækur b, 3

ÁR-523 Saurbær

"Jarðardýrleiki óviss, því jörðin tíundast öngvum." 1382-91: Kirkia a [Reykjum á]... .xxx. letorfs arliga j Saurbær land. DI IV 96 sbr. . [1553-54] DI XII, 662 sbr. 1575 DI XV 643-644 "Landamerki: Gamalt árfar (Varmár) á milli Reykja og Saurbæjar (sjá Kröggólfstaðahagmýri). Úr hornmarki við árfarið bein lína í klett í Steinbogamóa hjá Þúfu. Þaðan bein lína í Hengladalalág (ofarlega í Kömbum?). Þaðan bein lína í afrétt við Kýrgilshnjúk. Milli Saurbæjar, Vorsabæjar og Öxnalækjar: Úr fyrrnefndu árfari við smáhól, hornmarki, í þúfu við Opnulækinn (í þá þúfu eru líka mörk milli Vorsab. og Öxnal.) þaðan í hornmark á Spildunni. Þaðan bein lína um Landsteina í Saurbæjarskyggni, þaðan í Raufarberg, þaðan í afrétt, (sennilega í Kýrgilshnúk, sama punkt og vesturmörkin). Ö-Saurbær, 11917: Tún 2.5 ha, 4/5 slétt. Garðar 1800 m².

ÁR-523:001 *Saurbær* bæjarhóll bústaður

ÁR-523:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-523:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-523:004 *Lambadý* heimild um vatnsból

"Lambadý: Uppspretta suðvestur af bænum, sunnan Vesturtúns. Aðalvatnsbólið, þornað í þurrkum."

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

ÁR-523:005 *Austurdý* heimild um vatnsból

"Austurdý: Uppspretta suðaustur af bænum. Þornaði ekki, notað sem vatnsból þegar Lambadý þraut."

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

ÁR-523:006 *Veita* örnefni, áveita

"Veita: Mýri suðaustan Jaðars, rás skilda á milli, nú ræst og ræktað."

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

ÁR-523:007 *Vörðhóll* heimild um tóft

"Vörðhóll: (Vörðuhóll) Hóll með þýfðum móa norðaustur af bænum. Sá þar fyrir tóft. Munnmæli herma að þar hafi eitt sinn verið tómthúskot, nú ræktaður."

Heimildir: Ö-Saurbær, 1

ÁR-523:008 *Saurbæjarlaug* örnefni, bað

"Saurbæjarlaug: Volg uppspretta sunnan Vörðuhóls."

Heimildir: Ö-Saurbær, 2

ÁR-523:009 *Siladó* álagablettur

"Siladó: Mýrarblettur sunnan við Stöðulinn, þar sem Bæjarlækurinn og Volgi-lækurinn sameinuðust. Það var álagablettur, sem ekki mátti slá, nú ræstur og ræktaður. Þegar hann var ræktaður drápu 3 hross í Saurbæ."

Heimildir: Ö-Saurbær, 2

ÁR-523:010 *Stöðull* heimild um hesthús

"Stöðull: Þýfður og grýttur mói suðvestur af Vörðuhól. Þar voru húsataettur 6 eða 7 (hesthús), nú ræktaður."

Heimildir: Ö-Saurbær, 2

ÁR-523:011 *Stekkatún* heimild um stekk
 "Stekkatún: Laut í hraunið, þar var áður stekkur, nú eru þar fjárhús."

Heimildir: Ö-Saurbær, 3

ÁR-523:012 *Gamli-Stekkjardal* örnefni, stekkur
 "Gamli-Stekkjardalur: Gróin laut í hrauninu, vestur af Miðkvos."

Heimildir: Ö-Saurbær, 3

ÁR-523:013 *Selstígur* heimild um leið
 "Selstígur: Grasbrekka með götu suður af Skyggir."

Heimildir: Ö-Saurbær, 3

ÁR-523:014 *Seldalur* heimild um sel
 "Seldalur: Gróin laut í Hrauninu. Þar sér enn fyrir tóftum. Selið var frá Saurbæ."

Heimildir: Ö-Saurbær, 4

ÁR-523:015 *Helluvað* heimild um vað
 "Helluvað: Vað á Hengladalsá, vestan Raufarbergs, áður en áin fellur í gljúfrin."

Heimildir: Ö-Saurbær, 4

ÁR-523:016 *Lambavað* heimild um vað
 "Lambavað: Vað á Hengladalsá neðan gljúfranna."

Heimildir: Ö-Saurbær, 4

ÁR-523:017 *Litli-Saurbær* heimild um bústað
 "Um 1850 er fjórðu úr Saurbænum gerður að sérstakri jörð og hlaut hann þá þetta nafn. Árið 1907 fær hann annan fjórða úr jörðinni og er því nú hálf Saurbæjarjörðin. Bærinn stendur á hraunbrúninni."

Heimildir: SB, 351

ÁR-523:018 *Saurbæjarhjáleiga* heimild um bústað
 "Saurbæjarhjáleiga hefur hjer verið í túninu, byggð fyrir innan 30 ára tíma, hefur í auðn legið undir eður yfir 20 ár."

Heimildir: JÁM II, 416

ÁR-523:019 heimild um útihús
 Á túnakorti Litla-Saurbæjar (vesturpartur)

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-524 Þúfa

"Jarðdýrleiki er x og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 417. 1397: Erlingur Jonsson [sagdi] að kirkian j Nesi skyldi eiga .vjc. j þwfulandi þar til sem hann leisti vr .ij. kugilldi .cc. vadmala .ijc. j vide. enn .xij. alnar fyrir .c. j leiguburd þar til sem leist er vr jordunni. DI IV 99 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni 4 hdr í Þúfulandi, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 1539 gefur Erlendur Þorvarðsson lögmaður Margréti dóttur sinni Þúfu í Reyjakirkjusókn 10 hdr til giptumála við Þórólf Eyjólfsson – DI X, 497. 2.7.1542 er Þúfa í Ölvesi, 20 hdr, meðal sameiginlegra eigna í kaupmála Erlends lögmanns Þorvarðssonar og Guðrúnar Jónsdóttur – DI XI, 146. "Kröggólfsstaðatorfan. Jarðirnar í henni eru: Kröggólfsstaðir, Þúfa og Vötn... Hver jörð hafði sitt deilt tún og engi, en beitoland var óskipt. Hlutur Kröggólfsstaða var bestur, enda mun hún hafa verið talin aðaljörðin...Landamerki: Úr steini við Farkeldupytt (Arnarb.), merktum, bein lína í annan stein í

Ósnefi. Stefna til suðvesturs milli Arnarb. og Kröggólfsst. Þaðan bein lína (milli Núpa og Krst.) í Vatnastekk, þaðan lína í Bleiksmýrarklett, þaðan áfram sama lína í afrétt (í Skarsmýrarfjalli). Þaðan lína í Kýrgilshnúk, suðaustan í Hengli. Þaðan lína í Raufarberg vestan við Árstaðafjall (Heim. notaði það nafn). Mörk milli Saurb. og Krst. var Heim. ekki kunnugt."9117: Tún 5.6 ha, 2/3 slétt. Garðar 1485 m2.

ÁR-524:001 *Þúfa* bústaður
 "Bærinn á Þúfu er norðaustur af Kröggólfsstöðum. Hann hefur staðið á sama stað. Heimvegi hefur verið breytt, færður sunnar."
Heimildir: Ö-Kröggólfsstaðatorfan, 3

ÁR-524:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-524:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-524:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-524:005 *Þúfuhjáleiga* heimild um bústað
 "Bygð fyrir 8 árum. Varaði bygðin til næstliðins hausts, þá dó fólkið sem þar var, nema kona ein, og hefur síðan í auðn legið."
Heimildir: JÁM II, 417

ÁR-524:006 *Tittlingsvað* heimild um vað
 "Tittlingsvað: Vað sem er á Varmánni við Þúfubuinginn."
Heimildir: Ö-Kröggólfsstaðatorfan, 4

ÁR-525 Kröggólfsstaðir

"Jarðardýrleiki óviss, því jörðin tíundast öngvum..." JÁM II, 418. "Kröggólfsstaðatorfan. Jjarðirnar í henni eru: Kröggólfsstaðir, Þúfa og Vötn... Hver jörð hafði sitt deilt tún og engi, en beitiand var óskipt. Hlutur Kröggólfsstaða var bestur, enda mun hún hafa verið talin aðaljörðin...Landamerki: Úr steini við Farkeldupytt (Arnarb.), merktum, bein lína í annan stein í Ósnefi. Stefna til suðvesturs milli Arnarb. og Kröggólfsst. Þaðan bein lína (milli Núpa og Krst.) í Vatnastekk, þaðan lína í Bleiksmýrarklett, þaðan áfram sama lína í afrétt (í Skarsmýrarfjalli). Þaðan lína í Kýrgilshnúk, suðaustan í Hengli. Þaðan lína í Raufarberg vestan við Árstaðafjall (Heim. notaði það nafn). Mörk milli Saurb. og Krst. var Heim. ekki kunnugt."
 1917: Tún 5.1 ha, 2/5 slétt. Garðar 1752 m2.

ÁR-525:001 *Kröggólfsstaðir* bústaður
 "Kröggólfsstaðir: Bærinn á Kröggólfsstöðum hefur staðið á sama stað svo lengi sem elstu menn muna."

"Þjóðsaga sem ég hef heyrt hér í Ölfusi hermir. Þegar Karl þræll Ingólfs stauk frá honum af því að hann neitaði að byggja útsker það, sem guðirnir settu Ingólf á, (Landnáma) Hann fannst þar sem eru Reykir í Ölfusi. Hann bjó þar síðar. Þegar hann fór huldu höfði átti hann í mestu kröggum. Þá fæddi "kona hans" son, sem þau nefna Kröggólf. Hann byggði Kröggólfsstaði."
Heimildir: Ö-Kröggólfsstaðatorfan, 1, 7

ÁR-525:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-525:003 *Ingublettur* álagablettur
 "Ingublettur: Grýttur smáhóll suðvestast í Náthaganum, suðaustur frá bænum. Það var álagablettur, mátti ekki slá."
Heimildir: Ö-Kröggólfsstaðatorfan, 2

ÁR-525:004 heimild um áveitu

"Varmá rann í skurði, sem handgrafinn var um 1890, fram til 1920, en þá fór hún í flóðum að renna vestur með túni á Kröggólfsstöðum og í Vatnatjörn. Um 1930 rennur hún þar eingöngu og þar til að henni er veitt í vélgrafna skurðinn, sem hún rennur í nú."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 2

ÁR-525:005 *Jóhönnurétt* heimild um rétt

Jóhönnurétt: Fjarrétt, nú fallin, austur af Skarðinu, notuð í minni heimildarmanns."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 4

ÁR-525:006 *Vatnastekkur* heimild um stekk

"Vatnastekkur: Gamall stekkur á Vatnabrekkum, síðar vað þar sauðahús, sér enn fyrir."

Einnig skráð í landi Núpa (Ö-Núpar, 5).

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 4

ÁR-525:007 *Gvendarbrunnur* þjóðsaga

"Gvendarbrunnur: Uppspretta suður af Vatnabrekkum, sennilega hefur Guðmundur góði vígt hana."

Einnig skráð í landi Núpa (Ö-Núpar, 5).

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 4

ÁR-525:008 *Kröggólfsstaðastekkur* heimild um stekk

"Kröggólfsstaðastekkur: Höll gróinn með leyfum af stekk, fast sunnan við þjóðveginn norðaustur af Krossgötum."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 4

ÁR-525:009 *Þúfustekkur* heimild um stekk

"Þúfustekkur: Höll austur af Krst. stekk. Þar var gamall stekkur, síðar sauðahús, aflagt vegna þess að bráðapest var þar mögnuð."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 4

ÁR-525:010 heimild um leið

"Smjörflatar: Vallendisflatar, hærri en umhverfið, norðaustur af Laugum, þar lágu götur."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 5

ÁR-525:011 heimild um leið

"Jarpsmýrarhryggur: Brunahraunhryggur, sem liggur upp og niður brekkuna yfir þjóðveginn. Þar lá gata. Skemmdur 1970."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 5

ÁR-525:012 heimild um varnargarð

"Ístopp: (Ístoppingur) Bungurinn, þar sem Hengladalaáin beygir til austurs niður af fjallinu. Þar var henni veitt úr farvegi sínum á sumrin og vestur (suður) á Hellisheiði, gengum Loftið, til þess að minka vatnsmagn Varmár í rigningum, því að þá var hún enginn aufúsugestur í slægjulöndum Ölfusinga. Það kom ekki að tilætluðum notum, því að oft ruddi áin úr sér stíflunni þegar síst skyldi."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 5

ÁR-525:013 *Járnklif* heimild um leið

"Járnklif: Lítið skarð í Svinahliðinni innundir Hengli. Þar lá gata austur ú Fremsta-Dal og upp á Bitruna, austur í Grafning."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 6

ÁR-525:014 *Helluvað* heimild um vað

"Helluvað: Er á hengladalaánni sunnan Smjörþýfis, áður en hún fer að renna í gljúfrin niður fjallsbrekkuna."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 6

ÁR-525:015 *Kröggólfsstaðahjál* heimild um bústað

Heimildir: JÁM II, 419

ÁR-526 Vötn

"Jarðdýrleiki óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 419. "Kröggólfsstaðatorfan. Jarðirnar í henni eru: Kröggólfsstaðir, Þúfa og Vötn... Hver jörð hafði sitt deilt tún og engi, en beitoland var óskipt. Hlutur Kröggólfsstaða var bestur, enda mun hún hafa verið talin aðaljörðin... Landamerki: Úr steini við Farkeldupytt (Arnab.), merktum, bein lína í annan stein í Ósnefi. Stefna til suðvesturs milli Arnab. og Kröggólfsst. Þaðan bein lína (milli Núpa og Krst.) í Vatnastekk, þaðan lína í Bleiksmýrarklett, þaðan áfram sama lína í afrétt (í Skarsmýrarfjalli). Þaðan lína í Kýrgilshnúk, suðaustan í Hengli. Þaðan lína í Rauðarberg vestan við Árstaðafjall (Heim. notaði það nafn). Mörk milli Saurb. og Krst. var Heim. ekki kunnugt." 1917: Tún 5.1 ha, 2/3 slétt. Garðar 1440 m².

ÁR-526:001 *Vötn* bústaður

"Vötn: Bærinn Vötnum stendur í hraunjaðrinum, norður frá Kröggólfsstöðum. Núverandi íbúðarhús stendur skammt suðaustur af gamla bænum. heimreið til suðausturs á svipuðum stað og nú."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 2

ÁR-526:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-526:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-526:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-526:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-526:006 *Ærhúslækur* heimild um vatnsból

"Ærhúslækur: Uppspretta, kemur undan hrauninu norðan við túnið og rennur í Tjörnina. Vatnsbólið."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 2

ÁR-526:007 *Ærhúslækur* örnefni, fjárhús

"Ærhúslækur: Uppspretta, kemur undan hrauninu norðan við túnið og rennur í Tjörnina."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 2

ÁR-526:008 *Kúavað* heimild um vað

"Kúavað: Vað á Varmánni fram (suðaustur) á eggjarnar. Áin horfin þaðan nú."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 3

ÁR-526:009 *Gerði* örnefni, vörslugar

"Gerði: Næsta stykki fyrir framan (suðaustan) Vellisskák, móts við Suðurhólma frá Kröggólfsstöðum."

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 3

ÁR-527 Núpar

"Jarðardýrleiki xxx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 420. "Álfr enn egzki ... fór til Íslands ok kom skipi sínu í ós þann, er við hann er kenndr ok Álfssóss heitir; hann nam lond oll fyrir utan Varmá ok bjó at Gnúpum. Þorgrím Grímólfsson var bróðurson Álfs; hann fór út með honum ok tók arf eptir hann, því at Álfr átti ekki barn. Sonr Þorgríms var Eyvindr, faðir Þórodds goða ok Ozurar, er átti Beru, dóttur Egils Skalla-Grímssonar." Landnámabók (S), ÍF I, 390-392 sbr (H) sem bætir við Skapta syni Þórodds og rekur ætt frá Helgu Þóroddsdóttur til Hauks Erlendssonar – ÍF I, 393. 1397: Kirkia ad Gnupumm hins heilaga Þollaks a .xc. j heimalandi. viij. ær. ... Hefur Gudrydur oc Þorallr bondi hennar lated vppgjora ad ollu kirkiuna a [4] árum. Hun a syna portionem vmm .vij. ar næstu halfur atiandi eyrer medann Þormodur hefr bved.... Máld DI IV 95-96. 6.5.1446 voru 14 hdr í Gnúpum meðal eigna Þorvarðar Loptssonar að honum látnum – DI IV, 679. 1575: Hálfkirkian ä Nupum ä xc. i heimalande. DI XV, 643. "Landamerki: Austan: Úr Fíuhólma í Álfarósi (Ósnefi) í Vatnastekk, þaðan lína í Bleiksmýrarklett, síðan sama stefna norður í afrétt. Sunnan: Þorleifslækur. Vestan: Úr Strút um

Púfuhraun og í mitt Vatnsskarð og sömu stefnu í afrétt." Ö-Núpur, 1. "Núpar er önnur af tveimur jörðum í Ölfusi sem nefndar eru í Landnámu. Það er allstór jörð, 18 hundruð að fornu mati, óskipt." Sunnlenskar byggðir, 345.

1917: Tún 2.9 ha (Austurpartur) & 6.2 ha (Vesturpartur) alls 9.1 ha, allt slétt. Garðar 930 m². (Austurpartur) & 1448 m². (Vesturpartur) alls 2378 m².

ÁR-527:001 *Núpar*

bústaður

"Tvíbýli var lengi á Núpum og var skipting á túni og engjum mjög sérkennileg. Austurbær var 1/3 af jörðinni og var engjum skipt í þrent og notaði Austurbær aldrei sama blettinn nema eitt ár í senn." "Á Núpum hefur verið tvíbýli a.m.m. frá 1729 er manntal ver tekið í Ölfushreppi."

Heimildir: Ö-Núpar, 1; SB, 346

ÁR-527:002

heimild um kirkju

1709: "Munnmæli eru, að hjer hafi til forna kirkja verið, en engin sjást þess viss merki og eru því gátur einar." "Kirkjuflöt: Smáflöt suðaustur af Grjóttungu. Nafnið gæti bent til að þar hafi kirkjan verið, þó er það ólíklegt, því kirkjur stóðu oftast við bæina."

1397: XCI. Gnwpár.

Kirkia ad Gnupumm hins heilaga Þollaks a .xc. j heimalandi. viij. ær.

rodukross oc annann til. kluckur .ij. oc er onnur brotin. kiertistikur .ij. alltaraklædi oc bryk.

dvk. paxspialld eitt.

portio Ecclesiæ vmm .iiij. ar .ix. aurar oc .iiij. alnar.

Hefur Gudrydur oc Þorallr bondi hennar lated vppgiora ad ollu kirkiuna a fyrr greindum árum.

Hun a syna portionem vmm .vij. ar næstu halfur atiandi eyrer medann Þormodur hefr bved.

Þar fylger Andres lykneski vmm þat framm sem adr er j maldagahennar oc alltarisdvukur; Máld

DI IV 95-96.

1575: CXC.

Nupar.

Hálfkirkian á Nupum á xc. i heimalande. Máld DI XV, 643.

Heimildir: JÁM II, 420; Ö-Núpar, 2

ÁR-527:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-527:004

heimild um leið

"Vegur lá frá bænum, með fjallinu til suðvesturs, og er enn."

Heimildir: Ö-Núpar, 1

ÁR-527:005 *Stöðulbrekka*

örnefni, kvíar

"Stöðulbrekka: Suðvestan við Hvamminn."

Heimildir: Ö-Núpar, 1

ÁR-527:006 *Vesturbæjarfjárhús*

heimild um fjárhús

Vesturbæjarfjárhús: Fjárhús, sem stóðu í túnjarðrinum sunnan við Kattagil."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:007 *Ytri-Veita*

örnefni, áveita

"Ytri-Veita: Mýrarblettur suður af Vesturreit, að túngirðingu, nú ræstur og ræktaður."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:008

heimild um túngarð

"Ytri-Veita: Mýrarblettur suður af Vesturreit, að túngirðingu, nú ræstur og ræktaður."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:009 *Heimri-Veita*

örnefni, áveita

"Heimri-Veita: Neðan Skákarinnar (austan). Var mýrkennd, ræst núna. Austurbær notaði, norðan nýja vegarinn."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:010 *Borgartún*

heimild um fjárhús

"Borgartún: Túnið neðan veitunnar nær Veginum. Þar voru fjárhús Austurbæjar. Ég sléttaði tætturnar með jarðýtu 1944. Fyrsta vinna af slíku tagi í Ölfusi."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:011 *Greifagerði* heimild um vörslugarð

"Greifagerði: Smáflöt norðast í Vesturb.túni, varin með garði, horfinn nú. Bletturinn er kenndur við Jón Guðbrandsson, sem var auknefndur Jón Greifi. Hann mun hafa haft þar kálgarð."

Heimildir: Ö-Núpar, 2

ÁR-527:012 *Stekkatúnsskarð* örnefni, stekkatún

"Stekkatúnsskarð: Enn sama skarðið [og Sandskarð: Mjótt skarð vestan við Núpahnúk]."

Heimildir: Ö-Núpar, 2-3

ÁR-527:013 heimild um leið

"Hjáleigudalur: Brekkulaut mót suðaustri. Vegur uppá Melana lá austan við hann."

Heimildir: Ö-Núpar, 3

ÁR-527:014 *Stekkatún* örnefni, stekkatún

"Stekkatún: Grasflöt með stórum björgum sem fallið hafa úr fjallinu, sér ekk mannvirki."

Heimildir: Ö-Núpar, 4

ÁR-527:015 *Mógrafabali* heimild um mógrafir

"Núpabringur: Mýri suður af túninu, upp að gamla vegi og vestur með hrauni. Þar var tekinn mór. Mógrafabali: Smáhóll norðaustast í Núpabringum."

Heimildir: Ö-Núpar, 4

ÁR-527:016 heimild um leið

"Núpabringur: Mýri suður af túninu, upp að gamla vegi og vestur með hrauni."

Heimildir: Ö-Núpar, 4

ÁR-527:017 *Torfdalur* örnefni, rista

"Torfdalur: Dæld í hraunið, vestan engjagötunnar, blautur, góður torfvöllur. Þar var skorið mikið torf til einangrunnar á Hitaveitu Reykjavíkur 1939.

Heimildir: Ö-Núpar, 5

ÁR-527:018 *Borgarholt* örnefni, fjárskýli

"Borgarholt: Austurendi hraunsins. Þar standa fjárhús núna."

Heimildir: Ö-Núpar, 5

ÁR-527:019 heimild um leið

"Langidalur: Löng læð í hraunið vestan Snorradals, suðaustur af Harðavelli. Þar var gata."

Heimildir: Ö-Núpar, 5

ÁR-527:020 heimild um fjárhús

"Leghólar: Smáhólar austanvert í Þurártúni. Þar voru lengi sauðahús frá Núpum."

Heimildir: Ö-Núpar, 5

ÁR-527:021 heimild um varnargarð

"Strútur: Hraunhóll vestur af Skerhólum. Hann er í mörkum milli Þurár og Núpa. Garður var hlaðinn frá Þorleifalæk og upp að Strút."

Heimildir: Ö-Núpar, 6

ÁR-527:022 *Draughóll* örnefni, draugur

"Draughóll: Hólstrýta í Þurárhrauni vestan við Harðavöll, mjög nálægt markalínu."

Heimildir: Ö-Núpar, 6

ÁR-527:023 *Seldalur* örnefni, sel

"Seldalur: Gróin dæld upp frá Núpastíg. Þar lá gata. Stundum var slegið og flutt á klökkum niður Núpastíg."

Heimildir: Ö-Núpar, 7

ÁR-527:024

heimild um leið

"Seldalur: Gróin dæld upp frá Núpastíg. Þar lá gata. Stundum var slegið og flutt á klökkum niður Núpastíg."

Heimildir: Ö-Núpar, 7

ÁR-527:025*Núpastekkatún* heimild um stekk

"Núpastekkatún: Gróin flöt neðan Fjábóla. Sér enn fyrir stekknunum."

Heimildir: Ö-Núpar, 3

ÁR-527:026*Loftið*

heimild um brú

"Loftið: Brúin á veginum, þar sem Hengladalaá rann í gegn þegar henni var beitt vestur á Hellisheiði. Þar var lengi lítl trébrú. Slíkar brýr voru allmennt nefndar Loft. Þetta var eina brúin á Hellisheiði. Þaðan er nafnið."

Heimildir: Ö-Núpar, 7

ÁR-527:027*Syðri-Þrívörður*

heimild um vörðu

"Syðri-Þrívörður: Þrjár vörður við gamla veginn, duðvestur af Gíghólum."

Heimildir: Ö-Núpar, 8

ÁR-527:028*Gamla sæluhús*

heimild um sæluhús

"Gamla sæluhús: Borghlaðinn kofi við gamla veginn austur af Syðri-Þrívörðum. Kofinn er hlaðinn úr hellugrjóti og var þéttur með mosa. Kofann hlóð Þórður Erlendsson bóndi á Völlum og síðar á Tannastöðum (fæddur 1797). Mun það hafa verið um 1830, sem hann hlóð kofann."

Sjá ljósm. bls. 281 Sunnlenskar byggðir III.

Heimildir: Ö-Núpar, 3

ÁR-527:029*Orustuhóll*

örnefni

1821: "2eir Holar nefnast hér Órrustuholar, af hverium annar synist að vera af múnnum giordur, hanns tendur austann undir sokolludu Nupafialli skamt fyrir vestann bugardinn Nupa. hann er hjérummy 12 fadmar umm mals og 3 alnir a hæð; ..."

Heimildir: FF, 223.

ÁR-528 Eystri-Þurá

"Jarðardýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum." JÁM II, 421. "Öll Eystri-Þurá var 30 hundraða jörð... tvíbýlið þegar komið á árið 1801 en þá eru jarðirnar nefndar Þóroddsa. Jarðabókin 1708 talar hins vegar um Eystri-Þurá og Ytri-Þurá" Sunnlenskar byggðir, 343

1917: Tún 2.3 ha, 5/6 slétt (Frambær) & 2.9 ha, 2/3 slétt (Norðurbær) alls 5.2 ha. Garðar 1218 m2. (Frambær) & 776 m2. (Norðurbær), alls 1994 m2.

ÁR-528:001*Eystri-Þurá*

bústaður

Heimildir:

ÁR-528:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-528:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-528:004

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-528:005

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-528:006

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-528:007 *Þjóðbraut* heimild um bústað
 "Í túnjaðrinum á Þurá var bær sem hét Þjóðbraut. Þar var Herdís Símonarsóttir frá 1898 til 1907.
 Engin grasnyt mun hafa fylgt."
Heimildir: SB, 344

ÁR-528:008 *Grænavík* heimild um bústað
 "Grænavík var annar bær, austur við hraunið, í byggð um aldamót."
Heimildir: SB, 344

ÁR-528:009 heimild um mógrafir
 "Neðan fjallsins er land blautt, ræst fram og ræktað nú. Neðst blautar engjar. Gott mótak sem fleiri notuðu en ábúendur jarðarinnar."
Heimildir: SB, 343

ÁR-529 Ytri-Þurá

"Jarðdýrleiki xx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 421. "10 hundruð að fornu mati. Jörðin á land til fjalls."
 1917: Tún 2 ha, 4/5 slétt. Garðar 936 m².

ÁR-529:001 *Ytri-Þurá* bústaður
 "Niður frá fjallinu er mýrlendi nema þar sem bærinn stóð, vestan Þurárinnar."
Heimildir: SB, 343

ÁR-529:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-530 Þóroddsstaðir

"Jarðdýrleiki xv og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 423. 6.12.1547 skrifar Gissur biskup Erlendi lögmanni Þorvarðssyni um jörðina Þórisstaði í Hjallakirkjusókn sem sr. Brynjólfur Halldórsson hafði beðið sig að láta umboðsmann Skálholtskirkju byggja fyrir sig. Gissur hafði heyrt að Erlendur hefði áhrætt jörð þessa vegna Þórólfs bónda mágs síns og segir að Brynjólfur vilji svara Þórólfi lögum fyrir jörðina ef hann þykist með réttu mega klaga – DI XI, 580-81. "Sennilega landnámsjörð, kennd við Þórodd goða, föður skafta á Hjalla. 15 hundraða jörð að fornu mati." Sunnlenskar byggðir, 342.
 1917: Tún 1.9 ha, 2/3 slétt (Vesturpartur) & 1.8 ha, 3/4 slétt (Austurpartur), alls 3.7 ha. Garðar 1051 m². (Vesturpartur) & 814 m². alls 1865 m².

ÁR-530:001 *Þóroddstaðir* bústaður
 "Bærinn stendur á grasbrekku. Landið þar fyrir neðan var blautt."
Heimildir: SB, 342

ÁR-530:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-530:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-530:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-530:005 *Torfatættur/Litlibær* bústaður
 "Skálholt og Torfakot hafa heitið tvær hjáleigur byggðar í heimalandi (í manna minni) á Þorustöðum, og varaði byggðin á hverugri lengi, þó skemur á Torfakoti. Í auðn hafa þær verið eflaust 14 eður 15 ár." "Í gömlum heimildum er talað um Torfatættur. Sáust leifar þeirra þegar Egill Steindórsson byggði þar bæ, sem nefndur var Litlibær. Þar var hann frá 1885 til 1905 ásamt konu sinni, Guðrúnu Magnúsdóttur. Munu hafa haft litla grasnyt. Torfatættur munu era það sama og Jarðabókin 1708 nefnir Torfakot..."

Heimildir: JÁM II, 424; SB, 341

ÁR-530:006 *Skálholt*

heimild um bústað

"Skálholt og Torfakot hafa heitið tvær hjáleigur bygðar í heimalandi (í manna minni) á Þórustöðum, og varaði bygðin á hverugri lengi, þó skemur á Torfakoti. Í auðn hafa þær verið eflaust 14 eður 15 ár."

Heimildir: JÁM II, 424

ÁR-530:007

heimild um rist

"Landið þar neðan við [Þóroddsataðabæinn] var blautt. Neðst blautar engjar, illar yfirferðar. Þar mátti rista torf."

Heimildir: SB, 342

ÁR-531 Riftún

"Annað býli. Partur úr heimajörðinni, byggt fyrir 30 árum, innan 40 eður yfir. Jarðdýrleiki v og so tíundast fjórum tíundum í næstliðin 7 ár. Áður var það kölluð hjáleiga, og var þá dýrleikinn talinn í heimajörðinni sjálfum Þórustöðum, og hún þá kölluð xx öll" JÁM II, 423. "Eigi heldur þessarar jarðar getur stólsjarðabókin, en seld er hún, sem eyði-stólsjörð (1798), með hér greindum dýrleika og lsk., fyrir 67 rd. Hreppstjórinn telur hana 10 h. dýrleika." JJ, 76.

1917: Tún 2.3 ha, 8/9 slétt. Garðar 1760 m2.

ÁR-531:001 *Riftún*

bústaður

"Bærinn stóð áður í miðri brekkunni. Árið 1942 byggir Kristján Teitsson íbúðarhús í gamla túnjaðrinum niður við veginn - ásamt peningshúsum."

Heimildir: SB, 341

ÁR-531:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-531:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-532 Bakki

"Jarðardýrleiki er óviss, því engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 424. 1382-91: Kirkia ... ad Hialla j Olvesi a landid a Backa. DI IV, 97. 1400: a Hiallakirkia landed [ä] Backa frä Sandvade sionhendijng j klettinn fyrer austan backa j huerholmunum. Og þaðan j þufuna fyrer austan hellrana og so j austanverðann hest. DI IV 243-244. 1575: Kirkian ä Hialla i Olvese. ä landid ad Backa. DI XV 642-643. "Bakki er hluti af Hjallatorfu, með sameiginlegum landamerkjum út á við, og sameiginlegu beitolandi á miklu leyti. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóroddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjafelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afréttarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargafli. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1

1917: Tún 2.3 ha, 5/6 slétt (Austurbær) & 2.4 ha, 5/6 slétt (Vesturbær), alls 4.7 ha. Garðar 750 m2. (Austurbær) & 896 m2. (Vesturbær), alls 1646 m2.

ÁR-532:001 *Bakki*

bústaður

"Bakki stendur á lágu holti niðri við mýrina, engjarnar."

Heimildir: Ö-Bakki, 1

ÁR-532:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-532:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-532:004

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-532:005**

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-532:006**

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-532:007***Bakkaklettur*

álagablettur

"Suðaustan við bæinn er Bakkaklettur, oftast nefndur Klettur, um 3-4 m. hár móbergsstapi, sem gengur fram í blauta mýrina. Álög banna að hreyfa nokkuð framan í Klettinum eða undir honum."

Heimildir: Ö-Bakki, 1**ÁR-532:008***Hylhólmi*

álagablettur

"Litliklettur, samskonar stapi [og Bakkaklettur], en mjög lítill, er nokkrum metrum austar. Sunnan undir honum er lítill blettur sem heitir Hylhólmi, Hann má aldrei slá."

Heimildir: Ö-Bakki, 1**ÁR-532:009***Dý*

álagablettur

"Blautt og grösugt flóð er vestan við Klett, vestur með túninu. Það heitir Dý... Dýið má aldrei slá."

Heimildir: Ö-Bakki, 1**ÁR-532:010***Torfhóll*

örnefni, rista

"Rétt ofan við túnið, eins og það var áður, voru þrír hólar litlit, algrónir. Austastur er Torfhóll..."

Heimildir: Ö-Bakki, 1**ÁR-532:011***Stekkatúnsgata*

heimild um leið

"Austan við Grænhól var Stekkatúnsgata upp að fjalli, alveg þar sem nú er himvegurinn."

Heimildir: Ö-Bakki, 1**ÁR-532:012***Gapi*

heimild um tóft

"Gapi heitir hellisskúti í snös fram úr hliðinni skammt fyrir utan Riftúnsmörk. Þar sér fyrir gamalli hleðslu."

Heimildir: Ö-Bakki, 2**ÁR-532:013***Bakkastekkatún*

heimild um stekk

"Upp í brekkunni, fast vestan við Álfaborgir, beint upp af Stekkatúnsgötu er Bakkastekkatún. Þar eru rústir nokkrar, m.a. allangt garðbrot."

Heimildir: Ö-Bakki, 2**ÁR-532:014***Markaklettur*

áletrun

"Niður undir Bakkastekkatúni, í miðri gömlu götunni, sem lá þar meðfram hliðarrótum, er stór, jarðfastur steinn sem heitir Markaklettur. Ekki er vitað til að nokkurn tíma hafi verið þarna nein mörk. Á steininn er grafið: hamar (mynd), töng (mynd), Þ. Þ., 1871. Á mínum yngri árum heyrði ég sagt, að Þorsteinn Þorsteinsson var til í Riftúni á þessum árum, 16 ára 1871, en enginn annar maður þar nálægt sem skammstöfunin Þ Þ gæti átt við."

Heimildir: Ö-Bakki, 2**ÁR-532:015***Gerðakotsstekkatú*

heimild um stekk

"Spölkorn fyrir utan Bakkastekkatún sér óglöggt fyrir rúst á litlum bala neðst í hliðinni. Mér var í æsku kennt að kalla rústina Gerðakotsstekkatún, og fleiri kannast við það nafn, en ekki vilja þó Hjallhverfingar yfirleitt viðurkenna það nafn."

Heimildir: Ö-Bakki, 2**ÁR-532:016***Hjallastekkatún*

heimild um stekk

"Á grasbala austan við Bakkarás, á mótis við Hjallarétt, er gamall stekkur sem allmant er kallaður Hjallastekkatún. En Hermann Eyjólfsson í Gerðakoti og Þórður Símonarson frá Bjarnastöðum, báðir Hjallhverfingar að uppruna nefna það Króksstekkatún, einir manna."

Heimildir: Ö-Bakki, 2

ÁR-532:017 *Brú/Bakkabrá* heimild um leið

Brú, Bakkabrá, heitir vegurinn fram á engjarnar, með trébrú á Hylnum, an annars úr kökkum og torfi. Efst er Félagsbrú, fyrir báða bæina, Austurbæ og vesturbæ, en skiptist í Austurbrú og Vesturbrú."

Heimildir: Ö-Bakki, 3

ÁR-532:018 *Sigmundarvað* heimild um vað

"Austast af Þorleifslækjarbakka er Sigmundarvað yfir lækinn, á Stöðlaflóðsbakka. Það var allfjölfarið. Má fara hvort sem vill af Bakkabakka eða Riftúnsbakka út í Sigmundarvað."

Heimildir: Ö-Bakki, 3

ÁR-532:019 *Markasteinn* áletrun

"... Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg."

Heimildir: Ö-Bakki, 1

ÁR-532:020 áletrun

"...Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X..."

Heimildir: Ö-Bakki, 1

ÁR-533 Hjalli

"Jarðardýrleiki lx og so tiundast fjórum tiundum." JÁM II, 425. Hallsteinn á Hjalla og Rannveig, móðir Skapta lögsögumanns voru börn Gnúps Molda-Gnúpssonar og Arnbjargar dóttur Ráðorms landnámsmanns í Vtleifsholti – ÍF I, 367. "Þá bjó suðr á Hjalla í Ölfusi þeir Þóroddr inn spaki Eyvindarson ok Skapti, sonr hans, er þá var lögsögumaðr á Íslandi. Móðir Skapta var Rannveig, dóttir Gnúps Molda-Gnúpssonar, ok váru þeir systra synir Skapti ok Onundarsynir..." Gunnlaugs saga, ÍF III, 61. "Ljótr svarar: "[Eyjólfir] má vera með mér fyrst, en síðar mun ek senda hann suðr á Hjalla ok koma honum þar útan..." Valla-Ljótssaga, ÍF IX, 254. "Þorgils [örrabeinsstjúpr] gisti at Þórodds at Hjalla." Flóamanna saga, ÍF XIII, 277. "Nú við þessi atkvæði Þórodds var þat af ráðit, at Þorgils var föstnuð Helga [Þóroddsdóttir], ok var brúðkaup at Hjalla [Hlega reynir að skilja við Þorgils og flýr heim til Hjalla en hann sækir hana aftur] – Flóamanna saga, ÍF XIII, 316. [Þorgils örrabeinsstjúpr, Þóroddr bóndi á Hjalla og Bjarni bóndi hinn spaki deyja] Váru þeir allir jarðaðir at þeiri kirkju, er Skapti lét gera fyrir utan lækinn, en síðan váru færð bein þeira í þann stað, er nú stendr kirkjan, því at Skapti hét at gera kirkju, þá er Þóra [Steinsdóttir k.h.] braut fót sinn, þá er hon var at léreptum sínum; Flóamannasaga, ÍF XIII, 325-326. Einng getið í Bárðar sögu en Helga Bárðardóttir þáði vetrarvist hjá Þóroddi ok Skapta, ÍF XIII, 123. Þórodds á Hjalla er einnig getið í Reykdæla sögu – ÍF X, 228. "Gizurr [hvíti] átti síðan Þórdísi, dóttur Þórodds goða á Hjalla í Ölfusi, ok áttu þau margt barna; þeira son var Ísleifr..." Hungrvaka, Bsk I, 60.

1000: "Þá kom maðr laupandi, ok sagði, at jarðeldr var upp kominn í Ölfusi, ok mundi hann laupa á bæ Þórodds goða. Þá tóku heiðnir menn til orðs: "eigi er undr í að guðin reiðist tölum slíku." Þá mælti Snorri goði: "Um hvat reiddust guðin þá, er hér brann raunit, er nú stöndu vér á." Kristni saga, Bsk I, 22.

[um 1275] Strendur eiga halfann hualriett til mots við hiallamenn. hvar sem rekur: Sex vætter aa hueritt land fyrer garde enn fíorar utan gardz og skal reida med slijku sem rekur: DI II, 124-25. [um 1300]: [feræring tók á hof út frá Dreptokki, og hét gæslumaðurinn á heilagan Þorlák að hann heimti bátinn aftur] Eptir þat reið hann út til Ölfus, föstudaginn, til Hjalla; sagði Ormr bóndi honum, at bátur, með öllu því sem í var, væri upp settr á þá hæð, sem hæst var í Nauteyrum, ok stóð við eina fuglþúfu, sem skorðaðr væri, ok eigi meiri austr í, en lítið um eina austskotu. Sýndist Þorkeli, syni Orms, [þann tíma] sem bátrinn fór sunnan, sem dökkklæddr maðr væri í stafni ok stýrði..." Jarteinir úr Þorláks sögu yngstu, Bsk I, 388. 1370: "Landskialfti sua mikill fyrir sunnan um Aulfus ath ofan fiellu xij. biær med hialla en .vi. menn fengu bana." Annálsbrot frá Skálholti, IA, 228. 1382-91: Kirkia hins heilaga Olafs kongs að Hialla j Olvesi a landid a Backa. xij. kyr. iij. hundradz hross. vidreka j Kieflavijk. biargfesti edur hvd. 1397 Hun a ad auk þess sem skrifad er j maldaga herra Michæls .ij. kyr. [og ornamentu]. lagdi þetta til Nichulas bondi allt saman .vjc. DI IV 97. 1400: [Hjallakirkja á] xix kyr. xxx asaudar. Jtem a Hiallakirkia landed [ä] Backa frá Sandvade sionhendiing j klettinn fyrer austan backa j huerholmunum. Og þadan j þufuna fyrer austan hellrana og so j austanverdann hest.

Hier med a Hialle landed vestur j lækiarbotnalæk og j gard þann sem liggur firir utan borgarstigenn j goturnar under fialled og fialled alltt gagnvartt a motz vid skog hljðarenda enn ytra. alla longuhljid j sanddale. rædur þa merkium gata su er þar liggur. a þa Hialle enn nordara partt. reykiavell og laka med. Somuleides a Hialle hws og skipstodu frij j Thorlakshofn. enn þeir sem j Thorlakshofn bua eiga stodhrossa beit j Melsmyre. So og a Hialla kirkia reka og fiorufar a Keflavijk ä motz vid nes. DI IV 243-244. 1397 ätti Grindarvíkurkirkja að gjalda til Skálholts 6 hdr skreiðar og “flytia til Hialla” DI IV, 102 sbr. [1477] DI VI, 126. 2.1.1524 luktí sr. Oddur Halldórsson 40 hdr í Hjalla í skuldir og sakferli en Snæbjörn Oddsson seldi biskupi 20 hdr í jörðinni – DI X, 61-62. [Ögmundur biskup] hafði haft Hjalla í Ölvesi af Oddi heitnum Halldórssyni fyrir nokkur lögbrot, sem honum þótti vera móti christinrétti ... aðrir segja hann hafi haft Hjalla af þeim bræðrum síra Oddi og Snæbirni Halldórssonum. ... Ásdís Pálsdóttir var erfingi eptir biskup Ögmundur, því hann átti ei börn; hann hafði gipt hana Eyjólfí Jónssyni, og fékk henni Hjalla .. Bsk II, 268. 1539: [Diðrik van Minden reið um Hvannavöllu og rak þaðan þrjú alinaut til Bessastaða] átti eitt biskup Ögmundur, annað Eyjólfur mágur hans á Hjalla – Bsk II, 239. 1540: biskup Ögmundur kom til Hjalla miðvikudaginn í fardögum, og hafði þá farið með öllu úr Skálholti – Bsk II, 243. 1541: 10 danskir með íslenskum leiðsögumanni “komu til Hjalla á fimtudaginn fyrir dagmál; voru þar ekki heima fyrir nema ij karlmenn, en biskup lá í baðstofu. Eyjólfur bóndi var ekki heima ... Gengu Danskir strax inn í baðstofu, og tóku biskup höndum og leiddu hann í einni skyrtu fótisðri út á hlað, því þeir hafa ekki þorað lengi að vera í bænum; létu síðan sækja klæði hans. Hljóp Ásdís að, og vildi halda honum, en þeir slitu hana af honum; settu þeir hann þá í söðulinn og höfðu jafnsnart með sér ...” Bsk II, 244 sbr. 273. 1541 var Eyjólfí Jónssyni á Hjalla stefnt fyrir að hafa markað undan kirkjumarki frá Reykjum – DI X, 678 sbr. 698-99. 1549 afhendte Eyolfur Jonsson syne sijnum Pale Eyolfssyne med kirkjunne. vij kyr. ij asaudar kugillde. ij naut tuævetur. DI XI, 740. Páll Eyjólfsson á Hjalla; hans kvinna var Guðrún Fúsadóttir, laundóttir Fúsa lögmans, en hálf systir Páls Fúsasonar lögmans; þeirra börn: Páll Pálsson á Hjalla, hans kvinna Birgit – Bsk II, 298. 6.10.1566 er dæmt milli Skálholtskirkju og Hjallakirkju “vm þann Keflavíjkur reka sem liggur fyrir vtan Þorlachshofn. og halldin hafði verit eign Hialla kirkju [skv. máldaga Hjallakirkju átti kirkjan] reka og fiorufar j Keflavíj [og skv. Vilchinsmáldaga átti hún] vidreka j Keflavíj. biargfesti edur hud. enn eigi greindi hann þar liosara vm” Dómsmenn vissu ekki hversu langt þetta Keflavíkurtakmark næði í austur eða vestur og var dæmt að Hjallakirkja ætti viðrekann en að riða þyrfti á víkina til að ákvarða merkin “Enn vm hus og skipstodu fra Hialla til Þollakshafnar. suo og hrossa beit fra Þollakshofn j Melsmyramyri dæmdum vier at halldazt skyldi hiedan j fra sem hier til” DI XIV, 538. 30.4.1567 áreiðardómur um Keflavík “ridum fyrst aa þaa Gniipu sem kallast Maauagnijpa. tokum oss þar fyrst staudu og leist oss það sannliga vera ed fyrsta vpptak þessarar Keflavíjkur fyrer austan fra þessu nefndu forbergi. ridum sijdann þaðann og vt yfer víkina ad þui ytra skerinu sem var bædi hærra og fram j sioenn leingra. huertt ad liggur fyrir vestan þessa Keflavíj. og tokum oss þa adra staudu og hugleiddum þaa med allri giættne huad oss litist riettast vvm þessa Keflavíj. Þaa ad heilogum anda aakaulludum. þaa leist oss sannliga og vrdum samþycker aller samann ad þesse Keflavíj væri j millum greindra takmarcka. og ad Hialla kirkia ætti þann vid sem j þessa Keflavíj kiæmi ... Var vid þessa aareid Paall bonde Eyiofsson er þaa var suarsmadur Hialla kirkju og fann ecki par ad suo menn heyrdur.” DI XIV, 618. 1575: Kirkian ä Hialla i Olvese. ä landid ad Backa. vidreka i Kieflavíj. Biargfeste edur hud og fiorufar skipslaudu i Thorlakshofn. enn their sem i Thorlakshofn bua. eiga stödhrossabeit i Melsmelamijre. Jtem viij kijr og äsaudarkugillde. thar eru ij naut ij vetur. DI XV 642-643. 13.1.1618 selur Gísli Þórðarsson Gísla Hákonarsyni lögmanni 10 hdr í Hjalla í Ölfusi, Sodda og Litlaland í sömu sveit fyrir 30 hdr – Jarðabréf, 15. 1689 fékk Guðrún Eggertsdóttir yngri í heimanfylgju til kaups við Guðmund Sigurðsson þessar jarðir m.a.: Hjalli kirkjustaður, með Þorgrímsstöðum lxxc [landskuld] 1c 20 [al], [kúgildi] 5 ½, Bakki, kirkjujörð [landskuld] 80 [al], [kúgildi] 5, áður 1c, 6 [kúgildi]. Hjáleigur þessar: Bjarnastaðir [landsk] 100 [al, kúgildi] 4, Lækur [landsk] 90 [al, kúgildi] 4, Gerðakot [landsk] 60 [al, kúgildi] 1 ½, Krókur [landsk] 600 [al, kúgildi] 2. Af þessum jörðum eru öngvar kvaðir og ei neinn skileyrir upp á settur, heldur goldið í aðskiljanlegum landaurum, kvikum og dauðum, skr. 1703 – JÁM XIII, 144. [um 1700] Bergur Benediktsson átti Ingvelid dóttur sr. Jóns Daðasonar í Arnarbæli og Katrínar Kortsdóttur, systir Þorleifs. Bergur var lögréttumaður og bjó á Hjalla – Bsk II, 625. “Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hlðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa...” Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóróddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjafelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afreitarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlið og þaðan í Skógarhliðargöfl. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tiðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir landamerkjabréf.” Ö-Bakki, 1

1917: Tún 6.6 ha, 9/10 slétt. Garðar 3442 m2.

ÁR-533:001 *Hjalli* bústaður

1873: "Eins og venjulega stendur bærinn dálítið hærra en umhverfið, austan við bæ er kirkjan, en lítill lækur fyrri vestan." "Hjalli stendur nokkuð frá fjallshlíðinni, á hæð nokkurri, örlítið hærra en hinir bæirnir."

Heimildir: KK I, 55, Ö-Hjallahverfi, 1

ÁR-533:002 *Hjallakirkja* heimild um kirkju

"Hjallakirkja stendur austan við bæinn. Kring um hana er kirkjugarður."

"Líklegt má teljast að elsti kirkjugarðurinn [í Ölfusi] sé Hjalli. Slíkur höfðingi sem Skafti Þóroddsson var hefur fljótt látið kirkju gera. Fyrsta skráða heimildin um Hjallakirkju er frá 1200... Kirkjan á Hjalla var Ólafskirkja. Hún var bændakirkja allt til 1928. Þá var kirkjuhúsið byggt upp og söfnuðurinn tók við henni. Kirkjan var gerð úr steinsteypu, 300 m3 með gotneskum gluggum.

Teikningu gerði Þorleifur Eyjólfsson frá Grímslæk. Yfirsíðingur var Kristinn Vigfússon á Selfossi. Í kirkjunni er raflýsing og rafhitun. Grafreitir er við kirkjuna, girtum hlöðnum veggjum prýðilegum." 1000-1030: [Þorgils Örrabeinsstjúp, Þóroddr bóndi á Hjalla og Bjarni bóndi hinn spaki deyja] Váru þeir allir jarðaðir at þeirri kirkju, er Skapti lét gera fyrir utan lækinn, en síðan váru færð bein þeira í þann stað, er nú stendr kirkjan, því at Skapti hét at gera kirkju, þá er Þóra [Steinsdóttir k.h.] braut fót sinn, þá er hon var at léreptum sínum; Flóamannasaga, ÍF XIII, 325-326.

c. 1200: Kirknaskrá Páls, DI XII 8.

1382-91:

XCIII. Hialle.

Kirkia hins heilaga Olafs kongs ad Hialla j Olvesi a landid a Backa.

xij. kyr.

iiij. hundradz hross.

vidreka j Kieflavijk.

biargfesti edur hvd.

lykakrak. kaleik. alltaraklædi .ij. kantarakapur .ij. dvkar med liereptt. merki .iiij.

kluckur. ein messuklædi ad ollu. sacrarium mvvnlaug .ij. krossa. glerglugg. glodarkier. Graduale per Anni circulum. Mariuskriptt. Olafsskriptt. vattzkietill. paxspialld. fonts vmbuningur med skyrnarsä.

Þar skal vera heimilis prestskylld. kross yfer alltari med vnderstodum. tialld vmm kor. dvk yfer Olafs lykneski. messuklædi. ny bryk yfer alltari. tuær kiertistikur med kopar.

1397 Hun a ad auk þess sem skrifad er j maldaga herra Michæls .ij. kyr. glodarkier. elldbera.

messuklædi ad ollu. alltarisklædi .iiij. med dvkum. lagdi þetta til Nichulas bondi allt saman .vjc.

portio Ecclesiæ vmm næstu .x. är .xiijc. oc x. aurar. Máld DI IV 97

1400:

Maldage Hialla kirkju.

Suo mikid gotz kirkiunnar ä Hialla og stadarens.

Jn primis J firstu einn gradall vondur og annar alfær.

ottusaunguabok.

salltare.

vondan kirial.

einn kalekur.

ij messuklæde.

iiij klukkur.

iiij tinfot.

ein skaptpanna.

einn pottur.

xix kyr

xxx asaudar.

Jtem a Hiallakirkia landed [ä] Backa frä Sandvade sionhendijng j klettinn fyrer austan backa j huerholmunum. Og þadan j þufuna fyrer austan hellrana og so j austanversann hest.

Hier med a Hialle landed vestur j lækiarbotnalæk og j gard þann sem liggur firir utan borgarstigenn j goturnar under fialled og fialled alltt gagnvartt a motz vid skog hlijdarenda enn ytra.

alla longuhlijd j sanddale.

rædur þa merkium gata su er þar liggur.

a þa Hialle enn nordara partt. reykiäfell og laka med.

Somuleides a Hialle hws og skipstodu frij j Thorlakshofn. enn þeir sem j Thorlakshofn bua eiga stodhrossa beit j Melsmyre.

So og a Hialla kirkia reka og fiorufar a Kieflavijk ä motz vid nes.

datum m. cccc. Máld DI IV 243-244 [AM 66A 8vo, bl. 5a-b, skr. 1612]

1549: Anno m vc xl. ix so miked afhendte Eyolfur Jonsson syne sijnum Pale Eyolfssyne med kirkiunne.

vij kyr.

ij asaudar kugillde.

ij naut tuævetur.

messuklæde.

kalek.

kluckur. ij. Máld DI XI 740 [AM 66A 8vo, bl. 5b, skr. 1612]

1575: CLXXXVIII.

Kirkian ä Hialla i Olvese. ä landid ad Backa.

vidreka i Kieflavijk.

Biargfeste edur hud og fiorufar skipslaudu i Thorlakshofn. enn their sem i Thorlakshofn bua. eiga stödhrossabeit i Melsmelamijre.

Jtem viij kijr og äsaudarkugillde. thar eru ij naut ij vetur.

Jtem Jnnann kirkiu. ein messuklædi og laus haukull thar til. iij Skrædur vondar. Jtem kaleikur.

ij kluckur vænar og ein körbialla. glödarkier vondtt.

Jtem ein Davijdz psalltare gamall. Máld DI XV 642-643

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 1; SB, 309

ÁR-533:003

heimild um bústað

Á túnakorti er merkt bæjarrúst norðaustan við bæjinn. Gæti verið einn af þeim bæjum sem skráðir eru í örnefnaskrá (Móakot?).

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-533:004

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-533:005

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-533:006

Hjallavaðall

heimild um vað

"Vað á Bæjarlæk var skáhalt suður fyrir Lækjartún, og var kallað Hjallavaðall."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 1

ÁR-533:007

Granahesthús

heimild um hesthús

1821: "A Jórdinni Hialla hvar kyrkia stendur er hesthus sem nefnt er Granahesthus, þar i stalli stendur Hella sem er hérumm half 5ta alinn a leingd 1 alinn a breidd ófann Jardar og mællt er ad hún standi eins diupt nidur i Jordina, Rumlega a ytri brun danskt qvart: a breidd, sagt er ad þegar gamla Helga Bardar dottir bio þar, hafi hun att ad Reida þessa hellu berbakt fyrir framnn sig ofan ur fialli sem þar er nalægt a Hesti synumm Grana, nidur eptir sokallada Granaflót þar i tuninu og hann leikid sér med, og hun hafi þa fyrir mællt ad sa hestur sem vid þennan stall stædi skyldi aldrej horfalla." FF, 224.

1873: "Staðbundin sögn er til frá Hjalla um Helgu, hina furðulegu dóttur Bárðar Snæfellsáss ... Á Hjalla er sem sé (samkvæmt fornminjaskýrslu frá 1821) hesthús "Granahesthús" sem svo er nefnt, og í því er stór hella, sem sagt er að Helga hafi látið flytja þangað á hesti sínum, eftir bletti í túninu, sem nefnt er eftir honum og nefnist "Granaflöt"..."

"Lítið hesthús, sem heitir Granahesthús, er norðan undir kirkjugarðinum, um 10 m. frá honum.

Það var notað fyrir uppáhaldsreiðhesta Hjallabóndans. Stallurinn í því er ein hella, um 20 sm. þykk, fullir metri á hæð og um 2 metrar á lengd, nær inn á báða hliðarveggi hússins. Sögn er, að kona sem bjó á Hjalla, hafi reitt hellu þessa fyrir framan sig á hestinum grana ofan af Hjallafjalli. Aldrei mátti gera við Granahesthús. Föruð skepnur vofeiflega, væri það gert. Nú er Granahús hrúnið en veggir standa að mestu."

Heimildir: FF, 224; KK I, 55; Ö-Hjallahverfi, 1

ÁR-533:008

heimild um leið

"Gamla gatan lá meðfram Móakotstúni frá Krókströðum vestur að Hjallatúni... Gamla gatan lá úr Hjallavaði suður fyrir Lækjartún..."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 2

ÁR-533:009

Móakot

heimild um bústað

"Móakot var austan við Hjalla en sunnan við Krók. Gamla gatatn lá meðfram Móakotstúni frá

Krókströðum vestur að Hjallatúni... Móakot var lagt undir Hjalla rétt eftir 1900, og öll hús jarðarinnar sléttuð út skömmu síðar."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 2

ÁR-533:010 *Goðhóll* örnefni, þjóðsaga

"Goðhóll hét litill hóll, grasigróinn, vestan lækjartún, ofan við gömlu götuna. Hann var allur tekinn sem efni í veginn."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 2

ÁR-533:011 þjóðsaga

"Margir smápyttir voru í Móakotsengjum. Sagt var að einhverntíma hefði einhver þeirra gleypst heyrinnuð og spúð því upp á Hraunsskeiði eftir nokkra daga."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 4-5

ÁR-533:012 *Hjallaskurður* heimild um áveitu

"Vestan Hjallaengja er Hjallaskurður, grafinn um 1880."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 5

ÁR-533:013 *Móakotsbrú* heimild um leið

2Ofan og austan við Hjallaengjar eru Móakotsengjar. Þær ná austur að Fari og upp undir Sandhóla. Út í þær liggur Móakotsbrú, af Farinu."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 4

ÁR-533:014 *Steinbogi* heimild um leið

"Vegur (brú) upp úr Bjarnastaðaengjum, upp á þurrlendið, heitir Steinbogi."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 5

ÁR-533:015 *Langabrá* heimild um leið

"Í Hjallaengjum er brú, engjavegur úr kökkum, og heitir Langabrá."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 4

ÁR-533:016 *Litlavað* heimild um vað

"Vestan við Dyraflóð eru framhladandi rásir og tjarnir meðfram þurrlendinu vestur í Kúós...Austan við Lækjarbotna eru tvö vöð á tjörnum þessum, suður frá Torfmóa. Litlavað austar..."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 5

ÁR-533:017 *Stóravað* heimild um vað

"Vestan við Dyraflóð eru framhladandi rásir og tjarnir meðfram þurrlendinu vestur í Kúós...Austan við Lækjarbotna eru tvö vöð á tjörnum þessum, suður frá Torfmóa. Litlavað austar og Stóravað vestar."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 5

ÁR-533:018 *Hjallagötur* heimild um leið

"Með Bakka eru talin nöfn í Bakkabrekkum, út að Hjallarás, nema gatanút með fjallinu, en af efri bæjum sóknarinnar var hún nefnd Hjallagötur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 6

ÁR-533:019 *Hjallarétt* heimild um rétt

"Vestan við bakkarás, upp við hliðina, er fjárrétt sem heitir Hjallarétt. Þar var réttað vor og haust."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 6

ÁR-533:020 *Suðurferðarstígur/* heimild um leið

"Rétt fyrir vestan Hjallarétt er gata upp á brúnina, þar sem hliðin skagar einna lengst fram. Hún heitir Suðurferðarstígur og Króksstígur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 6

ÁR-533:021 *Þorgrímsstaðagata* heimild um leið

"Liggur Þorgrímsstaðagata milli móa þessara [Svartamóa & Breiðamóa] vestan frá Hjallarás heim að túnum."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 6

ÁR-533:022 *Tjarnarkot/Hannesarstaðir/Karlskot* heimild um bústað

"Á þeim móa [vestan Tjarnarmóa] reisti Hannes Guðmundsson, áður bóndi á Hjalla, lítinn bæ um 1880. Bjó hann þar um þriggja ára tíma. Bæ sinn kallaði hann Tjarnarkot. Í kirkjubókum frá þeim tíma er bærinn nefndur Hannesarstaðir, en nú telja Hjallhverfingar og Grímslækjarmenn að bær Hannesar hafi heitið Karlskot."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 6-7

ÁR-533:023 *Karlsveita* örnefni, áveita

"Sunnan undir [Karlskots]móanum er mýrarsund sem nú er kallað Karlsveita, stundum Veita."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 7

ÁR-533:024 *Torfmói* heimild um rist

"Rétt fyrir vestan Karlskotsmóa er enn lítill mói sem heitir Torfmói. Þar var þurrkað heytorf."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 7

ÁR-533:025 *Borgarstígur* heimild um leið

"Rétt fyrir vestan Öxl er gata úr brekkunni upp á brúnina, og heitir Borgarstígur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 7

ÁR-533:026 *Kúaklauf* heimild um leið

"Niður undan Borgarstíg er einnig gata gegn um urðina í brekkurótunum, aðeins nær Öxl. Sú gata heitir Kúaklauf."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 7

ÁR-533:027 heimild um rétt

"Samhliða Löngutorfu er langur grasmói með háum hól á miðju. Hóllinn sýnist vera rúst fjárborgar."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 7

ÁR-533:028 *Nýjastekkatún* heimild um stekk

"Vestan við Kúaklauf er Nýjastekkatún, greinileg rúst neðst í urðinni."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:029 *Sólarstígsvarða* heimild um vörðu

Spölkorn fyrir vestan Borgarstíg er stór varða uppi á Brúninni. Heitir hún Sólarstígsvarða."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:030 *Grímslækjarstígur* heimild um leið

"Skammt fyrir vestan Sólarstíg er gata upp á brúnina, framan í nefi nokkru, og heitir Grímslækjarstígur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:031 *Hraunstígur* heimild um leið

"Í stórum, algrónum hvammi litlu vestar[en Grímslækjarstígur] er enn gata og heitir Hraunstígur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:032 *Bolasteinn* þjóðsaga

"Á grænni flöt vestan við [Bolasteins]rásina er stór steinn sem heitir Bolasteinn. Þar segjir sagan að kona hafi bjargast upp undan mannýgum bola. Og þegar boli vildi ekki hafa sig burt, gat hún hellt úr nálhúsi sínu upp í hann. Þá fór hann að lina aðsóknina."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:033 *Steinkustígur* heimild um leið

"Framan í nefi vestan við hellisbrekku er gata upp á brúnina. Hún heitir Steinkustígur. Þar blæs af, svo hægt er að reka þar fé, þó að aðrar götur séu ófærar af snjó."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:034 *Tíðgata* heimild um leið

"Gata liggur út með hliðinni inn frá Hjallatorfu út á Hlíðarbæi. Hún heitir Tíðargata, og er í mörkum Hjallatorfu út að Hlíðarbæjarlandi."

Einnig skráð í landi Ytri-Grímslæks (ÖGrímslækur, 4) og Hrauns (Ö-Hraun, 5).

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:035 *Kálberstígur/Kálfb* heimild um leið

"Gatan þar upp [Suðurferða]brekkuna kallast Kálberstígur. Þanngi var nafnið víst oftast borið fram, en mun eiga að vera Kálfborgsstígur, kenndur við Kálfborg, lítinn klettastapa þar í brúninni."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 8

ÁR-533:036 heimild um fjárhús

"Rétt neðan við vesturenda Bröttubrekku er dálítill hæð, sem heitir Háaleiti. Þar hafði Jón Helgason bóndi á Hjalla, síðar kaupmaður í Reykjavík, sauðahús fram yfir aldamótin 1900. Sér þar fyrir rústum."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:037 *Selbrekkur* örnefni, sel

"Í brúninni vestur af Bröttubrekku, og nokkru lægri, eru Selbrekkur, algrónar."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:038 *Lækjarborg* heimild um sel/stekk

"Vestan við Selbrekkur verður rani eða múli sem heitir Rjúpnamúli. Niður frá honum heita Lækjarmóar. Þar eru rústir sels eða stekks, og heitir Lækjarborg."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:039 *Guðnýjarhæð* þjóðsaga

"Rétt vestan við Lækjarmóa er lítill hæð sem heitir Guðnýjarhæð. Þar er sagt að Guðný smali hafi alið barn."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:040 *Skjólgarður* heimild um vörslugarð

"Beint upp af SKyggisþúfu er hlaðinn garður, eða garðlag gamalt sem heitir Skjólgarður."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:041 *Fjallsendaborg* heimild um fjárskýli

"Aðeins vestan við hann [Skjólgarð] er Fjallsendaborg, gömul fjárborg."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 9

ÁR-533:042 *Selstígur* heimild um leið

"Vestan við Kerlingarberg er skarð nokkurt sem í heild kallast Selstígur, þó að nafnið eigi einkum við götuna, sem liggur þar upp á brúnina."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 10

ÁR-533:043 *Hjallakrókur* hiemild um bústað

"Ein af Hjallajörðunum, 5 hundruð að fornu mati og því um tólfth hluti Hjallatorfunnar. Bærinn stendur undir brekkunni, austan lækjarins. Jörðin notar norðurhluta landsins."

Heimildir: SB, 338

ÁR-534 Lækur

"Lækur, fimta hjáleiga, byggð fyrir manna minni." JÁM II, 427. "Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hliðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa..." Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þoroddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjavelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afreitarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargáfl. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1
1917: Tún 2.6 ha, 5/6 slétt. Garðar 752 m2.

ÁR-534:001 *Lækur* bústaður
Heimildir:

ÁR-534:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-534:003 sel
 "Tóft af seli. Nálægt miðju svæðisins í vesturjaðri þess er tóft af seli og standa veggirnir, sem eru hlaðnir grjóttveggir, en uppi að nokkrum hluta. Er tóftin minjar um búskaparhætti fyrri tíma. Skal ekki gróðurseta eða jarðvinna nær ystu mörkum tóftarinnar en 20 m. (Verndarflokkur 2)."
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-535 Bjarnastaðir

"Bjarnastaðir, sjötta hjáleiga, byggð fyrir manna minni." JÁM II, 428. "Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hlíðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa..." Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóróddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjavelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afréttarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargafli. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1
 1917: Tún 3.8 ha, allt slétt. Garðar 1191 m². "Bjarnastaðatún er kring um bæinn, austur að Þorgrímsstaðatúni, vestur að Svartamóa, ofan lækjartúns." Ö-Hjallastaðahverfi, 3.

ÁR-535:001 *Bjarnastaðir* bústaður
 "Bjarnastaðir eru uppi við Hjallafjall þar sem það er hæst, norður frá læk."
Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-535:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-535:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-535:005 *Krikastígur* heimild um leið
 "Upp á Enni liggur gata í sneiðingum upp á brúnina. Hún heitir Krikastígur."
Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:006 *Bjarnastaðastígur* heimild um leið
 "Annar stígur, Bjarnastaðastígur liggur upp á brúnina vestan túnsins."
Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:007 *Stöðull* heimild um kvíar
 "Vestan túnsins, neðan urðarinnar, er Stöðull."
Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:008 *Gamlastekkatún* heimild um stekkatún
 "Aðeins vestan við Stöðul er Stekkatún, oftast nefnt Gamlastekkatún, nú innan túngirðingar."
Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:009 *Kúastígur* heimild um leið
 "Frá [Gamla]stekkatúni liggur gata upp brekkuna og vestur með klettunum í fjallsbrúninni, en beygjir þá upp á brún, gegn um lægð sem heitir Lágaskarð, en neðantil heitir gatan Kúastígur. Það er hægasta gatan upp á fjallsbrúnina, og sú eina sem hestfær er."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-535:010 *Grettistak*

heimild um manndómsraun

"Niður undan Arnarsetri er stór steinn sem situr á minni steinum niðri á jafnlendinu. Hann heitir Grettistak."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-536 Þorgrímsstaðir

"Þorgrímsstader, hjáleiga af heimajörðinni, bygð fyrir manna minni. Jarðdýrleiki kallaður x... " JÁM II, 426. "Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hliðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa..." Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóroddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjafelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afréttarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargöfl. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segir landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1

1917: Tún 2.2 ha, 5/6 slétt. Garðar 876 m². "Túnið var allt í kring um bæinn og skiptist í Heimátún, kring um bæinn, austur að Þorgrímsstaðagili... Túnið austan gilsins nær austur að Króksrás og heitir Kinn." Ö-Hjallahverfi, 3-4.

ÁR-536:001 *Þorgrímsstaðir*

bústaður

"Þorgrímsstaðir stóðu austur frá Bjarnastöðum, fyrir botni Bæjarlækjar... Nú eru allar byggingar afmáðar á Þorgrímsstöðum..."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3, 4

ÁR-536:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-536:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-536:004 *Álfakirkja*

örnefni, huldufólksbústaður

"Þar í brekkurótunum, austan og ofan bæjarins er húslaga steinn sem heitir Álfakirkja."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-536:005 *Biskupaleiði*

álagablettur

"Þar í brekkurótunum, austan og ofan bæjarins er húslaga steinn sem heitir Álfakirkja. Neðan við hana eru þrjár þúfur sem heita Biskupaleiði. Þar hvíla huldufólksbiskupar. Aldrei má slá Biskupaleiðin né slétta þau út."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 3

ÁR-536:006 *Kinnarstígur*

heimild um leið

"Upp úr Kinn er gata upp á brún og heitir Kinnarstígur."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 4

ÁR-536:007

heimild um leið

"Neðan við Kinn er gata austur úr túninu."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 4

ÁR-537 Krókur

"Krókur, önnur hjáleiga, nú í eyði síðan í næstliðnum fardögum, bygð fyrir manna minni." JÁM II, 427. "Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hliðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa..." Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein,

merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóroddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjafelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afréttarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargafli. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir Ekki til túnakort.landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1

ÁR-537:001 *Krókur* bústaður

"Suðaustan við Krókstún, á þríhyrndum bletti, sem verður milli þjóðvegarins að sunnan, gömlu götunnar að norðvestan og Bakkarásar að austan, stendur íbúðarhús, sem reist var 1940. Það heitir Hjallagrund. Tún kring um það tilheyrir Króki."

Heimildir: Ö-Hjallhverfi, 2

ÁR-538 Gerðakot

"Gerðakot, fjórða hjáleiga, byggð fyrir manna minni." JÁM II, 427. "Bæirnir í Hjallahverfi standa í hvirfing undir hlíðinni og út frá henni, og er Hjalli í miðju hverfinu... Hjallahverfi og Bakki kallast til samans Hjallatorfa..." Ö-Hjallahverfi, 1. Landamerki Hjallatorfunnar eru: að austan, milli Bakka og Riftúns úr Sigmundarvaði á Þorleifslæk í Markastein, merktan X, ofan við alfaraveg. Þaðan í Torfu í Litlahvammi efst. Þaðan, milli Hjallatorfu og Þóroddsstaða, í vörðu hæst á Skálafelli beint í vörðu austan á Reykjafelli. Þaðan í Lambafell - móti Ölfus - afréttarlandi. Úr Lambafelli í vestasta hornið á Lönguhlíð og þaðan í Skógarhlíðargafli. Milli Hjallatorfu og Hrauns: Tíðagötu í Sólarstein. Milli Hjallatorfu og Grímslækja: Sólarsteinn í Klapparhól, merktan X, í Lækjarbotnalæk, í tjörn, í Grímslækjarós í Lambeyraós, segjir landamerkjabréf." Ö-Bakki, 1
1917: Tún 1.8 ha, 5/6 slétt. Garðar 840 m2.

ÁR-538:001 *Gerðakot* bæjarhóll bústaður

"Gerðakot er sunnan þjóðvegarins og austan lækjarins. Gerðakotstún er allt í kring um bæinn."

Heimildir: Ö-Hjallahverfi, 2

ÁR-539 Efri-Grímslækur

"Dýrleiki á báðum saman er x, v hver partur." JÁM II, 428. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Grímslæk 10 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Grímslæk fyrir 10 hdr. – DI VIII, 230. 2.7.1542 er Grímslækur og Litlaland í Ölvesi, 30 hdr, meðal sameiginlegra eigna í kaupmála Erlends lögmanns Þorvarðssonar og Guðrúnar Jónsdóttur – DI XI, 146. 12.9.1551 er Hraun selt að undanteknu því "eingi sem krossinum á Grímslæk til heyrer." – DI XII, 307. 2.7.1700 selur Guðmundur Sigurðsson Andrési Finnbogasyni lögrm Grímslæk, 10 hdr – Jarðabréf, 13. "Landamerki eru samkvæmt bréfum: Úr Sólarsteini í Klapparhól, merktan x, þaðan í Lækjarbotnalæk, ræður hann í tjörn fyrir ogna Efri Grímslæk, um Grímslækjarós í Lambeyrarós. Úr Lambeyrarós upp Hraunsengjaós og Lágaengjaós í krossmark í Ferðamannahól og tvær vörður saman upp í Tíðagötu. Tíðagötu í Sólarstein." Ö-Grímslækir, 1.
1917: Tún 3.5 ha, 3/4 slétt. Garðar 1002 m2. "Grímslækir eru tveir, Efri-Grímslækur og Ytri-Grímslækur. Túnin liggja saman" Ö-Grímslækir, 1.

ÁR-539:001 *Efri-Grímslækur* bústaður

"Efri-Grímslækur heitir eystri bærinn."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1

ÁR-539:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-539:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-539:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-539:005

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.**ÁR-539:006***Hjallshóll*

heimild um hjall

"Í Miðtúni efst, uppi við vegin út að Hrauni, er allstór hóll sem heitir Hjallshóll eða Hjallashóll að sögn heimamanna, en Guðjón á Ytri-Grímslæk kallar hann Hjallhól. Á hólnum er hjallsrúst."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:007**

heimild um leikvöll

"Í Miðtúni efst, uppi við vegin út að Hrauni, er allstór hóll sem heitir Hjallshóll eða Hjallashóll að sögn heimamanna, en Guðjón á Ytri-Grímslæk kallar hann Hjallhól. Á hólnum er hjallsrúst. Þar var leikvangur barna í eina tíð."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:008**

huldufólksbústaður

"Í Miðtúni efst, uppi við vegin út að Hrauni, er allstór hóll sem heitir Hjallshóll eða Hjallashóll að sögn heimamanna, en Guðjón á Ytri-Grímslæk kallar hann Hjallhól. Á hólnum er hjallsrúst. Þar var leikvangur barna í eina tíð. Í Hjallshól bjó huldufólk áður."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:009***Kishóll*

huldufólksbústaður

"Neðst í því [Aukatúni] er stór klapparhóll sem heitir Kishóll. Í honum er eða var mikil huldufólksbyggð."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:010***Lambadý*

heimild um vatnsból

"Suður frá honum [Hundaþúfuhól], niður við Veitu, er uppspretta sem heitir Lambadý. Þar var lömbum brýnt."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:011***Upphús*

heimild um hesthús

"Ausatn við Kishól er gamalt hesthús sem heitir Upphús."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:012***Torfhóll*

örnefni, rista

"Suður frá því [Upphúsi] er lítill hóll niður við mýrina, vestan við tjarnarendann. Hann heitir Torfhóll."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:013***Stekkatúnstjörn*

örnefni, stekkatún

"Austan frá bænum er allstór tjörn sem heitir Stekkatúnstjörn."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:014***Veita*

örnefni, áveita

"Meðfram túnjaðrinum milli bæjarins og Stekkatúnstjarnar er mýri sem heitir Veita."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 1**ÁR-539:015***Sauðhústjörn*

heimild um fjárhús

"Norðvesturhorn Stekkatúnstjarnar er oft nefnt Sauðhústjörn. Sauðhús var þar rétt fyrir ofan."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 2**ÁR-539:016**

álagablettur

"Í [Stekkatúns]tjörninni er lítill hólmi nafnlaus. Skepnur fara ekki út í hann, þó grunnt sé, og álog banna að slá hann."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 2**ÁR-539:017***Borgarhóll*

heimild um hjall

"Ofan vegarins út að Hrauni, vestan við heimvegarhliðið, er allstór hóll sem heitir Borgarhóll. Á honum er rúst (hjalls)."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 2

ÁR-539:018 *Vörðustekkur* heimild um stekk
Rétt fyrir vestan hann er stór klöpp sem heitir Vörðustekkhóll, vestan undir honum er rúst sem heitir Vörðustekkur."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 2

ÁR-539:019 *Hraunkvíar* örnefni, kvíar
Vestur frá þessum hólum [Vörðustekkhól & Langhól] er... Hraunkvíar efst út við Ytri-Grímsstaðamörk."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 2

ÁR-539:020 heimild um brú
"Austan við Grímslækjartjörn var kakkabru fram á engjarnar."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3

ÁR-539:021 *Brúarauga* heimild um brú
"Austan við Grímslækjartjörn var kakkabru fram á engjarnar. Á henni var trébrú skammt austanvið Dagmálahólma og nefnist Brúarauga.""

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3

ÁR-540 Ytri-Grímslækur

"Dýrleiki á báðum saman er x, v hver partur." JÁM II, 428. "Landamerki eru samkvæmt bréfum: Úr Sólarsteini í Klapparhól, merktan x, þaðan í Lækjarbotnalæk, ræður hann í tjörn fyrir ogna Efri Grímslæk, um Grímslækjarós í Lambeyrarós. Úr Lambeyrarós upp Hraunsengjaós og Lagaengjaós í krossmark í Ferðamannahól og tvær vörður saman upp í Tíðagötu. Tíðagötu í Sólarstein." Ö-Grímslækir, 1.

1917: Tún 3.4 ha, 6/7 slétt. Garðar 1514 m². "Grímslækir eru tveir, Efri-Grímslækur og Ytri-Grímslækur. Túnin liggja saman" Ö-Grímslækir, 1.

ÁR-540:001 *Ytri-Grímslækur* bústaður
"Ytri-Grímslækur er vestar í samliggjandi túni."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3

ÁR-540:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-540:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-540:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-540:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-540:006 heimild um túngarð

"...hverfur einn garður um bæði túnin."

Heimildir: SB, 333

ÁR-540:007 *Krossmói* þjóðsaga
"Í mörkum milli bæjanna, niður við mýrina, er stórbýfðurmói, vel hálfur frá Efri-Grímslæk. Móinn heitir Krossmói. Þar myndi krossinn helgi, sem nefndur er í Íslenzku Fornbréfasafni, er mér tjáð, staðið hafa."

12.9.1551 er Hraun selt að undanteknu því "eingi sem krossinum ä Grímslæk til heyrer." – DI XII, 307.

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3; IF, 307

ÁR-540:008 *Holtshæus* örnefni, óþekkt

"vestan við heimveg, upp undir Hraunsvegi er hæð sem heitir Holtshús."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3

ÁR-540:009 *Jaðarskofi* örnefni, óþekkt

"Jaðarskofatjörn heitir vik út úr tjörminni austan við Fjósatungu. Ofan við vik þetta er Jaðarskofi."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:010 *Fjóshóll* örnefni, fjós

"Ofan við hana [Fjóstungu] austast er lítill klapparhóll, suðaustur frá Vemundarhól. Hann heitir Fjóshóll."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:011 *Húshóll* örnefni, tóft

"Vestan við heimveg, upp undir Hraunsvegi er hæð sem heitir Holtshús."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 3

ÁR-540:012 *Kirkjuhólar* örnefni, kirkja

"Kirkjuhólar heita smáhólar beggja megin vegarins út að Hrauni. Þeri eru í mörkum milli Grímslækjar og Hrauns."

Einnig skráð í landi Hrauns (Ö-Hraun, 5).

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:013 *Eiríksstekkatún* örnefni, stekkatún

"Þaðan [frá Kirkjuhólum] nokkuð upp með mörkum er Eiríksstekatún. Það er í landamerkjabréfi talið í mörkum, en er í landi Ytri-Grímslækjar og er þar innantúns."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:014 *Ásastekkur* heimild um stekk

"Í því túni, ofan Hraunsvegar en vestan heimvegarins er gamall stekkur sem heitir Ásastekkur."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:015 *Hraunhús* heimild um fjárhús

"Efst í hrauninu, innan girðingar er Hraunhús og stekkur við það. Þar var stíað áður fyrr."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:016 heimild um stekk

"Efst í hrauninu, innan girðingar er Hraunhús og stekkur við það. Þar var stíað áður fyrr."

Heimildir: Ö-Grímslækir, 4

ÁR-540:017 *Steina Hjáleiga* heimild um bústað

"Steina Híáleiga bygð af heimalandi í manna minni, meir en fyrir 20 árum. Varaði bygðin 4 eður 5 ár, hefur síðan í legið."

Heimildir: JÁM II, 429-30

ÁR-540:018 fjárskýli

"Klapparhóll og tóft af fjárborg. Nálægt miðju svæðisins er lágur klapparhóll og utan í honum er tóft af fjárborg. Var fjárborgin notuð af bændum í sveitinni fyrr á öldum og þá fyrst og fremst til að skýla sauðfé í vondum veðrum. (Munnleg heimild: Gunnar Konráðsson, nóvember 1997). Hóllinn og fjárborgin setja skemmtilegan svip á landslagið. Fjáborin teldst orðið til fornleifa þar sem hún er eldri en 100 ára og af þeirri ástæðu skal ekki gróðursetja nær ystu mörkum hennar en 20 m. og er það í samræmi við þjóðminjalög."

Heimildir: VE

ÁR-541 Hraun

20 hdr. 1847. Bændaeign. "Jarðadýrleiki xxx og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 430. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Hraun 30 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322.

3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Hraun fyrir 30 hdr. – DI VIII, 230. 8.11.1532 lýsti Bergsteinn Oddsson sem þá bjó á Hrauni því að Þorvarður Erlendsson lögmaður hefði bannað sér að hafa af rekum á Skeiði milli Ölfusár og Þorlákshafnar annað

en það sem ráðsmaðurinn í Skálholti leyfði honum. Fyrir dóminn kom einnig landamerkjabréf milli Hrauns og Hafnar sem dómnum leist ekki afl hafa rekans vegna. Af því má ráða að Hraun hafi þá átt land á Öseyrartanga. – DI IX, 637. 2.7.1542 er Hraun í Ölvesi, 30 hdr, meðal sameiginlegra eigna í kaupmála Erlends lögmanns Þorvarðssonar og Guðrúnar Jónsdóttur – DI XI, 146. 26.6.1546 gefur Erlendur Þorvarðsson Gissuri biskupi allt tilkall og áklögun um rekann á Skeiði er liggur fyrir Hrauns landi – DI XI, 472. 12.9.1551 selur Erlendur Þorvarðsson lögmaður Ögmundi Eyjólfsyni Hraun í Hjallakirkjusókn “ad vndan tecknvm avllvm stortriam a Hraunsreckvm vj. allna lavng og þatan af stærri. svo og skildi herra Ellendur fra ij stags eingi j Lambeyrvm og það eingi sem krossinum á Grimslæk til heyrer. hier j mot skyllði þrat skrifut jord Hraun eiga aa xx. hesta lyngrif anat hvert ar j Hlidarenda jord enn annat hvert j Breidabolstadar jordu æfinliga” og skyldi Ögmundur gjalda 30 hdr fyrir – DI XII, 307. 1568 ber Þórir Sveinsson búandi á Hraun að 1545 hefði Gissur biskup lýst fyrir sér að Erlendur Þorvarðsson hefði fengið sér öll 6 álna löng tré og stærri af rekanum á Skeiði fyrir Hraunslandi og hafði Erlendur samþykkt þetta og bannað Þóri að eiga þar með þennan stórreka eða að höggva rætur af stórtjálm, en skipaði Þóri öll smærri tré til jarðarinnar Hrauns – DI XII, 98. 25.9.1564 er rekinn á Skeiði (“fra Öseyrartanga og vta þaðan”) dæmdur æfinleg eign Skálholtskirkju en Arnór Eyjólfsson (eigandi Hrauns) hafði verið sakaður um að taka af rekanum – DI XIV, 304-305. 6.4.1700 staðfestir konungur gjafabréf Sigríðar Benediktsdóttur þar sem hún gefur Guðrúnu Magnúsdóttur Hraun í Ölfusi, 30 hdr, eftir sinn dag – Jarðabréf, 13. 29.3.1703 á Guðrún Magnúsdóttir, kona Guðmundar Einarssonar, Hraun í Ölvesi, 30c að dýrleika. Hafa þar með að fornu fylgt fjórar hjáleigur, ein af þeim nú í eyði, að nafni Lágur, önnur Suðurhjáleiga, landskuld þar af 70 álnir, 3 kvíildi, þriðja Hóll, landskuld þar af 60 álnir, 3 kvíildi, fjórða Slapp, landskuld 60 álnir, 3 kvíildi. Heimajörðin, landskuld 60 álnir, 3 kvíildi, og er af þessum landskyldum í því bítalað, sem hvör einn hefur getað til látið, en ekki ánefndur skileyrir. So og hafa hér af í skyldu nafni kvaðir af hvörri hjáleigu verið, sem er skipsáróður og dagsláttur. JÁM XIII, 67. "Landamerki eru, smakvæmt bréfi: Framan frá sjó í vörðu fyrir ofan Leiar og um fjórar vörður í stefnu á Skóghlíð (svo er skráð þar, en annars er miðað við Skóghlíðargafli), merktar M hjáþeim, upp að Tíðagötu. Hana austur þar til varða sézt á hrauninu fyrir framan veginn og önnur í Eiríksstekkatúni, í krossmark í klöpp í Ferðamannahól, allt í sömu línu, ósinn sem liggur milli Lagaengja og Grimslækjarengja." Ö-Hraun, 1.

1917: Tún 3.9 ha, 9/10 slétt. Garðar 1144 m². “Sagt er að meiri hluti Ölfusár hafi fyrrum haft útfall sitt fyrir vestan Miðöldu á Hafnarskeiði. Sá eg fyrir rúmum 20 árum skrifað kver, sem Magnús sál. Árnason í Vatnsdal átti. Þar voru á vitnisburðir margra Ölfusmanna um reka Hrauns í Ölfusi. Hafði Brynjúlfur sýslumaður Sigurðsson í Hjálmholti (+1771) tekið þingvitni um það. Bar þeim saman um, að útfall Ölfusár hefði verið fyrir vestan Miðöldu. Sögðust sumir, er gamlir voru, muna það sjálfir, en aðrir greindu sögumenn, er munað hefðu. Fleira man eg ekki úr kverinu. Nú hefi eg spurzt fyrir um kver þetta, en einskis orðið vísari. Er hætt við að það sé glatað. – Meðan þetta vestra útfall árinna hélzt, hefir það hamlað sandfokinu vestur á við; en síðan hefir það útbreiðst svo mikið, sem kunnugt er.” Brynjúlfur Jónsson 1903, 52. Sjá einnig KK I, 58-59.

ÁR-541:001 *Hraun* bústaður

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbæir. Þeir voru Hraun, síðar Vesturbær...Hraun stendur fyrir botni Bæjarlækjar."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-541:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-541:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-541:004 *Lágur* bústaður

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbæir. Þeir voru... Lágur, síðar Austurbær... Lágur [stöðu] austan við Hraun."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-541:005 *Hof* heimild um bústað

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbæir. Þeir voru... Hof... Hof var austan túnsins, fjær læknum en Lágur, þar sem nú er hlaðinn túngarður." "Í byggð frá 1858-

1873. Not féllu þá til Hrauns."

Heimildir: Ö-Hraun, 1; SB, 332

ÁR-541:006 *Slapp* heimild um bústað

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbær. Þeir voru... Slapp... Slapp [stóð] að bæjarbaki." "Í byggð frá því fyrir 1700 og til 1842. Þá féllu not til Hrauns."

Heimildir: Ö-Hraun, 1; SB, 332

ÁR-541:007 heimild um túngarð

"Hof var austan túnsins, fjær læknum en Lágur, þar sem nú er hlaðinn túngarður."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-541:008 *Vaðall/Hraunsvað* heimild um vað

"Undan klöpp þeir sem bærinn stendur á sprettur lækur, sem heitir Bæjarlækur. Vað á læknum neðan við klöppina heitir Vaðall, og Hraunsvaðall."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-541:009 *Blautugötur* heimild um leið

"Eftir henni liggja götur, suður frá túninu, þær heita Blautugötur."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-541:010 *Eyri* heimild um ferju

"Allra austasti hluti tangans milli Ölfusár og sjávar heitir Öseyrartangi, en er líka nefndur Eyri. Þar er ferjustaðurinn yfir Ölfusá. Sagt var að fara austur á Eyri, sama sem að fara austur á ferjustaðinn."

Heimildir: Ö-Hraun, 3

ÁR-541:011 *Stekkatún* örnefni, stekkatún

"Vestur frá Erlendshól er Stekkatún og Stekkatúnslaut sunnan þess."

Heimildir: Ö-Hraun, 4

ÁR-541:012 *Beinteinsvarða* heimild um vörðu

"Norðvestur frá Stekkatúni er varða sem heitir Beinteinsvarða. Stendur hún við götuna [720:003] þar sem skiptast leiðir, upp á eystri Hlíðarbæina, og syðri gatan, á ytri Hlíðarbæi."

Heimildir: Ö-Hraun, 4

ÁR-541:013 áletrun

"Á klöppina sem Beinteinsvarða stendur á er klappað M."

Heimildir: Ö-Hraun, 4

ÁR-541:014 *Nónvarða* heimild um vörðu

"Fyrir framan Sandmót er áberandi varða suðvestur frá bænum, hún heitir Nónvarða."

Heimildir: Ö-Hraun, 4

ÁR-541:015 *Hraunborg* heimild um fjárskýli

"Borgarþúfa heitir stór þúfa, eða réttara hól norður frá bænum, skammt fyrir ofan túnið. Norður frá Borgarþúfu er Hraunborg, gömul fjárborg."

Heimildir: Ö-Hraun, 4-5

ÁR-541:016 *Stampagata* heimild um leið

"Austur af Hraunklofa, austan við apalhraunið, eru lægðir og hólur, sem kallast Stampar. Þar er gata upp með hrauninu og heitir Stampagata."

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-541:017 *Hólsstekkatún* örnefni, stekkatún

"Í stömpum og ofan þeirra eru þessi örnefni: Litli-Stamphóll syðst, ofan við hann er Hólsstekkatún..."

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-541:018 *Gamlastekkatún* örnefni, stekkatún

"Upp af Stömpum er Gamlastekkatún."

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-541:019 *Ferðamannatunga* heimild um áningarstað

"Rétt austan við hraunshornið, alveg niðri við mýrina, er aflangur klapparhóll í mörkum Hrauns og Ytri-Grímslækjar. Suður frá honum gengur grasivaxin tunga niður í Grímslækjartjörnina. Graslendi þetta heitir Ferðamannatunga, en er oft nefnt Tunga. Þar var áningastaður langferðamanna."

Einnig skráð í land Ytri-Grímslækjar (Ö-Grímslækur, 4).

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-541:020 *Hríshólmi* álagablettur

"Þar [við Ferðamannatungu] úti í tjörninni er lítill hólmi sem heitir Hríshólmi. Aldrei má slá hann."

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-541:021 *Hólastekkatún* heimild um stekk

"Undir hraunbrúninni suður frá Smérdalalág er gömul rúst sem heitir Hólastekkatún."

Heimildir: Ö-Hraun, 5

ÁR-542 Hraunshjáleiga

"Forn hjáleiga frá Hrauni. Nefnd Suðurhjáleiga í Jarðabókinni 1708. Hjáleigan var 5 jarðarhundruð að fornu mati. Árið 1906 féllu not hennar til Lága" Sunnlenskar byggðir, 332

1917: Tún 1.5 ha, 9/10 slétt. Garðar 868 m².

ÁR-542:001 *Hraunshjáleiga* bústaður

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbæir. Þeir voru... Hraunshjáleiga, sem oftast var nefnd Hjáleiga... Hjáleigan er suður frá Hrauni, vestan lækjarins... Hóll og Hjáleigan voru byggð fram yfir 1900."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-543 Hraunshóll/Hóll

"Forn hjáleiga frá Hrauni. Var 5 jarðarhundruð að fornu mati. Árið 1905 féllu not hennar að jöfnu til Hrauns og Ytri-Grímslækjar." Sunnlenskar byggðir, 332.

Ekki til tónakort.

ÁR-543:001 *Hraunshóll/Hóll* bústaður

"Bærinn Hraun stendur á jaðri klappahrauns, sem þekur Ölfusið utanvert, og jarðfræðingar kalla Leitahraun... Hraun var áður nokkrir bæir og kallaðist Hraunshverfi og Hraunsbæir. Þeir voru... Hraunshóll... Hraunshóll, sem oft var nefndur aðeins Hóll, er austan lækjarins, sunnan vegarins... Hóll og Hjáleigan voru byggð fram yfir 1900."

Heimildir: Ö-Hraun, 1

ÁR-544 Breiðabólsstaður

"Jarðdýrleiki xl og so tíundast fjórum tíundum." JÁM II, 439. 1397: Mariukirkia ... a Breidabolstad .. a .xc. j heimalandi. ... aa eina kv. 1397: Hun a vmm þat framm sem herra Michels maldagi vottar .iij. kyr er Andres gaf. ... portio Ecclesiae vmm vj. ar næstu medan Jon hefr bued halfur fimtandi eyrer oc .xij. aurar af jordunni heima þar. DI IV 98-99. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni "breidabolstad j auluese firir fioretigi. c." DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Breiðabólstað fyrir 40 hdr. – DI VIII, 230. 8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Breiðabólstaðarkirkju sem var "af fallin með aullu" og lofaði hann að "giora upp breidabolstadar kirkju" – DI IX, 159. . 15.12.1525 lagði Erlendur Þorvarðsson Strönd og Nes í Selvogi "med þeim jordum sem þar til liggia" til kaups við Þórunni Stulladóttur og skyldi Þórunn vera helmingakona og hafa Nes fyrir 80 hdr og 40 kúgildi "nema hun villdi sialf helldur hafa jardernar hliðarenda. breidabolstad og littllaland. allar fyrir lxxxxc." – DI IX,

288. 2.7.1542 er Breiðabólstaður í Ölvesi, 50 hdr, meðal sameiginlegra eigna í kaupmála Erlends lögmanns Þorvarðssonar og Guðrúnar Jónsdóttur – DI XI, 146. 12.9.1551 selur Erlendur Þorvarðsson Hraun og skyldi jörðin eiga “xx. hesta lyngrif anat hvert ar j Hlidarenda jord enn annat hvert j Breiðabolstadar jordu æfinliga” – DI XII, 307. 1.7.1561 er dæmt að landskuldir þær sem gjaldast eftir Breiðabólstað, Götu og Eymu skuli Jón Marteinsson svara Þórólfi Eyjólfssyni – DI XIII, 622-23. 1575: Hálfkirkian á Breiðabölstað i Olvese. ä xc. i heimalande. Jordin xLc. DI XV, 642. 1596 er Solveigu Jónsdóttur dæmdur Breiðabólstaður, 40 hdr, í arf eftir Guðbjörgu Erlendsdóttur móður sína – AÍ III, 68. "Bæirnir fyrir utan enda Hjallafjalls nefnast Hlíðarbær... Landamerki eru skráð: Varða í Hálförum, þaðan í Draugshellir, um miðja Þúfnavelli í Rauðhól. Úr Rauðhól í Lambafell. (Samkvæmt Hjallalandamerkjaskráningu eru mörkin úr Lambafelli um vestasta horn Lönguhlíðar í Skógarhlíðargöfl). Úr Skógahlíð (svo hér) í vörðu fyrir ofan Leirur, og milli Þorlákshafnar úrfyrirtalinni vörðu í vörðu á Hálförum." Ö-Breiðabólstaður, 1. 1917: Tún 5 ha, 9/10 slétt. Garðar 1050 m2.

ÁR-544:001 *Breiðabólstaður* bústaður

"Breiðabólstaður var oftast nefndur Breiðabólstaðir, eða stýtt í Breiða... Bærinn stóð í túninu ofan við Bæjarlæk, þar sem á honum er hornrétt beygja frá suðvestri til suðausturs. Nú eru öll verksummerki afmáð á þeim stað, allt bæjarstæðið sléttuð út."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 1

ÁR-544:002 heimild um kirkju

"Kirkja var þar samkvæmt gömlum heimildum."

1397: XCV. A Breiðabolstad.

Mariukirkia oc hins heilaga Olafs kongs a Breiðabolstad j Olfusi a .xc. j heimalandi.

iiij. kluckur. rodukross. ein kiertistika med kopar. glodarkier. paxspialld. kirkiann aa eina kv. portio Ecclesiae vmm .viiij. ar oc .xx. tiu hundrad oc mork.

1397 Hun a vmm þat framm sem herra Michels maldagi vottar .iiij. kyr er Andres gaf.

Jnnan kirkiu. bryk yfer alltari. Laurentius lykneski. paxspialld steintt.

portio Ecclesiae vmm vj. ar næstu medan Jon hefr bued halfur fimtandi eyrer oc .xij. aurar af jordunni heima þar.

fiellu nidur .xij. aurar er hann liet hlada veggj vmm kirkiuna oc gaf til alltarisklædi med liereptt.

forn tiund adr vmm .iiij. ar hundrad oc .xij. alnar; Máld DI IV 98-99.

8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Breiðabólstaðarkirkju sem var "af fallin med aullu" og lofaði hann að "giora upp breiðabolstadar kirkiu" – DI IX, 159.

1575: CLXXXVI.

Breiðabolstadur.

Hálfkirkian á Breiðabölstað i Olvese. ä xc. i heimalande.

Jordin xLc. Máld DI XV, 642.

Heimildir: SB, 327;

ÁR-544:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-544:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-544:005 heimild um túngarð

"Á túngörðum..."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 8

ÁR-544:006 *Hjallhóll* heimild um hjall

"milli bæjanna var rúst sem hét Hjallhóll... Báðar eru þessar rústir afmáðar nú. Þó er grjót upp úr grasrót á Hjallhól."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 1

ÁR-544:007 *Bergmál* heimild um tóft

"Önnur rúst, hringlaga, var sunnan við Breiðabólstaðarbæ. Hún hét Bergmál. Báðar eru þessar rústir afmáðar nú."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 1

ÁR-544:008 *Stöðull* örnefni, kvíar

"Upp af Gerði, upp við hlíðarbrúnina, heitir Stöðull."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:009 *Gamli-Garður* heimild um tóft

"Syðst í Tumavelli er (eða var) rúst sem heitir Gamli-Garður."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:010 *Ólafsvörður* heimild um rétt

"Fram úr hlíðarbrúninni upp af túninu vestast, gengur snös eða rani. Uppi á brún ranans eru rústir. Þar voru réttir bæjanna. Þar heita Ólafsvörður."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:011 heimild um tóft

"Framan í rananum er lítill hellir sem heitir Skrínuhellir. Neðan við hann eru miklar húsatóttir."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:012 *Nýikofi* heimild um fjárhús

"Uppi í brekkunni, milli bæjanna, var gamall hrútakofi sem hét Nýikofi. Nú er hann horfinn."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:013 *Hákarlsbyrgi* heimild um tóft

"Uppi á brúninni, upp af Breiða, er rúst sem heitir Hákarlsbyrgi."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:014 *Sneiðgata* heimild um leið

"Vestan þess [Hákarlabýrgis] liggur gata upp á brúnina, upp frá Breiðabólstaðarbæ, og heitir Sneiðgata."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:015 *Beljuvað* heimild um vað

"Tvö vöð voru á Bæjarlæk, Beljuvað vestan við Hjallhól..."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:016 *Meravað* heimild um vað

"Tvö vöð voru á Bæjarlæk... og Meravað vestan við Breiðabólstað."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:017 *Veitur* örnefni, áveita

"Neðri hluti túnanna heitir Veitur. Þær skiptast um lækinn í Austur-Veitu austan við hann og Vestur-Veitu vestan hans."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:018 *Presthús* örnefni, fjárhús

"Vestan túnsins fyrir ofan miðja Vestur-Veitu var fjárhús sem hét Presthús, nú útsléttað."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:019 heimild um vörðu

"Ofan við Ruddablett er gömul varða, sem hugsanlegt er að heitið hafi Nónvarða vegna afstö'unnar við bæinn (gamla), en enginn man eftir nafninu."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 2

ÁR-544:020 *Draugshellir* þjóðsagadraugur

"Rétt ofan við Vörðuás, við markagirðinguna milli Breiðabólstaðar og Litlalands, er lítill hóll og í honum lítill hellir, sem heitir Draugshellir. Um hann er skráð saga í Þjóðsögu Jóns Árnasonar, útg. 1955, um pilt sem lézt þar fyrir 200 árum. Hann var jarðsettur að Hjallakirkju, en þoldi ekki í jörðu, gekk því aftur, settist að í hellinum og gerði ferðamönnum glettingar."

"Einnig skráður í landi Litlalands (Ö-Litlaland, 1).

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 3

ÁR-544:021 *Rifjabrekkur* heimild um áningarstað
 "Graslendið austan við Draugshellir heitir Rifjabrekkur. Þar var áningastaður langferðamanna."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 3

ÁR-544:022 *Stekkjardalur* heimild um stekk
 "Ofantil á miðjum Ás er lítill dalur sem heitir Stekkjardalur. Hann virðist vera gígur. Tvær djúpar holur eru niður úr botni hans. Lítil rúst er austantil í Stekkjardal."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 3

ÁR-544:023 *Bræðraborg* heimild um vörðu
 "Ofan Ássins og vestur frá Ólafsvörðudum eru á hliðarbrúninni vörður tvær, sem ber við loft frá Breiðabólstað. Þær heita Bræðraborg. Þær eru nú hálfhrundar."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 3

ÁR-544:024 *Ingjaldsborg* heimild um fjárskýli
 "Um 3 - 4 hundruð metrum vestar [en Bræðraborg] á brúninni er mikil rústaþyrping, og vel gróið kringum þær. Þar eru rústir af nokkrum hringhlöðnum fjárborgum og einu 100-sauðahúsi. Steindór Egilsson byggði það 1912. Þetta heitir Ingjaldsborg."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 3

ÁR-544:025 heimild um vörðu
 "Skammt norður frá Hákarlabyrgi er dálítill hæð sem heitir Rella. Uppi á henni stendur varða."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 4

ÁR-544:026 *Rjúpnavarða* heimild um vörðu
 "Suður frá Vatnssædum, en vestan við Rellu er Rjúpnavarða."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 4

ÁR-544:027 *Sauðbrekknavarða* heimild um vörðu
 "Norðvestar [en Rjúpnavarða] er Sauðbrekknavarða."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 4

ÁR-544:028 *Breiðabólstaðarsel* heimild um sel
 "Inn af Löngudölum eru aðrir, grösugir dalir sem heita Kvíadalir. Eru klettabríkur milli þeirra. Mesta bríkin heitir Kvíadalaberg, nokkurra metra hátt standberf, sem horfir mót austri. Austan undan því eru allgreinilegar rústir. Þar stóð Breiðabólstaðarsel. Tættarnar eru: 1) Tvö hús sambyggð, úti á grundinni, utanmál 6 m. lengd og 13 m. breidd, beggja húsanna. 2) Eitt hús upp við bergið, utanmál þess: 6 m. breidd og 5 m. lengd. 3) Lítið hús rétt við hlið hins, um 2 m. sinnum 2 m. að utanmáli."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 5

ÁR-544:029 heimild um vörslugarð
 "Fleiri mannvirkjarústir eru í Kvíadölum (garðbrot)."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 5

ÁR-544:030 *Mómýri* heimild um mógrafir
 "Suður frá Krossfjöllum austanverðum, austan Ása er allstór dalur. Innsti hluti hans heitir Torfdalur. Innst í honum er mýri sem heitir Mómýri. Þar var tekinn mór."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 5

ÁR-544:031 heimild um mókofa
 "Sunnan við Mómýri er dálítill slétt vallendisflöt, sem heitir Torfdalsflöt. Á henni miðju eru rústir, sennilega mókofarústir."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 6

ÁR-544:032 *Mylla* heimild um myllu
 "Suðaustan við Vindheimabæ var Mylla við Bæjarlæk."
Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 6

ÁR-544:033 *Oddstótt*

heimild um tóft

"Neðan við Flatir, aðeins austan við austasta hús Hlíðardalsskólans, er rúst sem heitir Oddstótt."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 6**ÁR-544:034** *Steingríms*

heimild um stekk

"Sunnan í Hellishólum er greinileg rúst sem heitir Steingríms-gamla-stekkatún."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 7**ÁR-544:035** *Breiðabólstaðarborg*

heimild um rétt

"Litlu austar [en Steingríms gamlastekkatún] er hár stórgrýtishóll, með rúst. Hann heitir Breiðabólstaðarborg, oft Breiðaborg."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 7**ÁR-544:036** *Þrívörður*

heimild um vörðu

"Suðvestur frá Dagmálahæð er lægð sem heitir Siggulág. Suðvestan við hana eru Þrívörður..."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 7**ÁR-544:037** *Stekkjatún*

örnefni, stekkatún

"...í norður frá Þrívörðum er Stekkjartún, ekki langt fyrir sunnan Þjóðveginn, suður frá Langamóa."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 7**ÁR-544:038** *Grjótavarða*

heimild um vörðu

"Sunnan Sandmóa eru hraunklappir og svartur sandur niður að sjó, og heitir Sandur. Þar er ofantil grýtt belti austan frá Ölfusá að Afætum, og heitir Grjót. Þar, í suður frá Klapparhólum, er Grjótavarða, á aflöngum hól."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 7**ÁR-544:039** *Hálffaravarða*

heimild um vörðu

"Niðri á sandi, ofan við Leirur, er varða sem heitir Hálfaravarða eða Varða í Hálförum."

Einnig skráð í landi Litlalands (Ö-Litlaland, 1).

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 8**ÁR-544:040** *Skriða*

heimild um bústað

"Vindheimar [ÁR-545] og Skriða voru hjer hjáleigunöfn. Þær byggðust báðar fyrst í voru minni, þar sem aldrei hafði fyrir byggð verið. Varaði byggðin hjer um 10 eður 12 ár, hafa nú í auðn verið 19 ár eður skemur."

Heimildir: JÁM II, 440**ÁR-544:041** *Þorlákshafnarsel*

heimild um sel

FRÍÐLÝSTAR MINJAR

"Frá fornu fari mun Þorlákshöfn hafa haft í seli í Breiðabólstaðarlandi í Ölfusi... Þorlákshafnarsel stóð undir Votabergi, sem er skammt fyrir norðan Þjóðveginn um Þrengslin, sem svo eru kölluð sunnan Hellisheiðar... Selrústirnar, eins og þær lita út nú á dögum, eru ekki beinlínis við bergið sjálft heldur við lítinn hamraskúta kippkorn frá. Rústirnar eru vallgrónar en skýrar. Aðalhúsið, sem sýnist vera, er um 4 m á lengd og 2 m á breidd, líklega selbaðstofan, en af enda hennar er örlítið hús, sem gæti hafa verið eldhús, en til hliðar og nær skútanum er þriðja húsið, ef til vill mjólkurhús, rösklega 3 m á lengd og 1.5 m á breidd, en við enda þess örlítill kofi, sem gæti hafa verið smalabyrgi eða hundakofi."

"Hjá Votabergi er Hafnarsel." "Vestur frá Votabergi, en austan vegarins er lágur móbergsstapi úti í hrauninu. Autan við hann er gömul rúst. Þar stóð Þorlákshafnarsel eða Hafnarsel. Þar hafði Þorlákshafnarbóndi í seli gegn skipsuppsátri Breiðabólstaðarbóndans í Þorlákshöfn."

"Rústir Þorlákshafnarsels undir Votabergi á Hellisheiði." friðlýst af Þór Magnússyni 20.1.1976.

Heimildir: SH I, 51; Ö-Afr. Ölf, 10; Farfuglinn 19(1), (1975), 12; Fornleifaskrá, 77**ÁR-544:042**

heimild um kvíar

Sunnar frá selinu [544:041] er hóll eða klettaborg og þar við lóðréttan, lítinn hamravegg er eitthvert mannvirki, sem gæti veirð kvíar og raunar ekki sýnilegt, hvað það gæti veirð annað. Hamraveggurinn hefur veirð notaður á eina hlið, en síðan hlaðið á þrjá vegu úr grjóti. Þetta er um 7 m á lengd og 2 m á breidd, kynni að hafa tekið um 25-30, en það má þykja helst til lítið fyrir stórbýlið Þorlákshöfn. Þetta gæti þó vel staðist, því fjöldi sauðfjár var þar ekki svo mikill á 18. öld og fram á þá 19.

Heimildir: SH I, 51

ÁR-544:043

heimild um leið

"Götur miklar og gamlar liggja um selrústirnar [544041], sem þá hafa verið sérlega mikið troðnar til sels og frá því, en ekki var þarna alfaraleið."

Heimildir: SH I, 51

ÁR-544:044*Tæpistigur*

heimild um leið

"Upp úr grasgeira ofan við Votaberg er sniðgata í snarbrattri hliðinni, upp á brúnina, og heitir Tæpistigur."

Heimildir: Farfuglinn 19(1), (1975), 12

ÁR-545 Vindheimar

"Bæirnir fyrir utan enda Hjallafjalls nefnast Hlíðarbærir... Landamerki eru skráð: Varða í Hálförum, þaðan í Draugshelli, um miðja Þúfnavelli í Rauðhól. Úr Rauðhól í Lambafell. (samkvæmt Hjallalandamerkjaskráningu eru mörkin úr Lambafelli um vestasta horn Lönguhlíðar í Skógarhlíðargöfl). "Úr Skógarhlíð (svo hér) í vörðu fyrir ofan Leirur, og milli Þorlákshafnar úrfyrirtalinni vörðu í vörðu á Hálförum." Ö-Breiðabólstaður, 1. "...Vindheima getur engin jarðabók, og er jörð þessi því að líkindum nýbýli frá breiðabólstað." JJ, 76.
1917: Tún 4.8 ha, 7/8 slétt. Garðar 886 m².

ÁR-545:001*Vindheimar*

bústaður

"Vindheimar stóðu um 200 m. ofar í brekkunni. Einnig þar er mestalt útsléttað, nema íbúðarhús, sem byggt var 1930, aðeins neðan við bæjarstæðið, niðri við lækinn. Það er nú kennarabústaður Hlíðardalsskólans, og er nefnt Vindheimar, eins og áður."

Heimildir: Ö-Breiðabólstaður, 1

ÁR-545:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-545:003

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-546 Litlaland

"Jarðardýrleiki x og so tíundast fjórum sinnum." JÁM II, 441. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Litlaland fyrir 10 hdr. – DI VIII, 230. 15.12.1525 lagði Erlendur Þorvarðsson Strönd og Nes í Selvogi "med þeim jordum sem þar til liggja" til kaups við Þórunni Stulladóttur og skyldi Þórunn vera helmingakona og hafa Nes fyrir 80 hdr og 40 kúgildi "nema hun villdi sialf helldur hafa jardernar hlidarenda. breidabolstad og littlaland. allar fyrir lxxxxc." – DI IX, 288. 2.7.1542 er Grímslækur og Litlaland í Ölvesi, 30 hdr, meðal sameiginlegra eigna í kaupmála Erlends lögmanns Þorvarðssonar og Guðrúnar Jónsdóttur – DI XI, 146. 13.1.1618 selur Gísli Þórðarsson Gísli Hákonarsyni lögmanni 10 hdr í Hjalla í Ölfusi, Sodda og Litlaland í sömu sveit fyrir 30 hdr – Jarðabréf, 15. "Bókfærð landamerki eru: Varða á sandinum vestan viðveginn frá Hlíðarenda fram í Þorlákshöfn. Úr henni í Þrívörður. Þaðan beint í Fuglstapapúfu (milli bæja), þaðan í Náthagaöxl, við austurhorn á Geitafelli beint í Fjallið eina inn að afre'tti í Rauðhól. Úr honum fram um miðja Þúfnavelli, í Grislingahlíð og Draugshelli, í vörðu fram í miðjum sandi (sú varða er samkvæmt öðrum bréfum kölluð varða í Hálförum), og þaðan í fyrnefnt hornmark." Ö-Litlaland, 1. 1917: Tún 3.7 ha, 9/10 slétt. Garðar 782 m².

ÁR-546:001*Litlaland*

bústaður

"Litlaland stendur í grunnnum hvammi eða dal, undir sömu hlið og eystri Hlíðarbæirnir. En þar er hliðin lág, nema á litlum kafla fyrir austan túnið. Þessi staðarákvörðun er miðuð við þann stað sem bærinn hefur stöðað frá fornu fari. En nú, 1968, er bærinn staðsettur austur í Ás, miðsvæðis, þó eldra bæjarstæði og tún sé greinilegt."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:002

heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-546:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-546:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-546:005 *Litlalandsstekkatú* heimild um stekk

"Austur frá túninu er hamrabelti í hliðarbrúninni. Undir því, skammt fyrir austan túnið er Stekkatún, líka nefnt Litlalandsstekkatún, nú rúst á gróinni grund."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:006 *Hulduklettur* huldufólksbústaður

"Litlu sunnar [en Sölvhella] er allstór klettur sem heitir Hulduklettur. Þar bjó huldufólk."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:007 *Bæjarbrunnur* heimild um brunn

"Austan við Hulduklett var Bæjarbrunnur..."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:008 *Fjósabrunnur* heimild um brunn

"...en Fjósabrunnur var austan við fjósið, austasta húsið í bæjarröðinni."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:009 heimild um fjós

"...en Fjósabrunnur var austan við fjósið, austasta húsið í bæjarröðinni."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:010 *Baugamýri* heimild um mógrafir

"Vestur og niður frá túninu er mýrlendi sem heitir Eystri-Baugar. Þar er mótekja í Baugamýri."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:011 heimild um gripi

"Vestur og niður frá túninu er mýrlendi sem heitir Eystri-Baugar. Þar er mótekja í Baugamýri. Þar fannst ævaforin tréreka í mónum. Hún er nú í Þjóðminjasafninu."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:012 *Tyrkjaflöt* örnefni, þjóðsögur

"Efst í Eystri-Bugum, upp við hliðina er þurrari blettur og heitir Tyrkjablettur."

Heimildir: Ö-Litlaland, 1

ÁR-546:013 *Litlaland sveita* örnefni, áveita

"[Litlalandslækur] rennur sunnan við Bugana, og hlykkjast svo norðan undir Veituklöpp, um Litlaland sveitu, sem af heimamönnum er nefnd aðeins Veita. Hún er allstórt graslendi sunnan og austan túnsins (gamla)."

Heimildir: Ö-Litlaland, 2

ÁR-546:014 *Steinbogi* heimild um brú

"Á Litlalandslæk er brú fram undan bæjarstæðinu gamla og grjótbörin braut yfir mýrina. Brúin heitir Steinbogi."

Heimildir: Ö-Litlaland, 2

ÁR-546:015 heimild um leið

"Á Litlalandslæk er brú fram undan bæjarstæðinu gamla og grjótbörin braut yfir mýrina. Brúin heitir Steinbogi."

Heimildir: Ö-Litlaland, 2

ÁR-546:016 *Lækjarfar* heimild um áveitu

"Vestan við Litlalandsheiði er lægð nokkur í klappirnar. Þar heitir Lækjarfar. Þar var læknunm veitt

suður í Sand um sláttinn."

Heimildir: Ö-Litlaland, 3

ÁR-546:017 *Helluvað* heimild um vað

"Móts við Lækjarfar er vað á læknum. Það heitir Helluvað."

Heimildir: Ö-Litlaland, 3

ÁR-546:018 *Heyklif* heimild um leið

"Vestan við Lækjarfar er klöpp ofan núverandi vegar, en framan lækjarins. Gatan lá áður yfir hana, og heitir Heyklif þar sem hún lá ofan af henni að norðan. Þaðan sést heim að Hlíðarenda. Svo lá gatan upp með læknum."

Heimildir: Ö-Litlaland, 3

ÁR-546:019 *Litlalandssel* örnefni, sel

"upp á fjallinu, ofan Lyngbrekkna og Grislingahlíðar, er hraun austur frá Búrfelli. Það heitir Litlalandshraun. Í því austarlega er Litlalandssel, í stefnu frá Búrfelli á Kerlingarberg."

Heimildir: Ö-Litlaland, 4

ÁR-546:020 heimild um bústað

"Hjáleiga var byggð hjer í túninu fyrir hjer um 50 árum, varaði byggðin 2 eður 3 ár og hefur aldrei síðan bygst nema eitt ár, og nú í eyði legið í næstliðin 20 ár."

Heimildir: JÁM II, 441

ÁR-547 Hlíðarendi

"Jarðardýrleiki xx og so tíundast fjórum sinnum." JÁM II, 441. . (Í Íslendingasögu er sagt frá því að Jón sonur Kráks frá Hlíðarenda hafi búið á Egilsstöðum og vegið Vigfús, son Kálfs Snorrasonar sumarið 1233, Sturl, 350 – gæti eins átt við Hlíðarenda í Fljótshlíð) 1400: "Hier med a Hialle landed vestur j lækiarbotnalæk og j gard þann sem liggur firir utan borgarstigenn j goturnar under fialled og fialled alltt gagnvartt a motz vid skog hlijdarenda enn ytra." DI IV 243-244. 15.12.1525 lagði Erlendur Þorvarðsson Strönd og Nes í Selvogi "med þeim jordum sem þar til liggia" til kaups við Þórunni Stulladóttur og skyldi Þórunn vera helmingakona og hafa Nes fyrir 80 hdr og 40 kúgildi "nema hun villdi sialf helldur hafa jardernar hliðarenda. breidabolstad og littllaland. allar fyrir lxxxxc." – DI IX, 288. 12.9.1551 selur Erlendur Þorvarðsson Hraun og skyldi jörðin eiga "xx. hesta lyngrif anat hvert ar j Hliðarenda jord enn annat hvert j Breidabolstadar jordu æfinliga" – DI XII, 307. "Landamerki eru bókfærð þannig: Þrívörður við sjó í Markhól, merki L.M., í Fálkaklett. Við Litlaland; Austur miðjan Sand frá sjó til heiðar, í vörðu, sem er klappaður kross í klöppina undir vörðunni, úr henni í Þrívörður. Þaðan í Fuglastapabúfu, í Náthagaöxl, í vörðu sem stendur við Stórugjá. Þaðan í Eiturhól - Fjallið eina. Ath. Þrívörður við sjó eru ekki nærri Hlíðarendalandi og Fjallið eina er utan takmarka Ölfuss." Ö-Hlíðarendi, 1.

1917: Tún 7 ha, 7/8 slétt. Garðar 943 m2.

ÁR-547:001 *Hlíðarendi* bústaður

"Bærinn stendur undir Hlíðarendafjalli, í hvammi milli Ytra-Buganefs að austan og Áss að vestan."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 1

ÁR-547:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:006 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:007 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort 1918.

ÁR-547:008 *Bæjarstígur* heimild um leið

"Upp úr Leyni liggur gata upp á fjallsbrúnina. Hún heitir Bæjarstígur."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 1

ÁR-547:009 *Mylla* heimild um myllu

"Mylla var við [Bæjar]lækinn undan Ytra-Buganefi, en það gengur fram úr klettahjallanum austan túnsins."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 1

ÁR-547:010 *Mókofi* heimild um mókofa

"Neðan viðBæjarlæk, astantil við bæinn, og heimveginn, er móa- og mýrablettur sem heitir Nes. Þar stóð hús sem hét Mókofi. Í honum voru geymdir reiðingar, mór o.fl."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 1

ÁR-547:011 heimild um leið

"Gata er upp Nónskarð, hestfær."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 1

ÁR-547:012 *Stekkjarghóll/Selhól* heimild um stekk

"Suður og suðvestur frá Ás og Byrgisdal eru klapparhólar skammt frá fjallinu. Þeir heita Stekkatúnshólar. Stærsta klöppin, og næsta götunni, heitir Stekkjarghóll, Selhóll, segir Jörunn Jónsdóttir, frá Hlíðarenda. Á kolli hans er fuglaþúfa. Sunnan í honum er stekkjarrúst."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-547:013 *Stefanía* heimild um smalakofa

"Lengra til suðvesturs [en Stekkjarghóll] er önnur stærsta klöppin og heitir Stefanía. Uppi á henni er rúst af byrgi, sem Stefán smali byggði í hjásetunni. Sést vel fyrir rústinni af þjóðveginum, Krýsuvíkurleið, sem liggur þar framhjá."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-547:014 *Hlíðarendahellir* heimild um fjárskýli

"Yst undir Hellisbergi er Hellir, eða Hlíðarendahellir, ágætt fjárból. Hellirinn er sjávarhellir frá lokum ísaldar. Hefur um 40 m. langur veggur verið hlaðinn upp með slútandi berginu."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-547:015 heimild um heytóft

"Kumltótt er þar neðan við Hellirinn."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-547:016 *Fjallsendahellir* heimild um fjárskýli

"Vestan í Fjallsenda er Fjallsendahellir. Hann er hraunhellir. Inn úr opi hans eru tvennar dyr. Til hægri er sjálfur hellirin, 1 m. til 1,7 m. hár og um 2 m. víður, gólfíð er allséttt. Hlaðinn garður lokar honum fyrir fé um 10 m. fyrir innan dyr. Til vinstri er niður að fara í annan hellir, sem er að mestu hruninn, svo myndast hefur jarðfall um 4-5 m. djúpt og 8-10 m. í þvermál. Það heitir Gjögur. Úr því er skammt í hellisbotn."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-547:017 *Fjárborg* heimild um fjárskýli

"Fjárborg gömul er í Djúpadalshrauni, um miðja vegu milli þjóðvegarins og Djúpadals. Hún er borghlaðin, þ.e. hringlaga og veggirnir hallast lítisháttar inn, um 3,5 til 4 m. á hæð, og um 5 m. í þvermál að innan. Dyr eru móti suðri, um 1 m. á hæð og geta tvær kindur gengið samhliða um þær. Veggirnir eru á annan metir á þykkt. Árið 1921 var hún alveg heil, en nú, 1967, er dálítið hrunið úr veggjunum á tveim stöðum, beggja vegna dyranna, aðalega að utan."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 3

ÁR-547:018 *Steinka* heimild um vörðu
 "Austarlega í Sandmótum, í suðaustur frá Stefaniu, er vörðubrot á klöpp og kallast Steinka, enginn veit hvers vegna."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 3

ÁR-547:019 *Þorlákshafnarvarð* heimild um vörðu
 "Við götuna frá Hlíðarenda til Þorlákshafnar, en hún liggur undan Ytra-Buganefi, er allstór varða sem heitir Þorlákshafnarvarða."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 3

ÁR-547:020 *Hlíðarendasel* heimild um sel
 "Á miðri leið frá Búrfelli inn að Geitarfelli er Hlíðarendasel, í stefnu af Búrfelli á Hrutagil."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 3

ÁR-548 Þorlákshöfn

"Jarðdyrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum. Annars eru munnmæli gömul, að hún sje lx, þó ekki viti samankomnir vissu þar á." JÁM II, 433. . 1400: Somuleides a Hialle hws og skipstodu frij j Thorlakshofn. enn þeir sem j Thorlakshofn bua eiga stodhrossa beit j Melsmyre. So og a Hialla kirkia reka og fiorufar a Keflavijk a motz vid nes. DI IV 243-244. "Þorlákshöfn á land að sjó, austan frá Miðöldu í Hraunsmörkum, vestur að Þrívörðum í Selvogsmörkum. Önnur landamerki eru bókfærð: Milli Hrauns frá sjó eftir miðin á tvær vörður fyrir ofan Leirur í Skóghlíðargafli. Klappir merktar R.M, upp Sand í vörðu fyrir ofan Leirur merktar M, hornmark milli Þorlákshafnar, Breiðabólstaðar og Vindheima, og Hrauns, út miðjan Sand í vörðu í Hálförum, hornmark Litlalands og Breiðabólstaðar, þaðan í vörðu fyrir ofan Leirur, hornmark Litlalands og Hlíðarenda. Við hana er merkt L.M, svo út í miðjan Sand þar til Markhóla ber í Þrívörður. Við sjó fram tekur Nesland við og er þar hornmark á miðjum Sandi frá sjó til heiðar milli Hlíðarenda og Þorlákshafnar." Ö-Þorlákshöfn, 1.

1917: Tún 12 ha, allt slétt. Garðar 6190 m². "Sagt er að meiri hluti Ölfusár hafi fyrrum haft útfall sitt fyrir vestan Miðöldu á Hafnarskeiði. Sá eg fyrir rúmum 20 árum skrifað kver, sem Magnús sál. Árnason í Vatnsdal átti. Þar voru á vitnisburðir margra Ölfusmanna um reka Hrauns í Ölfusi. Hafði Brynjúlfur sýslumaður Sigurðsson í Hjálmholti (+1771) tekið þingvitni um það. Bar þeim saman um, að útfall Ölfusár hefði verið fyrir vestan Miðöldu. Sögðust sumir, er gamlir voru, muna það sjálfir, en aðrir greindu sögumenn, er munað hefðu. Fleira man eg ekki úr kverinu. Nú hefi eg spurzt fyrir um kver þetta, en einskis orðið vísari. Er hætt við að það sé glatað. – Meðan þetta vestra útfall árinna hélzt, hefir það hamlað sandfokinu vestur á við; en síðan hefir það útbreiðst svo mikið, sem kunnugt er." Brynjúlfur Jónsson 1903, 52. Sjá einnig KK I, 58-59.

ÁR-548:001 *Þorlákshöfn* bústaður 63°51.402 N 21°22.525 V
 "Um miðja vegu milli Skötubótar og Hafnarness stóð Þorlákshafnarbærinn uppi á allháum sjógarði eða uppfyllingu, sem hét Sjógarður, og snéri stafni mót suðri... Nú, 1968, þegar þetta er skráð, er búið að umturna öllu bæjarstæðinu svo ekkert er eftir, nema hluti af Þorlákshól. Aðal athafnasvæði hafnar, fiskverkunnar og annara framkvæmda eru nú á bæjarstæðinu."

"Í bæjarröðinni voru allmörg hús, geymsluhús austast en baðstofa, hlaðin úr höggnu grjóti, vestast. Fjós var vestan í móti, og hesthús, en heyhlaða, ærhús og fleiri byggingar að bæjarbaki. Suður af eystri hluta bæjarhúsanna stóð tveggja hæða timburhús og fleiri hús áföst, austan við það, en stórt geymsluhús aðeins sunnar." Sjá teikningu og ljósmyndir í *Sögu Þorlákshafnar*..

Þorlákshafnarbærinn og bæjarstæðið eru horfinn undir byggingar á hafnarsvæðinu. Bærinn hefur staðið þar sem nú er Hafnarskeið 6, 8a & 8b.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1; Túnakort 1918.; milli 128-9.

ÁR-548:002 heimild um kirkju 63°51.407 N 21°22.332 V
 "Þorlákshöfn var einn þessara gömlu kirkjustaða. Hér var hálfkirkja fram um 1770 og hafði svo verið örugglega í 250 ár, en sennilega þó í allt að 400 árum. Kirkjugarður var norðan við bæjarhúsin og voru flutt þaðan að Hjalla bein, er upp komu í jarðraski sem varð í sambandi við hafnarframkvæmdir 1962." SB. "Nyrst á túninu, norðan við Fjósaflöt, er Kirkjuflöt, nú að mestu undir byggingum." Ö-Þorlákshöfn.

"Hjer er hálfkirkja að fornu og nýju, og tíðir veittar þá jafnan heimamenn eru til altaris."

JÁM. “Við kirkjuna hefur verið grafreitur og garður hlaðinn kringum hann. Kemur það fram í einni heimild 1673, að garður sé umhverfis kirkjuna... Þegar kirkjan var fallin og menn hafa séð fram á, að hún yrði ekki endurbyggð, var upp úr tóft hennar reist sjóbúð, er var ávalt síðan kölluð Kirkjubúðin. Vísuðu dyr hennar, sem voru til vesturs, á Geitafell. Kirkjubúðinni var haldið við og notuð af sjómönnum í meira en heila öld, allt fram yfir síðustu aldamót. Þá var hún rifin og jöfnuð við jörðu.” SP. 1902: “Þorlákshöfn er nefnd hér vegna þess, að ein sjóbúðin þar, fyrir vestan bæinn, hefir frá ómunatið verið nefnd Kirkjubúðin, og bendir það til þess, að einhverntíma fyrrum hafi þar verið kirkja ... Að öðru leyti eru engin *forn* mannvirki í Þorlákshöfn, (en því meira af nýjum mannvirkjum).”

“Í nov. 1951 var jöfnuð út til mold til þess að jafna og slétta fyrir utan hlöðuinnfall í Þorlákshöfn í Ölfusi. Þá komu þar í ljós mannabein. Var þá verkinu hætt að sinni. Ég kom að Þorlákshöfn 11/51 þá höfðu fundist hlutar úr að minsta kosti 4 beinagrindum. Voru þær mjög óheillegar, mest hauskúpur og leggir. Einn efrihluti af beinagrind lá í moldunum að því er virðist óhaggaður. Hauskúpa, nokkur rif og handleggir. Maðurinn hafði verið lagður á bakið með hendur krosslagðar á brjósti og snúið nálægt því frá austri til vesturs, þó aðeins í áttina suðvestur-suðaustur. Ekki sáust þar kistuleifar undir beinunum en í moldunum var mjög mikið af fúaflisum, eflaust úr líkkistum. Þarna hefur verið kirkjugarður, enda var kirkja í Þorlákshöfn til um 1800. Athyglisvert var hve beinin voru tæpt á sjávarbakkanum, eða aðeins um 15 m frá efstu fjöru og er ekki að sjá að þarna hafi í seinni til orðið neitt landbrot. Beinir voru síðan öll grafin dýpra á sama stað, þannig að ekki er talin hætta á að aftur verði mokað ofan af þeim.” GG.

Þorlákshafnarbærinn og bæjarstæðið eru horfinn undir byggingar á hafnarsvæðinu. Kirkjan hefur staðið þar sem nú er Hafnarskeið 8.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: SB, 324; Ö-Þorlákshöfn, 1; JÁM II, 432-3; SP I, 100; Brynjúlfur Jónsson 1903, 52; GG, 1-2

ÁR-548:003 heimild um útihús 63°51.402 N 21°22.525 V
Útihús er merkt á túnakorti norðaustan við Helgubæ [548:028].

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1918..

ÁR-548:004 heimild um útihús 63°51.402 N 21°22.525 V
Útihús er merkt á túnakorti norðvestan við Helgubæ [548:028].

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1918..

ÁR-548:005 heimild um útihús 63°51.402 N 21°22.525 V
Útihús er merkt á túnakorti sunnan við Þorlákshafnarbæinn.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1918..

ÁR-548:006 heimild um útihús 63°51.402 N 21°22.525 V
Útihús er merkt á túnakort suðaustan við Helgubæ [548:028].

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1918..

ÁR-548:007 heimild um útihús 63°51.402 N 21°22.525 V
Útihús er merkt á túnakort sunnan við Helgubæ [548:028].

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1918..

ÁR-548:008 heimild um brunn 63°51.407 N 21°22.332 V
“...brunnur á hlaðinu, milli kálgarðsins og áðurnefnds timburhúss.” Brunnur þessi er merktur á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*..

Brunnurinn hefur verið þar sem nú er Hafnarskeið 6.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1; SH I, milli 128-9.

ÁR-548:009 túngarður 63°21.351 N 21°22.424 V
“Vestan við fyrrverandi túngarða var grýtt og gróðurlítið, og hét Grjót. Það er um það bil sem nú er íbúðarhverfið vestanvert.” Suðvestan við norðurenda Nesbrautar eru 2 garðar sem liggja nokkurnvegin

norðaustur-suðvestur. Báðir enda þar sem þeir mæta Egilsbraut (suðvesturendi) og Nesbraut (norðausturendi). Báðir garðarnir eru mældir inn á kort frá Ölfushreppi. Nyrðri garðurinn er mjög beinn, 170 m langur og um 1 m á hæð. Syðri garðurinn sveigir til suðurs, og í honum miðjum er sporöskjulaga tóft um 7x5 m, liggur norðaustur - suðvestur. Syðri garðurinn er líka um 170 m langur, um 2 m á hæð. Ekki er að sjá neitt grjót í görðunum. Allt svæðið er grasi gróð. Girðing liggur á milli garðanna, og yfir austurenda syðri garðs. Norðan við nyrðri garðinn er um 4 m hár bálkur, um 150 m langur og er hann merktur eins og hinir garðarnir á korti frá Ölfushreppi. Ekki er víst að um fornleifar sé að ræða.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5.

ÁR-548:010 *Fjósabrunnur* heimild um brunn 63°51.402 N 21°22.5 V
 “Vestur frá fjósadyrum var Fjósafloft og norðan við hana Fjósatjörn og Fjósabrunnur.” Fjósabrunnur er merktur á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*.

Brunnurinn hefur trúlega verið þar sem Hafnarskeið liggur núna, framan við nr. 7.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1; SH I, milli 128-9.

ÁR-548:011 heimild um verbúðir 63°51.407 N 21°22.332 V
 “Suður frá bænum voru verbúðir og geymsluhús þeim tilheyrandi upp frá Suðurvör...” Verbúðirnar eru sýndar á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*.

“Lendingarnar eru tvær, “Suðurvör” og “Norðurvör”, en sjóbúðirnar voru á þeim tíma, er frásögn mín miðast við, að því er mig minnir 25, þegar þær voru flestar... Þær voru sumar að nokkru grafnar inn í hóla eða hæðir, að innan hlaðnar úr grjóthnullungum, þ.e., ekki góðu hleðslugrjóti, heldur sjóbörðu og hnattmynduðu, með mold og sandi milli laganna, stærð þeirra kringum 12 x 5 1/2 álnir að innanmáli, meðfram hvorum vegg 4 rúmbálgalegndir, og milli rúmbálganna flór, ca. 1 1/2 alin á breidd, framan á bálkana voru sett óhefluð borð, og milli þeirra einnig, en fyrir ofan sig í rúmflatunum höfðu menn koffort með matvælum sínum. Uppgjörð búðanna var svonefnd dvergbygging, langbönd og raftar og stoðir allt óhefluð, eða í stuttu máli, byggingarformið og uppgjörðin var nákvæmlega eins og fjós voru byggð til sveita framundir aldamótin síðustu...í hverri þeirra voru venjulega 14-16 menn...” Sjá teikningar og ljósmyndir í *Sögu Þorlákshafnar*.

Syðra verbúðahverfið hefur verið þar sem nú er Nesbraut 1, 3 og Hafnarskeið 2.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1; SP, 11-2, 13; SH I, milli 128-9; SH II, milli 142-3.

ÁR-548:012 *Hjallbúðir* heimild um verbúðir 63°51.506 N 21°22.453 V
 “Suður frá bænum voru verbúðir og geymsluhús þeim tilheyrandi upp frá Suðurvör, og norðan við bæinn voru einnig verbúðir og geymsluhús upp frá Norðurvör, enda var Þorlákshöfn mikil verstöð um aldir.” “Verbúðir stóðu upp frá Vörunum og út um tún og vestan túns. Þær voru kenndar við formenn þá, sem höfðu þeirra not hverju sinni, og geta nöfn þau ekki talist til örnefna. Þó var eitt fast nafn á tveim eða þrem samliggjandi búðum, sem stóðu ofan við Suðurehelluna. Þær voru nefndar Hjallbúðir. Þar eru nú vörugeymsluhús SÍS.” Verbúðahverfið er sýnt á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*.

“Lendingarnar eru tvær, “Suðurvör” og “Norðurvör”, en sjóbúðirnar voru á þeim tíma, er frásögn mín miðast við, að því er mig minnir 25, þegar þær voru flestar... Þær voru sumar að nokkru grafnar inn í hóla eða hæðir, að innan hlaðnar úr grjóthnullungum, þ.e., ekki góðu hleðslugrjóti, heldur sjóbörðu og hnattmynduðu, með mold og sandi milli laganna, stærð þeirra kringum 12 x 5 1/2 álnir að innanmáli, meðfram hvorum vegg 4 rúmbálgalegndir, og milli rúmbálganna flór, ca. 1 1/2 alin á breidd, framan á bálkana voru sett óhefluð borð, og milli þeirra einnig, en fyrir ofan sig í rúmflatunum höfðu menn koffort með matvælum sínum. Uppgjörð búðanna var svonefnd dvergbygging, langbönd og raftar og stoðir allt óhefluð, eða í stuttu máli, byggingarformið og uppgjörðin var nákvæmlega eins og fjós voru byggð til sveita framundir aldamótin síðustu...í hverri þeirra voru venjulega 14-16 menn...” Sjá teikningar og ljósmyndir í *Sögu Þorlákshafnar*.

Nyrðra verbúðahverfið var þar sem nú er Hafnarskeið 9 og bílastæði þar sem Hafnarskeið og vegur að Norðurvarargarði mætast.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1, 6; SP, 11-2, 13; SH I, milli 128-9; SH II, milli 142-3.

ÁR-548:013 *Suðurvör* heimild um lendingu 63°51.450 N 21°22.218 V
 “Austan við bæinn, neðan við sjógarðinn, gengur hraunklöpp fram í sjóinn. Hún heitir Sýsla. Sunnan

við hana er Suðurvör, önnur aðallendingin.”

“Í báðum lendingum voru klappir annarsvegar, er stóðu upp úr sjó, og ósléttar klappir í botni, og voru skorðuð og nelgd ofan á þær tré, sem nefnd voru “stokkar”. Setningur skipanna var í báðum all erfður upp frá sjó. Þar var upp allbratta malarkamba að fara, aftur á móti var framsetningur tiltölulega léttur, niður malarkambana.”

Lendingin er horfin vegna framkvæmda við höfnina.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2; SP, 13.

ÁR-548:014 *Malir* fiskreitir 63°51.262 N 21°21.918 V
“Sunnan við Suðurvör gengur allstór klöpp út í sjóinn. Hún heitir Suðurhella... Suður frá Suðurhelli er mikill grjótkampur sem heitir Malir. Þar var þurrkaður saltfiskur til útflutnings.”

Hár sjógarður liggur meðfram ströndinni, en ekki er að sjá þar neinar aðrar mannvistarleifar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2.

ÁR-548:015 *Þorláksvör* heimild um lendingu 63°51.450 N 21°22.218 V
“Norðan vð Sýslu er Þorláksvör. Lítil lending og lítið notuð á síðari tímum.” “Á þeim langa tíma hefur sjórinn sorfið og brotið svo mikið af landinu, að þegar kom fram á þessa öld var Þorláksvör ekki orðin nema eins og lítil rauf upp í klappirnar. Örnefnið þekktu menn enn og gamlir sjómenn sögðu, að þar hefði Þorláksvör verið.” Þorlákssvarar er getið í Lýsingu Ölfushrepps 1703 – SSÁ, 235.
Þorláksvör er horfin vegna framkvæmda við höfnina.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2; SH II, 41; SSÁ, 235.

ÁR-548:016 *Norðurvör* heimild um lendingu 63°51.450 N 21°22.218 V
“Lágar klappir eru norðan Þorláksskers, og er Flatasker yst þeirra. Norðan þessara klappa er Norðurvör, hin aðallendingin, og sú sem öruggari var í vondu.” Ö-Þorlákshöfn.
“Í báðum lendingum voru klappir annarsvegar, er stóðu upp úr sjó, og ósléttar klappir í botni, og voru skorðuð og nelgd ofan á þær tré, sem nefnd voru “stokkar”. Setningur skipanna var í báðum all erfður upp frá sjó. Þar var upp allbratta malarkamba að fara, aftur á móti var framsetningur tiltölulega léttur, niður malarkambana.” SP. Sjá ljósmyndir í *Sögu Þorlákshafnar*.

Norðurvör er horfin vegna framkvæmda við höfnina.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2; SP, 13; SH II, milli 142-3.

ÁR-548:017 *Norðurvararflór* heimild um uppsátur 63°51.506 N 21°22.453 V
“Upp af Vörum voru Flórar, Norðurvararflór og Suðurvararflór, svæði lögð sléttum, flötum steinum fyrir skipin að standa á. Ofan við hvern Flór stóð sterkur staur, vel fastur í jörð, og nefndist Peli. Við Pelana var spilvírinn tengdur, þegar skip voru sett upp á Flórana. Spil, knúið mannaflí, var notað til að draga upp skipin, á síðari árum.” Norðurvararflór er merktur á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*.

Hann var þar sem nú er Hafnarskeið 8a.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2; SH I, milli 128-9.

ÁR-548:018 *Suðurvararflór* heimild um uppsátur 63°51.407 N 21°22.332 V
“Upp af Vörum voru Flórar, Norðurvararflór og Suðurvararflór, svæði lögð sléttum, flötum steinum fyrir skipin að standa á. Ofan við hvern Flór stóð sterkur staur, vel fastur í jörð, og nefndist Peli. Við Pelana var spilvírinn tengdur, þegar skip voru sett upp á Flórana. Spil, knúið mannaflí, var notað til að draga upp skipin, á síðari árum.” Suðurvararflór er merktur á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*.

Hann var þar sem nú er Hafnarskeið 2 og Hafnarvig. Bæði þessi svæði eru lítið uppbyggð, en ekki er að sjá nein merki fornleifa þar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 2; SH I, milli 128-9.

ÁR-548:019 *Skeiðisvarða* heimild um vörðu
“Hábrún sjávarbakkans heitir Kampur frá Unubakka og austur úr. Austur á miðjum Kampi er (eða var) stór varða sem hét Skeiðisvarða. Hún sýnist nú vera hrúin til grunna.” Skeiðisvarða er merkt á aðalskipulagskorti, en ekki var farið á staðinn 1999.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 3; ES, kort.

ÁR-548:020 *Réttarstekkur* stekkur 63°51.200 N 21°22.079 V
 “Austur frá Spori er vik sem heitir Stekkjarbót.” “Réttarstekkur er fráfærurétt upp af Stekkjarbót.”
 Stekkurinn er sýndur á aðalskipulagskort. Hann er um 70 m austan við Nesbraut þar sem hún beygir til suðurs.

Stekkurinn liggur nokkurnvegin austur-vestur. Langveggirnir tveir eru enn sýnilegir. Um 10 m sunnan við tóftina er lítil 70 sm djúp dæld um 4 m í þvermál með smá upphækkuðum bökkum, og gæti það verið sokkin tóft. Allt svæðið er grasi gróið. Um 20 m fyrir norðan Réttarstekkin er framkvæmdasvæði.

Hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda.
Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 3; ES, 18 & kort.

ÁR-548:021 *Hafnarvarða* heimild um vörðu
 “Á nestánni fyrir sunnan Sporið er Hafnarvarða. Var hún hlaðin mjög stór, enda við hana miðaðar fiskileitir. Nú er hún hrúnin að mestu, en víti, Þorlákshafnarvíti, reistur við hlið vörðunnar.” Sjá ljósmyndir í *Sögu Þorlákshafnar*. Hafnarvarðan er merkt á aðalskipulagskort, en ekki var farið á staðinn 1999.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 3; SH I, milli 128-9; ES, kort.

ÁR-548:022 *Langabásvarða* heimild um vörðu
 “Upp af miðjum Langabás er allstór varða um 200 til 300 metra frá sjó, á hól og er 18 m há. Hún heitir Langabásvarða.” Langabásvarða er merkt á aðalskipulagskort, en hún var ekki skoðuð 1999.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 4; ES, kort.

ÁR-548:023 *Miðmundarbyrgi* herslubyrgi
 “Suðvestur frá túninu [Hafnarnesi], nánar frá Ingileifarbær... er Miðmundarbyrgi gömul rúst á háum hól, sem ber við loft.” Byrgið er merkt á aðalskipulagskort og teiknað á korti frá Ölfushrepp.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar
Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5; ES, kort

ÁR-548:024 *Þrívörður* heimild um vörðu
 “Á hól þeim stóðu Þrívörður. Þær eru nú fallnar.” Þrívörður eru sýndar á aðalskipulagskort, en þær fundust ekki við vettvangskönnun.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.
Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5; ES, kort.

ÁR-548:025 *Smalavarða* heimild um vörðu
 “Nokkru norðar, frá Þorlákshól í stefnu rétt sunnan við Selvogsheiði, er stór varða sem heitir Smalavarða, ekki við neina götu.” Smalavarða er merkt á aðalskipulagskort. Hún fannst ekki við vettvangskönnun

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.
Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5; ES, kort.

ÁR-548:026 *Lýngheiðarvegur* heimild um leið
 “Frá Þorlákshöfn, í stefnu við Hnúk á Selvogsheiði, var götuslóði sem hét Lýngheiðavegur.” Lýngheiðarvegur er merktur á örnefnakort.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5

ÁR-548:027 *Hlíðarendavarða* varða 63°51.821 N 21°23.037 V
 “Við götuna upp að Hlíðarenda, en hún er litlu vestar en núverandi vegur, eru innan við Unubakka þrjú vörðubrot á klapparhól. Þær heita Hlíðarendavarða. Þær sjást greinilega frá veginum.” Hlíðarendavarða er merkt á aðalskipulagskort. Hún er við norðurenda Unubakka.

Nú er aðeins ein varða sem stendur á lágum hól við útjaðar byggðar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.
Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5; ES, kort.

ÁR-548:028 *Helgubær/Magnúsarkot/Kotið* bústaður 63°51.396 N 21°22.493 V
 “Tómthús. Á árunum rétt fyrir 1890 voru reist í Þorlákshöfn fjögur smábýli eða tómthús. Þau voru yfirleitt kennd við konurnar sem í þeim bjuggu, enda voru þær alljafna heima, en menn þeirra í atvinnu utan heimilis. Vestur í túni, vestan Þorlákshól, sunnan við gatnamótin þar sem A-gata hefst sér fyrir

rústum. Þar stóð Helgubær, sem líka var nefndur Magnúsarkot og Kotið. Þar bjuggu Helga Jónsdóttir og Magnús Símonarson... Tómtúsh þessi voru byggð fram um aldamótin 1900. Í Helgubæ var lengur búið. Síðast bjó þar Gísli Jónsson, fram yfir 1920, en í öðru nýrra húsi.” Helgubær er mældur inn á kort frá Ölfushreppi og merktur inn á aðal-skipulagskort á svæði sem er afmarkað sem minjasvæði, um 10 m sunnan við gatnamót Óseyrarbrautar og Egilsbrautar.

Garður afmarkar ferhyrnt svæði (42x21 m), sem liggur norðaustur-suðvestur. Enginn garður er á norðvestur langhlið svæðis, og er hugsanlegt að hann sé undir Egilsbraut. Suðaustur veggur stendur hæst (50 cm), þar sjást steinar í hleðslunni, a.m.k. 2 raðir. Miðja svæðisins er smá höll, liggur eins og garður (um 11x6 m). Við norðaustur enda hólins er ferhyrnd dæld (um 4x4 m), alveg við norðausturhlið garðs. Allt svæðið er grasi gróið. Virgirðing liggur þvert yfir tóftina (austur-vestur).

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 6; ES, kort.

ÁR-548:029 *Erlendarkot* bústaður 63°51.353 N 21°22.599 V
Tómtúsh. Á árunum rétt fyrir 1890 voru reist í Þorlákshöfn fjögur smábýli eða tómtúsh. Þau voru yfirleitt kennd við konurnar sem í þeim bjuggu, enda voru þær alljafna heima, en menn þeirra í atvinnu utan heimilis... Skammt norðvestan við Helgubæ var Erlendarkot. Þar bjó Erlendur Þórðarson með Katrínu móður sinni... Tómtúsh þessi voru byggð fram um aldamótin 1900.” “Erlendarkot stóð á mótis við Egilsbraut 6 en þar er enn garðbrot sem eru leifar garðs umhverfis kartöflugarð.” Garðurinn er mældur inn á kort frá Ölfushreppi.

Garðbrotið, myndar nokkurnvegin ferhyrnt svæði. Liggur norðaustur-suðvestur. Um 2 m breitt bil er í suðvesturenda suðaustur langhliðar. Norðvestur endar suðaustur- og norðausturveggja enda við Egilsbraut. Ekki að sjá neinn garð á norðvestur langhlið, en hugsanlegt er að hann hafi lent undir Egilsbraut. Garðurinn virðist einungis hlaðin úr torfi. Garðurinn liggur á grasivöxnu svæði. Horn virgirðingar gengur yfir norðaustur enda tóftar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 6; ES, 18.

ÁR-548:030 *Ingileifarbær* bústaður 63°51.268 N 21°22.428 V
“Tómtúsh. Á árunum rétt fyrir 1890 voru reist í Þorlákshöfn fjögur smábýli eða tómtúsh. Þau voru yfirleitt kennd við konurnar sem í þeim bjuggu, enda voru þær alljafna heima, en menn þeirra í atvinnu utan heimilis... Syðst í túninu, suðaustur frá þessum bæjum [Helgubæ & Erlendarkoti], er stór höll, sem snýr endum í austur og vestur, algróinn, með miklum rústum. Þar stóð Ingileifarbær austan til á hólum. Þar bjuggu Ingileif Símonardóttir og Einar Guðmundsson... Tómtúsh þessi voru byggð fram um aldamótin 1900.” Tóftin er mæld inn á kort frá Ölfushreppi.

Ingileifarbær er óljós tóft sem liggur á austurhluta hól í suðurenda hverfismínjasvæðis. Tóftin liggur nokkurnvegin austur-vestur. Hleðslur mjög ógreinilegar. Tveir samsíða veggir liggja austur-vestur við austur enda tóftar. Nyrðri hleðslan er sú greinilegasta, í henni eru steinar. Þriðja hleðslan liggur norður-suður í vestur enda tóftar. Höllinn sem tóftinn stendur á er grasi gróinn og nokkuð hár. Virgirðing liggur norður-suður vestan við tóftina.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 6.

ÁR-548:031 *Sigríðar-/Siggubær-/Guðmundarbær* bústaður 63°51.268 N 21°22.428 V
“Tómtúsh. Á árunum rétt fyrir 1890 voru reist í Þorlákshöfn fjögur smábýli eða tómtúsh. Þau voru yfirleitt kennd við konurnar sem í þeim bjuggu, enda voru þær alljafna heima, en menn þeirra í atvinnu utan heimilis... Vestar á sama hól [og Ingileifarbær] stóð fjórði bærinn. Hann nefndist Guðmundarbær, en oftast Sigríðarbær og Siggubær. Þar bjuggu síðast Sigríður Einarsdóttir og Guðmundur Guðmundsson, en áður bjuggu í þeim bæ Ólöf Þorkelsdóttir og Sigfinnur Árnason. Samkvæmt áður sögðu hefði bærinn þá átt að kallast Ólafarbær, en þess finnst ekki getið nú. Tómtúsh þessi voru byggð fram um aldamótin 1900.” Tóftin er mæld inn á kort frá Ölfushreppi.

Sigríðarbær liggur á vesturenda sama hól og Ingileifarbær [548:030] stendur á. Tóftin snýr nokkurnvegin austur-vestur. Greina má 3 hól, eitt í vesturenda tóftar (um 5x4 m). Tvö hól eru í austurendanum (um 9x4), inngangur hefur verið á suðurhlið. Veggir eru hlaðnir úr torfi og grjóti. Milli austur- og vestur húsa eru um 17 m langt svæði þar sem ekki er unnt að greina veggjarhleðslur, en það svæði er herra en umhverfið, og því líklegt að þar hafi staðið hús. Frá norðvestur horni tóftar liggur garður, aðallega úr grjóti, í norðvestur (stefnir að Egilsbraut 6). Garður þessi er um 100 m langur. Hugsanlegt er að brot af sama garði liggi í suðaustur út frá suðausturhorni tóftar, um 4 m Svæðið sem tóftin stendur á er grasi gróið.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 6.

ÁR-548:032 *Hákarlabyrgi* heimild um herslubyrgi 63°50.953 N 21°22.361 V
 “Hákarlabyrgi er á Hafnarnesi.” Merkt inn á aðalskipulagskort.

Á svæðinu eru 9-10 samsíða, hlaðnir, torfgarðar sem stefna norður-suður. Við suðurenda garðanna er bakki sem þeir eru hlaðnir upp við svo að þar myndast 8-9 ferhyrnd hól (norðurendinn opinn), hvert um sig um 15x20 m.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: ES, 18 & kort.

ÁR-548:033 *Sigurðarhús/Rass* heimild um bústað

Árið 1706 er skráð “Sigurðarhús, hjáleiga, kölluð öðru nafni, sem eldra er Rass. Það er hið sama. Þetta er tómthús og hefur öngva grasnautn af heimajörðinni.” Ekki vitað hvar Sigurðarhús stóð. Líklegast er þó að það hafi staðið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 436.

ÁR-548:034 *Gíslahús* heimild um bústað

Árið 1706 er skráð “Gíslahús, þriðja hjáleiga, tómthús, nú í eyði síðan í næstliðnum fardögum.” Ekki er vitað hvar Gíslahús stóð. Líklegast er þó að það hafi staðið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 437.

ÁR-548:035 *Einarshús/Jóns Brandssonarhús* heimild um bústað

Árið 1706 er skráð “Einarshús, nú kallað Jóns Brandssonarhús, fjórða hjáleiga, tómthús, og hefur öngva grasnautn til slægna heimajarðar.” Ekki er vitað hvar Einarshús stóð. Líklegast er þó að það hafi staðið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 437.

ÁR-548:036 *Hóll* heimild um bústað

Árið 1706 er skráð “Hóll, fimta hjáleiga, tómthús og fylgir því ekkert gras í skyldu nafni af sjálfri jörðinni...” Ekki er vitað hvar Hóll stóð. Líklegast er þó að býlið hafi verið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 437.

ÁR-548:037 *Gjáhús* heimild um bústað

Árið 1706 er skráð “Sjötta hjáleiga, tómthús, og fylgir því engin grasnautn af heimajörðinni til heyskapar.” Ekki vitað hvar Gjáhús stóð. Líklegast er þó að það hafi staðið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 438

ÁR-548:038 *Helgahús* heimild um bústað

“Helgahús, sjöunda hjáleiga, tómthús og á öngva grasnautn með skyldu til slægna af heimajörðinni.” Ekki vitað hvar Helgahús stóð. Líklegast er þó að það hafi staðið á eða nálægt bæjarstæði Þorlákshafnar.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: JÁM II, 438.

ÁR-548:039 *gapastokkur* heimild

“Samkvæmt gömlum munnmælum var gapastokkur í Þorlákshöfn. Hvenær hann hefur verið settur þar upp, veit nú enginn... Að líkindum hefur gapastokkur verið þar alla 18. öldina... Gapastokkurinn í Þorlákshöfn hefur að líkindum verið í kirkjuþilinu að vestanverðu við inngöngudyrnar, svo lengi sem kirkjan var þar uppistandandi. En gömul munnmæli voru, að eftir það hafi hann verið settur upp norðanvert við Þorlákshól, nokkurn spöl frá sjálfum bænum. Voru hálsjárnin og fótajárn fest í tré, er stóð upp á endann í meira en mannhæð og gekk í jörð niður. Þar stóð svo þetta refsitæki sem þögnul áminning öllum þeim, er komu heim í hlað í Þorlákshöfn.”

Engar minjar eru nú þekktar um gapastokkinn.

Hættumat: mikil hættu vegna ábúðar.
Heimildir: SH I, 55.

ÁR-548:040

heimild um sæluhús

“Þó að Gísli [Eyjólfsson frá Kröggólfsstöðum] væri orðinn nær hálfáttræður, réðst hann í það af eigin rammleik um 1860 að reisa lítið sæluhús við ferjustaðinn í Óseyri. Þegar húsið var fullbyggt, tilkynnti hann bréfslega Þórði sýslumanni Guðmundsyni, að hann afhenti húsið til almenningsseigna... “...sem er 6 álna langur og 3 1/2 alin á breidd, af torfi og grjóti gjörður og með torfpaki, hurð og þili, rúmfleti fyrir gaffli, er þó undir má klyfjar leggja, og rekuspaði til að hreinsa út kofann með. Þar inni má hafa fáeinar skepnur nótt yfir, ef menn eru utan 3 eða 4. - Garðleggur (það er stuttur garður) er fyrir framan dyr hans til að leggja undir klyfjarnar eða binda undir hross, þá þess þörf gerist.”

Þessi staður var ekki skoðaður 1999.

Heimildir: SH II, 55.

ÁR-548:041

heimild um skemmu

“Talið er þó, að snemma hafi eins konar vöruskemmur verið reistar, þar sem skipakomur voru tíðastar. Auðvitað hafa það verið hús hlaðin úr torfi og grjóti, máske aðeins tóftir einar og tjaldað yfir meðan kaupstefnur fóru fram, þökum síðan svipt af og látið opið standa til næsta sumars.”

Versanir og skemmuhús í Þorlákshöfn munu jafnan hafa staðið á sjávarbakkanum og innan um verbúðahverfin tvö.

Hættumat: mikil hættu vegna ábúðar.
Heimildir: SH II, 494.

ÁR-548:042

heimild um bústað

“Þá var 1774 í Þorlákshöfn “í stað verslunarhúss, sem þar var áður, “lítið hús að stærð 5x5 álnir og 5 1/2 alin á hæð, alþiljað að innan með tveimur rúmum, borði og sæti og geymslulofti fyrir matföng o.fl. með tveimur gluggum. Húsið er talið í sæmilegu standi, en þó ekki virt nema á 6 ríkisdali... 1787, var í Þorlákshöfn horfið litla húsið, sem nefnt var 1774, en í stað þess komið miklu stærra hús. Veggir þess byggðir af torfi og grjóti en þak og gaflar af timbri. Það var 15 álna langt og 6 álna breitt og með risi, 8 álnir á hæð af gölfi upp í sperruverk. Annar endi þess, 1 1/2 stafgólf, er alþiljað með glugga. Húsið er virt á 111 ríkisdali, 25 skildinga 1784... Árið 1806 er komið enn stærra hús í Þorlákshöfn. Það er í 9 stafgólfum, 18 álna langt og 8 álna breitt. Þetta var torfhús, virðist þiljað innan að einhverju leyti er því ekki nánar lýst.”

Sjá ljósmynd í *Sögu Þorlákshafnar*. Versanir og skemmuhús í Þorlákshöfn munu jafnan hafa staðið á sjávarbakkanum og innan um verbúðahverfin tvö.

Hættumat: mikil hættu vegna ábúðar.
Heimildir: SH II, 495 & milli 128-9.

ÁR-548:043

salthús

heimild

“Árið 1838 var salthús Eyrabakkaverslunarinnar í Þorlákshöfn selt... Húsið keypti Magnús Beinteinsson og breytti hann því í fiskhjall er stóð fram yfir hans daga.”

Sjá ljósmynd í *Sögu Þorlákshafnar*. Versanir og skemmuhús í Þorlákshöfn munu jafnan hafa staðið á sjávarbakkanum og innan um verbúðahverfin tvö.

Hættumat: mikil hættu vegna ábúðar.
Heimildir: SH II, 495 & milli 142-3.

ÁR-548:044

salthús

heimild

“Árið 1848, nokkrum árum eftir að Guðmundur Thorgrímssen var orðin verslunarstjóri á Eyrabakka, vildi hann selja tvö salthús á Þorlákshöfn... Á lokadaginn 11. maí 1848 var sýslumaður staddur úti í Þorlákshöfn, til þess að bjóða upp þessi tvö salthús, eign Eyrabakkaverslunar... Fyrst var boðið upp “Suðursalthúsið”. Hæsta tilboð í það var 144 ríkisdalir, en það vildi seljandinn, Guðmundur Thorgrímssen, “ekki samþykkja”. Þá var “Norðurhúsið” boðið upp. Tilboð í það varð ekki nema 62 ríkisdalir. Vildi seljandi ekki heldur samþykkja það tilboð, og voru húsin því ekki slegin á uppboðinu. Ekki er hægt að sjá, hvort húsin voru rifin eða stóðu enn um næstu ár.”

Versanir og skemmuhús í Þorlákshöfn munu jafnan hafa staðið á sjávarbakkanum og innan um verbúðahverfin tvö.

Hættumat: mikil hættu vegna ábúðar.
Heimildir: SH II, 495-6.

ÁR-548:045

Prestavarða

heimild um vörðu

“Prestavarða er ofan við Leirar en hún markar upphaf leiðarinnar að Hrauni, miðsvæðis á milli Skötubótar og Miðöldu.” Prestsvörðu og Prestvörðuöldu er getið í Lýsingu Ölfushrepps 1703, SSÁ, 235.

Þessi staður var ekki skoðaður 1999.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: ES, 18 & kort; SSÁ, 235.

ÁR-548:046

brunnur

63°51.308 N 21°22.355 V

“Brunnur er austan við Hraunbúðir...” Brunnur þessi er mældur inn á kort frá Ölfushrepp. Hann er við suðausturenda garða [548:009], um 10 m suðvestan við Nesbraut.

Lítill, hringlaga höll, með ferhyrindri dæld (50x50 sm) í miðju.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: ES, 18.

ÁR-548:047

heimild um leið

63°51.308 N 21°22.355 V

“Brunnur er austan við Hraunbúðir og stétt að honum...”

Ekki var hægt að skoða verksummerki á þessum stað vegna fannfergis.

Hættumat: mikil hætta vegna ábúðar.

Heimildir: ES, 18.

ÁR-548:048

Hraunbúðir

verbúð

63°51.292 N 21°22.272 V

“Hraunbúðir eru sjóbúðir í Kaldaðarnestúni með tilheyrandi beitutóft og smiðjutóft. Einna heillegustu sjóbúðaminjar í Þorlákshöfn” Hraunbúðir eru mældar inn á kort frá Ölfushrepp. Hún er um 10 m norðvestan við Nesbraut.

Stærsti hluti tóftarinnar eru tvö samhliða hús, hvort um 7x4 m og snúa þau norðvestur-suðaustur, inngangur í suðausturenda. Við suðvesturgafli þessara húsa er önnur minni tóft, sme snýr eins og hinar, og er hún merkt sem ‘smiðja’ á korti *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar*. Allir veggir eru hlaðnir úr grjóti og torfi. Norðvestan við þessa tóft er hringlaga tóft (um 6 m í þvermál, inngangur til norðurs), merkt sem ‘beitukofi (gamall)’ á sama korti. Tóft þessi stendur á grasigrónu svæði, um 200x50 m sem afmarkast suðvestan megin af Nesbraut, og af verksmiðju og framkvæmdasvæði norðaustanmegin.

Hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda.

Heimildir: ES, 18; SH I, 128-9.

ÁR-548:049

Þorlákshóll

bæjarhöll

63°51.402 N 21°22.525 V

“Um miðja vegin milli Skötubótar og Hafnarness stóð Þorlákshafnarbærinn uppi á allháum sjógarði eða uppfyllingu, sem hét Sjógarður, og snéri stafni mót suðri... Nú, 1968, þegar þetta er skráð, er búið að umturna öllu bæjarstaðinu svo ekkert er eftir, nema hluti af Þorlákshól.” Á kortinu *Húsaskipun um 1916 í Sögu Þorlákshafnar* er merkt “fjárhús með heylhöðu” á suðurenda Þorlákshóls. Þorlákshóls er getið í Lýsingu Ölfushrepps 1703 – SSÁ, 235.

Enn stendur hluti Þorlákshóls á lóðinni Óseyrarbraut 8 og aftan við húsið á Óseyrarbraut 10. Toppur hólsins er mjög flatur, líklega hefur eitthvað verið átt við hann, og er ekki að sjá neinar minjar þar á yfirborði.

Hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda.

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 1; SH I, milli 128-9; SSÁ, 235.

ÁR-549 Nes

"Jarðdýrleiki lx og so tíundast fjórum sinnum." JÁM II, 444. 16 hdr 1840 að auki 3 hjáleigur, Erta, Þórðarkot og Bartakot – SSÁ, 218. – máld [1313]. 1397: Mariukirkia j Nesi ... a .xxc. j heimalandi. iij. kyr oc .vj. ær. ...lofður gropttur heimamonnum oc fatækum monnum j Nesi. tyund liggur þar til heimamanna oc af Biarnastodum. Hun aa j syna portionem sydann Arni heitinn kom þar oc atti jordina oc bunad aa .xxc. oc .cc. Erlingur Jonsson [sagdi] að kirkian j Nesi skyldi eiga .vjc. j þwfulandi þar til sem hann leisti vr .ij. kugilldi .cc. vadmala .ijc. j vide. enn .xij. alnar fyrer .c. j leiguburd þar til sem leist er vr jordunni.; Máld DI IV 99. . 1400: a Hialla kirkia reka og fíorufar a Keflavíkj ä motz vid nes. DI IV 243-244. [1491-1518]: Kirkian j nese j Selvoge a Snothus viijc. ... þar liggur til eirn Bær ad halfv. og fellur nv half mork. kirkian nidri og hefur suo leingi verid. DI VII, 48. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Nes í Selvogi fyrir 60 hdr. – DI

VIII, 230. . 8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Neskirkju sem “war komin að nidurfalli” og lofaði “Erlindur at lata innstæðu til neskirkju” – DI IX, 159. . 15.12.1525 lagði Erlendur Þorvarðsson Strönd og Nes í Selvogi “med þeim jorðum sem þar til liggja” til kaups við Þórunni Stulladóttur og skyldi Þórunn vera helmingakona og hafa Nes fyrir 80 hdr og 40 kúgildi “nema hun villdi sialf helldur hafa jardernar hliðarenda. breidabolstad og littlaland. allar fyrir lxxxxc.” – DI IX, 288. 1575: Kirkian í Nese í Selvoge ä xxc. i heimalande. DI XV 642. 1595 er Grimi Einarssyni dæmt Nes, 60 hdr, í arf eftir Guðbjörgu Erlendsdóttur föðurömmu sína – AÍ III, 68. 1677-80: Búa í Nesi 2 Jónar, 2 Árnar, 2 Ormar, Hallur, Hróbjartur, Hafliði, Þorgeir, Einar, Sveinn, Gísli – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 228. “Nes er austasta býli í Selvogi. Landamerki Ness að austanverðu, móti Þorlákshöfn og Hlíðarenda í Ölfusi eru þannig: Þrívörður, Þrjár vörður á berginu milli Ness og Þorlákshafnar, þaðan í Dimmadalsklöpp á miðjum sandinum, og munu þar byrja mörkin móti Hlíðarendalandi; þaðan í Markhól í Djúpadalshrauni fyrir vestan Hlíðarendsfjallsenda, þaðan í Fálkaklett syðst í Geitafelli. Mill Ness og Bjarnastaða eru mörkin: Selós milli Selaskers og Stórhólms er fremsta mark, þaðan í Markasker, þaðan í garðsenda á kampinum milli túna Ness og Bjarnastaða, og þaðan í Unhól efst í túngarði, þaðan í Stóra-Hástein í Selvogsheiði fyrir neðan Hnúka, þaðan í Eystri-Kálfahvammsöxl í Geitafelli. Neshverfi erða Nestorfa var sameiginlegt heiti á Nes og hjáleigum þar. Einnig var hverfið nefnt Austurvogut eða Austurvogshverfi.” Ö-Nes a, 1-2.

Ekki til tónakort. 1840: “Á öllum þessum bæjum [Nes og 11 hjáleigur] liggja túnin saman, og er hverfi þetta kallað Austurvogur. Fyrir framan túnin er sjávarkampurinn, snýr á móti hafútsuðri. Allar þessar jarðir eru undirorpnar grófum sandágangi, so tún verða þá kolsvört eftir hvört austan- land- og útnorðan stórviðri. Af þessari orsök hafa þær stórum spillst og spillast árlega nokkuð.” SSÁ, 218

ÁR-549:001 Nes bústaður
 "Bærinn stóð á Bæjarhól neðan við mitt 'tun. Þegar tvíbýli var í Nesi, voru bæirnir nefndir Austurnes og Vesturnes."
Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:002 heimild um kirkju
 "Fyrrum mun hafa verið kirkja í Nesi og staðið, þar sem nú er braggabygging, notuð síðast sem heygeymsla. Legsteinar komu upp, þegar grafið var fyrir þessu húsi, og munu þeir vera þarna á hlaðinu."
 [1313]: forn maldage
 Mariu kirkia j Nese og hins helga magnvs jarls: og ins sæla Thorlaks biskups og hinnar helgv Katerynv meyar er [Finnr] Biarnason liet giora. a xx hvndrvd j heima lande.
 og tiolld vmm kirkiv. smelltann kross og annann steindann. Alltarisklædi iij. kluckur iij. og fimta brotna. kertastikur ij. og glodarker. elldbera. lysikolv. og Alltaris mvnnlavg. skiof. og stavckvl. og handklæde tuo. og peturs skrift. ij. kyr. a og kirkia.
 þar skal oc syngia messv hvern dag helgan. og annann huorn ottv song. Messa skal midvikudag oc favstudag j langafostv og so alla jmbvrdaga. fiogra marka leiga skal greida presti. og senda jafnann mann j mote honvm a vetvrinn.
 Tijvnd liggur þar til af heima monnvm og af Biarnastyodum. og halfer lysitollar.
 lofadar groptur heima monnum j Nesi og fataekum monnvm
 lofadar erv þar allar heimilis tijder
 Sijdan gafu þau finnr og þora mariuskrifer badar.
 Helga gaf altarisduk glitadann. og kross steindann.
 þetta gafst til sijdan Halfdän kom. asavdarkugilldi. Halfdan liet bæta brotnv klucku og keipte til kalek er stendur xj avra.
 Jarngerdur gaf til ravtt Alltaraklædi af silki. sotdrift yfer Peturs likneski.
 Jtem gafv þav Halfdan og Valgerdur og Jarngerdur kross er stendur yfer kordyrvm med tueim likneskivm.
 Jtem gaf Jarngerdur Refvil nyiann atta alna langann; Máld DI II 378 [Þessi hluti máld eflaust eldri, Þó pq 1269]

[um árs. sjá MML SAGA III, s. 473] [Erlendr sterki er talinn hafa búið í Nesi og dó 1312. Jarngerður, var Þórðardóttir Böðvarssonar og var kona Erlends en Valgerður var dóttir þeirra og hefur Halfdan sennilega verið maður hennar. Finnur var sonur Bjarnar Hamra-Finnsonar, en Þóra hét systir Bjarna og var hún kona Þormóðs í Gufunesi. Það er óvíst að það sé sama Þóra og nefnd er í máld. Sú gæti eins verið systir eða kona Finns. Finnur Bjarnarson var af sömu kynslóð og Árni biskup Þorláksson (ÁSB, 4). JÞ stingur upp á því að Helga gæti verið systir Árna bps og að hún hafi verið

kona Finns en þess er ekki getið í ÁSB. en á móti því mælir Eggert Briem sem bendir á að þau hjón hefðu þá verið að öðrum og þriðja - DI II 863]

1397: XCVI. Nes.

Mariukirkia j Nesi j Selvogi. oc Magnus Eyiajarls. Thorlaks biskups oc Katherine a .xxc. j heimalandi. iij. kyr oc .vj. ær.

tiöld vmm frammkirkriu med dvkumm. smelltann kross oc annann kross storann yfer dyrum med Mariulykneski oc Jons postula oc tuo rodukrossa. Mariuskriptter .ij. Pieturs lykneski. kluckur .v. ij. alttaraklædi med pell oc þridia med silki. messuserkur. hofudlyn. tvo brykarklædi. þridia firir Mariu med pell oc annad med fornt liereptt. vattzkietill. stockull. kirkriu lās stortt. kiertistikur .ij. kaleikur er vegur .xij. aura. sotdriptt yfer Pietursskriptt. paxspialld. sacrarium mvnnlaug. lysikola. læstan kirkriustol. corporalis hvs silkisaumad. glodarkier. glergluggar .iij. austann a kirkriunni. glitadur alttaradvukur .ij. handklædi.

Þar skal syngia hvern helgann dag midvikudaga oc fostudaga vmm langafostv oc ymbrudaga. Ivka .iiij. merkur presti oc sækia hann iafnann med hesti fra weturnottum til sumars oc reida hann heim apttur.

lofadur gropttur heimamonnum oc fataekum monnum j Nesi.

tyund liggur þar til heimamanna oc af Biarnastodum.

Hun aa j syna portionem sydann Arni heitinn kom þar oc atti jordina oc bunad aa .xxc. oc .cc.

Erlingur Jonsson [sagdi] ad kirkian j Nesi skyldi eiga .vjc. j þwfulandi þar til sem hann leisti vr .ij. kugilldi .cc. vadmala .ijc. j vide. enn .xij. alnar fyrer .c. j leiguburd þar til sem leist er vr jordunni.; Máld DI IV 99

[1491-1518]: Byskups stephans maldagi.

Kirkian j nese j Selvoge a Snothus viijc. eirn kalek. iij kluckur. þar liggur til eirn Bær ad halfv. og fellur nv half mork.

kirkian nidri og hefur suo leingi verid. Máld DI VII, 48 [AM 263 fol, bl. 55]

8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Neskirkju sem “war komin ad nidurfalli” og lofaði “Erlindur at lata innstædu til neskirkju” – DI IX, 159.

23.6.1547 kvittar Erlend Þorvarðsson lögmann “af þui misferli sem hann hefur matt brotligur vm werda. i uidskiptum þeiRa pals eyiolffssonaR i kirkriunne i nesi i seluogi.” DI XI, 558.

1575: CLXXXV.

Nes.

Kirkian i Nese i Selvoge ä xxc. i heimalande.

Jtem var i kirkriunne ein messuklade. eitt vondtt glödarkier. iij koparpjppur. Jtem iij kluckur. kross lijttill. Máld DI XV 642

1702: Jón Jónsson bóndi í Nesi [d. 1702] “Byggði hér skemmu úr kirkjutóftarrústinni frá forntíð og var að bón hans grafinn í skemmuni.” SSÁ, 228 nm.

eftir 1706: Kirkja lögð niður; (PP, 95)

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:003 *Austurbúð* heimild um sjóbúð

"Tvær sjóbúðir munu hafa verið í hlaðinu í Austurnesi, Austurbúð og Vesturbú, en það var fyrir minni Eyþórs."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:004 *Vesturbúð* heimild um sjóbúð

"Tvær sjóbúðir munu hafa verið í hlaðinu í Austurnesi, Austurbúð og Vesturbú, en það var fyrir minni Eyþórs."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:005 heimild um sjóbúð

"Síðustu sjóbúðir í Nesi voru niðri á kampinum, og sér fyrir þeim enn."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:006 heimild um leið

"Fyrir vestan götuna niður í vörina hét Vesturtún."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:007 heimild um leið

"Fyrir framan (þ.e. sunnan) og austan Austurnes var Framtún eða Gerði. Það lá með götunni austur að

vita."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-549:008

heimild um túngarð

"Beint upp frá Þórðarkotsbrunni er Unhóll í merkjum milli Ness og Bjarnastaða. Hann er í eða rétt innan við túngarðin fyrir ofan bæina."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:009

Nesbrunnur/Austur

heimild um brunn

"Nesbrunnur eða Austurnesbrunnur er í Suðurtúni, beint suður af tröðunum. Hann er til enn, alltaf fullur af vatni."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:010

heimild um leið

"Nesbrunnur eða Austurnesbrunnur er í Suðurtúni, beint suður af tröðunum. Hann er til enn, alltaf fullur af vatni. Þaðan lágu götur til bæjanna og allra hjáleiganna."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:011

Nesrétt/Austurvogs

heimild um rétt

"Í Suðurtúni er Nesrétt eða Austurvogsrétt niðri við vörina. Eftir að hætt var að nota hana, var sáð í hana rófum eða kartöflum."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:012

heimild um sjóvarnargarð

"Á sjávarkampinum var hlaðinn mikill sjóvarnargarður, og í honum var hlið niður undan bænum."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:013

Nesnaust

heimild um naust

"Á sjávarkampinum var hlaðinn mikill sjóvarnargarður, og í honum var hlið niður undan bænum... Í kampinum næst hliðinu var Nesnaust..."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:014

heimild um herslubyrgi

"Í kampinum næst hliðinu var Nesnaust og þar fyrir austan fiskbyrgin. Þau náðu að Nesvörðu, Sundvörðu..."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:015

Nesvarða/Sundvar

heimild um vörðu

"Í kampinum næst hliðinu var Nesnaust og þar fyrir austan fiskbyrgin. Þau náðu að Nesvörðu, Sundvörðu, sem eitt sinn stóð á kampinum, en er nú í garði fram af Gerðinu."

"Einnig skráð í landi Herdísarvíkur (Ö-Herdísarvík, 4)

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:016

heimild um sjóbúð

"Upp af vörinni eða vestar voru þrjár sjóbúðir. Sést líklega fyrir þeim enn, svo og salthústóft."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-549:017

Nesborgir

heimild um fjárskýli

"Vestar á kampinum voru Nesborgir, þrjár fjárborgir. Vestasta borgin fór í flóðinu mikla 25. febr. 1925, og nú eru allar farnar, hinar fóru í síðasta flóði."

Heimildir: Ö-Nes a, 3-4

ÁR-549:018

Skökk

heimild um lendingu

"Vestan við Leðurbót taka við klappir í fjörunni, kallaðar Nesklappir. Í þeim er vör, sem heitir Skökk, því að þar fellur sjór skakkt inn á flæði."

Einnig skráð í landi Herdísarvíkur, (Ö-Herdísarvík, 4).

Heimildir: Ö-Nes a, 4

ÁR-549:019

Nesvör/Austurvogsvör

heimild um lendingu

"Vestan [Nes]klappanna er Nesvör, u.þ.b. niður af bænum, einnig nefnd Austurvogsvör. heldur var

Nesvörin stirð, og voru settir stokkar milli klappanna til að þurfa ekki að hafa laus tré til að setja bátana."

Heimildir: Ö-Nes a, 4

ÁR-549:020 *Þvottapyttur/Tíkarpyttur* heimild um þvottastað

"Þvottaklöpp er vestan Nesvarar, og í henni er Þvottapyttur eða Tíkarpyttur. Þar er uppspretta við sjóinn, gott vatn, og þar var þvegið."

Heimildir: Ö-Nes a, 4

ÁR-549:021 heimild um sjóvarnargarð

"Frá túngarði í Nesi liggur sjávarkampur austur að vita. Hlaðinn garður er á honum, en hann nær ekki alla leið."

Heimildir: Ö-Nes a, 6

ÁR-549:022 *Snjóhús* heimild um bústað

[1491-1518]: Kirkian j nese j Selvoge a Snothus viijc. DI VII, 48. "Austast á kampinunm var bær, sem hét Snjóhús. Bær þessi var kominn í eyði löngu fyrir minni Eyþórs. Þegar hann man eftir, voru öll hús fallin, en kálgarðar voru í tóftunum, kallaðir Halldórsgarðar." Talin meðal eyðihjáleiga í Neshverfi 1840 – SSÁ, 221

Heimildir: DI VII, 48; Ö-Nes a, 6; SSÁ, 221.

ÁR-549:023 *Snjóhúsavarða* heimild um vörðu

1821: "Máské mætti telia Meniar-Fornaldar: Sýnishorn af þeim stóra Vörðslu gardi, úr Hlíðar-Vatni, allt framm að Strönd og einlægum Túngardi þadan, austur að Snjóhúsa vörðu, fyrir öllum Túnum sveitarinnar ..." FF, 228.

"Þar sem vitinn stendur, ganga klappir fram í sjó, og heitir þar Snjóhúsavarða. (Í skrá G.S. er ýmsar myndir nafnsins tilfærðar: Snjóthús-, Snóthús-, Snjóhús-, Snjóshús- og Snjólfshúsavarða. Eyþór man eftir vörðunni þarna; á henni var sundmerki"

Heimildir: FF, 228; Ö-Nes a, 6

ÁR-549:024 *Selvogsviti* heimild um vita

"Selvogsviti var reistur fyrst framarlega á klöppunum, en síðar færður ofanr, þangað sem hann stendur nú. Eldri vitinn var stálgrindarviti, en nýi vitinn er steptur."

Heimildir: Ö-Nes a, 6-7

ÁR-549:025 *Bjarnavík* heimild um lendingu

"Nokkru austar en Álar er klettur fram í sjó, sem kallast Nípa. Austan við hana er Bjarnavík, allbreitt vik í bergið, og er djúpt þar. Eyþór heyrði sagt, að Bjarni riddari hafi haft þar legu fyrir skip."

Heimildir: Ö-Nes a, 7

ÁR-549:026 *Vörðubakkar* heimild um bústað

"Fyrir ofan vita voru áður Vörðubakkar. Þar voru gömul tún, sem höfðu blásið upp; var þar áður fyrr býli. Bakkar þessir eru nú horfnir."

Heimildir: Ö-Nes a, 8

ÁR-549:027 heimild um garðlag

"Efst í Fláginu mótast fyrir hinu forna garðlagi, sem lá fyrir ofan alla byggðina. Eystri garðsendinn lá í sjó fram austan við vitann."

Heimildir: Ö-Nes a, 8

ÁR-549:028 heimild um vörðu

"Alllangt austar er Háaleiti, þar sem bergið er hæst. Á því var varða, sem lengi vel var haldið við af sjómönnum ú Þorlákshöfn. Varðan var höfð fyrir mið."

Heimildir: Ö-Nes a, 7

ÁR-549:029 heimild um stekk

"Upp af vitanum er Klofthóll, sprunginn klapparhóll. Sést fyrir hleðslu við hólinn, sem gæti verið leifar af stekk eða kvíum, e.t.v frá Snjóhúsum."

Heimildir: Ö-Nes a, 9

ÁR-549:030 *Miðmorgunsvarða* heimild um vörðu
 "Austur með veginum var Miðmorgunsvarða, sem var eyktarmark frá Nesi..."
Heimildir: Ö-Nes a, 9

ÁR-549:031 *Kvennagönguhóll* þjóðsaga
 "Suður frá þjóðveginum liggja suðurslakkar, allt að Kvennagönguhól, sem er grasi gróinn hraunhöll." 1821: "Kvenna-Gaungu-Hólar á Selvogs-Heidi í Árness Sýsslu þángað gengu í Papiskri Óld, aldradar og veikar Kvennpersónur úr Selvogi, til að festa sión á Krossmarki því, sem upp var Fest á Kaldadar-Ness-Kyrkiu, og þókti sér batna ef séd féngu; Hólarner eru 2, skaparans, enn ei Manna verk – " FF, 227.
 "Um nafnið Kvennagönguhóll er ýmsar sagnir, sem Gísli Sigurðsson tilfærir í sinni skrá, og kannast Eyþór við þær allar: 1. Í kaþólskri trú var kross einn mikill í landi Kaldaðarness. Konur í Selvogi gengu þá oft á hól þennan, horfðu til krossins og gerðu bænir sína. 2. Mikið útrldi var í Selvogi. Þar gerði oft þau veður, að ekki var lendandi. Var þá hleypt austur í Þorlákshöfn. Tækist lendingin vel, var veifa dregin á stöng. Fóru konur úr Selvognum á Kvennagönguhól að sjá, hvort veifa væri á lofti og menn þeirra lentir heilu og höldnu. 3. Í fyrndinni bjó tröllkona í hólum. Hún reri nökkva sínum úr Keflavík undir bjargi. Aflann bar hún heim og gerði að honum á Kvennagönguhólaflæöt. Ekki hefur annað heyrzt, en hún hafi verið Selvogsingum góður nágranni." Sjá einni ÞJÁ II, 56.
Heimildir: FF, 227; Ö-Nes a, 12; ÞJÁ II, 56

ÁR-549:032 *Nessel* heimild um sel
 "Spölkorn fyrir ofan Kvennagönguhól eru aðrir hraunhólar og kringum þá grösugar flatir. Þarna var Nessel, og sést enn fyrir tóftum þess. Selið er innan sandgræðslugirðingarinnar. Nú hafa verið reist fjárhús á móti selinu (ofan vegar, í Austurlökkum)."
Heimildir: Ö-Nes a, 13

ÁR-549:033 *Hellisþúfuhellir* heimild um bústað
 "Hellisþúfa er hraunhöll mikill í vestur frá Háaleiti og í honum Hellisþúfuhellir. Í hellinum var eitt sinn búið, og er einhver hleðsla úti fyrir. Sá mun hafa heitið Gísli, er þarna bjó."
Heimildir: Ö-Nes a, 13

ÁR-549:034 heimild um vatnsból
 "Hellisþúfa er hraunhöll mikill í vestur frá Háaleiti og í honum Hellisþúfuhellir. Í hellinum var eitt sinn búið, og er einhver hleðsla úti fyrir. Sá mun hafa heitið Gísli, er þarna bjó. Ekkert vatn er þarna að hafa, það var sótt í beljum í Flæðitjarnirnar niðri á Öldunum. Þetta var fyrir minni Eyþórs, en hann heyrði þetta sagt."
Heimildir: Ö-Nes a, 13

ÁR-549:035 *Fótalaus* áletrun
 "Mörkin milli Ness og Bjarnastaða eru austan í [Stóra-Hásteini]. Þar við hann er klöpp, sem kölluð er Fótalaus, og var merki klappað í hana. Ókunnugt er um tildrög þessa nafns."
Heimildir: Ö-Nes a, 14

ÁR-549:036 *Imphólarétt* heimild um rétt
 "Austur með þjóðveginum eru Imphólar, lágir grashólar. Þar var Imphólarétt, sem nú er farin."
Heimildir: Ö-Nes a, 14

ÁR-549:037 *Smalaskáli* heimild um bústað
 "Aftur er farið niður undir Strákhæðir. Norður af þeim er Smalaskáli á Heimasandi. Þar var einhver hleðsla. Var talið, að þar hafði einhvern tíma verið búið."
Heimildir: Ö-Nes a, 14

ÁR-549:038 *Dómhóll* örnefni, þingstaður
 "Vestur af Taðhól er Dómhæð. Sagt var, að þar hefðu farið fram dómur."
Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:039 heimild um leið
 "Frá túngarðshliði að austan lá gata upp í heiðina, upp hjá Víghólsrétt, upp á Klakksflatir. Tvær smávörður við götuna voru kallaðar Ljúf og Leið, ekki vitað, hvers vegna. Ofar er klöpp, sem kallast Beð, og á henni Beðvarða."

Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:040

heimild um tóft

"Vestan götunnar er Grænaskjól. Þar er hleðsla, hefur eitthvað verið byggt."

Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:041

Lambastekkur

heimild um stekk

"Vestur og upp af Grænaskjóli eru Lambastekshólar og Lambastekkur þar hjá."

Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:042

Nesstekkur

heimild um stekk

"Nesstekkur var vestan við Víghólsrétt, en hún er austan við Stóruvörðu, sem er ofarlega á Bjarnastaðafötum. Nesstekkur er við mörk Ness og Bjarnastaða... Við Nesstekkur er Nesstekkatún."

Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:043

Víghólsrétt

heimild um rétt

"Nesstekkur var vestan við Víghólsrétt, en hún er austan við Stóruvörðu, sem er ofarlega á Bjarnastaðafötum... Víghólsrétt er við Víghól, sem er svolítill hæð."

Heimildir: Ö-Nes a, 15

ÁR-549:044

Geitarfellsrétt

heimild um rétt

"Austur af Hnúkum er komið á svæði, sem einu nafni er kallað Gjárnar eða Á Gjánum. Þetta svæði er milli Hnúka og Geitafells. Um það liggja gjár, sem það dregur nafn sitt af. Þær liggja allar í sömu árr, frá Geitafelli... Vestar og nær Geitafelli er Réttargjá. Við hana var áðurfyrr rétt, Geitarfellsrétt, austur undir Geitafelli. Það var fyrrum aðalrétt Selvogsmanna og Ölfusinga."

Heimildir: Ö-Nes a, 16

ÁR-549:045

Víghóll

heimild um aftökustað

"Víghóll: Dómsstaður átti að hafa verið við Víghól og farið þar fram víg eða aftökur. Víghóll er skammt frá Fornugötu, hún liggur dálítið ofar en réttin."

Heimildir: Ö-Nes b, 1

ÁR-549:046

Marcusarkot

heimild um bústað

"Marcusarkot var fyrir þrettán árum byggt, hjáleiga af Snjóthúsum, varaði bygðin ekki uflt ár og mun síðan aldrei byggjast."

Heimildir: JÁM II, 444

ÁR-549:047

Árnahjáleiga

heimild um bústað

"Afbýlismaður í afdeildum bæ, sem kallaður var Arnahjáleiga og telst xiii og xl álnir af heimajörðinni."

Heimildir: JÁM II, 445

ÁR-549:048

Jóns hjáleiga

heimild um bústað

"Jóns Hialeiga, þriðja býli af fyrrnefndum xiii og xl álnum, hefur oft skift um nöfn og kend verið oftast við ábúendur, annars hefur hún verið að fornu kölluð Hellukot, og þriðja nafni Krokur."

Heimildir: JÁM II, 446

ÁR-549:049

Sauðagerði

heimild um bústað

"Sauðagerde, fjórða hjáleiga gömul." Talin meðal eyðihjáleiga í Neshverfi 1840 – SSÁ, 221

Heimildir: JÁM II, 447; SSÁ, 221.

ÁR-549:050

Páls Hjáleiga

heimild um bústað

"Páls Hialeiga, fimta hjáleiga, so kölluð af þeim, er nú býr á, hefur oft skift um nöfn eftir ábúendum."

Heimildir: JÁM II, 447

ÁR-549:051

Orms Hjáleiga

heimild um bústað

"Orms Hialeiga, sjötta hjáleiga, kend við þá er í búa."

Heimildir: JÁM II, 448

ÁR-549:052

Stéttarkot

heimild um bústað

"Stéttarkot, sjöunda hjáleiga"

Heimildir: JÁM II, 448

ÁR-549:053 *Brinkahús* heimild um bústað
 "Brinkahús, áttunda hjáleiga, so kölluð eftir þeim er á býr. Bygð innan xl ára og hefur skift nöfnum eftir því sem ábúendur hafa skiftst."
Heimildir: JÁM II, 448

ÁR-549:054 *Borgarkot* heimild um bústað
 "Borgarkot, níunda hjáleiga, bygð fyrst innan xx ára, þar sem aldrei hafði fyrri býli verið."
Heimildir: JÁM II, 449

ÁR-549:055 *Sporakot* heimild um bústað
 "Sporakot, tíunda hjáleiga afgömul."
Heimildir: JÁM II, 449

ÁR-549:056 *Bjargarhellir* heimild um fjárskýli
 1840: "Í Selvogsheiði eru 3 hellrar: ... Bjargarhellir, [rúmar 200 fjár]..."
Heimildir: SSÁ, 214

ÁR-549:057 *Salthóll* heimild um bústað
 Talin meðal eyðihjáleiga í Neshverfi 1840.
Heimildir: SSÁ, 221

ÁR-550 Hjáleður

Hjáleiga frá Nesi
 Ekki til túnakort.

ÁR-550:001 *Stóra-Leður* bústaður
 "Austast í Hátúni var Stóra-Leður. Þar sjást enn tóftir, upp við túngarðinn." Talin meðal eyðihjáleiga í Neshverfi 1840 og á að hafa eyðst eftir 1750.
Heimildir: Ö-Nes a, 2; SSÁ, 221

ÁR-550:002 *Litla-Leður* heimild um bústað
 "Í Austurtúni neðst var hjáleigan Litla-Leður. Það var við hliðið, þar sem var farið austur að vita. Tóftir Litla-Leðurs hafa nú verið sléttaðar út." Talin meðal eyðihjáleiga í Neshverfi 1840.
Heimildir: Ö-Nes a, 2; SSÁ, 221

ÁR-551 Erta

Hjáleiga frá Nesi 1840, SSÁ, 218.
 Ekki til túnakort.

ÁR-551:001 *Erta* bústaður
 "Í Vesturtúni voru þrjár hjáleigur: Neðst var Bartakot í miðju túni, og Erta var ofar og austar, rétt vestan við traðirnar. Þessi kot hafa bæði verið sléttuð út."
Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-552 Bartakot

Hjáleiga frá Nesi 1840, SSÁ, 218. "Bartha Hialeiga, annað býli af fyrrnefndum xiii og xl álnum, og er hún kend við nafn ábúanda; áður til forna var hún kölluð Móakot og þriðja nafn í Þriote." JÁM II, 446.
 Ekki til túnakort.

ÁR-552:001 *Bartakotbæjarhóll* bústaður
 "Í Vesturtúni voru þrjár hjáleigur: Neðst var Bartakot í miðju túni, og Erta var ofar og austar, rétt vestan við traðirnar. Þessi kot hafa bæði verið sléttuð út."

Heimildir: Ö-Nes a, 2

ÁR-552:002

heimild um bústað

"Öldurnar voru slegnar frá Nesi og kotunum, hver hafði þar sitt stykki, en þetta var aðalslægjulandið utan túns. Vestust er Ertualda. Þá er Bartakotsalda. Á henni voru tættur, e.t.v. af býli."

Heimildir: Ö-Nes a, 10

ÁR-552:003

Járnhellar

heimild um tóft

"Milli þessara tveggja [Ertuöldu & Bartakotsöldu] eru Járnhellar, sem svo voru nefndir. Járnhellar eru klappir, og var í þær helli, en han fylltist af sandi. Þarna voru jafnvel rústir gamlar."

Heimildir: Ö-Nes a, 10

ÁR-553 Þórðarkot

Hjáleiga frá Nesi 1840, talin nýbýli frá 1830, SSÁ, 218

Ekki til tónakort.

ÁR-553:001

Þórðarkot

bústaður

"Í Vesturtúni voru þrjár hjáleigur... Þórðarkot var norðvestur af Ertu, vestur undir mörkum. Það er nokkurn vegin uppistandandi enn."

Heimildir: Ö-Nes a, 2-3

ÁR-553:002

Þórðarkotsbrunnur

heimild um brunn

"Suðvestur af Þórðarkoti er Þórðarkotsbrunnur í merkjum milli Ness og Bjarnastaða. Þessi brunnur var tekinn í seinni tíð í félagi við Guðnabæ (sjá Bjarnastaði)."

Heimildir: Ö-Nes a, 3

ÁR-554 Bjarnastaðir

"Jarðardýrleiki xl og so tíundast enn nú." JÁM II, 449. 10 hdr 1840 að auki hjáleigurnar Guðnabær og Beggjakot – SSÁ, 218. [1313] Tijvnd liggur ... til [Ness] af heima monnvum og af Biarnastyodum. og halfer lysitollar. – DI II, 378. 1397: . tyund liggur ... til [Ness] heimamanna oc af Biarnastodum. DI IV 99. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Bjarnastaði 40 hdr - DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Bjarnastaði fyrir 40 hdr. – DI VIII, 230. 26.6.1546 gefur Erlendur Þorvarðsson Gissuri biskupi allt tilkall og áklögun um rekann á Skeiði er liggur fyrir Hrauns landi og um skipstöðu á Bjarnarstöðum – DI XI, 472. 1596 eru Solveigu Jónsdóttur dæmdir Bjarnastaðir, 40 hdr, í arf eftir Guðbjörgu Erlendsdóttur móður sína – AÍ III, 68. Ingimundur Grímsson, systurbarnabarn Árna Magnússanar, giftist Úlfeði, dóttur Vigfúsa Jónssonar á Bjarnastöðum í Slevogi og Gunnhildar Björnsdóttur Geirmundssonar – Bsk II, 394. 1677-80: Búa á Bjarnastöðum 2 Jónar, Snorri og húsmaður Jón – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 228. "Bjarnastaðir eru næsta býli fyrir vestan Nes, og eru landamerkin þannig: Fremsta mark er Selós við Selasker, þaðan í Markasker, þaðan í garðsenda á kámpinum milli túna Bjarnastaða og Ness, þaðan í Unhól efst í túngarði, þaðan í Stóra-Hástein í Selvogsheiði fyrir neðan Hnúka, rétt fyrir ofan veg; þaðan í Eystri-Kálahvammsöxl í Geitafelli. Landamerki milli Bjarnastaða og Götu eru: Þrætupyttar í fjörunni, þaðan í grástein á kámpinum, þaðan í stað 40 faðma fyrir austan Svarthól, þaðan í Kálfahvamm í Geitafelli. Bjarnastaðir ásamt hjáleigum kallast Bjarnastaðahverfi eða Miðvogur, og tilheyrir Gata einnig Miðvogi." Ö-Bjarnastaðir, 1 Ekki til tónakort.

ÁR-554:001

Bjarnastaðir

bústaður

"Bærinn stóð á allbreiðum hól neðanvert við mitt tún."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 1-2

ÁR-554:002

heimild um túngarð

"Á túngarði auastan Bjarnastaða var hlið..."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:003

Fjóshóll

örnefni, fjós

"Vestur eða norðvestur af bæ, alveg við hann, er Fjóshóll. Það er hnöttóttur hóll, líklega gróinn klapparhóll."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:004 heimild um brunn

"Tveir brunnar voru á Bjarnastöðum. Eldri brunnurinn var í miðju Gerðinu..."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:005 heimild um brunn

"Tveir brunnar voru á Bjarnastöðum. Eldri brunnurinn var í miðju Gerðinu, en annar yngri nær bæ, alveg við traðirnar."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:006 *Guðnabær* heimild um bústað

"Efst við traðirnar heim að Bjarnastöðum, vestan við þær, var Guðnabær, hjáleiga frá Bjarnastöðum, nú löngu komið í eyði." Var í byggð 1840, talin nýbýli frá 1826 – SSÁ, 218, 221.

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:007 *Klöpp* heimild um býli

"Nokkru vestar en Guðnabær var þurrabúð, nefnd Klöpp, stóð hún ofan garðs."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-554:008 *Beggjakot* heimild um bústað

"Merkin milli Götu og Bjarnastaða liggja alveg um Æsuhól. Vestast í Bjarnastaðalandi var hjáleigan Beggjakot, nú í eyði." Var í byggð 1840 – SSA, 218.

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2-3

ÁR-554:009 heimild um fjárhús

"Tún Beggjakots lá upp með tröðunum, upp undir garð og spöl niður fyrir bæinn. Á því standa fjárhús á nokkrum stöðum."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:010 heimild um brunn

"Neðst í [Beggjakots]túninu var brunnur fyrir kotið."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:011 heimild um sjóvarnargarð

"Á sjávarkampinum niður af Bjarnastöðum, Bjarnastaðakampi, var hlaðinn sjávargarður og hlið í hann niður af tröðunum."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:012 *Bryggjan* heimild um brú

"Garðbrot, sem lá frá bæjarhúsunum niður með sjávargötunni, var nefnt Bryggjan. Bryggjan var til að ganga eftir, því að tjörn myndaðist fyrir ofan kampinn."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:013 *Þorsteinsbúð* heimild um sjóbúð

"Þar yzt fyrir ofan kampinn var gömul sjóbúð, Þorsteinsbúð. Tóftin af henni hefur staðið til skamms tíma og verið notuð sem kartöflugeymsla."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:014 *Markasker* áletrun

"Fremst á mörkum Ness og Bjarnastaða er Selós við Selasker, sem er alllangt úti fram undan Neslóni. Á það eru klappaðir stafir, LM."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 3

ÁR-554:015 heimild um sjóbúð

"Sjóbúðir voru austan hliðsins á kampinum..."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 4

ÁR-554:016 heimild um herslubyrgi
 "Sjóbúðir voru austan hliðsins á kámpinum, en vestan hliðsins voru fiskbyrgi."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 4

ÁR-554:017 *Bjarnastaðanaust* heimild um naust
 "Upp af vörinni var Bjarnastaðanaust. Sjór hefur nú slétt það út."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 4

ÁR-554:018 *Bjarnastaðaborgir* heimild um fjárskýli
 "Nokkru vestar [en Bjarnastaðalækur] stóðu Bjarnastaðaborgir, tvær fjárborgir á kámpinum, en þær tók af í flóðinu mikla 25. febr. 1925."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 4

ÁR-554:019 *Borga(r)klettur* heimild um rétt
 "Lítið vik milli klappa niður af [Bjarnastaðaborgum] heitir Borga(r)vik, og vestur af því Borga[r]klettur. Þeir eru fram af borgunum. Þar var fjárrétt lengi."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 4

ÁR-554:020 *Litlavarða* heimild um vörðu
 "Vestam á [Bjarnastaðafötum] ofan við hjáleiguna Klöpp var Litlavarða og Litlurvörðuföt. Eitthvað mun vera eftir af vörðunni."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 5

ÁR-554:021 *Digravarða/Stórar* heimild um vörðu
 "Ofar en Litlavarða var önnur varða ofarlega á Flötunum, kölluð Digravarða, Stórarvarða eða Austurvogssvarða. Hún var sundvarða fyrir Útvogssund. Átti hana að bera í austustu Hnúkana."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 6

ÁR-554:022 *Bjarnastaðasel* heimild um sel
 "Norður eða norðvestur af klöppinni Fótaus í Neslandi er Bajarnastaðaból eða -sel. Uppi í heiðinni voru sel eða ból frá flestum bæjum."
Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 7

ÁR-554:023 heimild um bústað
 "Hjáleigur hafa hjer verið þrjár, sem grasnautn höfðu; tvær af þeim hafa í auðn verið íx ár eður lengur, ekki var þeim tveimur nafn gefið nema af heitnum ábúendum, menn vita ekki hverjir kostir á þeim voru."
Heimildir: JÁM II, 451

ÁR-554:024 *Hekla* heimild um bústað
 "Þriðja hjáleigan het Hekla."
Heimildir: JÁM II, 451

ÁR-554:025 heimild um bústað
 "Tómthús hefur hjer og eitt verið með xx álna afgift..."
Heimildir: JÁM II, 451

ÁR-555 Beggakot

Hjáleiga frá Bjarnastöðum.
 Ekki til túnakort.

ÁR-555:001 *Beggakot* bústaður
Heimildir: JJ, 77

ÁR-556 Gata

"Jarðdýrleiki x." JÁM II, 451. 5 hdr 1840 að auki hjáleiga "engin byggð" – SSÁ, 218. 18.9.1501 selur

Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Götu 10 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 1.7.1561 er dæmt að landskuldir þær sem gjaldast eftir Breiðabólstað, Götu og Eymu skuli Jón Marteinsson svara Þórólfi Eyjólfssyni – DI XIII, 622-23. 19.5.1570 var Guðriði Vigfúsdóttur skipt m.a. Vindás, 20 hdr, og Götu, 10 hdr, í arf eftir Pál Vigfússon – DI XV, 408. 1677-80: Býr Þorarrinn í Götu – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 228. [1703] er Gata í Selvogi xc, landskuld 30 ál, kúg 1, eign barna sál. sra. Árna Þorvarðssonar – athugagrein með jarðeignum Jóns Thorkelssonar Vídalín – JÁM XIII, 61. "Gata er næst fyrir vestan Bjarnastaði. Landamerki Götu og Bjarnastaða eru: Þrætupyttur í fjöru, þaðan í Grástein fyrir ofan Kamp, þaðan í stað 40 faðma fyrir austan Svarthól og þaðan í Kálhvamm í Geitafelli. Mörk Götu og Þorkelsgerðis eru: Markhella, sem er klöpp í fjöru, þaðan í Markklett við túngarð, þ.e. jarðfastur klettur við Litlu-Götuhið (M er bæði í hellunni og klettinum), þaðan í Markhól austan Stóráklifs, þaðan í miðjan Gjáardal, sem er dalverpi ofan vegar, þaðan í Svarthól og loks í Kálfhvamm í Geitafelli (ekki Kálfhvammsöxl)." Ekki til tónakort.

ÁR-556:001 *Stóra-Gata* bústaður
 "Tveir bæir voru í götu, Stóra-Gata og Litla-Gata. Stóra-Gata stóð neðarlega í túni, u.þ.b. mitt á milli landamerkja..."
Heimildir: Ö-Gata, 1

ÁR-556:002 *Litla-Gata* heimild um bústað
 "Tveir bæir voru í götu, Stóra-Gata og Litla-Gata. Stóra-Gata stóð neðarlega í túni, u.þ.b. mitt á milli landamerkja, en Litla-Gata ofan og vestar, skammt frá landamerkjum Þorkelsgerðis, rétt við Markklett." Talin meðal eyðibýla í ytra parti Austurvogar 1840.
Heimildir: Ö-Gata, 1; SSÁ, 221

ÁR-556:003 heimild um túngarð
 "Ofna við tún er túngarður, kenndur við Götu."
Heimildir: Ö-Gata, 2

ÁR-556:004 heimild um brunn
 "U.þ.b. beint upp frá Stóru-Götu var brunnur bæjanna."
Heimildir: Ö-Gata, 2

ÁR-556:005 *Miðvogsstekkur* heimild um stekk
 "Milli Gjáardals og Torfdals er mjótt haft, líklega tíu metrar. Þar er Miðvogsstekkur í Götulandi."
Heimildir: Ö-Gata, 3

ÁR-556:006 *Götubryggja* heimild um leið
 "Upp frá Kampinum liggur Götubryggja, garður, sem nær upp undir Stóru-Götu. Hann var garður til að ganga á vetrum, en þá var oft tjörn fyrir ofan Kampinn."
Heimildir: Ö-Gata, 2

ÁR-557 Þorkelsgerði

"Jarðardýrleiki á allri jörðinni er xxx og so tíundast jörðin öll fjórum tíundum." JÁM II, 452. Tvö býli, Austur- og vestur-Þorkelsgerði, 7 hdr hvort 1840 – SSÁ, 218. 23.5.1521 hafði biskupinn tekið við Vindási og Þorkelsgerði í reikningsskap Vigfúsar Erlendssonar. Þá var einnig kirkjukýr í Þorkelsgerði – DI VIII, 798 sbr. 805. 21.5.1523 fær Hólmfríður Erlendsdóttir Ögmundi biskupi Þorkelsgerði og Vindás í Strandarkirkjusókn í skuld Vigfús bróður hennar – DI X, 60-61. 1532 sættist Ögmundur biskup á að leyfa Páli Vigfússyni að leysa Þorkelsgerði og Vindás sem biskup hafði tekið í reikningsskap eftir Vigfús Erlendsson – DI IX, 622-23. 1677-80: Býr Björn í Þorkelsgerði og þar að auki varði, 2 Jónar og Þorkell – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 228. 1.8.1697 selur Guðmundur Sigurðsson Þóreyju Jónsdóttur 16 ½ hdr í Þorkelsgerði – Jarðabréf, 58. "Landamerki milli Þorkelsgerðis og Götu eru þannig: Markhella, sem er í klöpp í fjöru, þaðan í Markklett við túngarð, þ.e. jarðfastur kettur við Litlu-Hötuhið (M er bæði í klettinum og hellunni), þaðan í hól austan Stóráklifs, þaðan í miðjan Gjáardal, þaðan um þúfuna á gjánni, þaðan í Svarthól, þaðan bein lína í Kálfhvamm í Geitafelli." Ö-Þorkelsgerði, 2
 Ekki til tónakort.

ÁR-557:001 *Þorkelsgerði* bústaður
"Í Þorkelsgerði voru Austurbær og Miðbær, sem var tómthús...Þorkelsgerði stóð áður neðarlega í túni, en var fært ofar undan sjó. Gömlu bæirnir sjást enn í Kampinum, svolítið uppi í túni, en nú standa bæirnir samhliða Torfabæ, sem var ofar."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 1-2

ÁR-557:002 *Þorkelsgerðisbrunnur* heimild um brunn
"Sunnan og framan við gamla bæinn hét Framtún eða Flötin. Í því var Þorkelsgerðisbrunnur, sem lengi vel var aðalbrunnur hverfisins... Brunnurinn er til enn, en sjór fyllir hann í flóðum."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 2

ÁR-557:003 heimild um leið
"Frá brunninum lágu götur heim að bæjunum."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 2

ÁR-557:004 heimild um fjárskýli
"Í Kampinum voru kálgarðar frá hverjum bæ. Einnig voru þar fjárborgir, ein frá hverjum bæ. Þær voru hlaðnar til þess, að fé hefði skjól í vondum veðrum. Frá Þorkelsgerði voru tvær borgir, Þorkelsgerðisborgir, eystri og vestri. Nú eru borgirnar og garðarnir horfin, allt ein grjótdyngja. Það tók allt af í flóðinu mikla 25. febr. 1925... Því næst á miðjum kampinum var stór fjárborg, Torfalækjarborg. Hún var nýjust fjárborganna."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 2-3, 5

ÁR-557:005 *Þorkelsgerðisrétt* heimild um rétt
"Ofan við [Þorkelsgerðis]borgirnar var Þorkelsgerðisrétt, sem einnig fór [í flóðinu mikla 25. febr. 1925]."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:006 heimild um herslugarð
"Á Kampinum vestan við borgirnar voru fiskgarðar..."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:007 heimild um herslubyrgi
"Á Kampinum vestan við borgirnar voru fiskgarðar og vestar upp af vörinni fiskbyrgi."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:008 heimild um herslubyrgi
"Einnig varð að bera fisk upp fyrir tún, og voru gerð fiskbyrgi í hrauninu fyrir ofan túngarð. Sést fyrir þeim enn."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:009 heimild um sjóvarnargarð
Á Kampinum var hlaðinn sjóvarnargarður, og í hann var hlið, þar sem gatan lá niður í vörina."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:010 *salthús* heimild
"Fyrir ofan vörina hét Gerði, sem allir þurftu yfir; þar sést enn fyrir salthúsi."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:011 *Sundvarða* heimild um vörðu
"Á Kampinum, lítið eitt vestar en vörin stóð Sundvarðan, en hún er nú horfin í Kampinn. Á henni var sundtréd, sem nú er dottið niður."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:012 *Stokksvíkursund* heimild um naust
"Ytraundið, sem silgt var inn, heitir Stokksvíkursund ytra, en Stokksvíkursund innra er mill Sveinskletts og Slampa, fyrir frama Goltanga. Settir voru fastir stokkar niður alla fjöru niður á móts við Slampa til að setja bátana á. Getur verið að sundin dragi nafn af því. Sér enn fyrir fáeinum stokkum."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 4

- ÁR-557:013** *Rollubúð* heimild um verbúð
 "Upp af lendingunni voru verbúðir. Næst vörinni var Rollubúð, sem var frá Austurbænum í Þorkelsgerði."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 4
- ÁR-557:014** *Melbúð* heimild um verbúð
 "Upp af lendingunni voru verbúðir. Næst vörinni var Rollubúð, sem var frá Austurbænum í Þorkelsgerði. Ofar stóðu Melbúð og Moldubúð samsíða. Úr þeim voru gerð fjárhús. Búðirnar stóðu fyrir ofan Kampinn."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 4
- ÁR-557:015** *Sólheimar* heimild um bústað
 "Fyrir ofan Moldu var Tómithús, sem nefnt var Sólheimar. Það er austur undir Götumörkum og átti að fylgja Austurbænum í Þorkelsgerði. Sólheimar standa að mestu enn."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 5
- ÁR-557:016** *Bjarg* heimild um býli
 "Ofar og austar [en Sólheimar] er Bjarg, sem var þurrabúð frá Þorkelsgerði. Það hús var byggt upp í sumari (1980)."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 5
- ÁR-557:017** *Katlabýrgi* heimild um herslubyrgi
 "Fyrir ofan Bjarg var fislabyrgi, nefnt Katlabýrgi."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 5
- ÁR-557:018** *Ormsstekkur* heimild um stekk
 "Ormsstekkur var austarlega í Þorkelsgerðislandi, austur undir Götumörkum."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8
- ÁR-557:019** *Brynkastekkur* heimild um stekk
 "Ormsstekkur var austarlega í Þorkelsgerðislandi, austur undir Götumörkum. Vestar og ofar var Brynkastekkur, sem nú er kominn á kaf."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8
- ÁR-557:020** heimild um skotbyrgi
 "Austan á hæðinni er Markaklöpp, og liggur þar um markalínann milli Eimu og Þorkelsgerðis. Þar var byrgi, þar sem legið var fyrir töfu."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9
- ÁR-557:021** heimild um vörslugarð
 "Austan á hæðinni er Markaklöpp, og liggur þar um markalínann milli Eimu og Þorkelsgerðis... Á hæðinni eru garðhleðslur. Bóndi í Þorkelsgerði ætlaði eitt sinn að gera þar tún."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9
- ÁR-557:022** *Þorkelsgerðissel* heimild um sel
 "Austan við Strandhæð eru mikla lægðir, kallaðar Djúpudalir, og tilheyra Útvogi. norðaustur af þeim er Þorkelsgerðisból eða -sel."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9
- ÁR-557:023** *Skyrhellir* heimild
 "Við [Þorkelsgerðissel] er Skyrhóll, hellisskúti, þar sem skyrið átti að hafa verið geymt."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9
- ÁR-557:024** *Markavarða* áletrun
 "Allant austan við norður frá strandhæð er Vörðufell, eldgígur. Á því er Markavarða milli Eimu og Þorkelsgerðis. neðan undir vörðunni er stafur í klpp (M)."
Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9
- ÁR-557:025** *Vörðufellsvörður* heimild um vörðu

"Á [Vörðu]fellinu eru margar vörður hingað og þangað, Vörðufellsvörður, sem hlaðnar eru af unglínu. Það brást þeim aldrei, er þeir voru að leita að skepnum, að þeir fundu það, sem leitað var að, ef þeir settu stein í vörðu eða hlóðu nýja. Eyþór kannast vel við þetta."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9

ÁR-557:026 *Vörðufellsrétt/Selvogsrétt* heimild um rétt

"Vörðufellsrétt eða Selvogsrétt var uppi á Vörðufelli í mörg ár. Þar voru eitt sinn lögréttir."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 9-10

ÁR-557:027 *Ólafarsel* heimild um sel

"Austan og sunnan veið [Vörðu]fellið er Vörðufellshraun, smáblettur, sem runnið hefur frá fellinu. Það er ekki vel uppgróið. Í því er hiti og rýkur úr hólum. Framan í hrauninu (þ.e. sunnan í) er Ólafarsel, er enn sér fyrir. Það tilheyrði líklega Eimu, er alveg við mörk Eimu og Strandar."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 10

ÁR-557:028 *Gapi* heimild um fjárskýli

1840: "Í Selvogsheiði eru 3 hellrar: ... Gapi, tekur 60 kindur ..."

"Við ferðamannavegin sem lá vestur yfir Víðasand og til Herðisarvíkur, er hellir, sem heitir Gapi og var fjárhellir."

Heimildir: SSÁ, 214; Ö-Þorkelsgerði, 11

ÁR-557:029 *Gapastekkur* heimild um stekk

"Við ferðamannavegin sem lá vestur yfir Víðasand og til Herðisarvíkur, er hellir, sem heitir Gapi og var fjárhellir. Við Gapa er Gapastekkur. Þar var rekið að haust og vor úr Útvogi."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 11

ÁR-557:030 heimild um leið

"Á Kampinum var hlaðinn sjávargarður, og í hann var hlið, þar sem gatan lá niður í vörina."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 3

ÁR-557:031 heimild um leið

"Fyrir ofan túnin og veginn út að Strandarkirkju eru Þorkelsgerðisflatir. Þær eru uppblásnar nú, einkum næst bæjunum. Gata var frá Túnhliði og í veginn upp frá bænum."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8

ÁR-557:032 *Útvogsgata* heimild um leið

"Útvogsgata lá frá tungaröðshliði í Þorkelsgerði, upp Dalhóla og upp hjá Skál, sem er rétt vestan við mörkin og því í Strandarlandi."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8-9

ÁR-557:033 *Halldórstóft* heimild um bústað

"Halldorstóft hefur tómthús verið á Austurbæ, varaði bygðin 1 eður 2 ár, og hefur síðan í auðn legið hjer um 40 ár; menn ætla afgjaldið hafi verið xx álnir til heimabóndans, nú er það í grunn fallið og óbyggjandi."

Heimildir: JÁM II, 455

ÁR-557b Eima

FRÍÐLÝSTAR MINJAR

18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Eimu 10 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 1.7.1561 er dæmt að landskuldir þær sem gjaldast eftir Breiðabólstað, Götu og Eymu skuli Jón Marteinnsson svara Þórólfi Eyjólfssyni – DI XIII, 622-23. 1596 er Solveigu Jónsdóttur dæmd Eima, 10 hdr, í arf eftir Guðbjörgu Erlendsdóttur móður sína – AÍ III, 68. 1677-80: Búa 2 Jónar í Eimu – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 229. 1840 er Eima, tvíbýlisjörð talin meðal eyðibýla í ytra parti Austurvogar og á að hafa farið í eyði eftir 1750 – SSA, 221. "Gamla húsarústir og aðrar fornleifar á eyðibýlunum Eimu og Eimuhjáleigu" voru friðlýstar af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927. – Fornleifaskrá, 78.

1902: "Mest hefir sandurinn borist austur yfir ósinn er hann var lagður með ís, hefir svo borist austur og upp í heiðina fyrir suðaustan Vogsósa. ... Þá er sandgeirinn var kominn upp í heiðina, för

hann breikkandi suður og austur á við, og eyðilagði smám saman jarðirnar: Strönd, Vindás og Eimu með afbýlum þeirra. Dálítið er nú þar farið að gróa upp aftur.” Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-557b:001 *Eima* heimild um bústað
"Fyrir vestan Torfabæ var býli, sem hét Eima, komið í eyði fyrir löngu. Eima liggur undir Austurbæinn í Þorkelsgerði."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 6

ÁR-557b:002 *Eimuhjáleiga* heimild um bústað
"Eimu fylgdi Eimuhjáleiga. Tóftir hennar lentu undir veginum út að kirkjunni."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 7

ÁR-557b:003 heimild um fjárhús
"Nýlega er búið að slétta út fjárhúsin [frá Eimu]"

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 7

ÁR-557b:004 *Eimuvavarir* heimild um lendingu
"Eimukampur er þar niður af og Eimuvavarir í fjörunni. Þar var útræði."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 7

ÁR-557b:005 *Eimuvorða* heimild um vörðu
"Vestast í Eimulandi er Markella, sem er á mörkum Eimu og Strandar (Strönd og Vogósar er sama eign), og þaðan lá lína í Eimuvörðu, sem var ofan og vestan við Eimuhjáleigu, uppi í hrauni. Varðan var sundmerki og átti að bera í einhverja nípu á Björgum."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 7

ÁR-557b:006 *Gunnustekkur* heimild um stekk
"Ofan garðs er Gunnustekkur á merkjum Þorkelsgerðis og Eimu."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8

ÁR-557b:007 *Strandarhellir* heimild um fjárskýli
1840: "Í Selvogsheiði eru 3 hellrar: a. Strandarhellir, rúmar 200 fjár..."
"Í Strandarhæð, sem nú er í Eimulandi, er Strandarhellir. Það var góður fjárhellir, tók um 200 fjár."

Heimildir: SSÁ, 214; Ö-Þorkelsgerði, 9

ÁR-557b:008 *Eimuból* heimild óþekkt
"Fyrir norðan [vörðu]fellið er Eimuból alveg við mörkin. Þar eru hellar með húsveggjum."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 10

ÁR-558 Torfabær

"Torfabær tündast yfir v." JÁM II, 452. 7 hdr. 1840 að auki hjáleigan Melborg – SSÁ, 218. "... Sýslumadur Tofi, bygdi hér Bæ, sem kændur er við Nafn Hans; má þar enn síá mikil vegs ummerki að verid hafi stórbýli – Hann tilskickadi: að hvór, sem ná vildi Tali við sig, skyldi bera 3 steina að Bæ sínum. Þetta kalla Menn TORFALOG ..." FF, 228
Ekki til túnakort.

ÁR-558:001 *Torfabær* bústaður
"Torfabær er vestan Þorkelsgerðis. Að sögn bjó þar Torfi lögréttumaður. Bærinn stendur uppi undir túngarði að norðan, það langt frá sjó, að hann var aldrei í hættu."

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 5

ÁR-558:002 heimild um býli
"Efst í norðvesturhorni túnsins er Mosakrókur, óræktarlaut vaxin mosa. Þar voru tóttir, hefur e.t.v. verið þar býli."

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 5

ÁR-558:003 heimild um fjárhús

"Neðst í túni er Krókur, þar stóðu fjárhúsin."

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 5

ÁR-558:004 *Torfabæjarbrunnur* heimild um brunn

"Framtún var túnið neðan bæjar kallað, og í því var Torfabæjarbrunnur. Áður en hann var gerður, var sótt í Þorkelsgerðisbrunn."

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 5

ÁR-558:005 *Melborg* heimild um tóft

"Fyrir vestan Torfabæ var hús, sem hét Melborg og var stundum í gríni kallað Geysir." Var í byggð 1840, talið nýbýli frá 1825 – SSÁ, 218, 221.

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 6

ÁR-558:006 *Torfabæjarstekkur* heimild um stekk

"Upp af Torfabæjartúni er Torfabæjarstekkur. Eyþór man ekki eftir fráfærum, þeim var hætt fyrir aldamót."

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 6

ÁR-558:007 *Stekkarvarða* heimild um vörðu

"Við [Torfabæjar]stekkin stendur Stekkjarvarða. Hún var mið fyrir Goltanga; átti hana að bera í Sundvörðuna á kampinum og í hæstu nípu á Björgum (Svörtubjörgum).

Heimildir: Ö-Þorkelsbær, 6

ÁR-558:008 heimild um bústað

"Hjáleigur tvær byggði Torfi heitinn Ellendsson, þá er hann flutti bústað sinn af Stafnesi eður fám árum síðar, þær setti hann utangarðs af óskiftu landi... Ekki var hjáleigunum nafn gefið. Fjell önnur í auðn strax eftir andlát Torfa og hefur síðan í eyði verið. Ekki vita menn hvað af henni galdst."

Heimildir: JÁM II, 455

ÁR-558:009 heimild um bústað

"Hjáleigur tvær byggði Torfi heitinn Ellendsson, þá er hann flutti bústað sinn af Stafnesi eður fám árum síðar, þær setti hann utangarðs af óskiftu landi... Ekki var hjáleigunum nafn gefið. Á hinni hjelst byggðin inn til næstliðinna 10 ára. Ekki geta menn undirrettað hvað af henni galdst, en það er víst, að landsdrottin tók afgang."

Heimildir: JÁM II, 455

ÁR-558:010 heimild um leið

"...var hlið á túngarðinum þar, rétt við hól, sem nefnist Kinn. Þaðan lágu traðir heim að bæ."

Heimildir: Ö-Þorkelgerði, 2

ÁR-559 Vogsósar

"Jarðdýrleiki er sagður x, en það er óvíst, því engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 462. "Þórir haustmyrkr nam Selvág ok Krýsuvík, en Heggr sonr hans bjó at Vági. Boðmóðr, annarr son hans, var faðir Þórarins, foður Súganda, föður Þorvarðar, foður Þórhildar, móður Sigurðar Þorgrímssonar." Landnámabók (S), ÍF I, 392, sbr (H), 393. Vogs í Selvogi er getið í máldaga Strandar frá [um 1275] en ekki er ljóst hvort þar er vísað til jarðarinnar eða vogsins. 13.5.1367: kirkian a Strond j Selvogi a xxxc. j heima jordu. landid ad Vægshvsum. DI III, 212 1575: Kirkian ä Strond i Selvoge. ä xxxc. heima Jordu. Landid ad Vogshusum. DI XV 641-642. 1677-80: Búa sr. Eiríkur, Sigurður og Þorvarður í Vogsósum – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 230. "Landamerki milli Vogsósa og Eimu eru þessi: MARKhella í Eimufjörum, þaðan um Eimuhjáleigu beina stefnu í Markavörðu á Vörðufelli. Þaðan Eimuból, þaðan um Gapa, helli á Hellholtum, þaðan í Kálfahvamm í Geitafelli. Landamerki milli Vogsósa og Hliðar: Marknes við Hliðarvatn, þaðan í Nefjavörðu á Rofunum, þaðan í Kálfsgil, sem er milli Urðarfellanna, þaðan í Kóngsfellið litla, þaðan í Kóngsfellið stóra; þaðan í Hánípu á Vífilsfelli, þaðan um Ólafsskarð í Geitafell eða Kálfahvammsöxl í Geitafelli." Ö-Vogsósar, 5.

Ekki til tónakort. 1840: [í Hliðarvatni] eru 3 hólmar. í þeim verpir kría og lítið eitt andir, en engin æðarfugl, sem þó ekki er af tilraunaleysi. Hér hafa víst 3 prestar fengið æðarfugla að og búið um þá, sem best kunnu eftir varpþekkjara fyrirsögn, og hefur aldeilis ekki heppnast. Sá merkilegasti af hólum þessum er að stærð morgunslægja eins manns; þeir liggja til Vogsósa." SSÁ, 217

1840: Vogsósaland er allt að framan gjörspillt af sandágangi, verr en Austurvogurinn, því að sönnu fýkur hann af austur- og landnyrðingsáttum eins á þetta land og Austurvoginn. En þar að auki líka því meir af útnorðri og til með af vestri, sem það er nær Víðasandi. Hann liggur fyrir vestan ósinn, milli vatns og sjóar, fullkomin bæjarleið á lengd, en stutt á breidd. Þegar ósinn er undir ís, fær túnið á Vogsósum óbætanleg áföll af sandi í vestanstormum, t.d. næstliðinn vetur. Eg hefi í heimil 8 menn verkfæra, byrjaði 3ja í páskum að færa sandinn burtu, hélt áfram hvörn dag, sem fært var að því verki að standa milli nausðynlegustu heimilsathafna, fyrir um og eftir þær, og lauk við lokadaginn seint." SSÁ, 219. 1847 voru Strönd og Vindás komnar í eyði og eru taldar með Vogsósum sem eru beneficium og liggja Hlíð og Stakkavík og 3 ½ hdr í Þorkelsgerði undir kirkjuna "Prestsetrinu fylgja 2 ásauðar kúgildi og 1 veiði- og heyflutningsbátur. Það framfærir 3 kúr, 40 fjár fullorðið, 15 lömb og 5 hesta; og fást af túninu 3 kýrfóður en utantúns 50 hestar. Tún er lítið mjög og hætt við sandfoki, og utantúns slægjum eins, en landkostir eru góðir og útibeit góð. Jarðarhlynnindi eru hér að auki talin, þó minkandi fari; sela- og silungsveiði og sölvatak, sem líka gengur af sér, einkum af sandfoki, en höfuðkosturinn er trjáreki. Selvogs kirkja á ítak í Krýsuvíkurluglbergi, hvar eptir presturinn fær árlega 20 al. Kirkjujarðirnar 3 ½ h. í [Þorkelsgerði], er leigð með 20 al. lsk., [Hlíð]: 40 al. lsk. 2 kúg: og [Stakkavík] með 60 al. lsk. 1 kúg." JJ, 83. 1902: "Mest hefir sandurinn borist austur yfir ósinn er hann var lagður með ís, hefir svo borist austur og upp í heiðina fyrir suðaustan Vogsósa. (- Þá er eg var ungur, heyrði eg þann bæ ávalt nefndan Vogshús, enda er hann nefndur svo í fornbréfum -). Þá er sandgeirinn var kominn upp í heiðina, fór hann breikkandi suður og austur á við, og eyðilagði smám saman jarðirnar: Strönd, Vindás og Eimu með afbýlum þeirra." Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559:001 *Vogsósar* bústaður
 "Nú og um langann aldur hafa Vogsósar, bærinn, staðið í Vogsatúni."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:002 *Vogsatúngarður* heimild um túngarð
 "Túnið var girt Vogsatúngarði aðeins á suðurhlíð..."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:003 *Fornigarður* heimild um túngarð
 "Túnið var girt Vogsatúngarði aðeins á suðurhlíð, en að austan Fornagarði, garði sem getið er í máldaganum frá 1275 á þennan hátt: "Sex vætter aa huertt fyrer garde enn fíorar utan gardz..." (DI, II, 124). Er því þarna að sjá eitthvert elzta mannvirki á landi hér, og verður því betur lýst síðar."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:004 *Vogsahjáleiga* heimild um bústað
 "Austurtún austan bæjarins frá tröðunum og Vogsahjáleigu, sem stóð þar, sem gripahúsin og heimahláðan eru nú."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:005 *Bænhúshóll* örnefni, bænhús
 "Í framtúninu er Bænhúshóll, sem einnig er kallaður Lambhúshóll..."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:006 *Vogsósakot* heimild um bústað
 "Imbukofahóll er í Austurtúni, en þar stóð Vogsósakot."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:007 *Gamlavað* heimild um vað
 "Mörg vöð eru á Ósnum, enda þótt hann sé eiginlega alls staðar fær. Nyrzt er Ósvaldið nyðra eða Gamlavað, niður undan Vaðhól."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 2

ÁR-559:008 *Vogsósavað* heimild um vað
 "Þá var Vogsósavað rétt við túngarðinn og eiginlega aðalvaðið."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 2

ÁR-559:009 *Eysteinsvað/Póstvað* heimild um vað
 "Niður undir Ósnum ytri var Ósvaldið syðra, sem einnig var kallað Eysteinsvað, lík Póstvaðið."
Heimildir: Ö-Vogsósar, 2

ÁR-559:010 *Vogsósaborg/Vogs* heimild um rétt

"Vogsósaborg var í eina tíð á Völlum upp við Fornagarð. Vogsósarétt var þar seinna og Vosósabeitarhús. Vogsósar II eru þarna nú og útihúsin."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559:011 *Vogur* heimild um bústað

"Út af Víðisandi voru Löngusker og fram af Ósnum Óssker. Baðstofuhella var upp við Ósinn, og segja menn, að þar hafi Vogur staðið til forna."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 4

ÁR-559:012 *Réttarhóll* örnefni, rétt

"Austan Vaðhóls er Fúlavík, þar austar er Réttartangi, öðru nafni Réttarhóll, vegna hóls, sem þar er."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 4-5

ÁR-559:013 *Kirkjuvegur/Presta* heimild um leið

"Kirkjuvegur eða Prestavegur var gata kölluð frá Vogósum suður að kirkju."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559:014 *Vogsósatraðir* heimild um leið

"Vogsósatraðir lágu heiman frá bæ suður í Vogsósatúngarðshlið."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 1

ÁR-559:015 *Kirkjugata* heimild um leið

"Kirkjugata lá frá Hlíð suður með vatninu um Vondavík að Vogósum og áfram suður að Strandarkirkju."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 4

ÁR-559:016 *Eiríksvarða* heimild um vörðu

1840: "Þó Eiríksvarða sé ekki frá forntíð, er það samt ekki ómerkilegt, að hún skuli enn nú standa öröskuð eftir so langa tíð. Hún er einhlaðin á mjög hárrí fjallsbrún; 1 fet er fyrir framan hana að skörpustu brúninni. Hún er 1n faðmur að neðan, lík einhlöðnum steingarðsparti. Er so hvör steinn lagður yfir annan. Flatir og ílangir eru þeir; allir snúa endar þeirra til beggja hliða. Allir eru þeir smáir sem litilfjörlegir utanveggs hleðslusteinir. Hún er smáaðdregin frá báðum endum, ávöl að ofan og á hæð meðalmanni neðanvert á síðu, snýr austur og vestur til endanna, en flöt við norðan og sunnan átt. Þessi Eiríkur Magnússon ... dó 1716 ... og skyldu menn setja, að hann hefði vörðuna hlaðið 6 árum fyrir afgang sinn, þá er hún búin að standa í 123 ár."

1873: "Hátt uppi á brattri fjallsbrún er haglega gerð varða ("Eiríksvarða") til minningar um séra Eirík Magnússon (galdramann), sem var þar eitt sinn prestur."

Heimildir: SSÁ, 227; KK I, 60

ÁR-559b Strönd**FRÍÐLÝSTAR MINJAR**

1238: "Gissur lét um sumarið taka upp bú Dufguss Þorleifssonar í Selvogi á Strönd og ræna þar öllu fénu en lið allt var óbirt eftir og sáu bændur fyrir því." Sturl, 406. [um 1275] Strendur eiga halfann hualriett til mots vid hiallamenn. huar sem rekur: Sex vætter aa huerett land fyrer garde enn fiorar utan gardz og skal reida med sliju sem rekur: fyrer utan vog eiga strendur þria hlute motz vid herdijsarvijk. j. hual: Enn j herdijsar vijkur fiorum eiga strendur tuo hlute huals huar sem rekur: fra mijgande Grof og til bergs enda eiga strendur allan reka ad helminge vid stadenn j krijseviyk: Sa er maaldage aa herdijsarvijkur fiorum ad stadur j skala hollte a halfann vidreka. allan annann enn auxar talgu vid j millum Selstada oc hellis firer austann riett til marks vid strandar land. Stadur j skalhollte oc herdijsarvijk eigu iij vætter huals og skal vega enu fiordu med Brioske og Beine: enn þridiung i ollum ef meire kiemur. enn strandarmenn tuo hlute. Skalhollt oc krijseviyk aa halfann allann reka under fuglberge vid strandar land. millum wogs oc hellis aa strendur land iij vætter enn ef meire er þa aa skalhollt oc krijseviyk j ollum hual. [125] Enn firer austann wog til vindass aa stadur j skaalhollte oc krijseviyk halfan toltfuntung I hual ef meire er enn iij vætter. enn ecke ellegar. DI II, 124-25. 13.5.1367: kirkiann a Strond j Selvogi a xxxc. j heima jordu. landid ad Vægshvsum. hvalreka vid stadinn j Skalahollti oc kirkiuna j Krysuviyk fra Migandi grof oc austr ad Osskerium. vidreka fra Migandi grof oc til Bergsenda. alla veidi j fuglbergi .xv. kyr. gradung. hesta .ij. iij. ær oc .xx. oc rvtur. DI III, 212. 1397: Kirkiann a .xij. kyr. vxa þrevetrann oc einn hest. ... Jtem gaf Jvar bondi kirkiunni a Strond .vjc.

og Halla Jonsdóttir gaf .vc. ijc. oc .v. aura fyrir skreidar tiund. sierdeilis fyrir heitfiska so marger sem þeir verda. DI IV 100-101. [1446] gefur Þorvarður Loptsson Strandarkirkju 1 hdr í testamenti sitt og skipar fátækan mann til bús síns þar, þann sem Margrét kona hans vill taka svo lengi sem hún lifir – DI IV, 675-76. 3.9.1508 hafði Þorvarður Erlendsson lögmaður til kaups við Kristínu Gottskálksdóttur Strönd í Selvogi fyrir 100 hdr. – DI VIII, 230. 8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Strandarkirkju sem var “mioc hraurnandi Swo hun þurfti botar wid” og lofaði Erlendur að “bæta at Strandarkirkju” – DI IX, 159. 15.12.1525 lagði Erlendur Þorvarðsson Strönd og Nes í Selvogi “med þeim jordum sem þar til liggia” til kaups við Þórunni Stulladóttur og skyldi Þórunn vera helmingakona og hafa Nes fyrir 80 hdr og 40 kúgildi “nema hun villdi sialf helldur hafa jardernar hlidarenda. breidabolstad og littlaland. allar fyrir lxxxxc.” – DI IX, 288. [1560] kveðst Jón Marteinsson ekki hafa “meire peninga frijda medteked vegna austrond i Selvoge en vjc.” DI XIII, 556. 1575: Kirkian á Strönd i Selvoge. ä xxxc. heima Jordur. Landid ad Vögshusum. hualreka vid stadinn i Skálholthj og kirkiuna i Krijsuvijk. frá Miganda grof og austur ad Ásskerium. vidreka frá Migandagrof og til bergs enda. alla veida i Fuglberge. DI XV 641-642. 1596 er Solveigu Jónsdóttur dæmd 15 hdr í Strönd og Grími Einarssyni 45 í Strönd í arf eftir Guðbjörgu Erlendsdóttur móður Solveigar og föðurömmu Gríms – ÁÍ III, 68. “... eftir lát Erlends Þorvarðssonar (1576) og Guðbjargar dóttur hans (1594) mun jafnan hafa verið fleiri en einn ábúandi á Strönd. Á árunum 1677-1680 voru 7 ábúendur á Strönd [Sveitarbragur Jóns Jónssonar bónda í Nesi, SSÁ, 229-230], en um þær mundir var upplástur farinn að eyða mjög landinu. Laust fyrir aldamótin 1700 var heimajörðin komin í eyði en búið á fornri hjáleigu frá Strönd, Sigurðarhúsum. Árið 1762 var engin ábúð á hjáleigum Strandar og allt komið í eyði.” JHA Strandarkirkja, 25. 1840: 1749 er hún (þessi jörð) með öllum sínum afbýlum öldungis eyðilögð af sandfoki, og þó þá fyrir nokkrum árum.” SSÁ, 216. “Gamla húsarústir og aðrar fornleifar á eyðibýlunum Strönd og Vindási, með hjáleigum” voru friðlýstar af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927 – Fornleifaskrá, 78.

1902: “Mest hefir sandurinn borist austur yfir ósinn er hann var lagður með ís, hefir svo borist austur og upp í heiðina fyrir suðaustan Vogsósa. ... Þá er sandgeirinn var kominn upp í heiðina, fór hann breikkandi suður og austur á við, og eyðilagði smám saman jarðirnar: Strönd, Vindás og Eimu með afbýlum þeirra. Dálitið er nú þar farið að gróa upp aftur. Á Strönd gerir þó enn ýmist að gróa eða blása upp.” Brynjúlfur Jónsson 1903, 51.

ÁR-559b:001 Strönd heimild um bústað

"Strandarkirkja er rétt norðan við kirkjugarðinn. Þar stóð bærinn Strönd." 1902: "Svo er að sjá af rústabungum, að á Strönd hafi upp á síðkastið verið tveir bæir; Efribær og Fremri bær. Kirkjugarðurinn og kirkjan stóð fyrir framan hlað Frambæjarins. Þó var þar sund á milli, og er sagt að þar hafi verið uppsprettulind, kölluð Sælubuna."

Heimildir: Ö-Vogsósa, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:002 Strandarkirkja heimild um kirkju

"Strandarkirkja stendur á Kirkjuhólum, eða í kirkjugarðinum." 1902: "Kirkjugarðurinn og kirkjan stóð fyrir framan hlað Frambæjarins."

c. 1200: Kirknaskrá Páls, DI XII 9

1314: Mann fall sua mikit i svlt fyrir sunnan land af fátæku folki at komu .ccc. lika til Strandar kirkiu i Selvági. á auðru hundraði j Skala holtti ok margt til hveirrar kirkiu ; Skálholtsannáll, Isl, Ann, 203

1338: Ketill kurt vá Jon ok komz i kirkiu a Strönd ok gerði þar vspektir ok var fyrir þat tekin or kirkiunni ok halshógvinn; Skálholtsannáll, IA 208

13.5.1367: Þorbiörn Hoganson bar so fallinn wtnisburd ... ad fyrer lx. vetra oc adur optsinnis las hann optliga oc heyrdi lesinn kirkiu maldaga a Strönd j Selvoghi so latanda ad kirkiann a Strönd j Selvogi a xxxc. j heima jordu. landid ad Vögshvsum. hvalreka vid stadinn j Skalaholthi oc kirkiuna j Krysuvijk fra Migandi grof oc austr ad Osskerium. vidreka frá Migandi grof oc til Bergsenda. alla veidi j fuglbergi .xv. kyr. gradung. hesta .ij. .iiij. ær oc .xx. oc rvtur. Enn af þessu kvikfie vissa ek ad med rade Arna biskups voru keipttar kirkiunni. ij. kluckur. true eg þetta vera kirkiunnar eign ef hun skal orænt vera. og eigi veit eg annad sannara fyrer Gude. DI III 212

1397: XCVII. A Strönd j Selvoge.

Kirkia Mariæ Gudz modur oc hins blessada Thomas Erchibiskups ä Strönd j Selvogi a refile er tekur vmm frammkirkiu alla vtann yfer dyrunum. brestur storann kross med lykneski .ij. smellta krossa oc rodrukross. Mariuskriptt. Thomasskriptt erchibiskups a Strönd. messuklædi oc .v. hoklar ad auk .vj. kantarakapur .vj. alltaraklædi. brykarklædi med bastard oc silki oc annad rentt huersdagliggt. skrijnklædi med silki raudt .iiij. fordukar .iiij. glitader dvukar. Jtem ein brun oc lagdur a borgarunadur gylltur med silfur og annar dvukur med rautt skinn framann. Jtem .ij. dvkar hversdagliger glitader

framann .v. alltaraklædi fyrir krossi og Mariualltare .ij. raud klædi með sæi og .ij. græn og .ij. forn .iiij. smadvkar .ij. með rautt skinn og .ij. forner .iiij. sloppar. messustackur. tvenn corporalia laus .xv. alnar með rent klædi pitalsett .v. kiertistikur með kopar enn sietta með jarn .ij. katlar. ein mynnlaug. sacarium handklædi. glodarkier .ij. stolar. slykisteinn .ij. litil paxspjöld. paskaspjöld. paskatrie. fontklædi. kirkiustigi. kiertastockur. Dymbill. merki .iiij. glergluggar. hvlskier. .xij. manada tydabækur. vtan songbok vmm sumarid að Dominicum og að auk .ij. Gudspjallabækur á vetrinn frá Jolafostv og til páska og með De sanctis. Graduale með sequentiu per Anni circulum. Sequentiubok litil. Liber pastoralis. Mariusaga. Thomassaga .iiij. psalltarar. Postulasögur j Latinu. artijðaskrá. Martyriologium. pund vax. ampli með tin .iiij. kluckur .iiij. smabiollur. kista olæst.

Kirkiann á .xij. kyr. vxa þrevetrann og einn hest.

So micid hefr Jvar bondi tillagt.

Jn primis. Tabulam fyrir alltare og annað lited yfer alltarabryk .iiij. steinklædi. merki .ij. þrir dvkar með rautt skinn og hinn fiordi laus .ij. alltaraklædi græn.

Item liet hann gíaura kaleik er stenndr .xij. aura. atte kirkiann á Strönd þar j adur mork vegna og kostadi á syna peninga giord og gylling. og annann kaleik liet hann gíora er stenndr halfann fimta eyri. atti kirkiann þar j adur halfa mork vegna.

.ij. glerlampa og .ij. ampla með tin.

Nota.

Kirkiann j Fjalli á tuær kluckur að kirkiunni á Strönd.

Item er þar biskups lykneski er herra Grymur hafde ætlad til Bænhvssins j Herdysarvík.

Item gaf Jvar bondi kirkiunni á Strönd .vjc. og Halla Jonsdotter gaf .vc. .ijc. og .v. aura fyrir skreidar tiund. sierdeilis fyrir heitfiska so marger sem þeir verda; Máld DI IV 100-101

[1446]: [Þorvarður Loptsson gefur kirkjunni í sitt testamenti] c; DI IV 675

8.7.1523 hafði Erlendur Þorvarðsson lögmaður fengið Skálholtskirkju Hof á Kjalarnesi í reikningsskap ýmissa kirkna, þ.á.m. Strandarkirkju sem var “mioc hraurnandi Swo hun þurfti botar wid” og lofaði Erlendur að “bæta at Strandarkirkju” – DI IX, 159

27.9.1563: Sóknarkirkja lögð niður í Krýsuvík “een læge til Strandar kirckiu j Selvoge til kirckiu soknar sæde Krysevijk og það kot þar hia er. Suo og gylde til Strandar kirckiu bæde tolla og tijunder og alla adra rentu suo sem adrer almenningzbæer skyllluger eru sijnum soknarkirckium ad veita” – þó skyldi þar lítið húskorn Guðs vegna eftir standa DI XIV 158-159

1575:

CLXXXIV.

Strönd.

Kirkian á Strönd i Selvoge. ä xxxc. heima Jorðu.

Landid að Vogshusum.

hualreka við stadinn i Skálholttj og kirkiuna i Krijsuvíkj. frá Miganda grof og austur að Ässkerium.

vidreka frá Migandagrof og til bergs enda. alla veida i Fuglberge.

Item i kirkiunne ij messuklæde alfær. eitt käpu slitur. häältarisbuningur alfær. Item ij vt alltara buningar. Item eirn silfur kaleikur. eirn Ample. iiij koparstikur. iiij kluckur og ein bialla. eirn hialmur með Järn. Item Skrudastockur og annar bökastockur. Item Alabasturbrikk ijfer häältarenu. eitt glodarkier. eirn kaleikur með piätur.

Item Grallare með Sequentium Är vmm krijng psalltare eirn. Ordubök. Lesbök.

Öttusonguabækur ij är vmm krijng. Item enn viij bökakrædur.

Item fastagötz .ijc. hundrada.

Item lausagötz .ijc. hundrada Lxc. og iiij betur. Máld DI XV 641-642

16.2.1907: Strandarsókn í Selvogi lögð til Arnarbælis; (PP, 93) [lög]

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:003 *Miðhóll* heimild um bústað

"Miðhóll er þar, sem nú er suðurhlíð. Þá er Stórhóll. Hjáeigur frá Strönd eiga að hafa verið þar sem hólarnir eru nú."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559b:004 *Þuríðarvarða* heimild um vörðu

"Þuríðarvarða er neðan götunnar."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559b:005 *Sveinagerði* heimild um vörslugarð

1840: "Skammt frá Strandarkirkju, t.a.m. vel stóra túnlengd, er hringhlaðið garðlagsform milli 2ja berghóla, hér um bil 20 faðmar í krossþvermá innan veggja, kallað Sveinagerði. Þar er sagt að

Erlendur lögmaður hafi æft svina sína, setið sjálfur í lystihúsi á öðrum hólum og horft á leiks'fingar þeirra." SSÁ, 227-28.

1902: "Sveinagerði og Víghóll munu ekki bæjarnöfn. Sveinagerði er lítil girðing hjá dálitlum hól norðvestur frá tún. Er sagt að Erlendur lögmaður Þorvarðarson, sem lengi bjó á Strönd og dó 1576, hafi látið sveina sína leika í gerðinu, en setið á hólum og horft á."

"Sveinagerði hringlaga er suður undir kirkju..."

Heimildir: SSÁ, 227-28; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51; Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559b:006 *Víghóll* örnefni

"Þá er Víghóll og Krókshóll þarna norður af [Kirkjuhólum]..." 1902: "Sveinagerði og Víghóll munu ekki bæjarnöfn. ... Víghóll er langt fyrir ofan tún. Er sagt, að Erlendur hafi reiðst sveini sínum, er spáði því, að Strönd mundi eyðast af sandfoki. Hafi sveinninn flúið, en Erlendur elt hann upp að Víghól og drepði hann þar."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:007 *Krókur* heimild um bústað

"Þá er Víghóll og Krókshóll þarna norður af [Kirkjuhólum], en Krókur var hjáleiga frá Strönd." 1902: "Af hjáleigum eru nefndar: Krókur norður á túninu, þar er enn dálítill roftorfa, Sigurðarhús litlu austar og Stórhóll fyrir norðan tún." Í Sveitarbrag frá 1677-80 er nefndur Erlendur smiður í Króki – SSÁ, 230.

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:008 *Króksvarða* heimild um vörðu

"Króksvarða var rétt við Krókshól."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559b:009 *Sigurðarhús* heimild um bústað

"Sigurðarhóll var austur af kirkjunni, en þar stóðu Sigurðarhús, hjáleigan, og austar Sigurðarhúshjáleiguhóll." 1902: "Af hjáleigum eru nefndar: Krókur norður á túninu, þar er enn dálítill roftorfa, Sigurðarhús litlu austar og Stórhóll fyrir norðan tún."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:010 *Strandarhjallur* heimild um hjall

"Strandarkampur lá fyrir landi strandar og þar austast hjallurinn eða Strandarhjallur."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559b:011 heimild um lendingu

"Þá er Stórabót eða Staðarbót og ofanvert við Stórubótarkampur. Þarna var aðeins kölluð Bótin. Þar litlu austar voru varir, notaðar af hjáleigunum frá Strönd."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 4

ÁR-559b:012 *Draugagjá* örnefni, draugur

"Austan við varir eru Drápssker, þar var flæðihætta. Þá tók við Draugagjánhella eða Draugagjárklöpp með Draugagjá, sem var sprunga eða rás í klöppina."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 4

ÁR-559b:013 *Sundvarða* heimild um vörðu

"Sundvarða hafði í eina tíð verið á Strandarkampi, og þegar hana bar í Króksvörðu, var Strandarsundið tekið."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 4

ÁR-559b:014 *Móhús* heimild um bústað

1708: Hjáleiga frá Strönd. "Móhús, eytt fyrir manna minni."

Heimildir: JÁM II, 461

ÁR-559b:015 *Bakrangur* heimild um bústað

1708: Hjáleiga frá Strönd. "Bakrangur, eytt fyrir 10 árum."

Heimildir: JÁM II, 461

ÁR-559b:016 *Bæjarbúð* heimild um verbúð

"Bæjarbúð hefur hjer [á Strönd] verið vermannna búð meðan lendingin ekki var fordjörfuð; hún kom fyrst í tíð biskupsins meistara Brynjólfs, hvort að gjöf eður kaupi honum til eignar vita menn ekki. Hitt er víst að Sr. Torfi heitinn í Gaulverjabæ, eftir það að hann erfði meistara Brynjólf, ljét brúka þessa búð og gjörði að sínum kosti..."

Heimildir: JÁM II, 461-2

ÁR559b:017 *Sælubuna* þjóðsaga um vatnsból

"Kirkjugarðurinn og kirkjan stóð fyrir framan hlað Frambæjarins. Þó var þar sund á milli, og er sagt að þar hafi verið uppsprettulind, kölluð Sælubuna."

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:018 *Stórhóll* heimild um bústað

"Miðhóll er þar, sem nú er suðurhlið. Þá er Stórhóll. Hjáeigur frá Strönd eiga að hafa verið þar sem hólarnir eru nú."

1902: "Af hjáleigum eru nefndar: Krókur norður á túninu, þar er enn dálítill roftorfa, Sigurðarhús litlu austur og Stórhóll fyrir norðan tún."

Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:019 heimild um bústað

1902: "Að vestanverðu [við Strönd] er ekkert kot nefnt. Þó hefir víst verið eitt býli þar. Það sýna girðingar. Túngarður Strandar að vestan sést gjörla ofan frá aðalgarði og til sjávarkambs. En nokkru vestar er annar garður, samhliða, mannvirki mikið og beinn að kalla. En fáum föðmum vestar er lítið garðlag, bogadregið. Milli stóra garðsins og Strandartúngarðs hefir víst verið býli og átt þar tún. Mun sá bær hafa staðið skammt frá sjó. Þar er grjótbunga, en sést þó ekki hvort rúst er. Þetta er skiljanlegt. Sandfokið kom vestan, og spillti fyrst þessu býli."

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:020 heimild um túngarð

1902: "Túngarður Strandar að vestan sést gjörla ofan frá aðalgarði og til sjávarkambs."

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:021 heimild um varnargarð

1902: "Túngarður Strandar að vestan sést gjörla ofan frá aðalgarði og til sjávarkambs. En nokkru vestar er annar garður, samhliða, mannvirki mikið og beinn að kalla. En fáum föðmum vestar er lítið garðlag, bogadregið. Milli stóra garðsins og Strandartúngarðs hefir víst verið býli og átt þar tún. Mun sá bær hafa staðið skammt frá sjó. Þar er grjótbunga, en sést þó ekki hvort rúst er. Þetta er skiljanlegt. Sandfokið kom vestan, og spillti fyrst þessu býli. Það var því lagt niður, en jafnframt var gjör tilraun til að hefta sandinn, með því að hlaða öflugan garð uppeftir túni þess bæjar vestanvert. Hefir í þann garð verið haft mestalt grjótið úr gamla túngarðinum og úr bænum."

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559b:022 *Strympa* heimild um bústað

Talin meðal eyðibýla í ytra parti Austurvogar 1840.

Heimildir: SSÁ, 221

ÁR-559c Vindás

FRIDLÝSTAR MINJAR

[um 1275] ... Enn firer austann wog til vindass aa stadur j skaalhollte oc krijsevijk halfan tolfung i hual ef meire er enn iijj vætter. enn ecke ellegar. DI II, 124-25. 23.5.1521 hafði biskupinn tekiið við Vindási og Þorkelsgerði í reikningsskap Vigfúsar Erlendssonar – DI VIII, 798 sbr. 805. 21.5.1523 fær Hólmfríður Erlendsdóttir Ögmundi biskupi Þorkelsgerði og Vindás í Strandarkirkjusókn í skuld Vigfús bróður hennar – DI X, 60-61. 1532 sættist Ögmundur biskup á að leyfa Páli Vigfússyni að leysa Þorkelsgerði og Vindás sem biskup hafði tekið í reikningsskap eftir Vigfús Erlendsson – DI IX, 622-23. [um 1540] gefur Páll Vigfússon Guðnýju konu sinni Vindás í Strandarkirkjusókn fyrir þau 20 hdr sem hann hafði lofað henni – DI X, 596. 19.5.1570 var Guðríði Vigfúsdóttur skipt m.a. Vindás, 20 hdr, og Götu, 10 hdr, í arf eftir Pál Vigfússon – DI XV, 408. 1677-80: Búa Jón og Hróbjartur í Vindási – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 229. 20.8.1688 hlýtur Elen Hákonardóttir 5 hdr í Vindási í arf eftir Jarþrúði Hákonardóttur systur sína – Jarðabréf, 12.

“Gamlar húsarústir og aðrar fornleifar á eyðibýlunum Strönd og Vindási, með hjáleigum” voru friðlýstar af Matthíasi Þórðarsyni 5.5.1927 – Fornleifaskrá, 78. 1840 er Vindás, tvíbýlisjörð, alin meðal eyðibýla í ytra parti Austurvogar og á að hafa farið í eyði milli 1700 og 1750 – SSÁ, 221.

1902: “Mest hefir sandurinn borist austur yfir ósinn er hann var lagður með ís, hefir svo borist austur og upp í heiðina fyrir suðaustan Vogsósa. ... Þá er sandgeirinn var kominn upp í heiðina, fór hann breikkandi suður og austur á við, og eyðilagði smám saman jarðirnar: Strönd, Vindás og Eimu með afbýlum þeirra. Dálitið er nú þar farið að gróa upp aftur.” Brynjúlfur Jónsson 1903, 51.

ÁR-559c:001 *Vindás* heimild um bústað
 “Niðri á sjávarkampinum stóð Vindás, hjáleiga frá Strönd; þar er nú Vindáshóll...”
Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559c:002 *Vindáshjáleiga* heimild um bústað
 “Niðri á sjávarkampinum stóð Vindás, hjáleiga frá Strönd; þar er nú Vindáshóll og þar rétt hjá Vindáshjáleiga, nú Vindáshjáleiguhóll.” 1902: Með Vindási eru talin: Vindáshjáleiga og Sléttur, ...”
Heimildir: Ö-Vogsósar, 3; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-559c:003 *Kirkjustigur/Gamli* heimild um leið
 “Eftir lægðinni milli Sigurðarhúss og Vindáss liggur Kirkjustigurinn eða Gamllivegur.”
Heimildir: Ö-Vogsósar, 3

ÁR-559c:004 *Sléttur* heimild um bústað
 1902: Með Vindási eru talin: Vindáshjáleiga og Sléttur, ...”
Heimildir: Brynjúlfur Jónsson 1903, 51

ÁR-560 Hlíð

“Jarðardýrleiki xx að sögn manna, en engin geldst hjer tíund af.” JÁM II, 463. 18.9.1501 selur Grímur Pálsson Þorvarði Erlendssyni lögmanni Hlíð 10 hdr, DI VII, 583 sbr. DI VIII, 322. 1677-80: Býr Jón í Hlíð – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 230.

“Landamerki milli Hlíðar og Stakkavíkur eru þessi: Urðarskarð; þaðan bein lína í Kóngsfellið litla. Landamerki milli Hlíðar og Vogsósa eru þessi: Marknes við Hlíðarvatn, þaðan í Nefjapúfu á Nefjum í Rofunum, þaðan í Kálfsgil, gil milli Urðarfellanna, þaðan í Kálfahvammsöxl vestan til í Geitafell.” Ö-Hlíð a, 4.

Ekki til tónakort. 1840: “Hlíðar, Stakkavíkur og Herðisarvíkur hagar mæta stórum áföllum af grjótkasti og skriðum úr fjallinu, því þeir allir bæri eiga þar land, en hafa þó flatlendishaga ásamt.” SSÁ, 219.

ÁR-560:001 *Hlíð* bústaður
 “Hlíð var fyrr góðbýli og landnámsjörð í Selvogi. Var hún um aldaraðir eign Strandakirkju og er það enn. Jörðin hefur verið í eyði nú um 60 ára skeið. Þar eru nú rústir einar. Bærinn stóð á Bæjarhól eða lágum hrygg, er lá fram í Hlíðarvatn.”
Heimildir: Ö-Hlíð a, 1

ÁR-560:002 *Kirkjuhóll/Bænhús* heimild um kirkju
 “Auk Bæjarhóls eru í túninu Kirkjuhóll eða Bænhúshóll, en þar á hafa staðið bænhús í katólskri tíð.”
Heimildir: Ö-Hlíð a, 1

ÁR-560:003 heimild um bústað
 “Ofan Malarinnar eru rústirnar, en þar segja fróðir menn og konur, að bærinn hafi staðið, eftir færslu úr Hjalltanga.”
Heimildir: Ö-Hlíð a, 2

ÁR-560:004 heimild um bústað
 “Tangi eða hólmi er út í vatninu fram undan bænum; Hjalltangi eða Hjallhólmi er hann nefndur. Þar á bærinn að hafa staðið upphaflega.”
Heimildir: Ö-Hlíð a, 2

ÁR-560:005 heimild um brú
 “Þar fyrir sunnan [Hjalltanga] skerast inn í landið vikin þrjú. Þar er fyrst Krístrúnarvík, og þá

Girðingarvík, sem er nýlegt nafn, og þá vik með mörgum nöfnum, Vondavík, Forarvík og Moldarvík. Í viki þessu var venjulega kafhlaup af for, og því eru nöfnin. Gerð hafði verið brú með grjóti yfir vikið, og var að því nokkur bót."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 2

ÁR-560:006 *Selvogsréttir*

heimild um rétt

"Handan við vondavík er Réttartangi, og eru þar Selvogsréttir, með safngirðingu, almenningi og dílkum."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 2

ÁR-560:007 *Hlíðarsel*

heimild um sel

"...suður frá [Selvogs]réttunum eru Selbrekkur. Þar á að hafa verið sel frá Hlíð eða Hlíðarsel; ber þó ekki öllum saman." "Selbrekkur. Á þeim stað könnuðust þeir við Stekkjardældi."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 2-3; Ö-Hlíð b, 1

ÁR-560:008 *Gamlavör*

heimild um uppsátur

"Utan við Hlíðareyjartanga var Gamlavör, uppsátur fyrir báta frá Hlíð."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 3

ÁR-560:009 *Slóðin neðri*

heimild um leið

"Slóðir tvær liggja eftir Brekkum og eru nefndar Slóðin neðri..."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 3

ÁR-560:010 *Slóðin efri*

heimild um leið

"Slóðir tvær liggja eftir Brekkum og eru nefndar Slóðin neðri og Slóðin efri"

Heimildir: Ö-Hlíð a, 3

ÁR-560:011 *Stekkatúnsbrekkur*

heimild um stekk

"Stekkatúnsbrekkur voru brekkur í fjallinu vestan við Háhamar, og þar hafði verið Stekkur og Stekkatún."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 4

ÁR-560:012 *Hlíðargata*

heimild um leið

"Hlíðargata lá frá Hlíð austur og inn með fjallinu."

Heimildir: Ö-Hlíð a, 4

ÁR-561 Stakkavík

"Jarðardýrleiki x að sögn, en engin geldst hjer tíund af." JÁM II, 464. "[Sandur berst vestan af Víðasandi, austur yfir ósinn] Og um leið hefir hann grynt ósinn og við það hækkað vatnið í Hlíðarvatni, svo það hefir brotið burt gamla túnið í Stakkavík, sem var fyrir neðan brekkuna. Stóð bærinn þar fram yfir 1850. Nú er rúst hans lítill hólmi." Brynjúlfur Jónsson 1903, 50-51. 1677-80: Býr Mangi í Stakkavík – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 230.

1840: "Hlíðar, Stakkavíkur og Herðisarvíkur hagar mæta stórum áföllum af grjótkasti og skriðum úr fjallinu, því þeir allir bæri eiga þar land, en hafa þó flatlendishaga ásamt." SSÁ, 219. "Mörkin milli Stakkavíkur og Herðisarvíkur eru úr Markakletti um Breiðabás í Hamragerði. Mörkin á milli Stakkavíkur og Vogsósa eru úr Skothellu í Vörðunef, þaðan austarlega í Urðarbrekkur... Landamerki Stakkavíkur á Selvogsafretti eru að vestanverðu, sem er á milli Stakkavíkur og Herðisarvíkur, en úr Hamragerði vestan við Stakás í Kóngsfell. Eystri mörkin, sem eru á milli Stakkavíkur og Hlíðar, eru úr Urðarskarði í Teiga, þaðan í Stóra-Leirdal." Ö-Stakkavík b, 1, 6.

Ekki til tónakort.

ÁR-561:001 *Stakkavík*

bústaður

"Stakkavík hefur um aldabil verið í eigu Strandarkirkju; er nú í eyði. Stakkavíkurhúsið stendur á tanga er liggur fram í Hlíðarvatn."

"[Sandur berst vestan af Víðasandi, austur yfir ósinn] Og um leið hefir hann grynt ósinn og við það hækkað vatnið í Hlíðarvatni, svo það hefir brotið burt gamla túnið í Stakkavík, sem var fyrir neðan brekkuna. Stóð bærinn þar fram yfir 1850. Nú er rúst hans lítill hólmi."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1; Brynjúlfur Jónsson 1903, 50-51.

ÁR-561:002 *Stakkavíkurtúngar* heimild um túngarð

"Stakkavíkurtúngarður er lágur grjótgarður ofan við túnið."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1

ÁR-561:003 *Vörin* heimild um bryggju

"Dalurinn er hvammur vestan til við húsið. Vörin liggur undan Dalnum. Bryggjan liggur þar fram í vatnið."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1

ÁR-561:004 heimild um tóft

"Tættur standa á hrauninu ofan Dalsins, og eru þar lambhús, hesthús og Heimaréttin."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1

ÁR-561:005 *Gálgaklettur* örnefni, aftökustaður

"Á vinstri hönd við [Stakkavíkur]götuna eru klettur tveir, kallaðir Gálgaklettur." "Gálgaklettur. Hefi ekki heyrt neina sögn um þá."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1; Ö-Stakkavík b, 1

ÁR-561:006 *Stakkavíkurstígur* heimild um leið

"Stakkavíkurstígur lá heiman frá húsi, austur yfir hraunið að Botnavíki, um Flötina upp um Lyngskjöld í Selstíg. Stígur þessi var kaupstaðarleið Stakkvíkinga til Hafnarfjarðar og Reykjavíkur."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1

ÁR-561:007 *Mölvíkurvarir* heimild um lendingu

"Þá voru hraundrangar þar austur af, síðan tók við vík allbreið, kölluð Mölvík, með Mölvíkurkampi. Austast í henni voru klappir, og var þar kallað Varir eða Mölvíkurvarir."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 2

ÁR-561:008 *Mölvíkurbúð* heimild um býli

"Búðarrúst er austur af Tjörninni, Mölvíkurbúð, frá þeim tímum er útræði var úr Mölvíkurvörum..."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 2

ÁR-561:009 *Mölvíkurfiskabyrgi* heimild um herslubyrgi

"Búðarrúst er austur af Tjörninni, Mölvíkurbúð, frá þeim tímum er útræði var úr Mölvíkurvörum; þar er og Mölvíkurfiskabyrgi."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 2

ÁR-561:010 *Draugagjár* örnefni, draugur

"Austan Mölvítur taka við Draugagjártangar, sker og drangur fram í sjó, og austur af þeim taka svo við Draugagjár, og eru þar klappir og klettur." "Veit ekki um tilurð nafnsins, en mér og öðrum hefur fundið draugalegt í gjánni."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 2; Ö-Stakkavík b, 1

ÁR-561:011 heimild um leið

"Milli sjávar og Hlíðarvatns, þar vestur af, liggur klapparhraun mikið og slétt, kallast Hellur. Um Hellur liggja gamlar reiðgötur, enda var þarna um hinn gamla alfaraveg að ræða... Gata þessi er ekki eins glögg og hin neðri, en aftur á móti er hún vörðuð Helluvörðum allt austur á Víðisand."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 3, 4

ÁR-561:012 heimild um leið

"Innar, það er norðar [en Flathólmi], er svo tangi, sem kallast Vaðið, en milli Vaðs og Flatatanga er vik inn og heitir Vaðvík; þar hefur stígur eða gata legið upp."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 4

ÁR-561:013 heimild um leið

"Milli sjávar og Hlíðarvatns, þar vestur af, liggur klapparhraun mikið og slétt, kallast Hellur. Um Hellur liggja gamlar reiðgötur, enda var þarna um hinn gamla alfaraveg að ræða. Reyndar eru þeir tveir, liggur annar neðar. Alfaravegurinn neðri liggur um klappirnar því nær niður við sjó, og eru markaðar götur í klappirnar allt vestur að Draugagjá, þar hverfa þær undir brunahraun. Svo segja

Selvosingar, að götur þessar stefni i'sjó fram í Draugagjár og liggi upp á Alboga.""

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 3

ÁR-561:014 *Bæjarhólmi* heimild um bústað

"Á þessu vatnsvíki (?), sem nú er Gamlatúnið eru þrír hólmar, Hólarnir. Fyrst er Hólminn syðsti, sem einnig kallast Bæjarhólmi, því þar stóð Stakkavíkurbærinn gamli í eina tíð."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:015 *Gamlavörin* örnefni, lending

"Austan við tangann, sem húsið stendur á, var lítið vik og þar í Gamlavörin."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:016 *Naustið* heimild um naust

"Austan við tangann, sem húsið stendur á, var lítið vik og þar í Gamlavörin. Ofanvert við hana var smábyrgir, kallað Naustið. Þar hafði bátur verið geymdur."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:017 *Stöðulnef* örnefni, kvíar

"Stöðulnef var gengt tanganum..." "Stöðulnefið. Ekki veit ég, hvort stöðull hefur verið á því, ekki heldur hvort kýr eða ær hafi verið mjólkaðar þar eða annars staðar. Hafi fráfarur verið í Stakkavík, þá veit ég ekki, hvenær þær hafa verið lagðar niður."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5; Ö-Stakkavík b, 3

ÁR-561:018 *Gamlistigur* heimild um leið

"Stöðulnef var gengt tanganum, og þar mátti sjá stíg er lá niður í vatnið, Gamlastíg."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:019 *Vatnsgarður* heimild um varnargarð

"Úti í vatninu mátti sjá móta fyrir garðlagi, sem kallast Vatnsgarður, ef til vill verið túngarður Gamlatúns eða varnargarður fyrir ágangi vatnsins."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:020 *Gamlaréttin* heimild um rétt

"Austur af Stöðulnefi var svo Réttarnes og þar á Gamlaréttin, og sést þar móta fyrir veggjum."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5

ÁR-561:021 *Fjárborgin* heimild um fjárskýli

"Þegar kom upp á Háahraun, var þar fyrst fyrir neðan þjóðveginn Fjárborgin..." "Fjárborgin stendur enn."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 5; Ö-Stakkavík b, 4

ÁR-561:022 *Álfakirkja* örnefni,

"Þegar kom upp á Háahraun, var þar fyrst fyrir neðan þjóðveginn Fjárborgin og litlu austar Álfakirkja, hóll mikill og sérkennilegur..."

"Álfakirkja. hefi ekki heyrt neinar sagnir um hana frá gamalli tíð. En þá er við bræður vorum ungir strákar, þá var það, að Gísli bróðir minn tók sig til og smíðaði kross úr tré og reisti hann á Álfakirkjunni. Nóttina á eftir dreymdi Gísli, að hann væri staddur úti. Sá hann þá stóran hóp af fólki. Bar þar mest á einum manni, sem hafði höfuð og herðar yfir hitt fólkið. Kemur hann til Gísla og segir við hann, [að] ef hann eigi framar vði kirkjuna, þá verið hann drepinn. Krossinn var því fjarlægður. Síðan hefur Gísli ekki orðið var við neitt, hvorki í vöku né svefni, m í sambandi við Álfakirkjuna."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 7; Ö-Stakkavík b, 4

ÁR-561:023 heimild um fjárhús

"Þá kom lægð í hraunið upp af Botnavíki, er hét Flöt. Þá komu Höfðar, og þar voru fjárhúsin, lágu upp frá Austurnesi."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 7

ÁR-561:024 *Selstigur* heimild um leið

"Um Flötina lá Selstigurinn, og var þetta brött leið."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 7

ÁR-561:025 *Nátthagastígur* heimild um leið
 "Vestan til við hraunfossinn liggur svo Nátthagastígur upp á fjallið."
Heimildir: Ö-Stakkavík a, 8

ÁR-561:026 *Stakkavíkursel* heimild um sel
 "Selstígur heitir upp á fjallinu; liggur hann í Stakkavíkursel, sem er þar norðar á fjallinu."
Heimildir: Ö-Stakkavík b,5

ÁR-561:027 *Selskaðsstígur* heimild um leið
 "Austar en [Nátthagastígur] er svo Selskað, og þar um liggur Selskaðsstígur og síðar norður fjallið."
Heimildir: Ö-Stakkavík a, 8

ÁR-562 Herðisarvík

FRÍÐLÝSTAR MINJAR

"Allar gamlar menningarminjar á jörðinni Herðisarvík, svo sem fiskigarðar verbúðir, tættur af íveruhúsum, peningshúsum og öðrum útihúsum, þar á meðal seljarústir í Seljabót." voru fríðlýstar af Þór Magnússyni 7.9.1976 – Fornleifaskrá, 78.

"Jarðardýrleiki er kallaður xxv og þó óvíst, því hjer geldst engin tíund af." JÁM II, 466. 1262: Olafur Grönlendinga byscoþ kom i Herðisar vík. Resens annáll, IA, 27, sbr. Hokers annál, IA, 67. 1262: Olafur Grönlendinga byscoþ braut skip sitt við Íslandi j Herðiar vík ok var her .ij. vetr. Skálholts annáll, IA, 193. [um 1275] ... fyrer utan vog eiga strendur þria hlute motz við herðisavíkj. j. hual: Enn j herðisavíkjur fíorum eiga strendur tuo hlute huals huar sem rekur: ... Sa er maaldage aa herðisavíkjur fíorum að staur j skala hollte a halfann víðreka. allan annann enn auxar talgu við j millum Selstada oc hellis fírer austann riett til marks við strandar land. Staur j skalhollte oc herðisavíkj eigu ííj vætter huals og skal vega enu fíordu með Bríoske og Beine: enn þrídung í ollum ef meire kímur. enn strandarmenn tuo hlute. DI II, 124-25. [1307] Mariu kirkia j krysuvíkj a ... Herðisavíkj ... Enn fra kirkíufíoru oc til marks við Herðisavíkj a staurinn j Skálholtti helming víðar við Krysuvíkj. þrídung hvalreka eigu stader bader samann til marks við Strandarmenn. enn fíordung hvals við Strandarmenn til Vogs. Halfann toltftung hvals a Krysuvíkj j Strandar hluta. DI II, 361. í DI III, 3 er þessi máldagi árfærður til [um 1275]. [1367:] Mariukirkia j krysuvíkj. a ... herðisavíkj. DI III, 222. 1397: Jtem er [í kirkjunni á Strönd] biskups lykneski er herra Grymur hafde ætlad til Bænhvssins j Herðisavíkj. DI IV 101. 1397 á kirkjan í Kaldaðarnesi "skipshofn j Herðisavíkj oc skreidargard j Skolagierdi." DI IV, 54 sbr. [1491-1518] DI VII, 45 sbr. [1553-54] DI XII, 658 sbr. 1575 – DI XV, 655. 28.6.1448 kærir sr. Jón Oddsson á Þingvelli "epter þeim settunge huals er Rekit hafði j herðisarvík a þeim sama Reka er sira jón officialis hafði skipat kirkíunni a þínguelli j mot þeim skogum sem var gaumul eign fyrnefndrar þínguallar kirkíu" og var Þíngvallakirkíu dæmdur hvalurinn – DI IV, 731. [1477]: Mariukirkia j krysuvíkj a ... herðisavíkj. ... krysuvíkj ä allann reka a kirkíufíoru. enn fra kirkíufíoru til marks við herðisavíkj ä staurinn j skalhollte helmíng víðar við krysuvíkj. þrídung hualreka eiga stadir bader samann til marks við strandarmenn. Enn fíordung hualz við strandarmenn til vogs. halfann toltftung hualz a krysuvíkj j strandarhluta. DI VI 124-125. [1544] á Skálholtsstaður uppgefinn teinæring í Herðisarvík – DI XI, 368. [1553-54] á Krýsuvíkirkirkja Herðisarvík ... Krysuvíkj ä allan reka a Kirkíufíoru og til markz við Herðisavíkj halfan hval og víðreka oc alla grasnautn. En j Herðisavíkj ä staurinn j Skálholte helming víðar við Krysuvíkj. þrídung hualreka eiga stader bader. saman til marckz við Strandarmenn. – DI XII, 662-63 sbr. DI XV, 641. 27.9.1563 er kirkjan í Krýsuvík lögd níður en umboðsmenn Skálholtskirkíu skyldu byggja Herðisarvík – DI XIV, 158 sbr. bréf frá 1563 þar sem Gísli bp gefur Þórði Jónsyni umboð til að byggja stósljarðir í Grindavík Krýsuvík og Herðisarvík "bæde halft skip Reka og anna utann hann skilie þar til ííj leigukugillde og landgilldi sem honum þyker mogulígt." DI XIV, 201-202. 28.12.1563 ritar Gísli Jónsson biskup um líferni fólks í verstöðvum, þ.á.m. í Herðisarvík – DI XIV, 193. 1677-80: Býr Jón í Herðisarvík – Sveitarbragur Jóns Jónssonar í Nesi, SSÁ, 230. Í plani til jarðabókarinnar frá 1702 tekur ÁM dæmi af Herðisarvík sem stað við sjávarsíðuna þar sem sé óvenjumíkil frjósemi sauðfjár, þar allar ær eður flestar eiga tvö lömb – JÁM XIII, 36-37.

Ekki til tónakort. 1840: "Hlíðar, Stakkavíkur og Herðisarvíkur hagar mæta stórum áföllum af grjótkasti og skríðum úr fjallinu, því þeir allir bæri eiga þar land, en hafa þó flatlendishaga ásamt." SSA, 219.

ÁR-562:001 *Herðisarvík* bústaður
 "Herðisarvíkurbær stóð vestarlega í Herðisarvíkurtúni undir Skyggni, sem var klöpp, aflöng, og sneri

suðaustur-norðvestur. Neðst bæjarhúsanna var stofan og bæjardyrnar undir einu og sama þaki. Bak við stofuna var búið, en fram af bæjardyrnunum var eldhúsið. Þar framan við á vinstri hönd voru göngin og þrjú þrep upp að ganga í baðstofuna, sem var fimm stafgólf, en hlutuð í þrennt. Miðhlutinn, sem var eitt stafgólf, frambaðstofan, er var á hægri hönd, er inn var komið, og aðalbaðstofan á vinstri hönd. Baðstofurnar voru hver fyrir sig tveggja stafgólfa, langar og rúngóðar. Bak við eða norðan við eldhúsið var fjósið fyrir tvær kýr."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:002

heimild um túngarð

"Túngarðar lágu um túnið, vesturtúngarður að vestan, norður túngarður ofan bæjarins og austurtúngarður að austan. Skarðið var á vesturtúngarði. Bæjarhlið ofan Bæjarins. Fjárhúshlið rétt ofan við útihúsin, og svo var hlið ofan Einarshúss, sem ég kalla Jöfurshlið. Þar um gekk skjáldjöfurinn, er hann tók sér hressingargöngur um nágrennið."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1-2

ÁR-562:003

heimild um smiðja

"Á lágum hól nær vatninu voru þessi hús: Smiðja..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:004

heimild um hjall

"Á lágum hól nær vatninu voru þessi hús: Smiðja, hjallur..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:005

pakkhús

heimild um skemmu

"Á lágum hól nær vatninu voru þessi hús: Smiðja, hjallur og austur af þeim var pakkhús."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:006

Sjávarstígurinn

heimild um leið

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins... Stígurinn frá nænum að útihúsunum la áfram austur túnið, og var þá nefndur Sjávarstígurinn, út um Austurtúngarðshliðið, sem lá alveg niður við austurtjarnarendann."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1, 2

ÁR-562:007

heimild um fjós

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins. Þar voru þessi hús: Fjós..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:008

heimild um hesthús

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins. Þar voru þessi hús: Fjós og hesthúskofi..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:009

Lambhúsið stóra

heimild um lambhús

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins. Þar voru þessi hús: Fjós og hesthúskofi, Lambhúsið stóra..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:010

Lambhúsið litla

heimild um lambhús

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins. Þar voru þessi hús: Fjós og hesthúskofi, Lambhúsið stóra, Lambhúsið litla, sem líka var notað sem hlaða..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:011

Krísuvíkursjóbúð

heimild um sjóbúð

"Stígurinn lá norður milli bæjarhúsanna og smiðjunnar að útihúsunum, sem stóðu spölkorn norðan bæjarins. Þar voru þessi hús: Fjós og hesthúskofi, Lambhúsið stóra, Lambhúsið litla, sem líka var notað sem hlaða, og síðan kom hrútakofi, sem seinna var stækkaður, og þar var sjóbúð, sem kölluð var Krísuvíkursjóbúð."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:012 *Einarshús/Hlíðarhús* heimild um bústað

"Þar norður af [Krisuvíkursjóbúð] er svo Herdísarvíkurhúsið, en þar bjó síðast Einar skáld Benediktsson, og var húsið allt eins kallað Einarshús, eða þá kennt við seinni konu hans og nefnt Hlíðarhús..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 1

ÁR-562:013 *Þvottahóll* örnefni, þvottastaður

"Rétt innan við [túngarðsendann vestari] var lítill tangi, er lá fram í Tjörnina, hét Sauðatangi. Þar austan við var lítið vik, og þar í tveir hólmar, Vatnshólminn og hinn, sem Þvottahóll var nefndur..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2

ÁR-562:014 heimild um brú

"Rétt innan við [túngarðsendann vestari] var lítill tangi, er lá fram í Tjörnina, hét Sauðatangi. Þar austan við var lítið vik, og þar í tveir hólmar, Vatnshólminn og hinn, sem Þvottahóll var nefndur eða Brúarhóll, en milli hólma og lands var Rásin og yfir hana brúin."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2

ÁR-562:015 *Varghólsbrunnur* örnefni, brunnur

"Varghólsbrunnur er nefndur í sóknarlýsingu séra Jóns Vestmanns, og þá hefur þar verið Varghóll og var í Tjörninni."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2

ÁR-562:016 *Öskuhóll* heimild um öskuhaug

"Þá kom vik fram af bænum, og var þar heimavörin, þá kom Öskuhóll, og var þangað borin askan."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2

ÁR-562:017 heimild um garðlag

"Þá kom Hjallhóllinn, öðru nafni Smiðjuhóllinn, og Tungan þar fyrir innan með lágu garðlagi."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2

ÁR-562:018 *Gerðin* heimild um vörslugarð

"Hér fyrir austan [Austurtúngarðshlíðið] taka við Gerðin, sem voru tvö, Vestragerði og Eystragerði. Einnig var talað um Vestragerðistún og Eystragerðistún. Herdísarvíkurgerðin var líka nafn á þessu svæði. Gerðin voru umgirt miklum grjótgarði, sem kallaður var Langigarður. Hlaðinn að mestu af manni, er Arnór hét, austan frá Ási í Ytri-Hrepp. Á garðinum var svo Langagarðshlíð. Garður þessi var stundum kallaður Vitlausigarður eða Langavitleysa."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 2-3

ÁR-562:019 *Fjárréttin nýja* heimild um rétt

"Krókur myndaðist, þar sem saman komu eystri túngarður og Langigarður, þar stóð Fjárréttin nýja og er enn notuð."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:020 *Ólabúð* heimild um sjóbúð

"Niður með eystri túngarði var sjóbúð, kölluð Ólabúð..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:021 *Ólabúðarbyrgi* heimild um herslubyrgi

"Niður með eystri túngarði var sjóbúð, kölluð Ólabúð, og við hana Ólabúðarbyrgi."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:022 *Gerðisstígur* heimild um leið

"Sjávarstígurinn lá með austurtjarnarenda niður á Kamp, en af honum lá annar stígur, Gerðisstígurinn, austur um Gerðin."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:023 heimild um sjóbúð

"Búðirnar gömlu voru rétt við [Gerðis]stíginn, en þar eru nú rústir einar."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:024 *Hryggjarbúðir* heimild um sjóbúð
 "Lítið eitt austar er lágur klapparhryggur, sem heitir hryggur, og þar á tvær gamlar sjóbúðir, Hryggjarbúðir, og stóð önnur frammar en hin, kallaðar Hryggjarbúðin fremri, sú er stóð nær sjónum, og Hryggjarbúðin efri."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:025 *Skiparéttin* heimild um naust
 "Austan við Hrygginn var lægð, sle'tt, kölluð Dalurinn... Á Dalnum var vestar Skiparéttin, þar sem skipin voru höfð milli vertíða, og Fjárréttin gamla. Má enn sjá góðar hleðslur þessara mannvirkja."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:026 *Fjárréttin gamla* heimild um rétt
 "Austan við Hrygginn var lægð, slétt, kölluð Dalurinn... Á Dalnum var vestar Skiparéttin, þar sem skipin voru höfð milli vertíða, og Fjárréttin gamla. Má enn sjá góðar hleðslur þessara mannvirkja."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:027 *Herdísarvíkursjóbú* heimild um sjóbúð
 "Herdísarvíkursjóbúðir stóðu saman sunnan í hrygg, lábörðum, norðan Dalsins. Þær voru nefndar ýmsum nöfnum eftir formönnum, sem þær byggðu ár hvert. Aðeins ein nú með þaki, en hinar vel stæðilegar. Bjarnabúð, Guðmundarbúð, kenns við Guðmund Jónsson í Nýjabæ í krísuvík. Halldórsbúð, kennd við Halldór í Klöpp í Selvogi og var einnig nefns Dórabúð. Guðmundarbúð var einnig kölluð Gamlabúð og þá Stórbúð. Þá var Símonarbúð og Hjálmholtsbú og Krísuvíkurbúð önnur en sú,sem stóð heima við útihúsin."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:028 *Gerðisgarður* heimild um garðlag
 "Gerðisgarður skipti Gerðunum í tvennt, og þar á var Gerðisgarðshlið."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:029 *Þversum* heimild um fjárhús
 "Í Eystragerðinu voru tvö stór fjárhús. Það vestra hét Þversum og lá þvert suður-norður..."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:030 *Langsum* heimild um fjárhús
 "Í Eystragerðinu voru tvö stór fjárhús. Það vestra hét Þversum og lá þvert suður-norður og hitt lengra í burtu, Langsum, lá austur-vestur."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 3

ÁR-562:031 *Herdísarvíkurvör* heimild um lendingu
 "Austan í Bótinni er klöpp, og við hana var Herdísarvíkurvör, og er rauf milli klapparinnar og malarinnar. Herdísarvíkurlending er Vörin einnig kölluð."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4

ÁR-562:032 *Herdísarvíkurnaust* heimild um naust
 "Austan í Bótinni er klöpp, og við hana var Herdísarvíkurvör, og er rauf milli klapparinnar og malarinnar. Herdísarvíkurlending er Vörin einnig kölluð. Þar ofar var Herdíasrvíkurnaust, sem nú er horfið."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4

ÁR-562:033 heimild um herslubyrgi
 "Uppi á Kampinum stóðu í eina tíð mörg fiskabyrgi, og hjá þeim var Sundtréð."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4

ÁR-562:034 *Hlínargarður* heimild um varnargarð
 "Þar austur af byrjunum tekur svo við Gerðiskampurinn, en eftir honum endilöngum hefur garður mikill verið halaðinn; fyrir því verki stoð frú Hlín Johnson, og því nefni ég garðinn eftir henni, Hlínargarð, og nær hann austur um Langagarðsenda."

Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4

- ÁR-562:035** *Hellir* heimild um fjárskýli
 "Ofanvert við Breiðabáskamp er fjárhellir í gjótu í hrauninu, kallast aðeins Hellir."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4
- ÁR-562:036** heimild um herslugarð
 "Á brunanum, sem liggur þarna upp frá sjónum upp undir fjallið, hafa miklir fiskgarðar verið hlaðnir.
 Munu þeir vera nokkrir kílómetrar á lengd."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4
- ÁR-562:037** *Kúavegur* heimild um leið
 "Upp frá Bæjarhlaðinu var Kúavegur fram hjá Kúavörðu og lá allt upp undir fjallið."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4
- ÁR-562:038** *Kúavarða* heimild um vörðu
 "Upp frá Bæjarhlaðinu var Kúavegur fram hjá Kúavörðu og lá allt upp undir fjallið."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 4
- ÁR-562:039** *Brunnastígur* heimild um leið
 "En úr Skarðinu lá Brunnastígur..."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:040** *Borgin efri* heimild um fjárskýli
 "Sunnan við Brunna voru á hrauninu tvær fjárborgir, sem nefndust Borgin efri og Borgin neðri.
 Matjurtargarðar voru í báðum Borgunum, kallaðir Borgargarðar."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:041** *Borgin neðri* heimild um fjárskýli
 "Sunnan við Brunna voru á hrauninu tvær fjárborgir, sem nefndust Borgin efri og Borgin neðri.
 Matjurtargarðar voru í báðum Borgunum, kallaðir Borgargarðar."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:042** *Seljabótarnef* heimild um sel
 "Á Seljabót eru landa- og sýslumörk. Landamörk milli Herdísarvíkur og Krísuvíkur og sýslumörk milli Gullbringusýslu og Árnessýslu. Seljabótarnef er þessi staður nefndur. Þarna má sjá selrústir gamlar..."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:043** *Gamlivegur* heimild um leið
 "Gamlivegur er götuslóði, er liggur upp á Seljabót, upp undir austurhorn Geitahlíðar."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:044** *Selvegur* heimild um leið
 "Selvegur er slóði, sem liggur út af Gamlavegi upp undir Löngubrekkum, sem eru nokkrir hraunhryggir
 uppi í hrauninu."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:045** *Selhóll* örnefni, sel
 "Austur með Selvegi er Selhóll..."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 5
- ÁR-562:046** *Sængurkonuhellir* þjóðsaga
 "Austur af Klifhæð er lítill hellis-skúti, nefndur Sængurkonuhellir. Þar var eitt sinn förukona á ferð,
 dró sig inn í skútann og eignaðist barn."
Heimildir: Ö-Herdísarvík, 6
- ÁR-562:047** *Herdísarvíkurgerði* heimild um bústað
 "Spölkorn fyrir austan túnið var áður fyrir hjáleiga, Herdísarvíkurgerði, og sjást nú fáar minjar þess, að
 þar hafi bær verið, en tún er þar nokkurt enn; þó hefur sjór brotið eitthvað af því."
Heimildir: ÖP, 129-130
- ÁR-562:048** heimild um bænhús

1397: Ítem er [í kirkjunni á Strönd] biskups lykneski er herra Grymur hafde ætlad til Bænhvssins j Herdysarvijk; DI IV 100-101

ÁR-720 Fornleifar á fleiri en einni jörð

ÁR-720:001 *Kotstrandarskurður* heimild um áveitu

"Kotstrandarskurður: Skurður, sem grafinn var úr Sandá (Gljúfurá) utarlega á Kotstrandarengjum, og lá skurðurinn fram á mitt Sandárengi í Bakkárholti."

Heimildir: Ö-Kotströnd a, 2

ÁR-720:002 *Gamla Þjóðleiðin* heimild um leið

"Gamla Þjóðleiðin: Leiðin upp með Gljúfurá frá Kotstrandarhól, upp Langamel, um Grafningsháls; þaðan um Grafning og austur yfir Álftavatn hjá Torfastöðum og síðan um Grímsnes og í fleiri uppsveitir."

Heimildir: Ö-Kotströnd a, 3

ÁR-720:003 heimild um leið

"Austan og norðan við túnið [á Hrauni], gömlu grjótagarðana, lá allfjölfarin gata, og frá norðvesturhorni túnsins lá hún vestur Hrausnheiði, upp á Hlíðarbæi og áfram útúr."

Heimildir: Ö-Hraun, 4

ÁR-720:004 heimild um leið

"Yfir Ás [í landi Breiðabólsstaða] liggur gata upp hliðina, alfaraleið milli Austurbæjanna og Litlalands. Við hana var varða sem hét Brúsavarða. Hana bar við loft frá Litlalandi. Hún fannst ekki sumarið 1968."

Heimildir: Ö-Breiðabólsstaður, 3

ÁR-720:005 heimild um leið

"Dálitinn spöl suðaustur frá Grenjhólum [í landi Breiðabólsstaða] er önnur klapparhæð, nokkru hærri. Hún heitir Dagmálahæð. Vestsuðvestan við hana er önnur klöpp, lægri og minni. Hún heitir Litla-Dagmálahæð. Á milli Dagmálahæðanna er gata, engjavegur frá Austur-Hlíðarbæjunum í Nauteyrar, og að Hrauni."

Heimildir: Ö-Breiðabólsstaður, 7

ÁR-720:006 *Hafnargata* heimild um leið

"Fyrir austan Grænuflöt og Harðavöll [í landi Breiðabólsstaða] liggur gata beinustu leið til Þorlákshafnar. Heitir hún Hafnargata."

Heimildir: Ö-Breiðabólsstaður, 8

ÁR-720:007 *Þorlákshafnarvegur* heimild um leið

Vestalega af Litlalandsheiði liggur Þorlákshafnarvegur út af Þjóðveginum beint til Þorlákshafnar." "Við götuna frá Hlíðarenda til Þorlákshafnar, en hún liggur undan Ytra-Buganefi..."

Heimildir: Ö-Litlaland, 3; Ö-Hlíðarendi, 3

ÁR-720:008 heimild um leið

"Milli Áss og Stekkatúnshóla [í landi Hlíðarenda] er lægð sem heitir Ferðamannaskarð. Þar liggur gamla gatan út með berginu, og áfram út í Selvog."

Heimildir: Ö-Hlíðarendi, 2

ÁR-720:009 *Selvogsgata* heimild um leið

"Gata lá frá Þorlákshöfn út í Selvog. Lá hún norðan undir Klapparhól, sem ber við loft frá Þorlákshól séð."

Heimildir: Ö-Þorlákshöfn, 5

ÁR-720:010 heimild um leið

"Fyrir austan áðurnefndar Bæjarþorpsjarðir, en vestan Varmá, liggur almenningavegur yfir fjallgarðinn á Suðurnes og í Kjalarnesþing, fyrst upp á Kamba áðurnefnda, síðan vestur yfir Hellirsheiði, hvör að austanverðu hefur mikla mosa, með mjög litlu grasi, allt þar til Þrívörður heita og heiðin sjálf meinast mið vera, en hennar vestri partur er víða með sléttum hellum af hraungrjóti, án gatna, nema þær

hestanna járn hafa gjört og auðsjáanlegt er, þeim athuga. Þessar sléttu hellur ná allt vestur að Biskupsvörðu. Fleiri vörður eru og við veginn hlaðnar til leiðarvísirs."

Heimildir: HJ, 238

ÁR-720:011

heimild um leið

Á túngarði austan Bjarnastaða var hlið, og lá þar um kirkjugatan frá Nesi og vestur um hjá Bjarnastöðum, Kirkjugatan lá neðan við Harðhaus og ofan við Mosafliot og Víðavöll."

Heimildir: Ö-Bjarnastaðir, 2

ÁR-720:012

heimild um leið

"Fyrir ofan túnin og veginn út að Strandarkirkju eru Þorkelsgerðisflatir."

Heimildir: Ö-Þorkelsgerði, 8

ÁR-720:013

Stakkavíkurgatan

heimild um leið

"Upp úr Dalnum [í Stakkavíkurlandi] liggur Stakkavíkurgatan, sem liggur NV yfir hraunið. Gata þessi lá að Herðisarvík og upp að fjallinu."

Heimildir: Ö-Stakkavík a, 1

ÁR-720:014

heimild um leið

"Alfaravegir gegnum þessar sóknir frá austri talið til vesturs: Stekkjarvegslengd fyrir sunnan Vogsósa, fyrir ofan Herðisarvíkur túngarð, þaðan til Krýsuvíkur rétt fyrir sunnan túnið."

Heimildir: JV, 221-2

ÁR-720:015

heimild um leið

"Úr Hjallasókn í Ölvesi að austan til Selvogs..."

Heimildir: JV, 222

ÁR-720:016

heimild um leið

"Rásarmelur: Melurinn milli Rásarinnar og Hjáleigutúns. Af honum liggur... vegur til S.A. sem herinn byggði..."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-720:017

heimild um leið

"Rásarmelur: Melurinn milli Rásarinnar og Hjáleigutúns. Af honum liggur... vegur til S.A. sem herinn byggði, og vegur út í Arnarbælishverfi um Fitjarnar."

Heimildir: Ö-Auðsholt, 2

ÁR-720:018

Stígur

heimild um leið

"Stígur. Upphlaðinn vegur meilli Grænhóls og Strýtu."

Heimildir: Ö-Bakkárholt, 6

ÁR-720:019

heimild um leið

"Gata að Hrauni." er merkt á örnefnakort Þorlákshafnar

Heimildir: Ö-Kort

ÁR-720:020

heimild um vörslugarð

1821: "Máské mætti telja Meniar-Fornaldar: Sýnishorn af þeim stóra Vörðslu gardi, úr Hlíðar-Vatni, allt framm að Strönd og einlægum Túngardi þadan, austur að Snjóthúsa vörðu, fyrir öllum Túnum sveitarinnar / sem öll skyldu þá hafa samföst verid / með læstu Hlíði að Lógbýli hvóriu; - Eignad er vrk þetta Erlendi Þorvardssyni sem Hér var Lógmaður sunnan og Austan, frá 1520, til 1554; bió lengi sin efri ár að Strönd í Selvogi og Deidi þar 1576. ... Þessum nausynlegu Túna og Vörðslu Górdum verður hér ei viðhaldid, vegna sandfoks, sem þegar hefur eydilagt, þetta, í Fyrndinni góða og Pridilega Pláts, er þá nefndist Sæluvogur, að sógn Manna." FF, 228

1840: "Engar fornleifar eru hér af neinu merkilegu, nema garðlag eftir stóran varnargarð frá tíð Erlendar lögmans Þorvarðssonar, sem liggur úr Hlíðarvatni og austur að Snjóthúsavörðu, fyrir ofan alla byggðina. Var þá hagalandið milli garðs og fjalls, en tún og engjar milli garðs og sjóar, allt sjálfvorið. Mælt er, að læst hlið hafi verið fyrir hverju lögbýli, og átti hvör heimabóndi að passa sitt hlið, að ei stæði opið, og þessvegna læst, að enginn gæti opnað hliðið óforvarandis." SSÁ, 226-27

1902: "Aðalgarður lá fyrir ofan alla bæi í Selvogi, frá Hlíðarvatni fyrir ofan Vogsósa í landsuður að Stórhól, og aftur í austur frá Stórhól austur fyrir Nes. Sést hann enn glögt víðast hvar. Fyrir austan Nes

sér þó ekki garð austar en nú er túngarðurinn ... Án efa hefir aðalgarðurinn legið fyrir austan Snjólfshús. En hann hefir líklegast verið færður þangað sem hann er nú, eftir að þau voru komin í eyði, og þá bygður aftur úr sama grjótinu, en sandur hulið það, sem eftir kann að hafa orðið.”

"Ævagamall túngarður liggur fyrir ofan alla byggðina [í Selvogi]; hann nær alveg austur undir vita og vestur að Vogðsum. Víða hefur fokið mjög að honum sandur, svo hann er nær á kafi, en þó sést hann sums staðar. Hlið voru á garðinum heim að hverjum bæ, gjarnan kennd við bæina. Sagt er að hliðin hefðu verið læst og grind í."

Heimildir: FF, 228; SSÁ, 226-27; Brynjúlfur Jónsson 1903, 51-52; Ö-Þorkelsgerði, 1.

ÁR-721 Afréttur Ölfushrepps - Kolviðarhóll

Bú var fyrst reist á Kolviðarhóli 1883. Raufarberg ofan við Nóngil í Árstaðafjalli var á mörkum Reykjalands og afréttar 1703 - SSÁ, 240.

ÁR-721:001 *Kolviðarhóll* bústaður 64°02.367 N 21°23.628 V
"[Vorið 1883] sezt líka að á Kolviðarhóli Jón bóndi frá Stærribæ í Grímsnesi. Byggði hann sér bæ framan í hólum." Bærinn hefur staðið framan í hólum, suðvestantil.

Kolviðarhóll er 4-5 m hár, gróinn, melhóll við norðurenda á lágum rana eða ási sem gengur norður úr Reykjafelli, beint neðan (vestan) við Hellisskarð. Vestan og norðan við bæjarstæðið eru sléttar grasi grónar grundir að Húsmúla og Svínahrauni, en að austan er mosagróið hraun. Ekkert vatnsból er sýnilegt en hefur væntanlega verið í brunni.

Undirstöður síðustu húsanna á Kolviðarhóli sjást enn vel og hafa sumar verið steiptar en aðrar eru úr tilhöggnum sandsteini, sem víða má finna í Reykjafelli beint ofan við hólinn. Steinarnir eru allstórir, margir um 60x30x30 sm. Sumstaðar er steipt á þessar hleðslur. Framan í nyrðri hluta hólins (norðan við bæjarstæðið) hefur verið hlaðinn pallur úr hraungrýti og er hann mjög heillegur að sunnanverðu og að vestan en norðurhornið er hálfhrunið. Rafmagnsmastur er í túninu beint sunnan við hólinn og sunnan við það er lítill heimagrafreitur með steiptum veggjum. Fyrir utan 002 er hleðslugrjót og steypuleifar á nokkrum stöðum á og utaní hólum, einkanlega norðantil en ekkert af því svo mikið að talist geti húsaleifar. Upphlaðinn vegur, sennilega frá því snemma á öldinni - mögulega gerður með handverkfærum - liggur upp á hólinn að norðan úr vestri.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir: SK, 3

ÁR-721:002 útihús 64°02.343 N 21°23.527 V
"1910 voru tvö hús á Hólum, timburhús og steinhús, þar að auki næg búpeningshús." Einu útihúsaleifarnar sem nú sjást er steypuhrúgald austan í norðanverðum hólum, um 30 m NA af 001. Utaní hól í túni, gróið í kring.

Erfitt er að átta sig á lögun hússins en það hefur verið gert úr járnbentri steinsteypu, um 20 sm þykkir veggir neðst en ofan á liggja steypuplötur sem eru um 10 sm þykkar. Að hluta hefur húsið haft moldarveggi. Aðalgrunnurinn er 6x5 m, en norðan við hann eru steypuleifar á 2x4 m bili og þar

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir: SK, 5næst norðanvið annar húsgrunnur, 7x4 m og eru rásir þar sem veggirnir hafa verið og standa 6

ÁR-721:003 *Kolviðarhóll* þjóðsagaalegstaður 64°02.367 N 21°23.628 V
"Almenn sögn segir, að í þessum hól sé heygður Kolfinnur, sem nefndur er í Kjalnesinga sögu." Kolviðarhóll er hár og breiður náttúrulegur melhóll og stóð þar lengi sæluhús en bú var reist þar 1883 sbr. 001

Heimildir: KK I, 47

ÁR-721:004 *Nautastígur* leið 64°04.818 N 21°22.334 V
"Inn í útsuðurhlið Hengilsins gengur Engidalur. Er hann á milli Marardals og Húsmúlans. Í Engidal er Nautastígur." segir í örnefnalýsingu. Nautastígur er leiðin úr Nautadal og út á Norðurvelli, sennilega á svipuðum slóðum og merkt gönguleið er nú meðfram Engidalsá. Allmikið graslendi er í Engidal sunnan við Engidalsá og jarðvegur þykkur, sundurskorinn af lækjargiljum.

Stígurinn dregur nafn af því að nautgripir Ölfus- og Grafningsmanna voru geymdir í Engidal og á Bolavöllum þar vestan við. Hnit tekið þar sem dalurinn opnast til vesturs.

Heimildir: Ö-Hengill a,2

ÁR-721:005 *Hellurnar* leið 64°01.608 N 21°20.084 V
 "Austur frá Reykjafelli eru Hellurnar, eru þær sléttar klappir, liggja yfir þær djúpar götur eftir hestafætur. Sanna göturnar að yfir þessar sléttu klappir hefur umferð verið allt frá fyrstu byggð hér á landi." segir í örnefnalýsingu. Allt frá því að komið er upp úr Hellisskarði er hálfbert helluhraun austur að miðri heiðinni eða þangað til að fer að halla austur í Ölfus. Á þessari leið, sem merkt er með vörðum (sbr. 007) má víða rekja rás í helluna sem myndast hefur af umferð járnaðra hesta. Helluhraun. Rásin sést fyrst og fremst þar sem hraunið er slétt og ógróið en á milli er mosagróður og grjóthröngl.

FRÍÐLÝSTAR MINJAR. 1703: "[Hellisheiðar] vestri partur er víða með sléttum hellum af hraungrjóti, án gatna, nema þær hestanna járn hafa gjört og auðsjáanlegt er, þeim athuga. Þessar sléttu hellur ná allt vestur að Biskupsvörðu." 19.6.1793: "Þegar komið er upp á heiðina [úr Hellisskarði], verður fyrir samfelld hraunbreiða, og er aðeins eitt einstigi yfir hana. Hraunið er að mestu flatar og sléttar hellur, en grjót og melar hér og hvar ... Svo mætti virðast, sem einstigi þetta væri höggvið af manna höndum í hraunstorkuna, því þar er svo beint og reglulegt. Víða mælist það allt að 1/2 feti, og má af því marka, hve geysigamall þessi vegur er og fjölfarinn." SP Ferðabók, 194. 1998: Rásin er misgreinileg, yfirleitt um 0,4 m breið (á bilinu 0,25-0,45 m) og víðast 0,05-0,1 m djúp en mest 0,26 m. Samfellda kafla má rekja lengst um 50 metra en yfirleitt mun styttra en á milli liggur leiðin sumstaðr um djúpar rásir þar sem grjóri hefur verið rutt úr veginum en víðar gufar slóðin alveg upp á milli klappasvæðanna og helsur ekki alltaf áfram í beinu framhaldi af því sem sleppti. Á nokkrum stöðum má greina að slóðin er tvö- eða jafnvel þreföld. Sumstaðar sést engin rás þar sem þó er klöpp og annarsstaðar sést rásin aðeins sem örlítil dæld sem ekki verður greind nema af því að litamunur er þannig að bergið er ljósara í rásinni en í kring. Rásin sést mjög skýrt um 100 m sunnan við vörðuröðina, skammt vestan við neyðarskýli slysavarnarfélagsins við Þjóðveg 1, en þar skammt vestan við hefur rásin verið skemmd þar sem rafmagnsmastur hefur verið byggt á klöppinni en auk þess hefur hringvegurinn verið lagður yfir klöppina. Rekja má rásina um 200 m til austurs, sunnan við hringveginn, eða u.þ.b. jafnlangt og vörðurnar ná en þar austan við fer að halla undan fæti auk þess sme þar er minna um berar hraunklappir en meira um mosapembur. A:

Hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Afr.Ölf. 8; SSÁ, 238; SP Ferðabók, 194.

ÁR-721:007 *Hellisheiði* leið 64°01.937 N 21°22.149 V
 1703: "Fyrir austan ... Bæjarþorpsjarðir, en vestan Varmá, liggur almenningsvegur yfir fjallgarðinn á Suðurnes og í Kjalarnesþing, fyrst upp á Kamba ..., síðan vestur yfir Hellirsheiði, hvör að austanverðu hefur mikla mosa, með mjög litlu grasi, allt þar til Þrívörður heita og heiðin sjálf meinast mið vera, en hennar vestri partur er víða með sléttum hellum af hraungrjóti, án gatna, nema þær hestanna járn hafa gjört og auðsjáanlegt er, þeim athuga. Þessar sléttu hellur ná allt vestur að Biskupsvörðu. Fleiri vörður eru og við veginn til leiðarvísirs." 1840: "Hellirsheiði er ... vel rudd ... Á Hellirsheiði eru yfir 100 vörður; er sá fjallvegur helst tíðkaður á vetrum." SSÁ, 205 "Hinn forni vegur yfir fjallgarðinn milli Ölfuss og Mosfellssveitar lá af Kambabrun sjónhending í skarðið milli vesturenda Skarðshlíðar og norðurenda Reykjafells. Lá vegurinn þar niður af Hellisheiði um Hellisskarð, yfir Bolavelli, vestur með Húsmúla, niðuri Norðurvelli með norðurbrún Svínahrauns hjá Lyklafelli, og var þá komið í byggð hjá Helliskoti í Mosfellssveit. Á þessari löngu leið voru sama sem engar vörður. Austast á Hellisheiði voru vörðubrot og önnur vörðubrot vestast á heiðinni." "Vegur hafa legið yfir Hellisheiði frá ómunatíð. Gata lá upp Kamba, yfir Hurðará og í stefnu á Gíga ofan við Hellisskarð. Í klöppum á þeirri leið eru víða djúpar götur, gengnar á liðnum öldum. Síðar var lagður upphlaðinn vegur, kenndur við Eirík í Grjóta, sömu leið." "Það mun hafa verið nálægt 1880-1881, að Eiríkur Ásmundsson í Grjóta [...] lagði steinilagðan veg um Kamba, yfir allar hæðir og lautir, svo að hann yrði þráðbeinn. Vegna brattans víðast hvar og þess, að ekkert var borið ofan í veg þennan, var hann sjaldan eða aldrei farinn, en sumarið 1894 var upphleypti vegurinn yfir Kamba lagður, og var hann krókóttur mjög og aðeins ætlaður gangandi mönnum og ríðandi, svo og vagnhestum [...]. Eystri hluti vegarins yfir Hellisheiði var lagður sama árið sem Kambavegurinn [...] en vegurinn yfir vestari hluta heiðarinnar var lagður árið áður [...]." "Frá stóru vörðunni á Efra Skarði lá leiðin til austurs um greiðfært hraun. Þar má sjá götu, sem grjótið hefur verið týnt úr og beinan upphlaðinn veg, þann fyrsta sem lagður var á Hellisheiði. Sá vegur mun hafa verið lagður árið 1879 og kallaður Eiríksgatur. Kenndur við verkstjóran, Eirík Ásmundsson frá Grjóta. Bílaslóðin sunnan fyrir Reykjafell liggur yfir gömlu götuna hjá litlum gíghól. Vörðurnar standa sig vel, flestir, og eru 18 vörður frá gíghólum og austur á Syðri-Þrívörðu. Þar kemur hraunbrún, sem liggur þvert á leiðina. Á brúninni norðan götunnar stendur gamalt sæluhús ... Niður af hraunbrúninni liggur sniðgata og enn er helluhraun með sporuðum klöppum. Næsti áfangi er önnur hraunbrún. Sú er nefnd Eystri Þrívörður. Þar var talin hálfnuð leið yfir Hellisheiði. Þá tekur við ósléttara hraun, sunnan við apalhraunið. Þar er greinileg gata og hefur hún gróið grasi. Þegar nálgastr

austurbrúnina beygir hún til suðurs, vestan við Hurðarásinn, sem gamli bílvegurinn lá yfir. Síðan gegnum skarð sunnan á ásum ... Síðan lá leiðineftir vatnsfarvegi niður á Kambabrunina ... Síðan lá leiðin um sniðgötu niður Kambabrunina, skammt ofan við gamla þjóðveginn, sem bíllinn notaði. Greinileg gata liggur niður Kambabrekkuna, gróin grasi. Síðan lá leiðin um melinn, sunnan Hamarsins." Útivist 6(1980), 82-86.

FRÍDLÝSTAR MINJAR. "Framhald [vegar Eiríks í Grjóta um Svínahraun, b. 1877-78] lá upp um Hellisskarð fyrir ofan Kolviðarhól; þar er enn (1973) eftir í skarðinu lítt hrúnin hleðslan í vegköntunum. / Hellisskarðsvegur var ekki vagnfær, til þess var hann of brattur ... Næst á dagskrá á Suðurlandsvegi var að leggja Kamba- og Hellisheiðarveg. eiríkur frá Grjóta [!] tók þá vegagerð að sér og gefur þann veg enn að líta ef vel er skoðað í Kömbum. Er skemmst frá því verki að segja, að Kambavegur var lagður 1879 og var svo brattur að hann þótti lítt nothæfur og var ekki mikið farinn þau 15 ár sem liðu, þar til næst var lagður vegur um Kamba. 1880 hélt Eiríkur áfram vegarlagningu og lagði nú veginn vestur yfir eystri hluta Hellisheiðar; allt til þess er kom á helluhraunið sem var greiðfærara. Lengd þess vegar var um 4-5 km og var hann þráðbeinn og allvel gerður og er enn vel sýnilegur ... Kunnáttuleysi í vegagerð og vantrú á notkun og framtíð vagna olli því, að veginir voru lagðr áþann hátt, að þeir útilokuðu þann möguleika að menn hæfu vagnferðir eftir þeim .. Til þess var brattinn í Hellisskarði og Kömbunum of mikill og einnig vantaði akfæran veg frá Reykjavík upp að Svínahrauni. Við þetta ástand sat að mestu fram yfir 1890." Magnús Grímsson: Um vegagerð og hestvagnaferðir á Suðvesturlandi, Landnám Ingólfs 2 (1985), 88-89. Vegurinn var færður suður fyrir Reykjafell á svipaðar slóðir og hann er enn í dag 1894-95 sbr. 061. Vörður eru hlaðnar allt frá Hellisskarði og að Syðri Þrívörðum, skammt austan við neyðarskýli Slysavarnarfélagsins við þjóðveg 1. Þær eru vel hlaðnar úr þunnu hraungrýti, toppmyndaðar, um 1,5 í botninn og um 1,5 m háar, með töluverðu af skófum og mosa. Þær eru með 60-140 m millibili, 90 m að meðaltali.

Heimildir: SSÁ, 238, 205; SK, 1; Ö-Hellisheiði, 1; Jón Pálsson, Austantóru II, 131-2; Áningarstaðir á lestamannaleiðum, 148

ÁR-721:008

túngarður

64°02.322 N 21°23.857 V

"Jón fór nú að græða tún og girti með grjótgardi." "[Guðni Þorgergsson fór að búa á Kolviðarhóli 1895.] Stækkaði [hann] túnið ..." segir í sögu Kolviðarhóls. Grjóthlaðinn garður er um túnið á Kolviðarhóli, alls 753 m langur með hliði á norðurhlið sem veit að Hellisskarði, víðast um 1 m hár en mest 1,5 m, og um 1,5 m þykkur. Beinar hliðar að austanverðu en í þeim hluta garðsins sem er suðvestan við bæinn og hólinn er gróið upp á garðinn að innan. Um gróið tún, austurhlið á hrauni.

Garðurinn er sennilega hlaðinn í tveimur áföngum, annarsvegar er U-laga garður, mjög jafn og fallega hlaðinn suðvestan við bæjarhólinn á sléttri grundinni og er þar gróið upp á garðinn að innan og horn fagurlega sveigð, og gæti þetta verið sá hlutinn sem Jón hlóð. Hinn áfanginn hefur hafist í brekkurótunum beint suður af bæjarstæðinu og liggur svo upp á hjallann og svo norður fyrir hólinn við rætur hans og er hvasst horn að norðaustan, og gæti þetta verið tilkomið seinna og verið stækkun Guðna en ekki er þó óhugsandi að þessu hafi verið öfugt farið.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir: SK, 4, 5

ÁR-721:009

sæluhús

64°03.020 N 21°24.642 V

1703: "Á norðanverðum Hvannavöllum, er strax taka til fyrir neðan skarðið, stendur Sæluhús (ei langt frá veginum) so kallað, hvort allt þessa tíma Ölves innbyggjarar hafa upp haldið, vegfarandi fólki harla nauðsynleg á vetrartímanum til innivistar. Er og lofsvert, að þetta sæluhús ei niður falli." 19.6.1793: "Skömmu áður en komið er að fjallinu, sést lítill kofi, hlaðinn úr hraungrjóti, en með torfpaki. Hann er ætlaður þeim, sem ferðast þarna á vetrardegi, og kallast sæluhús. Amrgir hafa dáið í þessum kofa, því oft hafa þeir ekki fundið hann fyrr en þeir voru örmagna af hungri og kulda." "Í ekkert hús var að vanda [á leiðinni yfir Hellisheiði] nema smákofa, er var í Svínahraunstöglum, sem ganga út á Norðurvellina. Kofi þessi var illa ræmdur fyrir draugasögur, og mynduðust meðal manna hinar fátánlegustu sögur um kofa þennan; munu nú flestar þessar færður suður fyrir Reykjafell á svipaðar slóðir og hann er enn í dag 1894-95 sbr. 061. Vörður eru draugasögur gleymdar. [...] Árið 1845 var nú kofinn í Svínahrauni fluttur upp á Kolviðarhól." "Það hlaðnar allt frá Hellisskarði og að Syðri Þrívörðum, skammt austan við neyðarskýli var lagt niður og nýtt sæluhús byggt á Kolviðarhóli 1844." "Norður af Bolavöllum vestarlega mun Slysavarnarfélagsins við þjóðveg 1. Þær eru vel hlaðnar úr þunnu hraungrýti, toppmyndaðar, um enn sjást votta fyrir hústóft einni. Var þar húskofi nokkur eða sæluhús, hið eina skýli, er til var 1,5 í botninn og um 1,5 m háar, með töluverðu af skófum og mosa. Þær eru með 60-140 m millibili, 90vestan Hellisheiðar þar efra, og hæð sú, er sæluhús þetta stóð á, hinn svonefndi Húsmúli, er virðist m að meðaltali.hafa hlotið nafn þetta vegna sæluhúss þessa. En það sýnir, að það hefur staðið þarna langan tíma áður [...]." "Þar sem norðaustur horn Svínahrauns nær næst

Húsmúlanum er tjörn í bilinu. Hún heitir Draugatjörn. Austan við tjörnina er lítil rúst á litlum hól. Þar stóð Sæluhúsið við Húsmúlann frá fornu fari fram til 1844, að það var flutt upp á Kolviðarhól, vegna draugagangs meðal annars." "Austan við tjörnina sést enn rúst af sæluhúsi, mjög gömlu ... Þar hefur ekki verið rúm fyrir marga, eftir tóftarbrotnu að dæma, varla meira en einn mann og hest. Stærðin r 2,15x1,5 m. Ferðamenn urðu oft fyrir ásóknum í þessu húsi, svo að þeim varð ekki svefnsamt. Frásagnir um það eru prentaðar í Þjóðsögum." Sæluhústóftin er á hraunhæð við austurenda Draugatjarnar, um 30 m frá henni.

Uppi á lágum helluhraunshól eða hæð, þar sem mjór rani gengur norður úr Svínahrauni austan Draugatjarnar. Skammt frá tjörninni og læk sem rennur úr henni.

Innan í tóftinni er hrúnið hraungrýti en hún er allvel gróin í hliðum. Ýmsar sagnir eru um menn sem hafa tekist á við drauga í kofa þessum, t.d. um Grím á Nesjavöllum en hann var á ferð þar um 1820 og kljádíst við afturgöngur þriggja manna sem höfðu orðið þar úti nokkrum árum áður. Þar kemur fram að báki hafi verið í suðurenda kofans, Gráskinna hin meiri I, 239-243. Einnig um Eirík bónda í Haga pr. í Huld.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: SSÁ, 239; SP Ferðabók, 193; SK, 1-2; Sæluhúsin á Suðurleið, 143; Farfuglinn (19)1, 15. Útivist 6(1980), 80-81

ÁR-721:010 *Grettistak*

1873: "Á þessu landsvæði má sjá eitt af hinum næstum óteljandi grettistöfum, stórbjörg, sem Grettir, í samræmi við það sem sagan segir um hann á nokkrum stöðum, á að hafa hafið og sett á þann stað sem þau nú eru ... Grettistak það sem hér er átt við, er við Ólafsskarð sem liggur upp að Hellisheiði og er eitt þeirra sem enginn gæti hreyft."

Heimildir: KK I, 60

ÁR-721:012 *Kolviðarhóll* heimild sæluhús 64°02.367 N 21°23.628 V

"[...] sumarið 1844 var nýtt sæluhús sett á Kolviðarhóli undir Hellisskarði. Hús þetta er að öllu leyti tréhús, en stendur í álnar hárrí grjóttópt til beggja hliða og fyrir apturgafli. Það er þvínær 9 álina langt og 4 álina breitt, í þremur stafgölfum og portbyggt; þak, gaflar og hliðar tvöfalt niður fyrir bita; lopt er í öllu húsinu og hurð fyrir og stigi til uppgaugu; glergluggar uppi og niðri og jarnrimlar fyrir rúðum niðri; gólfíð af tvílögðu hellugrjóti. Á framgafla er hurð, sem geingur út og verður ekki tekin af hjörum, með loku fyrir sem skjóta má frá og fyrir bæði að innan og utan. Í húsi þessu hafa verið í einu 24 menn á loptinu en 16 hestar niðri." Ekki er vitað hvar á hólum þetta hús stóð þó líklegt megi telja að það hafi verið á sama stað og bærinn seinna sbr. 001.

Heimildir: Reykjavíkurbóstur 1847/8, bls.115; Sunnanpóstur III, 95; Ný tíðindi 1851, 9-10; Ingólfur I, 75-76

ÁR-721:014 *Kolviðarhóll* sæluhús 64°02.367 N 21°23.628 V

"[Nýtt hús á Kolviðarhóli var] fullgjört 1878. Húsinu er lýst þannig: Tvö herbergi niðri og annað með ofni, ennfremur eldhús með suðuvél. Uppi tvö herbergi, annað til geymslu, en hitt fyrir ferðamenn." Ekki er vitað hvar þetta hús stóð m.v. fyrra sæluhúsið frá 1844 (sbr. 012) en þegar búskapur hófst á Kolviðarhóli 1883 var búið í þessu húsi og stóð það lengi eftir: 1883: "Árið 1878 var húsið orðið mjög skemmt, nærri því fallið, og var þar þá með opinberum styrk og samskotum byggt steinhús, sem síðan hefir staðið, og er þó alveg ófullnægjandi á slíkri þjóðbraut." segir Þorvaldur Thoroddsen í Ferðabók sinni. Frétt birtist um bygginguna í Þjóðólfi 25.9.1878, bls. 106 "Sæluhúsið á Kolviðarhóli, sem að mestu var fullgjört í fyrra haust, hefir nú fengið þá aðgjörð, sem þurfa þótti, hefir það verið notað í sumar og fólk haft þar bygð. Húsið er 10-11 álnir á breidd og lengd með samsvarandi hæð, úr límdum steini byggt og allsterkt, í því er og skorsteinn og herbergi til íbúðar, en meiri hluti hússins er ætlaður ferðamönnum. ... Hið eldra sæluhús er notað fyrir hesthús ..."

Um byggingu sæluhússins 1878 sjá Þjóðólfi XXVI, 134-135; XXVII, 27-28; XXVIII, 56, 129-130; XXX, 32; Ísafold VI (1879), 128; Stjórnartíðindi 1876, 86.

Heimildir: SK, 3; Þorvaldur Thoroddsen, Ferðabók I, 125; Þjóðólfi 25.9.1878, 106

ÁR-721:015 *Lágaskarðsvegur* leið 65°59.508 N 21°24.611 V

"Norður af Lambafellshrauni er Lambafell, sunnan við það er Stakihnúkur, er hann hjá Lágaskarði. Eftir skarðinu liggur Lágaskarðsvegur." segir í örnefnalýsingu. "[Á Breiðabólstað] hefst Lágaskarðsvegur. Hann liggur yfir Bæjarlæk [við Breiðabólstað] rétt fyrir ofan Fossinn, inn Torfdalshraun, austan Torfdalsmels og innan til á móts við Krossfjöll austur yfir Eldborgarhraun, austur að Lönguhlíð." Leiðin liggur frá Hveradalafli, undir austurhlíðum Lakahnúka og síðan um breitt skarðið yfir slétt og greiðfært helluhraun (að mestu mosagróið) og síðan niður úr skarðinu (sem er meira eins og grunnt

dalverpi en skarð) til Þorlákshafnar og í Selvog. Á herforingjaráðskorti frá 1909 (1:50000) er norðurendi leiðrinnar sýndur vestar en hér er gert ráð fyrir. Þar liggur Lágaskarðsleiðin út af Hellisheiðarvegi undir neðstu brekkum Reykjafells og yfir hraunhólana neðan við Hveradalafloft en sú leið er mun ógreiðfærari þó hún sé styttri. Á kortinu kvíslast leiðin við Lönguhlíð og liggur ein slóð til Breiðabólstaðar en önnur til Hrauns.

Um grasi grónar hliðar og slétt helluhraun, mosagróid, mjög greiðfær leið.

Vegurinn er lengstaf aðeins kindastígur en nokkur vörðutypir eru í sjálfu skarðinu (á helluhrauninu) og gætu sum þeirra verið gömul. Á nokkrum stöðum má ímynda sér að hestaumferð hafi gert för í hraunhelluna en hvergi er það skýrt. Þessi leið mun nú ganga undir nafninu Lákastígur (sbr. 020). Steindór Sigurðsson lýsir Lágaskarðsleið í Árbók Ferðafélagsins 1936: "Þessi leið liggur að mestu leyti samhliða Þrengslaleiðinni, en um það bil þremur km austar. Og Meitlarnir mynda takmörkin á milli þeirra. Leiðin liggur ... frá Skiðaskálanum, og stefnir suður yfir lága öldu, um 50 m upp á við af veginum í byrjun. Þegar upp á hana er komið, sér greinilega móta fyrir Lágaskarði. ... Vestan undir [Lákahnúkum] er víðast hvar graslendi, sem ásamt haganum undir Lönguhlíð, austar á leiðinni, hefir orðið til þess að gera leið þessa vinsælli en Þrengslaleiðina. Lágaskarðsleiðin var ein aðalþjóðleiðin yfir Hellisheiði, allt fram að því að akvegur var gerður yfir heiðina og sjálfsögðust lið allra austanmanna, er um Eyrarbakka komu og fóru yfir Ölfusá í Óseyrarnesi og um Hafnarskeið. ... Vestan undir Stóra-Sandfelli er hádepill Lágaskarðsleiðar, 303 m. Skammt austar liggur leiðin niður brekku eina talsvert bratta en ei langa, og þegar kemur á brekkubrúnina, sér vegafarndinn hvar Eldborgarhraunið breiðist út vestur með Meitilstöglunum og allt vestur að Sandfelli. ... Með heiðarbrúninni er greiðfær og götumtroðinn grasmói, og heiðin fyrir ofan hann - að suðurbunga Skálafells, heitir Langahlíð. / Norðaustur af Krossfjöllum skiptast leiðir ... en gamla aðalleiðin lá suðaustur með Lönguhlíð, niður hjá Kömbum og Kerlingadrögum, vestanvert við brún Hjallafjalls og annaðhvort austur með fjallsbrúninni, að Hjalla eða suðvestur undir hraunið, að hrauni, sem var fyrstum alkunnur viðkomustaður þeirra, sem Lágaskarð fóru. / Lágaskarðsleið er úr Hveradölum ... austur að Hjalla ... nál. 24 km." Steinþór Sigurðsson & Skúli Skúlason: "IV. Austur yfir fjall." ÁFÍ 1936, 116-118. Hálfðan Jónsson getur Lágaskarðsleiðar í lýsingu Ölfushrepps frá 1703: "Á þessum fjallgarði, er fyrir norðan þessa byggð sveitarinnar liggur, eru þrír vegir vestur á Suðurnes, nefnilega Ólafsskarð, Lágaskarð og Sanddalavegur, hvorjir allir saman koma í einn veg á vestanverðu fjallinu, þá byggðarlönd taka til Suðurnesjajarða." SSÁ, 236. 1840: "... Lágaskarð vestur á Bolavelli, er alfaravegur til Reykjavíkur og Hafnarfjarðar ... Lágaskarð er ... vel rudd." SSÁ, 205 "Einnig mátti fara um Lágaskarð sem er austar en Þrengslavegur liggur nú. Þeir sem komu "út á Eyrum" og þurftu að komast fljótt til Þingvalla hafa valið þessa leið. Hún var styst." SB III, 198

Heimildir: Ö-Afr.Ölf. 9; Ö-Breiðabólstaður, 2; SSÁ, 236; ÁFÍ 1936, 116-118; SB III, 198

ÁR-721:016 *Mógil* mógrafir 64°02.910 N 21°23.675 V
 "Mótak fann [Jón Jónsson] í gilskorningi við austurenda Húsmúlans." segir í sögu Kolviðarhóls. Mógil er breitt gil er gengur upp í Húsmúlann austanverðan. Austanmegin í því er allþykk jarðvegstorfa, blautlendi með mógrafarskörungum hér og hvar. Mýri og talsverður rauði í. Mórinn hefur verið mjög sendinn. Mógrafirnar sjást ekki vel og hafa tæpleg verið djúpar. Sjást nú sem ójón börð og hvompur í mýrinni. Örnefnið Mógil er sennilega ekki fornt, líklega jafngamalt móskurði Kolviðarhólsmanna.

Heimildir: SK, 4

ÁR-721:017 túngarður 64°03.286 N 21°24.959 V
 "[Guðni Þorgerðsson fór að búa á Kolviðarhóli 1895.] Stækkaði [hann] túnið og afgirti stórt land undir suðurhlíð Húsmúlans." segir í sögu Kolviðarhóls. Við Draugatjörn byrjar mikill grjótgarður, hlaðinn úr hraungrýti og liggur hann vestur úr tjörninni á hraunjaðrinum um 250 m og sveigir þá í átt að Húsmúlanum og er alls 463 m vestan við tjörnina. Þá ma einnig rekja um 70 m spotta austan við tjörnina, skammt sunnan við sæluhústöftina 009 og af Herforingjaráðskorti frá 1909 (1:50000) má ráða að garðurinn hafi þar sveigt til norðurs í átt að Húsmúlanum.

Garðurinn sjálfur er uppi í hrauninu en svæðið sem hann umgirðir er votlendi undir hlíð Húsmúlans í kringum Draugatjörn, og hefur verið engi frá Kolviðarhóli.

Garðurinn er einföld hleðsla víðast. Hann stendur vel á köflum, allt að 6 umför, en víða eru þó komin stór skörð í hann. Á mörgum stöðum má sjá í hrauninu við garðinn hvar hleðslugrjótið hefur veirð rífið upp. SA við Draugatjörn eru nokkrar hrúgur af hleðslugrjóti sem hefur líklega verið dregið smana til að ljúka austurhlíð girðingarinnar en af því hefur ekki orðið.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: SK, 5

ÁR-721:018

rétt

64°02.052 N 21°23.706 V

"Sunnan við Neðraskarð er Reykjafell, norðan í því er Dauðidalur, í honum er fjárrétt." segir í örnefnalýsingu. Réttin er norðvestan undir Hádegishnúki, austanmegin í þurru gilskorningi sem hlykkjast niður úr Dauðadal.

Réttin er hlaðin í brattri brekku neðantil í grjóthól, en neðan við réttina er dæld þar sem leysingavatn rennur. Grasi gróið er inni í re' tinni og í kring um hana en rofmoldir eru um 30 m neðan við í dældinni og enn fjær eru mosapembur.

Einfaldar, fremur óvandaðar hleðslur byggðar ofan á náttúrulega sandsteinsdranga, og eru þær mest 6 umför. Réttin skiptist í tvö hólf sem bæði hafa op til vesturs. Réttin sést frá veginum að Kolviðarhóli.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Ö-Kolviðarhóll,1

ÁR-721:019*Milli hrauns og* heimild um leið

64°02.554

21°19.330

1703; "Undir [Skarðsmýrarfjöllum] og um Hengladali síðan vestur á Hellirsskarð liggur vegur Grafningssmanna á Suðurnes, er kallast Milli hrauns og hliðar." "[Orustuhólshraun] er sunnan undir Stóra-Skarðsmýrarfjalli. Austur með fjallinu er vegurinn milli Hrauns og hliðar." segir í örnefnalýsingu og í annari: "[Gata er] út frá gamla veginum ofan við Hellisskarð, austur í Fremstadal og áfram austur í Grafning. Þessi leið heitir Milli hrauns og hliða." Vestast liggur leiðin neðst í hlið Skarðsmýrarfjalls en þar fellur hraunið þétt upp að hliðinni og er slóðin í vikinu á milli. Bílaslóð er nú á sama stað og austur í Skarðsmýri en þaðan hefur leiðin legið áfram norðan við Litla-Skarðsmýrarfjall, yfir Hengladalsá og yfir mýrlendið í Fremstadal, upp Svínahlið sem er austurhlið dalsins og þar yfir á Brúnkollubletti en þá er landi farið að halla til norðurs og þar skiljast leiðir, liggur önnur að Ölfusvatni en hin að Nesjum. Fáar vörður eru á þessari leið og hvergi samfelld.

"Þegar upp á brúnina [á Efri Völlum] kemur blasa við tvær raðir af vörðum. Önnur til norðausturs og vísar á veginn milli hrauns og hliðar. ... Fyrst liggur hún um sléttan hraunfláka og stefnir á gígaröð, sem er utan í fjallinu, Skarðsmýrarfjalli ... Brátt tekur við, á hægri hönd, úfin hraunbrún með skvompum og skápum, sem gaman er að skoða. Bílaslóð er þarna sæmilega greið ... Þegar austur fyrir hraunið kemur er mýrablettur, sem heitir Stóra Skarðsmýri, sæmilegur hestahagi. Af Skarðsmýrum lá leið vestan Litla-Skarðsmýrarfjalls, með Orustuhólshrauninu niður á eyrar Hengladalaár. Þar eru greinilegar götur. Þá leið hafa "Sunnanmenn" farið í réttirnar, þegar þær voru við Orustuhól. ... Ef haldið er áfram til austurs af Skarðsmýrunum, liggur leiðin um lágan háls, norðan Litla-Skarðsmýrarfjalls. Þegar yfir hann kemur, blasir við grösugur dalur, Fremstidalur ... hestaleið liggur þvert yfir dalinn og uppá Bitruna. Þar heitir Járnklið, nokkuð bratt. Varða er á brúninni. Síðan liggur leiðin þvert yfir Bitruna. Nokkrar vörður eru á leiðinni, sumar hlaðnar af mikilli snilli. Austur af Bitrunni tekur við djúpt gil. Þar eru víða hverir. Þegar yfir gilið kemur skiptast leiðir. Ein liggur til norðausturs um Þverárdal til Grafnings. Önnur beint áfram á vatnaskilum, norðan Reykjadal, sunnan Kyllisfells og um Laxárdal, austur í Grafning. Einnig er hægt að fara niður í Reykjadal, vestan Ölkelduhnúks og þaðan niður í Ölfus. Hinar tvær fyrstöldu voru þjóðleiðir úr Grafningi, en sú síðastalda smalaleið Ölfusinga. Frá Járnkliðinu lá leið til suðausturs um Bitruna, austan við ávalt fjall, sem heitir Ástaðafjall. Austan þess var góður áningarstaður í Kvíunum. Þaðan niður Krossselsstíg niður að Kaldá [Hengladalaá]. Fyrirnefnd leið austan Orustuhólshrauns lá niður með Svínahliðinni, vestan Ástaðafjalls um Tæpastíg, meðfram ánni norðanvert og kom á sömu leið og þeir, sem fóru Bitruna. Síðan lá leiðin austan Varmár, um túnið í Reykjakoti ..." Útivist 6(1980), 82-83.

Heimildir: SSÁ, 240; Ö-Kolviðarhóll,1; Ö-Hellisheiði,1

ÁR-721:020*Lákastigur*

heimild um leið

"Yfir Lágaskarðsveginn liggur Lákastigur." segir í einni örnefnalýsingu. Nafnið Lákastigur virðist í seinni tíð hafa færst yfir á Lágaskarðsveginn (sbr. 015). Það er líka vandséð hvert sá stigur ætti að liggja sem fer YFIR Lágaskarðsveginn, nema um sé að ræða einhverja götu sem kvíslast frá aðalveginum nyrst.

"Aðalvegurinn yfir Lágaskarð liggur, eins og áður segir, norður í Sanddalinn, upp Lákastíg og síðan sléttar götur og greiðfærar meðfram Nyrðri-Meitlinum ..." Jón Pálsson: Austantóru II, 134. Af þessu má ráða að Lákastigur sé hluti af Lágaskarðsleið, neðan (sunnan) við skarðið

Heimildir: Ö-Kolviðarhóll, 2; Jón Pálsson: Austantóru II, 134.

ÁR-721:021*Biskupslaut*

örnefni, áningarsta

"Ofarlega í Kömbum er Biskupslaut. Sagt er að Hallgrímur biskup hafi áð í lautinni og í gamni nefnt lautina þessu nafni."

Heimildir: Reykjanesfjallgarður, 5

ÁR-721:023

rétt

64°01.753 N 21°18.146 V

1703: "Fyrir austan Skarðsmýrarfjöllin er kallaður Orustuhóll og þó fyrir vestan ána, er úr Hengladölum fram rennur. Þar undir hrauninu sjást enn í dag glögg merki til fjárrétta, er menn heyrt hafa brúkað hafi í fyrri tíð Ölves innbyggjarar og Suðurnesjamenn, þá saman og til afrettarins hvorutveggja rekið höfðu, og hafi á milli þessara óeining komið, hvar af Orustuhóll mun nafn sitt draga." segir Hálfðan Jónsson í lýsingu sinni. "Austan undir hrauninu er Orustuhóll. Gömul sögn segir, að á þessum slóðum hafi verið sundurdráttarrétt. Áttu réttarmenn að hafa orðið missáttir og barist á hólum. Engin mannvirki sjást þar nú." segir í örnefnalýsingu. Kolbeinn Guðmundsson telur sig hafa fundið þessar gömlu réttir eftir lýsingu Hálfðanar: "Réttirnar hafa verið fast við hólinn suðvestanverðan. Hefir þar verið að miklu leyti sjálfgert aðhald. Hóllinn annars vegar og hraunbrúnn hins vegar. Hvort tveggja snarbratt, svo að lítið hefir þurft að hlaða. Réttunum hefir verið skipt í tvennt. Vestari hlutinn talsvert minni. Diklar hafa ekki verið eins og nú tíðkast í réttum. Aðaldyr snúa í austur, og hafa þær verið um 2 fæðmar að vídd." Suðvestan við Orrustuhól er alldjúp gjá með bröttum veggjum sem liggur í sveig frá austri til suðvesturs. Hún er um 15-20 m breið og alls um 70 m löng og hækkr botninn mjög til vesturs og dregst gjáin þar saman. Austurendinn opnast út á gróið hraunið sunnan og austan við hólinn en að vestan er yngri og úfnara hraun sem gjáin er í. Þar sem gjábotninn verður ósléttur vestantil og fer að hækka mikið hefur verið hlaðið steinum fyrir og eru þeir mjög mosagrónir. tveir stórir steinar í botninum gætu verið komnir þangað af sjálfum sér en sunnan við þá er greinileg hleðsla, um 1,5 m löng og um 3 umför. Engin önnur mannvirki eru greinileg á þessum stað en gjáin hefur verið mjög gott aðhald af náttúrunnar hendi og hefur þó þurft að hlaða fyrir austurendann en þar sjást engar hleðslur.

Gjáin er gróin í botnin en hrúnið hefur ofaní hana, nú síðast allmikið bjarg í jarðskjálfta í júní 1998.

Norðan við Orrustuhólinn er önnur gjá, styttri og grynri sem einnig hefði mátt nota sem aðhald, en þar er grashvammur norðan við, en lítið beitaland er sunnan við hólinn þó hraunið þar næst honum sé sléttara og grónara en yngri hraunið sem fjær er

Hættumat: engin hætta

Heimildir: SSÁ, 240; Reykjanesfjallgarður, 4; GR II, 310.

ÁR-721:024*Hellukofi*

sæluhús

64°01.789 N 21°20.664 V

"Á stórrí klöpp vestarlega á heiðinni var stór varða sem hét Biskupsvarða. Nálægt 1830 var byggður borghlaðinn kofi, um 2 m í þvermál að innan á sömu klöppinni. Hann stendur ennþá og er nefndur Hellukofi, enda byggður úr hraunhellum eingöngu, veggir og þak." segir í örnefnalýsingu. Kofinn er um 70 m norður af hinni vörðuðu Hellisheiðarleið, um 1,3 km vestan við neyðarskýli LHS við þjóðveg 1.

Kofinnstendur framarlega á klapparbrún og er hann sjálfur á upphækkun á klöppinni. Kofinn sést allsstaðar af heiðinni. Í kringum hann sést hvar hleðslugrjót hefur verið rífið upp.

FRÍÐLÝSTAR MINJAR. Friðlýst 13.5.1971. "var byggður um 1830. Það gerði Þórður Erlendsson, þá bóndi á Völlum, síðar Tannastöðum. Biskupsvarða var stór og hlaðin í kross með 4 arma, þá var skjól í kverkunum. Húnvar mjög gömul og hrunin í rúst. Hún stóð á klöpp hægra megin við veginn, þegar suður var farið (til Faxaflóa). Kofinn var byggður úr sama grjótinu, og að öllum líkindum á sömu klöppinni. Heimild fyrir þessu er Skúli Helgason, eftir Kolbeini Guðmundssyni bónda á Úlfjótuvatni, en hann hafði það eftir gömlum mönnum og langmínnugum." Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976 (hdr). "Á þeim stað sem hétu Syðri-Þrivörður var laust eftir 1820 byggður sæluhúskofi, borghlaðinn úr grjóti og þéttur með mosa. Kofi sá stendur enn óhaggaður eftir rúm 150 ár. Lítið skjól er þar nú því að þétting öll er fokin í burtu." SB III, 282. Kofinn er ferhyrndur að innan, 2x2 m og 1,85 m undir þak, um 20 umför af 7-15 sm þykkum hraunhellum. Suðausturhorn þaksins er aðeins farið að síga inn en annars standa hleðslurnar mjög vel. Dyr eru á norðurhlíð, austantil. Veggir eru um 0,8 m þykkir við dyraop, þar er þröskuldur, 2 umför af hraunhellum. Talsverður mosi og skófir eru á kofanum. Inni í kofanum er hart moldargólf, að mestu slétt. Ekkert friðlýsingamerki er á staðnum.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir: Ö-Hellisheiði, 1; Skrá um friðlýstar fornleifar, 77; Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976 (hdr); SB III, 282.

ÁR-721:025*Hveradalaflöt*

áningarstaður

64°01.074 N 21°23.707 V

"Í litlum hvammi rétt ofan við Skíðaskálann eru Hverar þeir sem dalirnir eru við kenndir. Móts við þá er allstór grasflöt sem nær að Lakahnúkum. Hún heitir Hveradalaflöt. Þar áðu ferðamenn hestum sínum áður en þeir lögðu á Hellisheiði, og er þeir komu af heiðinni." Þjóðvegur 1 liggur þvert yfir

Hveradalaflöt, sem er slétt grasflöt sem nær frá skíðaskálanum í Hveradölum norðan við veginn og að hnúkunum sunnan við hann. Flötin er allt að 500 m löng frá norðri til suðurs en innan við 200 m á breidd.

Slétt grasflöt milli hálfgróinna hlíða heiðarinnar að austan og hrauntagla að vestan. Mosi í grasrótinni og grasið ekki þétt.

Fyrir utan þjóðveginn hafa hús verið byggð á flötinni, fyrir utan skíðaskálann og mannvirki í kringum hann, eru sunnan við veginn skátaskáli og allstór braggi og aðkeyrslur að þessum byggingum. Allt að fjórðungur flatarinn er því horfin undir mannvirki. Á Hveradalaflöt hefur sennilega ekki verið reglulegur áningarstaður fyrr en þjóðvegurinn var lagður sunnan við Reykjafell yfir flötina 1894. Fyrir þann tíma hafa varla margir átt þar leið um nema þá helst þeir sem fóru Lágaskarðsveg.

Heimildir: Ö-Hellisheiði,²

ÁR-721:026

heimild um leið

1703: "Vestur af Hellirsheiði liggur almenningavegurinn ofan Hellirsskarð, vestur yfir Hvannavelli, um endilangt Svínahraun og á Bolavelli, þaðan fyrir sunnan Lyklafell og vestan til í Fóelluvötnum, síðan með þeirri á, er úr vötnunum rennur, allt á Fossvelli og að Tröllbörnum etc. etc." "Þá var og önnur leið norðar, frá Húsmúla, vestan Kolviðarhóls, norðan Svínahrauns, að Lyklafelli, norðan Geitháls, sunnan Miðdals að Gröf og síðan yfir Elliðaár neðan Árbæjar." - "Alfaravegurinn gamli: Kolviðarhóll-Reykjavík. Frá Kolviðarhóli, yfir Bolavelli að Húsmúla (sæluhúsi). Frá Húsmúla, yfir Norður-Velli að Bolöldum ofan Sandskeiðs. Frá Bolöldum, yfir Svínahraunstögl norðarlega, norðan Lyklafells. Frá Lyklafelli, fyrir sunnan Klakk, þá um Klettabelti að Vörðuhólum [...]."

"Í kjölfar [vegalaga frá 15.10.1875] var vegur lagður um Svínahraun á árunum 1877 og 1878 undir verkstjórn Eiríks Ásmundssonar frá Grjóta [1]. Í reglugerð um veginn var sagt, að hann skyldi vera 10 feta breiður (3,13 m), upphlaðinn og púkkaður með grjóti; var það til þess að lestir gætu mætt á veginum. vgurinn þótt, er fram liðu stundir, harður og ósléttur, enda erfitt að fá ofaniburð í hann. ... Að undirstöðu til er þessi vegur Eiríks í Svínahrauni (suðvestur af Kolviðarhóli) sá sami og var þjóðvegur allt fram á áratuginn 1960-70." Magnús Grímsson: Um vegagerð og hestvagnaferðir, 88.

Heimildir: SSÁ, 239; Áningarstaðir á lestamannaleiðum, 148; Magnús Grímsson: Um vegagerð og hestvagnaferðir á Suðvesturlandi, Landnám Ingólfs 2 (1985), 88

ÁR-721:027

rétt

64°05.499 N 21°20.668 V

Vörður sjást í hrauninu vestan við Draugatjörn og hefur vegurinn fylgt hraunbrúninni. 1703: "Ei alllangt frá Engidal eru almennar nautaréttir Ölvesinga og Kjalarnesþingsmanna, er árlega Götupaldrar sjást á Hvannavöllum (undir rafmagnslínum) um miðja vegin milli Draugatjarnar og haldast þann þriðja dag októbris mánaðar, ef ei er helgur, annars næsta dag fyrir. Þessi fjallgarður Kolviðarhólsbrúkast almennilega fyrir nauta og hrossa afrétt. Skammt fyrir sunnan réttirnar við Engidalsá standa tveir klettur, sinn hvoru megin árinna, og nefnist bilið milli þeirra Þjófahlaup." "Nauta- og sauðaafréttur liggur vestan og norðan Hellirsheiði, sameiginlegur við Grafningismenn. [...] nautaréttir [eru haldnar] þriðjudaginn í 23. viku sumars í Mórardal undir Hengli." Réttirnar lögðust niður laust fyrir 1860. Engin eiginleg rétt er í Mórardal en hlaðið er fyrir uppgönguleiðir en dalurinn sjálfur er þverhniptur og er því rétt frá náttúrunnar hendi. Af lýsingu Hálfðanar er helst að sjá að réttin hafi verið við Engidalsá, og þar með ekki í Mórardal heldur fyrir sunnan hann, hugsanlega á milli Mórardals og Engidals en þar eru víða klettur við ána.

Heimildir: SSÁ, 239; SSÁ, 203; GR II, 306

ÁR-721:028

Búasteinn

þjóðsaga

64°02.332 N 21°23.087 V

1703: "Upp í hnúknum fyrir norðan fyrrnefnt Hellirsskarð er sá stóri steinn einstakur, er Búasteinn kallast, við hvörn stein varðist Búi Esjuföstri, sem saga hans til vísar." "Um það bil í miðri heiðarbrekkunni til vinstri, nokkuð hundruð fet uppi er stór teningslaga steinn; þetta er Búasteinn. Er hann settur í samband við frásögn Kjalnesinga sögu (38 o.áfr.), þar sem Búi, þegar hann kom niður og Öxnaskarði og sá fyrrsát Kolfinns, reið að stórum steini, sem stóð undir skarðinu, "svo mikill sem hamar, mátti þá framan at eins at honum ganga", og varði sig þar." Búasteinn er um 300 m NA af 001 uppi í hliðinni norðan við Hellisskarð.

Stór þverhniptur sandsteinsklettur og er aðeins gengt upp á hann að ofan (austan). Talsvert rof er í kringum steininn af vatnsflaumi en einnig af mannaferð.

Heimildir: SSÁ, 239; Kjalnesinga saga, 80-82; KK, 47

ÁR-721:029

Sleggjubeinsdalir

áningarstaður

64°02.609 N

V21°23.237

1703: "Fyrir sunnan Húsmúlann, er liggur í útsuður undan Hengilsfjallinu, en fyrir norðan Hellirsskarð,

liggja Sleggjubeinsdalir. Þar er náttstaður vesturleitarmanna úr Ölvesi, þá afréttinn á haustin leita." Ekki er vitað hvar nákvæmleg náttstaður leitarmanna var í dölunum en líklegt verður að telja að það hafi verið á sléttum grundum norðan við Kolviðarhól nálægt læknum sem rennur eftir þeim miðjum. Dalirnir eru tveir brattir gilskorningar og eru nú skíðasvæði en fyrir neðan þá eru sléttar grasi vaxnar grundir, þýfðir mórar nema þar sem tún voru sléttuð meðan búið var á Kolviðarhóli. Malarnám er innst á grundunum milli dalskorninga.

Heimildir: SSÁ, 239

ÁR-721:030 *Húsmúlarétt* rétt 64°03.057 N 21°24.880 V
Grjóthlaðin rétt er sunnan við Draugatjörn, um 60 m frá tjörninni en um 200 m SV af sæluhústöftinni 009.

Réttin er hlaðin undir um 3 m háum helluhraunshól og eru helluhraunsklappir í gólfi hennar. Hleðslur standa allt að 6 umför, veggir eru um 1,5 m þykkir. Tréstaumar standa enn hér og þar og eru varla margir áratugir síðan hætt var að nota þessa rétt, en nýrri rétt er um 400 m austar úti á völlum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:

ÁR-721:031 rétt 64°01.820 N 21°16.920 V
"Eftir bardagann í Orusturhólsréttum áttu Ölfusingar og Mosfellssveitarmenn að hafa skilið félag sitt um fjallleitir, og fluttu þá Ölfusingar réttir sínar austur á heiðina, austur fyrir Hengladalaá. [Árið 1878 var fé rekið inn í Hengladali] Var riðið fram Smjörþýfi og fram með Hengladalaánni, og sýndi þá gamall maður, er í förinni var, okkur yngri rekstarmönnum þessar réttir. Sást þá vel fyrir þeim, bæði almenning og dilkum, þótt djúp skörð væru hrúnin í vegg. Sumir dilkanna voru allstórir, gerði ekkert, almenningsdyr sneru á Hengil. Sennilega hefir Ölfusingum þótt afundið að hafa lögréttir sínar uppi á fjalli, og voru því réttirnar færðar undir Ingólfsfjall að Hvammi þegar fyrir 1700." Réttin fannst ekki og gæti verið farin í ána sem brýtur mikið af bökkunum. Smjörþýfi er um 1,5x0,5 km stór þúfnamói, mjög grösugur og greinilega gott beitiland. Suðaustan við tekur við lyngmói.

Af lýsingunni að dæma hefur réttin átt að vera norðan til á Smjörþýfi nálægt ánni og reiðgötunum sem liggja nálægt henni inn í Hengladali og eru mjög skýrar. Farvegur eftir leysingavatn er einnig undir brekkurótunum austanmegin norðantil á Smjörþýfi og gæti þar hafa verið réttarstæði sem síðan hefur horfið.

Heimildir: GR II, 302

ÁR-721:032 *Brúnkollublettur* áningarstaður 64°03.116 N 21°15.070 V
"Vestur Ölkelduháls liggja hreppamörki milli Ölfushrepps og Grafnings. Þar er Brúnkollublettur nyrðri á mörkum hreppanna, áningarstaður ferðamanna, sem fóru leiðina milli Hrauns og hliða." segir í örnefnalýsingu. Brúnkollublettur er allstór (um 200x200 m) þýfður grasblettur með grónum götupöldrum sem liggja SV-NA, fast norðan við vatnaskilin þar sem hálsinn er lægstur og breiðastur, sunnan undir lágum melhól með grösugum suðurhlíðum. Um 100 m austan við nýjan línuveg sem liggur yfir hálsinn. Nafnið gæti einnig hafa náð yfir grasteyginga í austurhlíðum Hengilsins, um 400 m vestan við þennan móa og er nafnið oftast merkt þar á kortum.

Þýfður grasblettur í breiðri kvos. Þar er mjög skjólgott, a.m.k. í norðanátt.

Heimildir: Ö-Ölfusvatn-a, 4

ÁR-721:033 náttstaður 64°05.577 N 21°20.431 V
"Nokkrir hellar eru hingað og þangað í berginu umhverfis [Marar-] dalinn. Allir eru þeir nokkuð hátt uppi í hömrnum. Enginn þeirra er stór, en í flestum þeirra sjást einhver mannaverk: hleðslur, ártöl, fangamörk o.þ.h. Einn þessara hella er skammt frá götunni, sem liggur inn dalinn. Hann var notaður fyrir skýli handa réttamönnum. Fyrir framan hann hefir verið hlaðinn garður til skjóls. En líklega hefir hleðslan aldrei náð fast upp að berginu, enda hefir þess ekki þurft, því að þótt auðvelt sé fyrir menn að komast upp í hann, þá er hann svo hátt uppi, að nautin hafa ekki gert mönnum þar ónæði." Hellir þessi er austanmegin í Marardal, um 200 m norðan við 038 og um 30 m frá hinni merktu gönguleið, um 3 m uppi í hliðinni.

Grasi gróin brekka upp í skútann og er þar troðinn sneiðingur. Hleðslan er gróin en hellisgólfið er bert.

Skútinn sjálfur er um 12 m langur og 3 m djúpur þar sem mest er en hleðslan er 6 m löng og er fyrir norðurhlutanum. A: 64°05.586 N 21°20.444 V sk 27 m. B: 64°05.582 N 21°20.439 V sk 26 m.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: GR II, 306

ÁR-721:034

túngarður

64°02.451 N 21°23.680 V

Garður hlaðinn úr hraungrýti liggur í breiðum sveig frá SSV til NNA, norðvestan við Kolviðarhól, um 70 m vestan við veginn inn í Sleggjubeinsdali, vestan við 035 og 036.

Á grasigrónum mel, en vestan við er votlendisræma.

Garðurinn er alls 251 m á lengd en 13 m breitt skarð er í hann miðjan og eru 109 m norðan við og 129 m sunnan. Norðan við skarðið er grjóthlaðin ferhyrnd tóft, 5x5 m að utanmáli sambyggð við garðinn vestanmegin, bárujárns og rusl í. Votlendið vestan við garðinn hefur sennilega verið engi Kolviðarhólsbænda og má ætla að garðurinn hafi verið hlaðinn til að verja það en verkinu aldrei verið lokið, eða þá að kominn hafi verið gaddavírsöld og að afgangurinn af svæðinu hafi verið girtur með vír. Norðan við vikið er garðurinn lágur, alveg hruninn á köflum, mest umför, en sunnan við er hann heillegri og stendur þar allt að 1,6 m hár eða 7 umför. Garðurinn beygir heldur til austurs norðan við vikið.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir:

ÁR-721:035

útihús

64°02.466 N 21°23.469 V

200 m norðvestan við Kolviðarhól, um 30 m vestan við veginn inn í Sleggjubeinsdali er stór grjóthlaðin tóft.

Á flötum grundum, grasi gróinn melur.

Veggirnir eru grjóthlaðnir í gegn, mest 7 umför en mold eða torfi hefur verið hrúgað utan með að neðan og nær mest um 0,7 m upp á grjóthleðsluna. Torfleifar eru einnig ofan á syðri langveggnum.

Bárujárnsleifar og fúnir húsaviðir eru inni í tóftinni en þó er sáralítið eftir af þekjunni. Í gólfinu sér í steypu sem líklega er lifar afa garða. Dyr á báðum göflum. Örugglega fjárhús.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir:

ÁR-721:036

útihús

64°02.470 N 21°23.549 V

20 m sunnan við 035 og 30 m vestan við veginn inn í Sleggjubeinsdali og 175 m norðvestan við Kolviðarhól er grjóthlaðin útihústóft. Á flötum grundum, grasi gróinn melur.

Veggir eru grjóthlaðnir í gegn. Inni í tóftinni er steypur kassi, um 2,5x2 m að innanmáli sem hefur verið steypur innan á grjóthleðsluna. Bárujárnsleifar og spýtnabrak er inni í tóftinni. Um 150 m austan við þessa tóft er önnur örsma grjóthlaðin tóft, 4x3 m að utanmáli og er steypur innan á veggina þannig að myndast lítið hól, 2x1 m með dy í austur.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir:

ÁR-721:037

vörslugarður

64°05.366 N 21°20.921 V

Í suðurenda Marardals, um 300 m sunnan við gönguleiðina, er hleðsla þar sem sléttur dalbotninn endar og við tekur stórgryttur skorningur þar sem leysingavatn rennur.

Fyrir botni dals sem er girtur þverhniptum hömrum á alla vegu og er þetta ein af þremur mögulegum uppgöngum úr dalnum.

Grjóti hefur verið hlaðið í skorninga og bil á um 40 m kafla, en hleðslurnar eru ekki samfelldar né heldur beinar. Mest 3-4 umför í dýpstu skorningunum í miðjunni en út til hliðanna, einkum vestanmegin, hfur grjótinu verið raðað á brekkubrúnina til að mynda kant sem nautgripir kæmust ekki yfir en ekki er þetta sauðhelt.

Hættumat: hætta vegna vatnsaga

Heimildir:

ÁR-721:038

vörslugarður

64°05.468 N 21°20.635 V

Aðeins ein verulega greiðfær leið er upp úr Marardal og er hún austanmegin fyrir miðjum dalnum. Merkt gönguleið liggur þar um nú. Grjótgarður hefur verið hlaðinn fyrir vikið, Marardalsmegin við skarðið.

Breitt skarð, gróið í botninn að neðan en bert efst og í hliðum. Opnast inn í aflangan dal, rennisléttan í botninn.

Einföld hleðsla, mest 5 umför og hefur sennilega aldrei verið há, mjög hlykkjótt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:

ÁR-721:039

áletrun

64°05.509 N 21°20.812 V

"Nokkrir hellar eru hingað og þangað í berginu umhverfis [Marar-] dalinn. Allir eru þeir nokkuð hátt

uppi í hömrnum. Enginn þeirra er stór, en í flestum þeirra sjást einhver mannaverk: hleðslur, ártöl, fangamörk o.þ.h." Hellir er í vesturhlíð Marardals, fyrir miðjum dalnum, gegnt uppgangi úr honum (038) og eru áletranir í honum en ekki fundust áletranir í öðrum hellum eða skútum í dalnum. Hellirinn er um 6 m uppi í berginu og er tiltölulega auðvelt að komast upp í hann. Hellisgólfið er silla, 1,5-2 breið og um 7 m löng.

Áletranirnar eru á hellisveggnum ofan við silluna, sunnantil í hellinum en ekki norðan. Elsta ártalið sem greint verður með vissu er 1917 en steinninn þarna er mjúkur og veðrast fljótt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: GR II, 306

ÁR-721:040

fjárskýli

64°05.695 N 21°20.489 V

Í vesturhlíð Marardals, norðarlega eða norðan við hornið þar sem dalbotninn sveigir til norðausturs, er hellisskúti um 4 m upp í hlíðinni. Ekki er bratt upp í skútann og mestu gróði.

Skútinn er um 4x1,5 m að innan, mest um 1 m hár og hefur 3 steinum verið raðað fyrir munnað, og nokkrir steinar hafa auk þess settir til að fylla upp í gjótu sem gengur upp úr hellisendanum til norðurs. Þarna geta 3-4 menn sofði en sauðatað á hellisgólfinu er til vitnis um að sauðfé hefur einnig leitað sér skjóls þar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:

ÁR-721:041

vörslugarður

64°05.686 N 21°20.184 V

Hleðslustúfur er efst í skarðinu þar sem gönguleiðin liggur upp úr Marardal að norðan.

Efst í brattri klapparbrekku, nær gróðurlausri og er ósennilegt að nautgripir geti komist svo hátt í brekkuna.

Greinilegar hlesluleifar í tvennu lagi á nakinni klöpp.

Hættumat: hætta vegna rofs

Heimildir:

ÁR-721:042

tóft

64°01.244 N 21°23.814 V

Um 100 m austan við skíðaskálann í Hveradölum, austan við dálítið hvarf sem ber á milli, er tóft neðst í fjallshlíðinni, um 30 m norðan við veginn sem er aftur 40 m norðan við þjóðveg 1.

Neðst í grasi gróinni brekku, hverasvæði 20 m sunnan og vestan við en sléttar Hveradalaflatirnar breiða úr sér til suðurs

Tóftin virðist að mestu úr torfi en er þó sennilega ekki gömul bygging. Snúinn járnvir (1,5 sm í þvm) stendur útúr veggjarenda. Gæti verið í sambandi við skíðaiðkun eða hverina.

Hættumat: hætta vegna mannaferða

Heimildir:

ÁR-721:043

Biskupsvarða

heimild um vörðu

1703: "Fyrir austan ... Bæjarþorpsjarðir, en vestan Varmá, liggur almenningsvegur yfir fjallgarðinn á Suðurnes og í Kjalarnesþing, fyrst upp á Kamba ..., síðan vestur yfir Hellirsheiði, ... allt þar til Þrívörður heita og heiðin sjálf meinast mið vera, en hennar vestri partur er víða með sléttum hellum af hraungrjóti, án gatna, nema þær hestanna járn hafa gjört og auðsjáanlegt er, þeim athuga. Þessar sléttu hellur ná allt vestur að Biskupsvörðu."

"Biskupsvarða var stór og hlaðin í kross með 4 arma, þá var skjól í kverkunum. Húnvar mjög gömul og hrúin í rúst. Hún stóð á klöpp hægra megin við veginn, þegar suður var farið (til Faxaflóa). [Hellukofinn 024] var byggður úr sama grjótinu, og að öllum líkindum á sömu klöppinni. Heimild fyrir þessu er Skúli Helgason, eftir Kolbeini Guðmundssyni bónda á Úlfjótavatni, en hann hafði það eftir gömlum mönnum og langmínnugum." Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976 (hdr).

Heimildir: SSÁ, 238; Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976 (hdr).

ÁR-721:044

Orrustuhóll

sögustaður

64°01.800 N 21°18.116 V

"Orrustuhóll: Hraunhóll vestan Litl. Skarm.fj. Munnmæli herma að þar hafi verið skilarétt Ölfusinga og "Sunnanmanna" og hafi þeri útkjád deilimál sín með vopnum."

Orrustuhóll er við suðurenda Litla Skarðsmýrarfjalls, um 300 m vestan við Hengladalsá og er breiður hvammur norðaustan við hólinn og er þar dálítið graslendi í hlíðum en annars er hraun allt í kring. Hóllinn sést vel víða af heiðinni. Hálfán Jónsson greinir frá sögn um uppruna nafnsins í lýsingu Ölfushrepps frá 1703: "Fyrir austan Skarðsmýrarfjöllin er kallaður Orrustuhóll og þó fyrir vestan ána, er úr Hengladölum fram rennur. Þar undir hrauninu sjást enn í dag glögg merki til fjárrétta, er menn heyrta hafa brúkað hafi í fyrri tíð Ölves innbyggjarar og Suðurnesjamenn, þá saman og til

afréttarins hvorutveggja rekið höfðu, og hafi á milli þessara óeining komið, hvar af Örustuhóll mun nafn sitt draga." Um meintar réttarleifar suðvestan undir hólnum sjá 023

Heimildir: Ö-Kröggólfstaðatorfan, 6; SSÁ, 240

ÁR-721:045 *Prívörður*

heimild um vörðu

Prívörður vestari/nyrðri heita þar sem neyðarskýli LHS við þjóðveg 1 er nú

Heimildir:

ÁR-721:046 *Prívörður*

heimild um vörðu

1703: "Fyrir austan ... Bæjarþorpsjarðir, en vestan Varmá, liggur almenningsvegur yfir fjallgarðinn á Suðurnes og í Kjalarnesþing, fyrst upp á Kamba ..., síðan vestur yfir Hellirsheiði, hvör að austanverðu hefur mikla mosa, með mjög litlu grasi, allt þar til Prívörður heita og heiðin sjálf meinast mið vera." "Eystri Prívörður. Prívörður voru "kilómetrasteinar" á leiðunum." Á þeim stað sem hétu Syðri-Prívörður var laust eftir 1820 byggður sæluhúskofi, borghlaðinn úr grjóti og þéttur með mosa." SB III, 282.

Aðrar Prívörður eystri voru við gamla vegin í Kömbunum - Örnefnaskrá Núpa, Þórður Ö. Jóhannsson skráði 1968, Örnefnastofnun.

Heimildir: SSÁ, 238; Þórður Ö. Jóhannesson: Nokkur örnefni varðandi landnýtingu og þjóðtrú í Ölfusi, 12.4.1976 (hdr); SB III, 282.

ÁR-721:047 *Folaldavarða*

heimild um vörðu

Folaldavarða er í Lakadal, 200-300 m austan við Lágaskarðsleið.

Heimildir: Kort Ingólfs Einarssonar 1969.

ÁR-721:048

þjóðsaga

"Það var fyrir löngu síðan, að maður einn úr austursýslunum, ... lagði af stað að heiman og ætlaði til sjóróðra suður með Faxaflóa. ... Þetta var um vetur, sennilega í febrúar. Var maðurinn fótgangandi og einn á ferð. Segir eigi af ferðum hans, fyrr en hann kemur á Hellisheiði. Var það að hallandi degi. Veður var kalt og fjúkandi, svo að hann treystist naumlega til að rata rétta leið og allt af gerðist hriðin svartari, eftir því sem lengra leið á daginn. Var þá eigi akvegur kominn yfir heiðina og vörður meðfram veginum mjög af skornum skammti. Loks tekur maðurinn þá ákvörðun að leita sér skjóls þar á heiðinni og helzt með því að grafa sig í fönn, áður en hann færir mikið afvega. Fer hann nú að skygnast um eftir stað, er nota megir í þessu augnamiði, og eftir nokkra leit finnur hann sér fylgsni nokkurt eða skúta og borar sér þar inn. Þá er hann hefir skriðið skammt, finnur hann, að fylgsninu hallar niður á við, og því lengra sem hann kemst, verður ætíð ljósara fyrir augum hans, og getur hann vel greint það, er fyrir augun bar. Loks kemur hann þar niður á flatlendi, grasi gróíð. Var þar fagurt um að litast og hlýtt og hjart, eins og sumar væri. Gegnur hann þar um völlu víða og fagra og kemur að vatni einu eða tjörn. Þar á bökkum vatnsins kemur hann auga á stóra lóuhópa, er lágu þar dauðar eða sofandi, og hafði hver þeirra grænt blað í nefinu. Þegar hann hefir virt þetta allt fyrir sér, sezt hann niður og tekur sér hvíld eftir gönguna. Tekur hann síðan nestismal sinn og matast, sem honum líkaði, og að því búnu fær hann sér vænan svaladrykk úr tjörninni. Býst hann nú um þar á hentugum stað að taka á sig náðir. Leggst hann nú fyrir til svefns og hagræðir sér eftir föngum og bagaði eigi kuldi. Sofnaði hann þegar og svaf vært um nóttina, og var liðan hans svo góð sem vænta mátti. Næsta morgun vaknar hann hress og glaður eftir næturhvíldina. Fær hann sér nú morgunverð, áður gangan sé hafin, og á eftir góðan svaladrykk úr tjörninni. Lágu lóurnar kyrrar eins og kvöldið áður. Þegar þessu er lokið og hann er ferðbúinn, fer hann að leita upp á yfirborð jarðarinnar. Er eigi annars getið en að honum hafi gengið griðlega útgangan. En þegar út var komið, var hriðinni af lett og komið viðunanlegt veður. Er hann nú glaður yfir því, að svo vel greiddist úr með náttstað kvöldið áður, svo illa sem á horfðist. Setur hann nú nákvæmlega á sig ýmis kennimerki, svo að honum mætti takast að finna staðinn, þegar vora taki og hann haldi heimleiðis að liðinni vertiðinni. Þegar hann þykist hafa fest þetta í minni sér svo glögglega, að eigi geti skeikað, leggur hann af stað og heldur ferðinni áfram, eins og leið liggur, og ber nú ekkert sögulegt við. Komst hann þangað, er hann hafði ætlað að róa um vertiðina, og gekk það allt skaplega. ... Leið nú vertiðina til enda, og að henni lokinni býst hann að halda heimleiðis, ... þegar hann kemur á Hellisheiði, ætlar hann að koma við í hinum einkennilega stað, þar sem hann hafði náttstað haft veturinn áður. Gætir hann nú nákvæmlega að merkjum þeim, er hann hafði sett sér að muna. En hvernig sem hann leitaði og gekk aftur og fram, var honum ómögulegt að finna staðinn, og var sem einhver hula legðist þar yfir. Vera má, að þessi maður hafi ferðazt þessa leið oft, en staðinn fann hann aldrei síðan, og er því líkast, að hann hafi verið numinn í einhverja huliðsheima, þegar honum lá mest á og tvísýnt var, hvort hann fengi lífi haldið næturlangt sakir illviðris

og kulda." Frásögn Sigurðar Árnasonar.

Heimildir: Íslenskir sagnaþættir XII, 9-12.

ÁR-721:049

Þjóðsaga

Margrét útilegumaður hafðist við í Nesjalaugum eða Ölfusvatnslaugum, en síðan í ýmsum stöðum nálægt Þjóðveginum á Hellisheiði (sbr. 050) og stal þar af ferðamönnum. Af lýsingunni hér að neðan að dæma hafa þetta verið laugar á Ölkelduhálsi fremur en laugar nær byggð.

"Þegar Margrét hafði verið í Hagavíkurhrauni um nokkurt skeið, tók hún það ráð að færa sig nokkuð um set. Flutti hún sig þá vestur í Hengil og settist að í nesjalaugum eða Ölfusvatnslaugum. Tók hún sér til framfærslu það, sem hún mátti hönd á festa, og sauð mat sinn við hverri að dæmi Fjalla-Eyvindar. var hún í laugunum, það sem eftir var sumars og allt fram að hausti, og gerðist mjög illa þokkuð af Grafningismönnum. Bundust þeir þá samtökum að veita henni heimsókn og taka hana höndum og hafa allt í sömu ferð og fyrstu fjallgöngu um haustið. En Margrét var sem margir aðrir, að hún átti vini með óvinum, og hafði einhver kunningi hennar gert hana vara við, hvað bændur ætluðust fyrir. Þeir fóru nú til fjalls og smöluðu fê sínu, en hversu vanlæga sem þeir leituðu, þá urðu þeir hvergi varir við Margréti. Töldu menn hana því á burtu farna, og var því máli þá ekki frekari gaumur gefinn. En það er af Margréti að segja, að hún hafði hlaupið á burt úr laugunum litlu fyrir fjallleitina. Hélt hún þá austur yfir Ölfusá og fór heim til foreldra sinna [í Flóa]. Sat hún þá heima um veturinn, og er ekki annars getið en hún væri þá hin spakasta í héraði." Íslenskir sagnaþættir III, 6-7.

Heimildir: Íslenskir sagnaþættir III, 6-7

ÁR-721:050

Þjóðsaga

Margrét útilegumaður hafðist við í Nesjalaugum eða Ölfusvatnslaugum (sbr. 049), en síðan í ýmsum stöðum nálægt Þjóðveginum á Hellisheiði og stal þar af ferðamönnum.

"Þegar nokkuð var liðið fram á næsta vor, tók Margrét að gá til veðurs og líta í kringum sig á nýjan leik. Hljóp hún loks aftur að heiman og hélt þá enn í vesturátt. ... Hún lagði nú leið sína vestur yfir Ölfus og vestur á Hellisheiði og hafðist þar við í ýmsum stöðum nálægt Þjóðveginum á suðuferðaleið manna. var hún þar á slangri um sumarið, og stóð mörgum ógn af henni. Oft greip hún plögg ferðamanna, er þeir voru í tjaldstöðum, einkum þegar þoka var og dimmviðri, og svo gerðist Margrét stórtæk um aflu, að hún kippti skreiðarþöggum á bak sér og hljóp í burtu með. Tóku menn þá að ferðast margir saman í hóp, og hafði Margrét sig þá minna í frammi. En bæri svo við, að menn færu einir síns liðs eða svo fáir saman, að hún treysti sér til við þá, máttu þeir eiga vísa von á fundi hennar, og hlaut hún þá alla jafnan að ráð sköpum og skiptum þeirra í milli. ... [Guðmundur Bjarnason á Gljúfri í Ölfusi fór í grasaferð þetta sumar og unglingspiltur með honum] Fara þeir sem leið liggur og ætla í Hverahlíð. En er þeir koma upp á Kambabrún eða í Hurðarásvötn, fór veður að þykkna og gerði kalsa slyddu, svo að háfjöll urðu gráhvít ... héldu þeir ... áfram ferðinni og allt suður fyrir Reykjafell. Gerir þá sólskin og lokn og hið bezta veður. Halda þeir nú áfram, unz þeir koma niður í Svinahraun, en þangað vr förinni heitið. Finna þeir þar nægtir fjallagrasa um daginn, svo að fullar klyfjar voru á reiðingshestinum og þó nokkuð um fram, er þeir bundu við söðla sína. Var þá nálægt miðjum aftni, er þeir höfðu lokið við að búa upp á hesta sína og bjuggust til heimferðar. / Er þeir Guðmundur og fylgdarmaður hans voru ferðbúinir, vildu þeir taka sér matarbita, áður en þeir legðu af stað, því að ekki höfðu þeir gefið sér tíma til þess fyrr um daginn. Fór Guðmundur og náði í malpoka þeirra og bjóst til að setja sig niður, meðan hann mataðist, og hélt á malnum í hendinni. Veit hann þá ekki fyrr til en þrifið er í malnum heldur sterklega. Guðmundur víkst við skjótt og sér, að þar er þá komin Margrét sú hin nafnkunna og vill kippa af honum malnum. En hann lá ekki á lausu, því að Guðmundur var vel fær að afli. Svíptast þau nú um stund og hnykkja malnum á víxl, svo að hvorugt vinnur neitt á. Gekk á þessu um hríð, en ekki er getið orða þeirra. Loksins slepti Guðmundur malnum og réðst á Margréti. Hún slepti þá líka og tók á móti, og það ekki með mjúkum meyrarhöndum. Áttust þau við um stund, og sparði hvorugt af, unz Guðmundi vili það til, að hann steytti fót sinn við steini. Hrasaði hann áfram og fell við, en Margrét á hann ofan. Guðmundur brautz þá um, sem hann mátti, en svo var Margrét sterk, að hann gat með engu móti velt henni af sér, og fékk hún jafnharðan hlaðið honum. Loks tók Guðmundur að mæðast og sá nú sitt óvænna. Hét hann þá á fylgdarmenn sinn að veita sér lið. En pilturinn var svo hræddur, að hann þorði hvergi nærri að koma. Leizt honum eigi ráðlegt að hlutast til leiks þeirra, þar sem húsbóndi hans, tveggja manna makinn, lá undir, en Margrét, fjallaflagðið, gein yfir honum, svo grimmileg sem hún var. Duldist piltinum það eigi, að svo ólíklega hafði farið, að Guðmundur hafði beðið lægra hlut í viðskiptum þeirra Margrétar, þótt mikilmenni væri og harðfengur í meira lagi. / Guðmundur þóttist nú illa kominn, en vildi þó ógjarna griða biðja. Varð hér skjót úrræði að hafa, því að Margrét gerði sig líklega til að sýna honum í tvo heimana. Verður það þá fangaráð Guðmundar, að hann dregur hana af sér og bitur á háls henni fyrir neðan hökuna, allt það er tennur tóku. Vildi hún þá sem skjótast losna úr slíkum faðmlögum, en þess var enginn kostur. Lagði

Guðmundur fast að hálsi hennar, og eigi létti hann fyrr en hann hafði bitið í sundur á henni barkann, og varð það hennar bani. Eftir það velti hann Margréti af sér og staulaðist á fætur, dasaður mjög eftir allar þessar aðfarir, en þó óskemmdur að mestu. Þeir félagar drógu síðan Margréti burt þaðan og huldu hræ hennar í hraunskúta nokkrum eða klettagjögrum og báru á það grjót og mosa. Eftir það fóru þeir til hesta sinna og stigu á bak og héldu heimleiðis. Guðmundur bauð nú fylgdarmanni sínum mestan varnað á því að segja nokkrum frá atburði þeim, er gerðist í ferð þeirra, því það gæti kostað líf þeirra beggja, ef uppvíst yrði. Hét hann þagmælsku sinni fullkominni ... / Ferðamenn hættu nú alveg að verða varir við Margréti, eins og við var að búast, og var talið víst, að hún myndi farin heim til sín austur í Flóa. En þegar lengra leið frá og það varð kunnugt, að hún hafði ekki komið heim til sín, kom sá kvittur upp, að Guðmundur á Gljúfri myndi hafa séð fyrir henni ... / Það var annaðhvort á síðari árum síra Jóns prests Matthíassonar í Arnarbæli eða á fyrri árum síra Guðmundar Einarssonar þar, að Gísli [Jónsson á Sogni í Ölfusi] fann leifar af mannsbeinum suður í Svianhrauni, sem höfðu verið hulin grjóti og mosa. Gísli fór þegar er heim kom á fund prests og sagði honum til beinanna og vildi láta sækja þau og jarðsetja í Reykjakirkju. En prestur kvað slíkt engu gegna og hæddist að þessum fundi Gísla, sagði vera mundu hrossbein, sem slátrað höfðu verið og eittrað síðan fyrir refi ... Talið var, að bein þau, er Gísli fann, mundu hafa verið bein Fjalla-Margrétar." Guðmundur banamaður Margrétar var fæddur 1765 en bjó á Gljúfri í Ölfusi 1805-1815 og hefur útleigð Margrétar þá verið á því tímabili. Guðmundur dó 3.5.1848. Önnur sögn er til um viðureign Guðmundar við útilegukonu en það á að hafa verið í Ólafsskarði og með öðrum atburðum - Blanda VI, 187-89.

Heimildir: Íslenskir sagnaþættir III, 7-13

ÁR-721:051

heimild um leið

"Enn er ógetið þeirrar leiðar fornarrar sem um Mosfellsheiði lá frá öndverðu en hefur að líkindum verið sú sem sjaldnast var farin nema í tengslum við alþingisferðir á þjóðveldisöld, en sú leið liggur norður eða suður heiðina milli Þingvallasvæðis frá Þrívörðum til Svínahrauns. Leiðin lá um lægdina milli Hæða, Sköflungs, Dyrfjalla og Henglafjalla að austanverðu og háheiðarinnar í vestri."

Heimildir: E.J. Stardal: "Mosfellsheiði og nágrenni." ÁFÍ 1985, 137.

ÁR-721:052

Ólafsskarð

heimild um leið

1703: "Á þessum fjallgarði, er fyrir norðan þessa byggð sveitarinnar liggur, eru þrír vegir vestur á Suðurnes, nefnilega Ólafsskarð, Lágaskarð og Sanddalavegur, hvortjir allir saman koma í einn veg á vestanverðu fjallinu, þá byggðarlönd taka til Suðurnesjajarða." SSÁ, 236; 1840: "... Ólafsskarð, vestur í Fóelluvötn ... hellirsheiði og Lágaskarð eru vel rudd, en Ólafsskarð miður, því það er sjaldfarið." SSÁ, 205. "Um [Ólafsskarð] liggur Ólafsskarðsvegur, og áfram suður með Bláfjöllum, um Þúfnavelli norðan við Geitafell, niður hjá Grislingahlið, að Litlalandi ... Ólafsskarðsvegur liggur gegn um Jósefsdal austanverðan og noðrur úr honum milli Vífilssfells og Sauðadalahnjúka, og norður með Þórishamri." Farfuglinn (1975) "Ólafsskarðsleið, Frá Litlalandi um Fagradal, Þúfnavelli, milli Fjallsins eina og Bláfjalla, um Ólafsskarð, Jósefsdal á þjóðveg neðan við Þórishamar. Í Ólafsskarði voru nokkrar áletranir eftir ferðamenn gerðar með hnífi í mjúkt bergið." "... leið frá Óseyrarnesi var um Hlíðarbæi (Breiðabólstað), Ólafsskarð og Jósefsdal. Þar má enn sjá sporaðar klappir eftir hestafætur." SB III, 280

Heimildir: SSÁ, 236; Farfuglinn 19(1), (1975), 14; Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976, (hdr); SB III, 280

ÁR-721:053

Sanddalavegur

heimild um leið

"Á þessum fjallgarði, er fyrir norðan þessa byggð sveitarinnar liggur, eru þrír vegir vestur á Suðurnes, nefnilega Ólafsskarð, Lágaskarð og Sanddalavegur, hvortjir allir saman koma í einn veg á vestanverðu fjallinu, þá byggðarlönd taka til Suðurnesjajarða." SSÁ, 236. Sanddalir eru neðan og suðaustan við Lágaskarð og mætti ætla að um sömu leið væri að ræða (sbr. 015) en hér mun sennilega verið átt við leið "Frá Hjallahverfi um Kálfabergsstíg, Káfadali, Hálsa, Vegarbrekkur, Lakadal, Stóradal, á þjóðveg í Hveradölum."

Heimildir: SSÁ, 236; Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976, (hdr)

ÁR-721:054

Gnúpastigur

heimild um leið

1703: "Fyrir austan Valhnúk er strax Gnúpahnúkur, með miklum hömrum, nær allt að Gnúpastíg, hvor eð liggur fyrir ofan Gnúpátún upp á fjallið, brattur yfirferðar, og samengist við almenningsveginn á sunnanverðri Hellirsheiði, þar Hurðarásvötn heita."

"Gnúpastigur: Gömul gata, sem lá á ská upp fjallið af Hjallhól. Þar var farið með heyband ofan af fjallinu. Ein kona fór þar niður ríðandi í söðli og þótti það með tíðindum."

Heimildir: SSÁ, 237.; Ö-Núpar, 3

ÁR-721:055 *Skálafell*

þjóðsaga

1703: "Upp á [Hverahlið] er hátt fell, mjög blásið, þó án hamra, er Skálafell nefnist, með vatnsstæði. Á þessu felli var skáli Ingólfs Arnarssonar, fyrsta landnámamanns, hvar af þetta fell hefur sitt nafn dregið, sem Landnáma á viku." 1840: "... sunnanvert á [Hellisheiði] er Skálafell - dregur það nafn af skála Ingólfs, sem mælt er þar hafi staðið, þó ekki sjáist menjar hans. so hér verði greint ..."

Heimildir: SSÁ, 239, 196 sbr. KK I, 56

ÁR-721:056

leið

64°01.395 N 21°19.066 V

Vörðud leið liggur frá norðurhliðum Skarðsmýrarfjalla, þar sem lækjargil er í fjallinu og allstór hvammur við fjallsræturnar og dæld í fjallið að ofan, beina leið yfir hraunið að neyðarskýli LHS við þjóðveg 1, en þar endar leiðin enda eru þar "gatnamót" við vörðurnar á Hellsheiðarleið (007). Veggpóstur vísar á leiðina undir Skarðsmýrarfjöllum.

Vörðurnar eru með 50-60 m millibili, breiðar og lágar, 1,5-2 m í þvermál en fæstar hærri en 1,5 m. Þær eru ekki vel hlaðnar þó mikið grjót sé í þeim og eru margar hrundar að hluta til. Tæplega eru þetta gamlar vörður og gætu staðið í sambandi við starfsemi Slysavarnarfélagsins.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:

ÁR-721:057

útilegumannabústaður

64°05.102 N 21°21.923 V

Lýður Björnsson segir frá hleðslu fyrir hellismunna í Engidal: "Móbergsklettaranir gengur af Marardal meðfram Engidalsá. Hann er mjög veðraður og hæðóttur. Við gengum í fyrstu niður með ánni, en réðumst síðan til uppgöngu á klettaranunum neðarlega eða í neðstu lægðinni á honum. Ásgeir [S. Björnsson] ... benti mér fljótlega eftir að upp var komið á hellisgjögur ... Stuttur spölur var að hellisgjögri ... Þarna voru ótvíræðar mannvirkjaleifar. Veggur hafði verið hlaðinn fyrir munann, og var talsverður hluti hans enn uppistandandi. Dyr voru á veggnum. Efsti hluti veggjarins var þó hrúnn. Nokkur gróður hafði fest rætur milli steina í hleðslunni. ..." Hellir þessi er um 400 m norðan við sæluhús Hitaveitu Reykjavíkur sem er í Engidal, austan undir móbergsrananum þar sem hann gengur lengst til suðurs. Hellurinn er sunnan í hæsta og þriðja síðasta hnúknum í móbergsrananum sem gengur vestur með Engidalsá til suðurs frá Marardal.

Skútinn snýr í suður og blasir við frá skálanum. Efst í móbergshnúk, að mestu gróðurlaust nema mosatorfur hafa festst hér og þar í sprungum framan við skútann og nokkrar litlar grastorfur hafa myndast neðst á milli steinanna sem eru fyrir skútanum.

"Útivist efndi til hópferðar í Engidal hinn 26. október [1986] ... Hellirinn reyndist vera 5 m breiður og 1,20 m á dýpt. Hæðin var um tveir metrar og nokkuð jöfn. Leiðangursmenn fundu annan helli um 20 faðma frá þessum og litlu neðar. Hann var 3 m langur, 2 m breiður og 1,25 m hár. Hlaðið hafði verið fyrir mynni þessa hellis einnig. Hann var mjög þrífalegur og virðist ákjósanlegt svefnstæði ... Engin greinileg ummerki sjást þar raunar [þ.e. í stærri hellinum] um eldamennsku, en þó kunna tveir steinar í gólfi til vinstri við inngang að vera frumstæðar hlóðir." Hellisskútinn sjálfur er 5 m breiður og um 2,5 m hár. Hann slútir varla meir en 1-1,5 m fram að ofan. Til hliðanna við hellisopið (þ.e. austan og vestan við) ganga móbergsranar fram og eru aðiens um 2 m á milli þeirra um 4 m sunnan við hleðsluna. Neðan við þessar ytri "dyr" er allbratt upp að hellinum, sléttar móbergshellur, en þó vel fært. Innan við þær er minni halli og laust grjót í botninum og gæti sumt af því verið úr hleðslum fyrir skútanum. Fyrir honum eru þrjú stór björg sem tæplega hafa verið færð til af mönnum, en ofan á tveimur þeim vestar er hleðsla með minni steinum. Smáhleðsluleifar eru einnig á austasta bjarginu. fast upp við hellisvegginn. Innan við björgin og hleðslurnar er um 1 m breið skora og er botninn þar allsléttur. Í þessum helli hefur verið ágætt skjól fyrir öllum átum öðrum en sunnanátt en ólíklegt er að hlaðið hafi verið alveg fyrir hann eða að menn hafi hafst þar við að staðaldri. Útsýni er mjög gott úr þessum helli yfir Engidal og Norðurvelli og gæti verið að það hafi einhverju ráðið um að þarna hafi menn komið sér upp skjóli. Hinn hellirinn sem Lýður minnst á og á að vera tæpum 40 m frá þessum og aðeins neðar fannst ekki við vettvangsathugun 1998 en allmikill snjór var yfir og má vera að fennt hafi fyrir opið. Lýður telur að mögulegt sé að hleðslur þessar hafi verið skjól fyrir hreindýraveiðimenn (sjá t.d. Náttúrufræðinginn 1932, bls. 96 um dráp 11 hreindýra í Marardal um 1835] eða skýli nautreka en trúlegast finnst honum þó að þessir hellar hafi verið skjól Eyvindar Jónssonar og Margrétar Símonardóttur í seinni útleð þeirra vorið 1678 en við það ár er þeirra getið í annálum: "Eyvindur nokkur, giptur, hljóp úr Ölfusi með annars manns konu vestur, og töldu sig fyrir ektahjón: náðust, voru húðstrýkt og aðskilin. Þau tóku sig aptur saman, lögðust út í Henglafjöllum, náðust og voru réttuð á þessu alþingi." Fitjaannál ÍA II, 247. sbr. Hestsannál ÍA II, 512. 1678: "Höggvinn maður á alþingi, hét Eyvindur Jónsson, er hlaupið hafði úr Ölfesi frá konu sinni meða aðra konuvestur undir Jökul og héldu sig þar fyrir hjón, fóru síðan þaðan og fundust við hellir á Mosfellsheiði fyrir ofan Mosfellsveit

og lifðu við kvikfjástuld. Konan hét Margrét Símons dóttir; henni drekkt í Öxará. Þau höfðu verið strýkt veturinn fyrir og látn þá laus, en tóku sig saman, þá voraði og lögðust á nýju á fjöll." Setbergsannáll, ÍA IV, 119-1220. Dauðadómurinn er prentaður í Alþingisbókum Íslands VII, 403 og segir þar að þau skótu hjú hafi verið höndluð "í einum hellir suður undan Erfiseyjaseli í Kjalarnesþingi og teknar þann 20. Octobris [1677] með föla af nautakjöti og öðrum hlutum [voru síðan dæmd fyrir 3 hördómsbrot og burthlaup úr héraðinu á Bakkárholtspingi og úttóku líkamlega refsingu á Kópavogi 3.12.1677 fyrir útileguna og þar af hnígandi þjófnæðar aðburði, þar efti voru þau afleyst af biskupinum og Eyvindur tekinn aftur af konu sinni] Nú er síðan svo til fallið upp á ný, að þessar vandræðapersónur tóku sig aftur til útilegusamvasta og fundust báðar í einni rekkju og einu hreysi undir bjargskúta nokkrum í Ölvesvatns landeign af Þorsteini Jónssyni og öðrum átta mönnum. Voru svo teknar og síðan í fangelsi forvaraðar [og voru þau svo ströffuð af lífinu eftir Stóradómi 3.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Lýður Björnsson: "Á slóðum Fjalla-Eyvindar eldri og Margrétar Simonardóttur." Útivist 12 (1986), 12-13; ÍA II, 247, 512, IV, 119-120; AÍ VII, 349, 403-405

ÁR-721:058

heimild um útilegumannabústað

"Sunnan í Heglinum eru einu öruggu menjar útilegumanna, sm mér er kunnugt um á Reykjanesfjallgarði ... Norðan við sléttuna í dalsbotninum [í Innstadal] er einn af mestu gufuhverum landsins. og örskammt norðvestur af honum er hár móbergklettur móti vestri. Ofarlga í klettinum er hellir og dálítill grastó fyrir frama hann, og sést hellismunninn strax og komið er yfir Sleggjuháls. Móbergið fyrir neðan hlinn er mjög bratt - og illkleift á tveggja til þriggja mannhæða kafla. Í hellinn er því ekki fært öðrum en góðum klettamönnum. Lýður Björnsson sagnfræðingur kom þangað haustið 1978, og fer frásögn hans hér á eftir. / Hellirinn er tveggja til þriggja metra langur inn í botn og manngegnur að framanverðu. En breiddin er rúmlega tveir metrar. Greinileg júlí 1678]" AÍ VII, 403-405. Ólafur Briem lýsir helli sunnan undir Þrihnjúkum suður af Örfiriseyjaseli, hleðsla er fyrir munnann beggja vegna dyra. Hvergi nær hún hnéhæð. En innan við hana eru mjög en þar voru hleðslur, sem hann taldi geta hafa verið fyrri dvalarstað Eyvindar og Margrétar í útlegð þykkar hellur á gólfinu, og Lýður giskar á, að þær séu ef til vill úr hleðslunni. Undir hellunum er sinni - Útilegumenn og auðar tóftir, 142-146. töluvert af beinum, mest stórgripabein ... Í öðrum dyraveggnum er hella, sem rís upp á rönd. Á henni er rista, sem helst líkast galdrastaf. Hún er lítið máð. Innan við munnann við hellisvegg er ferstrend grjóthola. Í henni stóð vatn, þegar Lýður kom þangað. Ekki sá hann merki þess, að hún hafi verið löguð af manna höndum. En líklegt þótti honum, að hún hafi verið notuð fyrir vatnsgeymi. Engar leifar sáust af eldstæði eða ösku. Enda var auðveldast að sjóða mat sinn í hvernum, áður en þeir drógu hann upp til sín" - "Hellir er að vísu í Innstadal í Hengli. Sá er allhátt í klettum rétt hjá gufuhver einum miklum. Hellismunninn blasir við, ef gengið er yfir Sleggjubeinsskarð frá skálunum innan við Kolviðarhól og í dalinn. Hlaðið hefur verið fyrir hellismunann. Hleðslan er næu hrunin og hefur fallið bæði út og inn. talsvert er af beinum undir hellum í hellinum. Ætla má að hellurnar hafi áður verið í hleðslunni fyrir hellismunann. Hér virðist því vera um útilegumannahelli að ræða, enda eru klettarnir neðan hellismunann veruleg torfæra. Óvönnum klettamönnum skal ráðið frá því að fresita uppgöngu nema þeir séu vel búnir og í fylgd með sæmilegum klifurmönnum. vaður væri þá æskilegur."

"Þegar ég var unglingur heyrði ég sagt frá því, að útilegumenn hefðu verið í Henglinum; þeir hefðu haldið til í stórum helli og engin leið hefði verið að komast að þeim. sagt var, að þeir hefðu komið sunnan úr Höfnum og væru þeir skipshöfn, sem hefði gert einhver niðingsverk, en aldrei heyrði ég hver þau hefðu átt að vera. / Tóku þeir sér nú stöðu í þessum helli og höfðust þar við, sumir sögðu í tvö ár, en aðrir aðeins eitt sumar, en hvort sannara er verður ekki vitað. Og ekki vissu menn heldur, hve margir þeir voru - jafnvel 6 eða 7. og tvær hlutakonur voru með þeim, að því er sagt var, og eru ef til vill líkur fyrir því. / Þeir höfðu með sér langan kaðal eða stjórafæri og drógu konurnar upp í hellirinn og füng sín jafnóðum og þeir öfluðu þeirra, en það var mest sauðfje Ölfusinga og Grafningssmanna. / Nú þótti sveitarmönnum hart á barið að verða að þola slíka óhæfu, en fengu ekki að gert um sinn. Er frá leið þá gerðu þeir ráð sitt og tóku saman eitt haust litlu fyrir fjallreið og lögðust í leyni margir saman úr báðum sveitum, Ölfusi og Grafningi - sem að vísu var þá sama þingsóknin - og biða þess að hellisbúar færu úr hellinum í smalatúr og ætluðu þeim svo stundirnar og var þess skammt að biða. Fóru nú allir úr hlinum, en sveitamenn skipuðu sjer sem fljótast fyrir hellisbergið að neðan og komu hellismenn innan skamms með fjárhóp. En nú var ekki greitt aðgöngu og enginn vegur að ná hellinum. Sveitamenn veittu strax svo harða aðsókn, að hinir hjeldust ekki við, enda var liðsmunur ákaflegur, því sveitamenn höfðu verið milli 50 og 60. Fjárrekstur útilegumannaa tvístraðist brátt, enda gáfu menn þá engan gaum að fjenu. / Hellismenn tóku nú að flýja, hver sem best mátti, en sveitamenneltu þá af hinum mesta ákafa og mest þeir, sem fótfráastir voru. Allir komust hellismenn nokkuð langt undan og vestan í Henglinum urðu mestar eltingar. Þar eru melar og skriður, segja kunnugir menn; eru þar

kölluð "Þjófahlaupin" enn í dag sem örnefni síðan. Allir voru hellismenn drepnir ýmist vestan í Henglinum eða niður á Mosfellsheiði, því undan hlupu þeir slíku ofurefli meðan þeir gátu uppi staðið sökum mæði. / Nú voru hellismenn allir unnir, en fylgiskonur þeirra voru enn í hellinum. Þær höfðu veitt hart viðnám, og svo er haft eftir þeim mönnum, sem í atförlinu voru, að svo ilt sem hefði verið að sigrá hellisbúa, þá hefði þó hálfu verra verið að vinna fylgikonur þeir. En samt að lokum urður þær teknar og fluttar burtu, og er ekki getið að þær sýndu neinn mótþróa eftir að þær komu undir annara manna hendur. / [Jón "yddú" Jónsson úr Ossabæ, fæddur 1777 var vinnumaður í Reykjakoti um 1800] Þá var eitt sinn í fjallgöngum, að Jón kleif upp í þennan umtalaða hllir útilegumannanna. Ekki getur þess, að Jón fyndi þar neitt merkilegt. En öskuleifar litlar voru í einum stað utan við hellisopið, enda hefir alt verið tekið burt þaðan, hafi nokkuð verið að taka, þegar útilegumenn voru unnir. ... / Það er og haft eftir Jóni "yddú", að þegar útilegumennirnir komu með fjárhópinn, að þá hafi sveitamenn skipað sjer alt í kring og slegið hring um þá, en þó sluppu þeir allir til að byrja með, og byrjuðu þá strax eltingar. Það hafði og verið mestur tálmi hjá hellismönnum, að þeir voru illa skóaðir, en sveitamenn betur búnir til handa og fóta, og mest höfðu hellismenn fallið fyrir grjótkasti og bareflum, er hinir höfðu, en eiginleg vopn voru fá eða engin. / Sögu þessa hafði Jón "yddú" eftir Jóni harða föður sínum og Sigurði Þorkelssyni afa sínum en Jón "yddú" sagði aftur Hávarði gamla Andrjessyni, en þeir voru samtíða á Völlum meir en 20 ár ... / [sögn Ólafs Sigurðssonar í Húsagarði á Landi frá um 1895 að] í Dalseli undir Eyjafjöllum hefði verið kerling ein, sem Vilborg hjét. Hún hefði dáið um 1800 og verið þá talin 100 ára, hefir eftir því verið fædd um 1700, líklega þó nokkuð seinna. Hún hefði verið fædd í hellinum í Henglinum (Skeggjanum) og verið dóttir einhvers af útilegumönnum þeim, sem getið hefur verið." Þórður Sigurðsson, Tannastöðum: "Útilegumenn í Henglinum og endalok þeirra." Lesbók Mbl. 1939, bls. 30-31.

Heimildir: ÚAT, 147-48; LB: "Á slóðum Fjalla-Eyvindar eldri og Margrétar Símonardóttur." Útivist 12(1986), 11; ÓB Útilegumenn og auðar tóftir, 146-50; Þórður Sigurðsson, Tannastöðum: "Útilegumenn í Henglinum og endalok þeirra." Lesbók Mbl. 1939, bls. 30-31.

ÁR-721:059 *Skógarmannavegu* heimild um leið

"Skógarmannavegur, frá þeim tíma, er Hjallamenn sóttu skógarnytjar í Nesjaskóg í Grafningi. Einnig nefnd Suðurferðagata, - frá Þóroddsstöðum um Sandhrygg, milli Háaleita, við Hlíðarhorn, - á þjóðveginn á Hellisheiði vestan við Loftið (40 km steininn)." Leiðin hefur svo legið áfram um Smjörþýfi og síðan saminast leiðinni Milli hrauns og hliðar í Fremstadal undir Svínahlíð. Leiðin er sýnd á herforingjaráðskorti frá 1909.

Heimildir: Þórður Ö. Jóhannesson: Nokkur örnefni varðandi landnýtingu og þjóðtrú í Ölfusi, 12.4.1976 (hdr); Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976, (hdr)

ÁR-721:060 *Þrengsli* heimild um leið

"Þrengslaleið, frá Breiðabólstað austan Krossfjalla, inn með Meitlum á þjóðveg neðan við Neðri Hveradlabrekku." "Þrengslavegurinn gamli lá út af þjóðveginum neðan við Neðri-Hveradalabrekku, og áfram suður með Gráuhnúkum að vestan ... Þrengslavegurinn gamli lá suður með Meitlum, vestan við Eldborgarhraun, vestan Krossfjalla, niður um Löngudali, niður hjá Grislingahlíð að Litlalandi. Ef til vill hefur einnig verið farið um Pumpuskarð í Krossfjöllum, niður í Torfdal og niður að Vindheimum."

Heimildir: Eiríkur Einarsson: Örnefni og minjar í Hjallasókn, 1976, (hdr); Farfuglinn 19(1), (1975), 12-13

ÁR-721:061 heimild um leið

Nýr vegur var lagður um Hellisheiði 1894-95: "Við nýlagningu vegarins austur lét Sigurður [Thoroddsen landsverkfræðingur] færa veginn frá hinu bratta og óvagnfæra Hellisskarði, og sveigði veginn suður fyrir Reykjafell um Hveradali. Hellisheiðarvegurinn, sem lagður var á þessum árum var, að undirstöðu til, að mestu leyti, utan nokkurra styttri kafla, svo sem í Smiðjulaut, sá hinn sami og var þjóðvegur allt fram til hausts 1972, er hraðbraut með bundnu slitlagi var tekin í notkun litlu norðar. / Sigurður mældi fyrir veginum upp kamba og varð nú að miða við dráttargetu hesta, enda voru 18 "hárnálarbeygjur" á þeirri löngu brekku og breyting mikil frá vegi Eiríks frá Grjótá. ... Kambavegur var lagður 1894 og sama ár var byrjað á Hellisheiðarveginum og lokið við hann árið eftir."

Heimildir: Magnús Grímsson: Um vegagerð og hestvagnaferðir á Suðvesturlandi, Landnám Ingólfs 2(1985), 93.

ÁR-721:063 *Vörðuhóll* örnefni, varða

Vörðuhóll heitir í Vestur-Hálsum, austan við Hrossabotna sem er dalverpi sunnan í Stóra-Sandfelli. Sunnan við Vörðuhól eru Vegarbrekkur og er þetta á Sanddalaleið.

Heimildir: Kort Ingólfs Einarssonar 1969.

Helstu tegundir og hlutverk mennigarminja

Í Ölfus- og Selvogshreppi hafa verið skráðir 1274 fornleifastaðir. Þar með eru talðar minjar sem hafa verið skráðir á vettvangi í Þorlákshöfn og afréttum Ölfushrepps. Við skráningu fornleifa er notast við tvennskonar flokkun minja. Í fyrsta lagi er flokkað eftir eðli fornleifanna, en með því er reynt aðgreina á milli hvort á staðnum er mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi veirð þar, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum eða náttúruminjar sem hafa mennigarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráningu vegna þess að heimildir þær sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort að mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á minjastaðnum (t.d. þar sem talað eru um stöðla eða ból). Þessi flokkun kemur fyrst verulega að gagni eftir að farið hefur verið á vettfang.

heimildir	935	huldufólksbústaðir	9
örnefni	122	garðlög	6
bæjarhólar/bæjarstæði	55	hleðslur	4
vörður	40	hverar	3
þjóðsögustaðir	28	lindir	3
álagablettir	17	sögustaðir	3
tóftir	17	námur	2
hellar	13	annað	6
áletranir	11	alls	1272

Tafla 1. Tegundir fornleifa í Ölfushreppi.

Hægt var að greina hlutverk 1171 þeirra staða sem skráðir voru, og eru þau skráð í töflu 2.

Búsetuminjar		Útgerðarminjar	
bústaðir	187	lendingar	11
býli	6	sjóbúðir	11
eldhús	1	herslubyrgi	10
öskuhaugur	1	naust	6
		verbúðir	6
		sjóvarnargarðar	4
Minjar um jarðrækt		uppsátur	3
áveitur	20	herslugarðar	2
		bryggjur	2
Búnaðarminjar innan túns		fiskreitur	1
útihús (ótilgreind)	126	viti	1
fjárhús	50		
túngarðar	22	Veiðiminjar	
hesthús	13	lagnir	3
fjós	12	gildra	1
lambhús	9	skotbyrgi	1
hjallar	6		
myllur	5	Samgönguminjar	
skemmur	4	leið	167
hlöður	3	samgöngubætur	42
sniðjur	2	vöð	31
		brýr	19
Búnaðarminjar utan túns		áningarstaðir	8
stekkir	50	sæluhús	6
réttir	38	ferjustaðir	5
fjárskýli	31	tjaldstaðir	2
sel	28	náttstaður	1
kvíar	23		
stekkatún	15	Samkomuminjar	
vörslugarðar	15	aftökustaðir	4
varnargarðar	6	leikvellir	3
heygarðar	3	þingstaðir	2
smalakofar	4	mann dómsraun	1
beitarhús	1		
		Kirkjur og legstaðir	
Jarðvinnslu- og eldsneytisminjar		kirkjur	13
mógrafir	26	kuml/legstaðir	4
torfristustaðir	12	bænhús	3
mókofar	3		
rauðablástur	2	Þjóðsögustaðir	
kolagröf	1	draugar	7
		Aðrar minjar	
Aðrar búsetuminjar		landamerki	4
brunnar	20	útilegumannabústaðir	4
vatnsból	18	eyktarmark	1
þvottastaðir	9	verksmiðja	1
bað	1		

Tafla 2. Tegundir minja í Ölfushreppi.

Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, og jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar sem eru samsettir úr byggingarleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því langmikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víðast hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá að meira eða minna leyti. Þar sem enn er búið á bæjarhólum er hæpið að réttlæt看legt sé eða raunhæft að friða þá fyrir frekara raski, en skemmdir bæjarhólar geta þó verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á bæjarhólum. Mikilverðastir eru þó bæjarhólar sem ekki hefur verið byggt á eða orðið fyrir raski. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eða ei, nema við vettvangsathugun, en til eru upplýsingar um hvar bæjarhús hafa verið flutt og má ganga útfrá að þar sem hús hafa ekki verið flutt þar séu bæjarhólar minna að meira skemmdir. Á skráningarsvæðinu má gera ráð fyrir að flestir bæjarhólar séu raskaðir. Í örnefnalýsingum segir oft að núverandi bær sé á öðrum stað en gamli bærinn en hvenær sá bær var byggður og hvort hann hefur raskað bæjarhólum verður ekki vitað fyrr en með aðalskráningu.

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem varið hafa í byggð fram á þessa öld eru fjölmargir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur eða afbýli hafa lagst í eyði. Á skráningarsvæðinu eru 89 slíkir staðir og er sennilega nokkuð stór hluti þeirra óskemmdur.

Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum því oft er meira eftir af byggingum í kringum bæjarhólinn, þ.e. útihúsum og gördum. Slíkir staðir hafa einnig meira kynningargildi því að á þeim er oft auðvelt að átta sig á legu og afstöðu

bygginga meðan að bæjarhólar eru oftast ekki annað en ólögulegir hólar og flestir huldur sjónum af byggingum og uppfyllingum. Tiltækar heimildir eru ekki þess eðlis að hægt sé að átta sig á ástandi minjanna nema í örfáum tilvikum og verður því að biða vettvangsathugana til að skera úr um þetta.

Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru skepnuhús helstu byggingar á hverri jörð. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Flest slík hús voru fyrir sauðfé, einnig hefur verið nokkuð af hesthúsum en lítið er af fjósum og lambhúsum, flest fjós sennilega verið hluti af bæjarhúsunum en og meginþorri smiðja og skemma á skráningarsvæðinu. Að meðaltali voru rúmlega 4 útihús á hverri jörð. Þar eru þessar tölur að stærstum hluta byggðar á túnakortum frá byrjun 20. aldar en á skráningarsvæðinu byggjast tölurnar aðeins á örnefnalýsingum og öðrum ritheimildum. Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi skepnuhús, en þeim hefur fækkað síðan meira en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með stórvirkum vinnuvélum og einnig hafa yngri skepnuhús úr steypu verið byggð ofan á eldri útihúsarústum.

Hlöður urðu ekki algengar fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við skepnuhús þó ekki séu glöggar heimildir um þetta.

Tún, garðar og akrar

Á fyrri hluta 19. aldar voru tún almennt ekki girt á Íslandi og virðist svo hafa verið um allnokkrar aldir. Á 19. öld var rekin áróður fyrir túngarðhleðslum og um aldamótin síðustu voru komnir garðar í kringum tún sumsstaðar í Ölfus- og Selvogshreppunum, alls 22 á 78 jörðum. Oftast er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir en líklegast verður að tekja að flestir séu þeir frá 19. öld.

Auk eiginlegra túngarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi kvikfjár voru sumstaðar byggðir sérstakir garðar til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum en ekki virðist hafa verið mikið af slíkum görðum á skráningarsvæðinu en það skýrist sennilega betur á sviði aðalskráningar.

Á undanförunum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi og geta með því móti sagt til um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má gerfiáburður ekki hafa verið borin á þau. Slík tún eru sennilega ekki til á skráningarsvæðinu.

Ekki er vitað um neina kálgarða, nema þá sem eru fyrst ræktaðir á þessari öld, á skráningarsvæðinu.

Kvíar og stekkir

Vitað er um 50 stekki á skráningarsvæðinu en ekki er vitað hver stór hluti þeirra hefur varðveist. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar með litlu hólfi (lambkró) á einni hlið/við annan enda. Sumsstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki sem voru slegnir. Einnig eru skráð 15 stekkatún, þar sem ekki er vitað hvort að stekkir hafa staðið eða ekki.

Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðin staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumsstaðar voru færirkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á þessa öld. Hugtakið “stöðull” er oft notað um kvíar þar sem ær voru mjólkaðar en oftast er það þó notað um stað eða réttir þar sem kýr voru mjólkaðar á sumrum. Á skráningarsvæðinu eru skráðir 23 kvíar og stöðlar en slíkir staðir hafa eflaust verið á hverjum bæ og er líklegast að ástæðan fyrir því að þeirra er ekki getið nema á um þriðjungi jarðanna sé að færirkvíar voru miklu algengari í seinni tíð og að þær hafi ekki staðið á sama stað í meira en nokkur ár.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Aðeins 4 slíkir eru skráðir í Ölfus- og Selvogshrepp. Líklegt er smalakofar og -skýli hafi verið á fleiri stöðum og jafnvel margir á hverri jörð því algengt hefur verið að nýir

smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og þaðan sem víðsýnt er.

Beitarhús og sel

Aðeins eitt beitarhús er skráð á skráningarsvæðinu, en líklegt er að mun fleiri hafi staðið þar þó að ekki séu til heimildir um þau. Yfirleitt eru beitarhúsin upp í hliðum og ásum, nokkra fjarlægð frá bæ.

Alls eru skráð 28 sel á skráningarsvæðinu. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli, en oftast var seljabúskap hætt snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjujörðum og stærri býlum sem eiga land til fjalla eða afréttir. Ekki er vitað með vissu hvað eru margar seljatóftir á skráningarsvæðinu, en þær ásamt eyðibýlum eru þeir minjastaðir þar sem mest er að sjá af mannvirkjuleifum og sem einna best gætu hentað til kynningar. Mörg rannsóknarefni eru einnig enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megir muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt að mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir seljabúskap.

Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var stór hluti heyafila hvernar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskrár sést að menn hafa oft leitað mjög langt eftir örlitlum heytuggureitingi og móar verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem sjór eða ferskvatn flæddu yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var víða veitt vatni á móa og mýrar. Algegn er að bæjarlækjum hafi verið veitt á svæði utanvið tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi. Á skráningarsvæðinu eru 20 slíkar áveitur.

Flestir veitugarðar eru byggðir í votlendi og sökkva því fljótt og hverfa ef þeim er ekki haldið við. Einstaka áveituskurðir og stíflugarðar teljast kannski

ekki merkileg mannvirki, en þau eru þó minjar um tegund af jarðrækt sem fæstir af yngri kynslóðinni hafa hugmynd um eða bera skynbragð á, og er því nauðsynlegt að koma í veg fyrir að öll veitumannvirki hverfi.

Myllur

Talið er að vatnsmyllur hafi verið á Íslandi á miðöldum. Í lok 18. aldar voru gefnar út leiðbeiningar um vatnsmyllugerð og fólk hvatt til að mala eigið korn, enda skemmdist það síður ef það var flutt hingað út ómalað. Myllur eru eitt fyrsta merkið um innreið nýrra tíma í íslenskum sveitum og er af þeim sökum mikilsvert að reynt verði að varðveita nokkrar slíkrar fyrir komandi kynslóðir.

Minjar um samkomur og þinghald

Einungis eru skráðir 2 þingstaður í Ölfus- og Selvogshreppum. Má fyrst nefna Þinglaut í landi Bakkárhólts, þar sem sjást enn leifar eftir set. Einnig er örnefnið Dómhóll í landi Ness, þar sem munnmæli herma að dómar hafi farið fram.

Fjórir aftökustaðir eru skráðir. Þar af er aðeins einn staður, Gálgaklettur í landi Bakkárhólts þar sem eru heimildir um að aftökur hafi farið fram, hinir staðirnir eru örnefni sem benda til að aftökur gætu hafa átt sér stað, eða þjóðsögustaðir

Engin Hörg- eða Hoförnefni eru á skráningarsvæðinu.

Kuml og kirkjugarðar

Alls eru skráð 3 meint kuml á skráningarsvæðinu, og eru það í öllum tilvikum sagnir af fornmannahaugum sem ekki hafa verið rannsakaðir. Líklegt er að eitthvað af fornmannahaugunum séu náttúrumyndanir - það er til dæmis nokkuð augljóst með meinta hauga átt upp á fjöllum.

Á einum stað, við gömlu kirkjuna í Þorlákshöfn, hafa komið upp mannabein. Greftrað hefur verið í kirkjugörðum og bæði þar sem voru

sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig þar sem voru bænhús en kirkjur og bænhús voru á miðöldum miklu víðar en seinna varð. Ekki eru til heilstæðar upplýsingar um hvar útkirkjur og bænhús voru á miðöldum í Ölfusi eða Selvogi. Á skráningarsvæðinu eru til heimildir um 12 kirkjur og eitt bænhús, en til viðbótar eru tveir staðir þar sem örnefni benda til að bænhús gæti hafa staðið. Líklegt verður að telja að bænhús hafi verið mun víðar. Einig var Reykjakirkja flutt um skeið á 17. öld til Valla og á Grímslæk er getið um kross, sem mun hafa verið tilbeiðslustaður við þjóðleiðina. Á merkjum milli Hrauns og Grímsækjar heita Kirkjuhólar og gæti það bent til að þar hafi staðið kirkja. Einnig er mögulegt að örnefnið vísi til ítaks sem einhver kirkjan í nágrenninu átti.

4. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á þá eru líkur á að meirihluti fornleifa á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á þessi öld og sést nú aðeins lítið brot þeirra rústa sem áður voru til. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum en benda má á nokkur atriðið sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar.

Langmest af fornleifum er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftast en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verið að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og fylgjast vel með því raski sem nauðsynlegt er.

Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á síðastliðnum áratug og stafar því þeim tóftum sem enn eru sýnilegar ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Stórt hlutfall slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa mergar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir á þéttbýliskjörnum á Þorlákshöfn og Hveragerði ógna fornleifum.

Skógur eyðileggur ekki fornleifar á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja hinsvegar vegghleðslur og afmynda rústir þannig að það verður erfitt bæði að átta sig á þeim á yfirborði og kanna þær með uppgreftri. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið

saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneyða hjá þeim. Slíkt krefst aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum.

Bygging sumarbústaða getur valdið miklu alvarlegri spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneyða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra frekar en að þær séu fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðirnir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum í Ölfus- og Selvogshreppi, en sérstaklega er mikilvægt að slíkar athuganir fari fram áður en land er lagt undir skóg, sumarbústaði eða annara framkvæmda. Það sama gildir um land sem þegar hefur verið úthlutað til þessara þarfa.

Votlendi er mikið í Ölfusi en slíkar aðstæður eru oft heppilegar fyrir varðveislu lífrænna leifa (tré, leður, ull og þ.h.) og má því telja líklegt að skilyrði til fornleifarannsókna séu mjög góð á svæðinu. Einnig má ætla að undir sandsköflum þeim sem eyddu byggð í Strandarhverfi í Selvogi leynist miklar fornleifar sem mjög spennandi verður að rannsaka. Eins og getið var í kafla um byggðasögu er Ölfus meðal þeirra sveita í landinu þar sem líklegast er að menn hafi fyrst byggt á landnámsöld og gefa hin góðu varðveisluskilyrði góða von um að hægt verði að skera úr um það með uppgrefti. Í Selvogi hefur verið óvenjumikið þéttbýli frá fyrstu tíð, og sennilega er þar að finna minjar um akuryrkju og fiskveiðar frá fyrstu öldum Íslandssögunnar. Umsvif höfðingja voru líka mikil í slevogi á 16. öld og gætu rannsóknir varpað ljósi á þessi atriði.

Allmargir staðir í Ölfusi og Selvogi hafa verið settir á friðlýsingaskrá og er ekki að efa að með aðalskráningu munu fleiri finnast sem ástæða er til að varðveita til kynningar og / eða rannsókna. Svo óvenjulega vill til að allar fornleifar í landi

Herdísarvíkur, Strandar og Vindáss í Selvogi eru friðlýstar en það er einsdæmi að heilar jarðir séu settar á friðlýsingarskrá með þessum hætti. Þessar minjar eru hinsvegar hvorki aðgengilegar eða einu sinni sýnilegar, en full ástæða væri til að koma upplýsingum um þær á framfæri við ferðamenn og almenning og auka þannig útivistargildi svæðisins. Þegar skipulögð eru útivistarsvæði, þá er sjálfsagt að reyna að nýta þær auðlindir sem fyrir eru og fornleifastaðir geta verið afar spennandi og upplýsandi fyrir skólafólk eða ferðamenn, jafnt innlenda sem útlenda, að skoða. Til þess að það sé hægt þarf ekki annað en að skrá staðinn á vettvangi, merkja hann svo fólk viti hvert að eigi að fara og gera upplýsingar um hlutverk og gildi minjanna aðgengilegt á einn eða annan hátt, t.d. með prentuðum bæklingum eða skiltum á staðnum.

Heimildaskrá

- AÍ:** *Alþingisbækur Íslands I-XVII*, Reykjavík 1912-1990
- ÁB:** Árni Björnsson. 1990. *Íslenskt vættatal*. (Mál og menning: Reykjavík).
 Árni Hjartarson, Hallgerður Gísladóttir & Guðmundur J. Guðmundsson. 1997.
Manngerðir hellar á Suðurlandi. (Óprentuð áfangaskýrsla: Reykjavík).
- Ágúst Georgsson. 1990. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar*.
 (Fornleifadeild – Þjóðminjasafn Íslands: Reykjavík).
- Brynjúlfur Jónsson 1897: Fjall í Ölfusi. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1897*, 18-20.
- Brynjúlfur Jónsson 1899. Viðaukar 1898. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1899*, 13-17.
- Brynjúlfur Jónsson. 1903. Rannsókn í Gullbringusýslu og Árnessýslu sumarið 1902. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1903*, 31-51.
- Brynjúlfur Jónsson 1905: Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1905*, 1-51.
- Bsk:** *Biskupa sögur gefnar út af hinu íslenska bókmenntafélagi I-II*, Kaupmannahöfn 1858-1878.
- DI:** *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn I-XVI*, Kh. og Rv. 1853-1976.
- ES:** Einar E. Sæmundsson, Gísli Gíslason & Yngvi Þór Loftsson. 1998.
Aðalskipulag Ölfushrepps 1997-2009. (Landmótun, Reykjavík).
- Eiríkur Einarsson. 1975. Örnefni á afrétti Hjallasóknar. *Farfuglinn* (19)1, 10-16.
- Eiríkur Einarsson. 1976. *Örnefni og minjar í Hjallasókn*. (handrit).
- GG:** Gísli Gestsson. 1951. *Þorlákshöfn*. (Óprentuð skýrsla í Þjóðminjasafni Íslands: Reykjavík).
- GR:** *Göngur og réttir I-IV*, Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar, 2. útg., Akureyri 1983-87.
- HJ:** Hálf dán Jónsson. 1979. Descripto Ölveshrepps anno MDCCIII. Svavar Sigmundsson (ritstj.) *Árnessýsla. Sýslu og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags*. (Sögufélag: Reykjavík).
- Ingólfur*, Reykjavík 1853-1855.
- ÍA:** Annálar 1400-1800. *Annales islandici posteriorum sæculorum I-VII*, Reykjavík 1924-1998.
- ÍF:** *Íslensk fornrit XII*, Reykjavík 1923-1932. (Ísafold: Reykjavík). 1874-1929.
 Íslenskir sagnaþættir: Guðni Jónsson: *Íslenskir sagnaþættir og þjóðsögur I-XII*, Reykjavík 1940-57.
- JÁM:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 1-11*, Kh. 1913-43; 12-13 Rv. 1990.
- JJ:** J. Johnsen. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. (Kaupmannahöfn).
- JÁ:** Jón Árnason. 1852. *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri II & III*. (Bókaútgáfan Þjóðsaga: Reykjavík).
- Jón Hnefill Aðalsteinsson. 1993. *Strandarkirkja. Helgistaður við haf*. (Reykjavík).
- Jón Pálsson. *Austantórur I-II*, Reykjavík 1945-1952.
- JV:** Jón Vestmann. 1979. Selvogsþing (Strandar- og Krýsuvíkursóknir). Svavar Sigmundsson (ritstj.) *Árnessýsla. Sýslu og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags*. (Sögufélag: Reykjavík).
- KK:** Kristian Kålund. 1984. *Íslenskir sögustaðir I. Sunnlendingafjórðungur*. Haraldur

- Matthíasson þýddi. (Reykjavík).
- Kort Ingólfs Einarssonar 1969: *Afréttur Hjallasóknar. Skálafell, Hellisheiði, Reykjafell, Svínahraun, Sauðadalir, Lambafell, Meitlar*. Eiríkur Einarsson safnaði örnefnum en Ingólfur Einarsson gerði kortið. (Örnefnastofnun Íslands).
- Lýður Björnsson. 1986. Á slóðum Fjalla-Eyvindar eldri og Margrétar Símonardóttur. *Útivist* 12, 7-14
- Magnús Grímsson. 1985. Um vegagerð og hestvagnaferðir á Suðvesturlandi, *Landnám Ingólfs* 2, 88-89.
- Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson & Júlíus Jónsson. 1983. *Sunnlenskar byggðir III*. (Búnaðarsamband Suðurlands).
- Orri Vésteinsson. 1998. 'Patterns of Settlement in Iceland: A Study in Prehistory.' *Saga Book of the Viking Society* 28, 1-29.
- Ólafur Briem: *Útilegumenn og auðar tóftir*, 2. útg, Reykjavík 1983.
- ÓP:** Ólafur Þorvaldsson. 1949. Herðisarvík í Arnessýslu, 129-140.
- SB:** Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson & Júlíus Jónsson. 1983. *Sunnlenskar byggðir III*. (Búnaðarsamband Suðurlands).
- Steinþór Sigurðsson & Skúli Skúlason. 1936. IV. Austur yfir fjall. *ÁFÍ*, 116-118.
- SP:** Sigurður Þorsteinsson. 1938. *Þorlákshöfn*. (Ísafoldarprentsmiðja H.F: Reykjavík).
- SH:** Skúli Helgason. 1988. *Saga Þorlákshafnar til loka áraskipaútgerðar I-III*. (Örn og Örlygur HF: Reykjavík).
- SP Ferðabók:** *Ferðabók Sveins Pálssonar. Dagbækur og ritgerðir 1791-1797*, Jón Eyþórsson, Pálmi Hannesson og Steindór Steindórsson þýddu, Reykjavík 1945.
- Stefán Ólafsson. 1885. *Kvæði I*, Kaupmannahöfn.
- E.J. Stardal. 1985. Mosfellsheiði og nágrenni. *Árbók Ferðafélags Íslands*, 137. *Stjórnartíðindi*, Reykjavík 1874-
- Sunnanpósturinn. Mánaðarrit*, Víðey 1835-1838.
- Túnakort 1918.** Túnakort Ölfushrepps (Þjóðskjalasafn Íslands).
- VE:** Valgerður Erlingsdóttir. Óprenntuð gögn frá Suðurlandsskógun.
- ÞJÁ: *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri* I-VI, Jón Árnason safnaði, ný útg. Rv. 1961. *Þjóðólfur*, Reykjavík 1848-1920.
- Þórður Ö. Jóhannesson. 1976. *Nokkur örnefni varðandi landnýtingu og þjóðtrú í Ölfusi*. (handrit).
- ÞS:** Þórður Sigurðsson. 1931. Örnefnatal í Hellislandi 1931. *Skyggvir I*. bls.122-127.
- Þórður Sigurðsson. *Útilegumenn í Henglinum og endalok þeirra*. Lesbók Mbl. 1939, bls. 30-31.
- Þorvaldur Thoroddsen, *Ferðabók. Skýrslur um rannsóknir á Íslandi 1882-1898*, Kaupmannahöfn 1913-1915.
- Ö-Afr.Ölf.:** *Afréttur Ölfushrepps*, eftir Þorstein Bjarnason frá Háholti (Lbs 2857 4to), Örnefnastofnun.
- Ö-Alviðra a:** Örnefni í Alviðru. Árni Jónsson skráði, 1963.
- Ö-Alviðra b:** Örnefni í Alviðru. Sigurður Þórðarson skráði, 1971.
- Ö-Arnarbæli a:** Örnefni í Arnarbælistorfunni. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði.
- Ö-Arnarbæli b:** Örnefni á engjum Arnarbælishverfis. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Auðsholt:** Örnefni í Auðsholti. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.
- Ö-Árbær:** Örnefni í Árbæ. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.

- Ö-Bakkárholt:** Örnefni í Bakkárholti. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1968.
- Ö-Bakki:** Örnefni í Bakka. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Bjarnastaðir:** Örnefni á Bjarnastöðum. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1981.
- Ö-Breiðabólstaður:** Örnefni í Vindheimum og á Breiðabólstað. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Gata:** Örnefni í Götu. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1981.
- Ö-Gljúfur:** Örnefni í Gljúfri. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1968.
- Ö-Gljúfurholt:** Örnefni í Gljúfurholti. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1968.
- Ö-Grímslækir:** Örnefni í Grímslæk. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Hengill:** *Hengillinn og fjallgarðurinn kringum hann, skráð hefur Þorsteinn Bjarnason frá Háholti*, Örnefnastofnun.
- Ö-Hellir:** Örnefni í Helli og Fossnesi. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði.
- Ö-Hellisheiði:** *Hellisheiði*, Eiríkur Einarsson skráði 26.8.1968, Örnefnastofnun.
- Ö-Herdísarvík:** Örnefni í Herdísarvík. Gísli Sigurðsson skráði.
- Ö-Hjallahverfi:** Örnefni í Hjallahverfi. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Hlíð a:** Örnefni í Hlíð. Gísli Sigurðsson skráði.
- Ö-Hlíð b:** Örnefni í Hlíð, viðbætur. Sigurjón Sigurðsson skráði, 1983.
- Ö-Hlíðarendi:** Örnefni í Hlíðarenda. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Hraun:** Örnefni í Hrauni. Eiríkur Einarsson skráði, 1969.
- Ö-Hvammur:** Örnefni í Hvammi. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1968.
- Ö-Hvoll a:** Örnefni í Hvoli. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.
- Ö-Hvoll b:** Örnefni í Hvoli, svör við spurningum. Jórunn G. Gottskálksdóttir skráði, 1996.
- Ö-Kirkjuferja:** Örnefni í Kirkjuferju og Kirkjuferjuhjáleigu. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1981.
- Ö-Kolviðarhóll:** Örnefni á Kolviðarhóli.
- Ö-Kort:** Örnefnakort Þorlákshafnar. Eiríkur Einarsson gekk frá, 1969.
- Ö-Kotströnd a:** Örnefni á Kotströnd. Sigmar Sigurðsson skráði.
- Ö-Kotströnd b:** Örnefni á Kotströnd, uppkast. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1996.
- Ö-Kotströnd c:** Örnefni á Kotsrönd, athugasemdir. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1996.
- Ö-Kröggólfsstaðatorfan:** Örnefni í Kröggólfsstaðatorfunni. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.
- Ö-Laugarbakkar:** Örnefni á Laugarbökkum. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði.
- Ö-Litlaland:** Örnefni í Litlalandi. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.
- Ö-Nes a:** Örnefni í Nesi. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1981.
- Ö-Nes b:** Örnefni í Nesi, athugasemd. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1981.
- Ö-Núpar:** Örnefni í Núpum. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.
- Ö-ÓG.**
- Ö-Reykjakot:** Örnefni í Reykjakoti. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1967.
- Ö-Reykjatorfa:** Örnefni í Reykjatorfu. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði.
- Ö-Saurbær:** Örnefni í Saurbæ. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1967.
- Ö-Sogn:** Örnefni í Sogni. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1967.
- Ö-Stakkavík a:** Örnefni í Stakkavík. Gísli Sigurðsson skráði.
- Ö-Stakkavík b:** Örnefni í Stakkavík, svör við spurningum. Sigurjón Sigurðsson skráði, 1982.
- Ö-Tannastaðir:** Örnefni á Tannastöðum. Sigurður Þórðarson skráði, 1971.
- Ö-Vogsósar:** Örnefni í Vogósum. Gísli Sigurðsson skráði.
- Ö-Vorsabær:** Örnefni í Vorsabæ. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1971.
- Ö-Þorkelsgerði:** Örnefni í Þorkelsgerði með Torfabæ og Eimu. Jónína

Hafsteinsdóttir skráði, 1981.

Ö-Þorlákshöfn: Örnefni í Þorlákshöfn. Eiríkur Einarsson skráði, 1968.

Ö-Þórustaðir: Örnefni á Þórustöðum. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði, 1969.

Ö-Ölfusvatn a: Örnefni við Ölfusvatn.

Ö-Öxnalækur a: Örnefni í Öxnalæk. Þórður Ögm. Jóhannsson skráði.

Ö-Öxnalækur b: Örnefni í Öxnalæk, viðbætur. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1996.